

Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

Національного
гірничого
університету

Науковий журнал

№3 (67) • 2019

Виходить 4 рази на рік • Заснований у березні 2003 р.

Економічна теорія
Економіка регіонів
Економіка промисловості
Економіка підприємства
Фінансовий ринок
Фінанси галузі та підприємства
Економіка природокористування
Економіко-математичні методи прийняття управлінських рішень
Менеджмент
Маркетинг
Розвиток економічної освіти

Дніпро
2019

Головний редактор	Г. М. Пилипенко
Заступники головного редактора	О. Г. Вагонова, О. І. Амоша
Голова редакційної ради	В. Я. Швець
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ (УКРАЇНА):	А. В. Бардась, І. П. Булеєв, А.Г. Герасименко, О.В. Єрмошкіна Ю. С. Залознова, М. І. Іванова, С. І. Кострицька, Є. В. Кочура, Н. І. Литвиненко, М. С. Пашкевич, Ю. І. Пилипенко, В. І. Прокопенко, Е. В. Прушківська, О. В. Трифонова, В. М. Шаповал.
ЗАКОРДОННІ ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:	В. Тарас (Університет Північної Кароліни, м. Грінсборо, США), М. Шефер (Науково-освітня асоціація «SEPIKE», м. Мюнхен, Німеччина), Ш. Форліч (Вища банківська школа, м. Вроцлав, Польща)
Журнал включено до Переліку фахових видань України, в яких можуть друкуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук (Постанова президії ВАК України від 06.03.2015 № 261).	
Журнал індексується в: Google Scholar, Index Copernicus, ResearchBib з 2013 року.	
Провідний редактор	Н. А. Черченко
Літературний редактор	М. Л. Ісакова
Комп'ютерна верстка	О. В. Казимиренко
Журнал підписано до друку за рекомендацією вченої ради Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (протокол №12 від 05.09.2019 Наклад 300 прим. Зам. № _____ Підписано до друку 09.09.2019 р. формат 60*90/8 Ум. друк. арк. 15. Папір офсетний.	
Журнал зареєстровано	у Державному комітеті інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України. Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 7070 від 18.03.2003 р.
Засновник та видавець	Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет»), м. Дніпро. Інститут економіки промисловості Національної академії наук України, м. Київ. Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1842 від 11.06.2004 р.
Адреса видавця та редакції	49027, м. Дніпро, пр. Дмитра Яворницького, 19, корп. 1 Тел.: +380 (56) 47-15-66, +380 (97) 115-75-45 e-mail: PilipenkoA@nmu.org.ua , web: ev.nmu.org.ua
Виготовлення	Видавництво «Свідлер А.Л.» 49041, м. Дніпро, а/с 2493 Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи: серія ДК № 3876 від 10.09.2010 р.

Dnipro University of Technology

ECONOMICS BULLETIN

of the National
Mining University

Scholarly Journal

№3 (67) • 2019

Quarterly statement • Founded in March 2003

Economic theory
Regional economics
Industrial economics
Economics of enterprise
Financial market
Branch and business finance
Environmental management
Econometrics in management decision making
Management
Marketing
Development of economic education and training

Dnipro
2019

Chief Editor	H. M. Pylypenko
Deputy Chief Editors	O. G. Vagonova, O. I. Amosha
Head of editorial board	V. Ya. Shvets
EDITORIAL BOARD (UKRAINE)	A. V. Bardas, I. P. Bulieiev, A. H. Gerasymenko, O. V. Iermoshkina Yu. S. Zaloznova, M. I. Ivanova, S. I. Kostrytska, Ye. V. Kochura, N. I. Lytvynenko, M. S. Pashkevych, Yu. I. Pylypenko, V. I. Prokopenko, E. V. Prushkivska, O.V. Tryfonova, V. M. Shapoval
FOREIGN MEMBERS OF EDITORIAL BOARD	V. Taras (University of Northern Carolina, Greensboro, USA) M. Shefer (Scientific and educational association «SEPIKE», Magdeburg, Germany) S. Forlich (Wroclaw School of Banking, Wroclaw, Poland)
	The journal is included in the list of specialized publications of Ukraine and is qualified for publishing results of dissertation papers for the degree of Doctor of Philosophy and PhD Candidate (Resolution of the Presidium of State Commission for Academic Degrees and Titles of Ukraine of 06.03.2015 # 261). The journal is indexed in: Google Scholar, Index Copernicus, ResearchBib since 2013.
Senior editor	N. A. Cherchenko
Language editor	M. L. Isakova
Technical editor	O. V. Kazymyrenko
	Passed for printing under recommendation of Academic Council of Dnipro University of Technology (transaction № 12 dated 05.09.2019) Number of copies printed 300. Order No ____. Passed for printing 09.09.2019 Sheet size 60*90/8 Presswork 15. Offset paper.
Journal was registered	at the State Committee for Informational Policy, Television and Radiobroadcasting of Ukraine on 18th March 2003. Certificate of state registration: KB # 7070.
Founder and editor	Dnipro University of Technology (State higher educational institution «National Mining University»), Dnipro, Certificate of Publisher ДК №1842 dated 11.06.2004 Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
Address of editor and editorial office	19, Dmytra Yavornytskoho Ave., building 1, Dnipro, 49027 Tel.: +380 (56) 47-15-66, +380 (97) 115-75-45 e-mail: PilipenkoA@nmu.org.ua , web: ev.nmu.org.ua
Production	Publisher «Svidler A.L.», Dnipro, a / b 2493, 49041 Certificate of registration in the State Register of publishing: Series ДК № 3876 dated 10.09.2010

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Прушківська Е. В., Буюкян А. Р. Особливості розвитку високотехнологічного експорту підприємств України	9
Барон І. Г. Економічна безпека держави як базова комплексна категорія екосистеми	16
Герасименко А. Г., Нестерець А. О. Вплив інформаційної асиметрії на конкуренцію.....	25
Чинчик А. А., Голубка С. М. Актуальні пріоритети податкової політики в умовах модернізації національної економіки.....	33
Онисько С. М., Томашевський Ю. М. Удосконалення земельних відносин в аграрному секторі України.....	42
Мороз С. Р. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства в Україні.....	52
Масило А. Я. Основні напрями вдосконалення ринку інтелектуальної власності в Україні.....	58

ФІНАНСИ

Єрмошкіна О. В. Управління фінансовими потоками підприємств на основі прогнозування структури капіталу.....	67
Соляник Л. Г. Інституційний механізм інноваційного розвитку України в умовах глобальних викликів.....	78
Агрес О. Г., Тимків І. М. Економічна сутність співпраці банків та страхових компаній	90
Приходченко О. Ю., Приходченко С. Д. Інформаційне забезпечення та методичні підходи до аналізу недержавних пенсійних фондів	99
Тофан І. М., Синявська Л. В. Оподаткування заробітної плати: досвід Польщі та перспективи для України.....	110

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Колещук О. Я. Краудфандінг як стратегічний інструмент інституційної модернізації фінансового забезпечення процесу управління інноваційністю підприємств.....	115
---	------------

Проценко А. В. Теоретико-емпіричний базис дослідження управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу підприємств.....	126
Юрчишина Л. І., Тарасенко В. А. Підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств в контексті їх стратегічного розвитку.....	135
Шишкова Н. Л. Перспективи ІТ-модернізації бухгалтерського обліку: актуалізація теорії і практики.....	146
Пашкевич М. С., Усатенко О. В. Розвиток звітності як елемент обліково-аналітичного забезпечення діяльності компаній по управлінню активами.....	160
Макурін А. А. Удосконалення системи документообігу на вуглевидобувному підприємстві.....	172
Проценко В. М. Формування економічної поведінки підприємств під впливом внутрішнього та зовнішнього ризикового середовища.....	181
Мушнікова С. А. Методологія наукового пізнання: об'єктивна необхідність дослідження безпеки розвитку підприємства як економічної системи.....	187

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Дудник А. В. Організаційно-правові аспекти регулювання сталого розвитку агломераційних систем.....	197
---	------------

CONTENTS

ECONOMIC THEORY

Prushkivska E. V., Buyukyan A. R. Features of development of high-tech export of Ukrainian enterprises.....	9
Baron I. G. Economic security of the state as a basic complex category of ecosestate.....	16
Gerasymenko A. G., Nesterets A. O. Information asymmetry impact on competition.....	25
Chynchyk A. A., Holubka S. M. Current priorities of tax policy in the context of the national economy modernization.....	33
Onysko S. M., Tomashevskyi Yu. M. Improvement of land relations in the agrarian sector of Ukraine.....	42
Moroz S. R. The strategic priorities of spa industry of innovative development in Ukraine.....	52
Mastylo A. Ya. Main areas of improvement of the intellectual property market in Ukraine.....	58

FINANCES

Yermoshkina O. V. Managing financial flows of enterprises on the basis of capital structure predicting.....	67
Solianyuk L. G. Institutional mechanism of innovative development of Ukraine in the context of global challenges.....	78
Agres O. H., Tymkiv I. M. The economic summary of cooperation with banks and insurance companies.....	90
Prykhodchenko O. Y., Prykhodchenko S. D. Information supply and methodological approaches to analysis of non-state pension funds.....	99
Tofan I. M., Syniavska L. V. Wage taxation: Poland experience and prospects for Ukraine.....	110

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Koleshchuk O. Ya. Croudfunding as a strategic instrument institutional modernization financial security the enterprise innovation management process.....	115
Protsenko A. V. Theoretical and empirical basis for the study of the management of structural transformations of innovative potential of enterprises.....	126

Yurchyshina L. I., Tarasenko V. A. Increasing of competitiveness of enterprises in the context of their strategic development.....	135
Shyshkova N. L. Prospects for it-modernization of accounting: actualization of theory and practice.....	146
Pashkevych M. S., Usatenko O. V. Development of reporting as an element of accounting and analytical support in asset management companies.....	160
Makurin A. A. Improvement of the document traffic system in the coal enterprise.....	172
Protsenko V. M. Formation of economic behavior of an enterprise under the influence of internal and external risk environment.....	181
Mushnikova S. A. Methodology of scientific knowledge: objective necessity of research of development safety of an enterprise as an economic system.....	187

ENVIRONMENTAL ECONOMICS

Dudnyk A. V. Organizational principles of public administration policy of sustainable development of the industrial and urbanized systems.....	197
---	------------

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ЕКСПОРТУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

*Е. В. Прушківська, д. е. н., професор, Національний університет «Запорізька політехніка»,
em.prushkovskaya@gmail.com,*

*А. Р. Буюкян, магістр, Національний університет «Запорізька політехніка»,
Buk.artur@ukr.net*

Стаття присвячена дослідженню особливостей розвитку високотехнологічного експорту підприємств України та розробці підходу до визначення галузевих пріоритетів фінансування високотехнологічних виробництв. Проаналізовано особливості розвитку експорту України та визначено, що він має переважно сировинний характер (продукція АПК, металургійна і хімічна промисловість) та складається з проміжних товарів з відносно низькою технологічною складовою. У структурі зовнішньої торгівлі України найбільша частка високотехнологічної продукції припадає на машинобудування. Водночас, протягом останніх років в Україні спостерігається стрімкий розвиток експорту високотехнологічних послуг, які набувають своєї ваги, зокрема, за рахунок розвитку сектору інформаційно-комунікаційних технологій. Висвітлено динаміку позицій України за Індексом економічної складності. Відсутність істотних змін у структурі українського експорту призвела до відставання України від розвинених країн світу. Проте Україна за 2016-2017 рр. істотно покращила позиції у рейтингу країн за рівнем високотехнологічності. Обґрунтовано, що з метою розвитку високотехнологічного експорту необхідно здійснювати виважену експортну підтримку національних підприємств, які виробляють інноваційну продукцію. Вирішення проблеми активізації інноваційної діяльності в експортоорієнтованих галузях України може бути забезпечене за умови поліпшення її фінансування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Авторами запропоновано підхід до визначення галузевих пріоритетів фінансування високотехнологічних виробництв, який базується на таких критеріях відбору видів економічної діяльності: а) ефективність використання власних фінансових коштів у інноваційній діяльності підприємств високотехнологічної галузі; б) привабливість галузі для вкладення фінансових коштів інституційними одиницями (державою, кредиторами, інвесторами); в) темп розвитку експорту високотехнологічної продукції певної галузі. Використання запропонованих критеріїв дозволяє чітко обґрунтувати перспективні напрями фінансування високотехнологічних виробництв підприємств України.

Ключові слова: високотехнологічний експорт, галузь, зовнішня торгівля, розвиток, підприємство, фінансування інноваційного розвитку.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку зовнішньої торгівлі України близько 70% експорту припадає на сировинний сектор [1], а товари переробної промисловості все ще залишаються неконкурентоспроможними на світовому ринку, що призводить до великої вразливості націо-

нальної економіки. Одним із найважливіших завдань структурної перебудови української економіки є розвиток високотехнологічних експортно-орієнтованих галузей промисловості, які виробляють продукцію з високим ступенем доданої вартості.

В Україні за останнє десятиліття відбувся процес трансформації зовнішньої торгівлі з огляду на підписання «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» та українсько-російський конфлікт. Експортні підприємства задля диверсифікації та оптимізації своєї діяльності здійснювали активний пошук ринків збуту, підвищення конкурентоспроможності продукції, ефективне використання виробничих ресурсів.

У 2017 р. в нашій державі була прийнята Експортна стратегія України («дорожня карта» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки [2], проте на сьогодні відсутні системні заходи щодо експортної політики розвитку відповідно до сучасних економічних умов, що ставить під загрозу можливість ефективно використовувати високотехнологічний експортний потенціал підприємств України. В таких умовах необхідно поліпшити становище та активізувати експортну діяльність. Для того, щоб успішно експортувати продукцію на зовнішній ринок з урахуванням ускладнених умов конкуренції, важливим є визначення особливостей розвитку високотехнологічного експорту підприємств України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та практичні аспекти розвитку зовнішньої торгівлі України знайшли своє відображення в наукових дослідженнях таких вітчизняних вчених як Артеменко І., Гончаренко В., Шкурупій О. [3], Кальченко Т., Петрашко Л., Циганкова Т. [4] та ін. Проблеми та тенденції експортної діяльності національних підприємств розглянуто в працях Авраменко Д., Урванцевої С. [5], Венгерської Н. [6]. Проте, недостатньо дослідженими є питання визначення перспектив розвитку високотехнологічного експорту підприємств України.

Формулювання мети статті. Метою статті є вивчення особливостей високотехнологічного експорту підприємств України та розробка підходу до визначення галузевих пріоритетів фінансування високотехнологічних виробництв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною умовою розвитку та становлення ринкової економіки на основі інтенсифікації економічних відносин між кра-

їнами протягом останнього століття є посилення експортної діяльності як для окремого суб'єкта господарювання, так і для всієї країни чи її регіонів в цілому. При здійсненні дослідження ролі експорту у національній економіці використовують низку показників, розрахунки яких ґрунтуються на співвідношенні обсягів експорту до ВВП, зокрема, коефіцієнт відкритості економіки та експортна квота [7].

Основу функціонування зовнішньоекономічного комплексу становить експортний потенціал, який розглядається як вихідна база при оцінці можливостей перспективного зовнішньоекономічного розвитку [8]. Для обґрунтованого визначення експортних пріоритетів необхідна оцінка умов і особливостей експортного потенціалу країни, а також урахування факторів, які впливають на тенденції формування національної економічної системи, попит на зовнішньоекономічний обмін. Збалансоване рішення питань розвитку експортної діяльності повинне виходити з макро- і мікроекономічних інтересів держави.

Україна є експортозалежною країною, оскільки питома вага її експорту в ВВП становить 49,3 % [9]. За 2018 р., після трирічного спаду, Україна експортувала товарів і послуг на суму 52,3 млрд. дол., що на 16% більше, ніж за 2017 р. При цьому частка експорту до інших країн світу падає, що говорить про переорієнтацію зовнішньої торгівлі України на європейський регіон [9].

За даними Мінекономрозвитку [1] український експорт має переважно сировинний характер (частка продукції АПК, металургійної та хімічної промисловості та мінеральної сировини становить 70%) та складається з проміжних товарів з відносно низькою технологічною складовою – частка високотехнологічного експорту у 2015 р. становила лише 5,5% від загального обсягу українського експорту. Частка високотехнологічного експорту України у 2018 р. становила менше 5,4%, тоді як в розвинених країнах переважає вторинний сектор – обробна і будівельна промисловість. Отже, існує потреба в оновленні технологічних процесів на українських підприємствах з метою поступового перетворення економіки України в більш інноваційну і, як наслідок, більш кон-

курентоспроможну на світових ринках.

Основними перешкодами для експортерів є непередбачуваність торговельної політики України, недостатній рівень транспортної інфраструктури та несприятливе валютне регулювання. Мікробізнес частіше за інші підприємства стикається з такими перешкодами, як неефективність механізму відшкодування ПДВ, непрозорість та бюрократія в політиці податкової інспекції та несприятливе валютне регулювання [10].

З метою аналізу позиції країни у сфері високотехнологічності у світі вже більше п'яти років активно використовується Індекс економічної складності (ЕСІ), який відображає взаємозв'язок між тим ступенем різноманіття та складності товарів, що виробляється країною, з одного боку, і рівнем її добробуту та потенціалу розвитку, з іншого. Перший такий розрахунок був здійснений в 2011 р. економістами Хаусмана та Ідальго з Гарвардського університету. Логіка розрахунку побудована на оцінці обсягу виробничих знань (продуктивного знання) через два поняття: різноманітність – різнорідність і повнота – поширеність. Під різнорідністю розуміється кількість промислових товарів, які експортує країна. Під поширеністю – кількість країн, які також експортують цей товар. Чим більше різних товарів експортує національна економіка і чим менша поширеність цих товарів (менше конкурентів), тим вищим є індекс економічної складності. Даний індекс відображає здатність економіки швидко перебудовуватися з виробництва товарів, які перестали бути конкурентоспроможними, на ті, які залишилися такими.

За Індексом економічної складності Україна у 2016 р. займала 43 місце серед 121 країни світу, а у 2017 р. – 39 місце. Відсутність протягом 20 років істотних змін у структурі українського експорту з великою часткою сировинних товарів призвела до відставання України не тільки від розвинених країн, а навіть від більшості країн-сусідів. Проте за останній роки Україна покращила свої позиції у даному рейтингу. В структурі її зовнішньої торгівлі найбільша частка високотехнологічної продукції припадає на машинобудування, проте тут спостерігається від'ємне сальдо торговельного балансу, як і за більшістю інших позицій

високотехнологічної продукції [11].

Водночас, протягом останніх років в Україні спостерігається стрімкий розвиток експорту високотехнологічних послуг, які набувають своєї ваги, зокрема, за рахунок розвитку сектору інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Так, у 2016 р. обсяг послуг цього сектору склав 16,7% від загального обсягу експорту і значно перевищив частку імпорту цього ж виду послуг більше, ніж удвічі. Така тенденція свідчить про поступову диверсифікацію вітчизняного експорту та трансформацію сфери послуг з традиційних до сучасних і конкурентоспроможних, що здатні створювати більшу додану вартість і більш ефективний експорт.

Водночас, на даний момент технологічна активність України є низькою, що демонструє її частка у світовому високотехнологічному виробництві, яка, за даними Science and Engineering Indicators, складає 0,1%. Дані Світового банку щодо частки експорту високотехнологічної продукції у загальному обсязі українського експорту свідчать про те, що починаючи з 1996 р. високотехнологічний експорт зростав стрибкоподібно і не мав тенденції до стійкості.

Найвищі показники його зростання припадали на 2003, 2012, 2014 та 2015 рр. Сьогодні за даним показником Україна поступається таким країнам пострадянського простору, як Естонія (10,5%), Казахстан (41,1%), Киргизстан (11,8%), Латвія (15%), Литва (11,8%), Російська Федерація (13,7%). Ще більший розрив у значеннях даного показника спостерігається між Україною та розвиненими країнами (США він складає 20%, в Японії – 16,4%, у Німеччині – 16,6%, у Франції – 26,8%). Відсутність тенденції до стійкого зростання експорту високих технологій свідчить про необхідність розробки чіткої стратегії технологічного розвитку України та механізмів її реалізації.

Як вже зазначалось, незважаючи на присутність у товарній структурі експорту високотехнологічної продукції, її обсяги є незначними. Аналіз обсягів експорту та імпорту окремих видів високотехнологічної продукції України дає можливість стверджувати, що за більшістю виділених для дослідження товарних груп спостерігається наявність негативного сальдо торговельного

балансу, за винятком експорту літальних та космічних апаратів [12]

Розвиток більшості високотехнологічних галузей в Україні відбувається без необхідної державної підтримки, яка мала б надаватися з урахуванням їх пріоритетності та здатності підвищити експортну спроможність вітчизняної економіки. В Україні високотехнологічні сектори промисловості практично не охоплені субсидіями. Субсидювання виробництва мало місце лише у виробництві хімічних речовин та хімічної продукції (0,2% від обсягу створеної ними валової доданої вартості) та виробництві машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (0,7%) [13].

Слід також зазначити, що Проектом «Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року» визначено дев'ять перспективних секторів для розвитку високих технологій: сільське господарство; вій-

ськово-промисловий комплекс; створення нових речовин, матеріалів і нанотехнологій; енергетика; технологічне будівництво; розвиток гуманітарних наук; біоінженерія, клітинна медицина, фармацевтика; розвиток транзитної інфраструктури; туризм і відпочинок [1]. Визначення пріоритетних секторів для розвитку вітчизняного експорту має здійснюватися з урахуванням не лише їх здатності до формування високої доданої вартості, але й інших критеріїв, що мають потенційну можливість забезпечувати економічне зростання. «Дорожньою картою стратегічного розвитку торгівлі України 2017–2021» [1] визначено пріоритетні сектори для розвитку експорту за трьома критеріями (табл. 2): рушійна сила для інновацій або створення високої доданої вартості; потенціал для розвитку МСП; високий попит на світових ринках.

Таблиця 1

Пріоритетні сектори для розвитку вітчизняного експорту

Сектор	Рушійна сила для інновацій або створення високої доданої вартості	Потенціал для розвитку МСП	Високий попит на світових ринках
Хімічна промисловість	X		x
Освітні послуги	X		
Енергія і тверде біопаливо	X		x
Фармацевтична промисловість	X		x
Титанові вироби	X		
Авіаційно-космічна промисловість	X	x	x
Будівельні послуги		x	
Креативні послуги		x	
Медичні послуги			
Вироби з деревини		x	x
Туризм		x	x
Харчова промисловість	X	x	x
Легка промисловість		x	x
Машинобудування	X	x	x
Транспортні та логістичні послуги		x	x
Інформаційні та комунікаційні технології	X	x	x

Джерело: складено автором на основі [1]

Як видно з табл.1, сектори, що мають потенційну здатність до продукування високотехнологічної продукції та послуг, зокрема, такі, як авіакосмічна промисловість, машинобудування, інформаційно-комунікаційні технології тощо, відповідають не лише першому критерію, який на сьогоднішній день можна вважати визначальним, але й одночасно усім трьома критеріям.

Вирішення проблеми активізації інноваційної діяльності в експортоорієнтованих галузях України може бути забезпечене за умови поліпшення її державного фінансування. Однак неефективна методика, відсутність чіткості та прозорості у розподілі ресурсів, що виділяються на інноваційну діяльність, робить процес її фінансування хаотичним, непослідовним, нестійким.

Враховуючи стратегічний орієнтир України на активізацію торгівлі та співробітництва з країнами світу, державі необхідно спрямовувати зусилля на розвиток високотехнологічних галузей. Відповідно необхідно визначити стратегічні напрями фінансування їх інноваційного розвитку з урахуванням зовнішньополітичного та економічного курсу України та критеріїв ефективності інноваційної діяльності даних галузей.

З метою формування стратегічних напрямів фінансування інноваційного розвитку високотехнологічних галузей пропонуємо методичний підхід, який базуватиметься на трьох критеріях: результативності функціонування, а саме ефективності використання фінансових коштів; привабливості галузі для вкладення фінансових коштів інституційними одиницями (державою, кредиторами, інвесторами); темп розвитку національного експорту високотехнологічної продукції певної галузі. Критерії стають основою для вибору показників, за якими доцільно формувати стратегічні напрями.

Висновки. Аналіз особливостей розвитку експорту України свідчить, що він має переважно сировинний характер (продукція АПК, металургійна та хімічна промисловість) та складається з проміжних товарів з відносно низькою технологічною складовою. Щодо структури експорту товарів з більшою доданою вартістю, слід виділити експорт машин, обладнання та механізмів, зокрема ядерних реакторів та електричних машин.

За Індексом економічної складності Україна у 2016 р. займала 43 місце серед 121 країн світу, а у 2017 р. покращила позиції та зайняла 39 місце. Відсутність протягом 20 років істотних змін у структурі українського експорту з великою часткою сировинних товарів, що призвело до відставання України не тільки від розвинених країн, але й від більшості країн-сусідів. Проте основний напрямок продажів закордон складають сировинні товари, а основними споживачами даних товарів є країни Європи.

З метою розвитку високотехнологічного експорту необхідно здійснювати виважену експортну підтримку підприємств, які виробляють інноваційну продукцію. Нами запропоновано підхід до визначення галузевих

пріоритетів фінансування високотехнологічних виробництв, який базується на таких критеріях відбору видів економічної діяльності: а) ефективність використання власних фінансових коштів у інноваційній діяльності підприємств високотехнологічної галузі; б) привабливість галузі для вкладення фінансових коштів інституційними одиницями (державою, кредиторами, інвесторами); в) темп розвитку експорту високотехнологічної продукції певної галузі. Використання запропонованих критеріїв дозволяє чітко обґрунтувати перспективні напрями фінансування високотехнологічних виробництв підприємств України. Стратегічне бачення розвитку експорту розглядаються у формуванні нових факторів порівняльних переваг, які мають стати драйверами збільшення експорту, наприклад розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, нанотехнологій, біотехнологій, «зелених» технологій, фотовольтаїки, водневих (паливних) елементів, світлодіодів тощо.

Література

1. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=200fad70-119d-4769-b8b2-287e6a94f8d2&title=TendentsiiRozvitkuZovnishnoiTorgivliUkraini> (дата звернення: 10.11.2018).
2. Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки. 27 грудня 2017 р. № 1017-р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki>
3. Шкурупій О. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посіб. / О. В. Шкурупій, В. В. Гончаренко, І. А. Артеменко. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
4. Циганкова Т. М. Міжнародна торгівля: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Т. М. Циганкова, Л. П. Петрашко, Т. В. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2003. – 256 с.
5. Урванцева С. В. Перспективи створення експортно-кредитного агентства в Україні. / С. В. Урванцева, Д. П. Авраменко // Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку: матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (21 червня 2017 р.); оргком.: В. К. Хлівний (гол.) та ін. – Київ : КНЕУ, 2017. – С. 344–348.
6. Міжнародна інтеграція як фактор сталого інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України / За заг. ред. академіка Української екологічної академії наук, д. е. н., проф. Д. І. Бабміндрі. – Запоріжжя : «ЗНУ», 2018. – 401 с.

7. Ярчук Т. М. Зовнішньоторговельні інтереси та методичні інструментарії їх оцінки / Т. М. Ярчук // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2013. – №11. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2725>
8. Пуліна Т. В. Визначення потенціалу класифікації провідних галузей промисловості Запорізького регіону / Т. В. Пуліна // Економічний простір. – 2014. – № 90. – С. 197–206.
9. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
10. Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу 2016/2017. – Київ: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – 2017. – 69 с.
11. The Economic Complexity Index. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://oec.world/en/rankings/country/eci/?year_range=2013-2017
12. Офіційний сайт Світового банку. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.worldbank.org/>
13. Грига В. Високі технології в умовах євроінтеграції: обмеження чи можливості. [Електронний ресурс] / В. Грига, О. Крижанівська. Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/11/5/7040254>
3. Shkurupii, O.V., Honcharenko, V.V., & Artemenko, I.A. (2012). Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstva. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury.
4. Tsyhankova, T.M., Petrashko, L.P., & Kalchenko T.V. (2003). Mizhnarodna torhivlia. Kyiv: KNEU.
5. Urvantseva, S.V., & Avramenko, D.P. (2017). Perspektivy stvorennia eksportno-kredytnoho ahentstva v Ukraini. Proceedings from MIIM '17: I Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Korporatyvni finansy: problemy ta perspektivy innovatsiinoho rozvytku» – The First International Scientific and Practical Conference «Corporate finance: problems and prospects for innovative development» (pp. 344-348). Kyiv: KNEU.
6. Babmindra, D.I. (2018). Mizhnarodna intehtatsiia yak faktor staloho innovatsiinoinvestytsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy. Zaporizhzhia: «ZNU».
7. Yarchuk, T.M. (2013). Zovnishnotorhovelni interesy ta metodychni instrumentarii yikh otsinky. Elektronne naukovе fakhove vydannia «Efektivna ekonomika», (11). Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2725>
8. Pulina, T.V. (2014). Vyznachennia potentsialu klasteryzatsii providnykh haluzei promyslovosti Zaporizkoho rehionu. Ekonomichnyy prostir, (90), 197-206.
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua>.
10. Sproshchennia protsedur torhivli v Ukraini: otsinky ta ochikuvannia biznesu 2016/2017. Kyiv: Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii.
11. The Economic Complexity Index. Retrieved from https://oec.world/en/rankings/country/eci/?year_range=2013-2017
12. Ofitsynnyy sayt svitovoho banku. Retrieved from <https://www.worldbank.org/>
13. Hryha, V., & Kryzhanivska, O. Vysoki tekhnolohii v umovakh yevrointehtatsii: obmezheniia chy mozhlyvosti. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/11/5/7040254>.

References

1. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku ta torhivli Ukrainy Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=200fad70-119d-4769-b8b2-287e6a94f8d2&title=TendentsiiRozvitkuZovnishnoiTorgivliUkraini>
2. Pro skhvalennia Eksportnoi stratehii Ukrainy («dorozhnoi karty» stratehichnoho rozvytku torhivli) na 2017-2021 roky (2017). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki>

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧНОГО ЭКСПОРТА ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Э. В. Прушковская, д. э. н., профессор, А. Р. Буюкян, магистр,
Национальный университет «Запорожская политехника»

Статья посвящена исследованию особенностей высокотехнологичного экспорта предприятий Украины и разработке подхода к определению отраслевых приоритетов финансирования высокотехнологичных производств. Проанализированы особенности развития экспорта Украины и определено, что он имеет преимущественно сырьевой характер (продукция АПК, металлургическая и химическая промышленность) и состоит из промежуточных товаров с относительно низкой технологической составляющей. В структуре внешней торговли Украины наибольшая доля высокотехнологичной продукции приходится на машиностроение. В то же время, за последние годы в Украине наблюдается стремительное развитие экспорта высокотехнологичных услуг, которые приобретают вес, в частности, за счет развития сектора информационно-коммуникационных технологий. Выявлена динамика позиций

Украины по индексу экономической сложности. Отсутствие существенных изменений в структуре украинского экспорта привело к отставанию Украины от развитых стран мира. Однако Украина за 2016-2017 гг. существенно улучшила позиции в рейтинге стран по уровню высокотехнологичности. Обосновано, что с целью развития высокотехнологичного экспорта необходимо осуществлять взвешенную экспортную поддержку национальных предприятий, которые производят инновационную продукцию. Решение проблемы активизации инновационной деятельности в экспортоориентированных отраслях Украины может быть обеспечено при условии улучшения ее финансирования за счет средств государственного и местных бюджетов.

Предложен подход к определению отраслевых приоритетов финансирования высокотехнологичных производств, основанный на таких критериях отбора видов экономической деятельности: а) эффективность использования собственных финансовых средств в инновационной деятельности предприятий высокотехнологичной отрасли; б) привлекательность отрасли для вложения финансовых средств институциональными единицами (государством, кредиторами, инвесторами); в) темп развития экспорта высокотехнологичной продукции определенной отрасли. Использование предложенных критериев позволяет четко обосновать перспективные направления финансирования высокотехнологичных производств предприятий Украины.

Ключевые слова: высокотехнологичный экспорт, отрасль, внешняя торговля, развитие, предприятие, финансирование инновационного развития.

FEATURES OF DEVELOPMENT OF HIGH-TECH EXPORT OF UKRAINIAN ENTERPRISES

*E. V. Prushkivska, D.E., Professor, A. R. Buyukyan, Master,
National University «Zaporizhzhya Polytechnic»*

The article is devoted to the study of high-tech export of Ukrainian enterprises and the development of an approach to determining industry priorities for financing high-tech industries. The features of the Ukrainian export development are analyzed, and it is determined that it is mainly of a raw material nature (agricultural products, metallurgical and chemical industries) and consists of intermediate goods with a relatively low technological component. In the structure of foreign trade of Ukraine, the largest share of high-tech products is in mechanical engineering. At the same time, in recent years, there has been a rapid development of exports of high-tech services that are gaining weight in Ukraine, in particular, thanks to the development of the information and communication technology sector. The dynamics of the positions of Ukraine according to the Economic Complexity Index are determined. The absence of significant changes in the structure of Ukrainian exports has led Ukraine to lag behind the developed countries of the world. However, Ukraine within 2016-2017 significantly improved position in the ranking of countries in terms of high technology.

It is substantiated that in order to develop high-tech exports, it is necessary to carry out balanced exports to support national enterprises producing innovative products. The problem of activation of innovative activity in export-oriented industries of Ukraine can be solved, provided its financing is improved at the expense of state and local budgets.

An approach to determining industry priorities for financing high-tech industries is proposed based on the following criteria for selecting types of economic activity: a) the effectiveness of using own financial resources in the innovative activities of high-tech industry enterprises; b) the attractiveness of the industry for investing in institutional units (government, creditors, investors) c) the pace of development of exports of high-tech products of a particular industry. The use of the proposed criteria allows us to clearly substantiate the promising areas of financing high-tech industries in Ukraine.

Keywords: high-tech export, industry, foreign trade, development, enterprise, financing of innovative development.

Надійшла до редакції 24.05.19 р.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК БАЗОВА КОМПЛЕКСНА КАТЕГОРІЯ ЕКОСЕСТЕЙТУ

І. Г. Барон, аспірант, Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, igbaron@ukr.net

У статті засвідчено відсутність єдиного підходу до трактування економічної безпеки держави як логічного наслідку ємності та багатогранності цього поняття. Обґрунтовано необхідність уточнення сутності поняття «економічна безпека» держави за рахунок виокремлення її ключових ознак як базової комплексної категорії екосистеми. З використанням базової операції теорії множин (теоретико-множинної операції об'єднання) систематизовано підходи до розуміння сутності поняття «економічна безпека держави» та встановлено ключові характеристики, яким має відповідати визначення цього поняття, а саме: врахування динамічного характеру забезпечення економічної безпеки держави; врахування суспільно-політичного контексту економічної безпеки держави; розгляд економічної безпеки як визначальної складової в структурі національної безпеки держави; врахування умовної ієрархії ключових характеристик економічної безпеки держави; визнання пріоритету певних характеристик економічної безпеки держави, а саме дієвості системи захисту національних інтересів та здатності економічної системи до виявлення, мінімізації та / або усунення внутрішніх та зовнішніх загроз; розгляд процесу забезпечення економічної безпеки держави як організаційно-управлінського механізму.

На основі узагальнення ключових характеристик економічної безпеки держави запропоновано визначити її як комплексну категорію, що характеризує здатність національної економічної системи нейтралізувати негативний вплив різноманітних загроз з метою захисту національних економічних інтересів та забезпечення економічного суверенітету держави. Процес забезпечення економічної безпеки в такому випадку може бути визначений як комплекс організаційно-управлінських та економічних заходів, які запроваджуються державою з метою захисту національних економічних інтересів та забезпечення економічного суверенітету. Відповідні заходи мають розглядатися як ключові елементи організаційно-управлінського механізму забезпечення економічної безпеки держави, а його розробка – пріоритетним науково-практичним завданням у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Ключові слова: економічна безпека держави, екосистема, аспект трактування, теоретико-множинна операція об'єднання, національні економічні інтереси, економічні загрози, організаційно-управлінський механізм, економічний суверенітет, комплексна категорія, систематизація.

Постановка проблеми. Перебування України на перетині (ментальному, світоглядному, географічному) національних інтересів ключових геополітичних гравців, які традиційно уособлюють прозахідний (США, ЄС) та східно-орієнтований (Росія) шляхи розвитку, актуалізують та загострюють загрози економічній безпеці держави, та надають нового суттєвого змісту проблемі її

забезпечення. Для формування дієвого механізму запобігання наслідкам новітніх геополітичних трансформацій та нейтралізації їх впливу необхідним є уточнення термінологічного апарату предметної царини дослідження у напрямку виокремлення ключових ознак економічної безпеки держави в умовах новітніх глобалізаційних та геополітичних викликів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретичних засад дослідження економічної безпеки держави у різні роки незалежності України зробили такі вітчизняні науковці, як Б. Губський [5], В. Глушков [4], О. Власюк [3], Я. Жаліло [8], В. Шлемко [13], А. Ходжаян [14] та ін. Дослідниками сформовано широкий спектр підходів до трактування поняття «економічна безпека держави», яке в наукових та енциклопедичних джерелах інтерпретується як [5, 13, 3, 8, 7, 1, 2]:

- складна багатofакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб населення і держави;

- протистояння дестабілізаційній дії чинників, які створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни;

- забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання;

- стан економіки, при якому забезпечується досить високе і стійке економічне зростання, ефективне задоволення економічних потреб, контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів, та захист економічних інтересів країни на національному і міжнародному рівнях;

- складова частина національної безпеки, її фундамент і матеріальна основа.

Формулювання мети статті. Відсутність єдиного підходу до трактування економічної безпеки є логічним наслідком ємності та багатогранності цього поняття. Зменшенню термінологічної невизначеності сприятиме систематизація підходів до визначення економічної безпеки та встановлення її ключових ознак як базової комплексної категорії екосистейту, що й обрано за мету даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічні аспекти забезпечення економічної безпеки держави вивчає наука про економічну безпеку – екосистейт (від англ. *ecosestate*, *economic security of state*). Об'єктом дослідження екосистейту є безпека держави, суспільства, регіонів, підприємств і окремих громадян, яка обумовлюється станом економіки. Предметом дослідження є концептуальні основи

формування економічної безпеки, загальні закономірності її розвитку, принципи і основні напрями забезпечення.

З метою підвищення якісного рівня дослідження економічної безпеки держави, як однієї з базових категорій екосистейту, науковці поєднують поширені визначення у групи за подібністю ключових ознак, з якими асоціюється дане поняття. Результати порівняльного аналізу підходів до впорядкування визначень поняття «економічна безпека держави» подано в табл. 1. В процесі впорядкування підходів та розробки їх авторської класифікації використано базові визначення теорії множин, а саме – теоретико-множинну операцію об'єднання. Об'єднання множин є множиною, яка включає в себе всі елементи об'єднаних множин і нічого більше. Якщо A та B – множини, то їх об'єднання позначається як « $A \cup B$ »:

$$x \in A \cup B : (x \in A) \text{ or } (x \in B), \quad (1)$$

- де x – елемент множини, утвореної в результаті об'єднання множин A та B .

- як видно з табл. 1, дослідники впорядковують підходи до визначення поняття економічної безпеки у різну кількість груп, керуючись різними наборами ключових характеристик. Так, автори роботи [6] дотримуються думки, що існуючі трактовки терміну «економічна безпека» можна поєднати у такі групи [6, с. 16–17]:

- трактування економічної безпеки з точки зору міжнародного (глобального) фактору, згідно з яким основними критеріями національної безпеки держави є успішність її міжнародної торгівлі та жорсткість зовнішньої політики;

- розгляд економічної безпеки з позиції захисту національних інтересів країни;

- визначення економічної безпеки у локальному контексті, тобто через стан регіонів та галузей національної економіки.

В. Є. Глушков та Л. П. Рогатина [4] розподіляють визначення економічної безпеки держави на такі групи як:

- стан економіки держави, який дозволяє захищати її життєво важливі інтереси;

- сукупність умов та факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, здатність

Таблиця 1

Систематизація підходів до трактування поняття «економічна безпека держави»

Автори	Комбінації ключових характеристик	Ключові характеристики економічної безпеки держави						Здатність національної економіки забезпечувати добробут	Система (комплекс, модель) заходів державної політики в економічній сфері
		Незалежність держави у зовнішньоторговельному та зовнішньополітичному вимірах	Конкурентоспроможність регіонів та галузей національної економіки	Дієвість системи захисту національних інтересів	Здатність економічної системи до виявлення, мінімізації та / або усунення внутрішніх та зовнішніх загроз	E	F		
В. Г. Федоренко, Т. Є. Воронкова та ін. [6]	A B C	A	B	C	D				
	$A \cup B$ $C \cup D$ E	Ефективність міжнародної торгівлі та жореткість зовнішньої політики як критерії національної безпеки	Відображення стану регіонів та галузей національної економіки	Ефективність захисту національних інтересів					
П. В. Мекшун [9]		Можливість здійснення контролю за використанням національних ресурсів і спроможності використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі		Виявлення та усунення внутрішніх і зовнішніх загроз та реалізацію економічних інтересів	Стійкий розвиток національної економіки, її здатність до самовідтворення і самовдосконалення				
В. Є. Глушков, Л. П. Рогатина [4]	A C E	Здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення суспільних вимог на міжнародному рівні		Стан економіки держави, який дозволяє захищати її життєво важливі інтереси	Сукупність умов та факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення				
О. М. Подмазко [11]	D E G			Стан економічної системи держави, що забезпечує захист її життєво важливих інтересів	Стан економічної системи держави, що забезпечує здатність до самостійного, сталого розвитку				Стан економіки, який визначається як система, модель, механізм, комплекс заходів державного регулювання
	$D \cup E \cup F$				Стан економічної системи держави, що забезпечує нормальний рівень добробуту населення, здатність протистояти загрозам і сталий розвиток				

Джерело: розроблено автором: [6, 9, 4, 12, 11]

до постійного оновлення та самовдосконалення;

- здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення суспільних вимог на міжнародному та міжнародному рівні.

П. В. Мекшун [9], узагальнюючи сутнісні ознаки економічної безпеки у роботах різних дослідників вважає, що це стан національної економіки, який забезпечує:

- можливість здійснення контролю за використанням національних ресурсів і спроможності використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

- стійкий розвиток національної економіки, її здатність до самовідтворення і самовдосконалення;

- виявлення та усунення внутрішніх і зовнішніх загроз та реалізацію економічних інтересів.

О. В. Скорук виокремлює підходи до тлумачення економічної безпеки держави на основі пріоритету таких характеристик [12, с.40]:

- стійкість та стабільність економічного розвитку держави та протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам;

- економічна незалежність держави як можливість самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення та використовувати національні конкурентні переваги;

- саморозвиток як створення сприятливих умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення економіки;

- захист національних економічних інтересів як необхідна умова для безпеки національних інтересів держави, регіону, суспільства, громадянина.

Одним із найбільш деталізованих підходів до впорядкування визначень економічної безпеки держави слід вважати класифікацію О. М. Подмазко [11], згідно з якою існуючі визначення економічної безпеки доцільно впорядкувати у 8 груп, в яких економічна безпека розглядається як:

- стан економічної системи держави, що забезпечує нормальний життєвий рівень населення, внутрішню стабільність і зовнішню незалежність;

- стан економічної системи держави, що забезпечує здатність до самостійного, сталого розвитку;

- стан економічної системи держави, що забезпечує її можливість протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам;

- стан економічної системи держави, який визначається як система, модель, механізм, комплекс заходів державного регулювання економікою;

- стан економічної системи держави, що забезпечує нормальний рівень добробуту населення та сталий розвиток;

- стан економічної системи держави, що забезпечує нормальний рівень добробуту населення і здатність протистояти загрозам;

- стан економічної системи держави, що забезпечує здатність протистояти загрозам і забезпечує сталий розвиток;

- стан економічної системи держави, що забезпечує нормальний рівень добробуту населення, здатність протистояти загрозам і забезпечує сталий розвиток.

Як видно з табл. 1, можна виділити 7 підходів до розуміння економічної безпеки держави, які надаються у вимірі таких ключових характеристик цього поняття:

- незалежність держави у зовнішньоторговельному та зовнішньополітичному вимірах (*характеристика А*);

- конкурентоспроможність регіонів та галузей національної економіки (*характеристика В*);

- дієвість системи захисту національних інтересів (*характеристика С*);

- здатність економічної системи до виявлення, мінімізації та/або усунення внутрішніх та зовнішніх загроз (*характеристика D*);

- здатність національної економіки до перманентного саморозвитку та самовідтворення (*характеристика E*);

- здатність національної економіки забезпечувати нормальний рівень добробуту населення (*характеристика F*);

- система (комплекс, модель) заходів державної політики в економічній сфері (*характеристика G*).

На наш погляд, надмірна деталізація підходів до визначення поняття «економічна безпека держави» не сприяє підвищенню рівня його термінологічної визначеності. Як

видно з табл. 1, іноді визначення економічної безпеки надаються на логічному перетині двох (або навіть трьох) підходів та узагальнюють декілька ключових характеристик досліджуваного поняття. Вважаємо, що

комплексне визначення економічної безпеки держави має враховувати низку наведених нижче ключових характеристик, визначених згідно авторської класифікації підходів цього поняття (рис. 1).

Рис. 1. Узагальнення ключових аспектів трактування економічної безпеки держави як базової категорії екосистеми (розроблено автором)

1. Врахування динамічного характеру забезпечення економічної безпеки держави. Погоджуючись із дослідниками, які підкреслюють роль економічної безпеки у сприянні розвитку національної економіки та підтримці її здатності до самовідтворення (*характеристика E*) зазначимо, що виконання цієї умови передбачає динамічність процесу забезпечення економічної безпеки держави. Відсутність здатності до розвитку як зміни якісного стану з плином часу призводить до застою і стагнації будь-якої системи, в тому числі – системи національної економіки. Тому економічна безпека має

розглядатися як динамічна характеристика державної економіки, яка забезпечує її розвиток та самовдосконалення. Попри очевидне розуміння динамічності економічної безпеки, абсолютна більшість науковців визначає її через статичну характеристику «стан економічної системи», не наголошуючи на умовах та факторах, які зумовлюють трансформацію цього стану. Одним із небагатьох визначень, наданих з урахуванням динамічної сутності економічної безпеки, є визначення авторів роботи [6], які пропонують розуміти під економічною безпекою національної економіки процес, результатом яко-

го є економічне зростання з урахуванням вимог соціального середовища, а також здатність економічної системи до нейтралізації загроз, що ведуть до дисбалансу економічної сфери [6, с.27].

2. Врахування суспільно-політичного контексту економічної безпеки держави. Попри очевидну належність до термінологічного апарату економічної науки, економічна безпека є уособленням та виразом суспільно-політичних відносин як на національному, так й на міжнародному рівнях. Забезпечення економічної безпеки є передумовою набуття державою незалежності у зовнішньоторговельному та зовнішньополітичному вимірах, надає їй можливість самостійно приймати як економічні, так й політичні рішення, та реалізовувати національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці (*характеристики А та В*).

3. Розгляд економічної безпеки як визначальної складової в структурі національної безпеки держави. Суспільно-політичний контекст економічної безпеки держави зумовлений, в тому числі, її розумінням як однієї з найважливіших складових цілісної системи національної безпеки, вирішальної умови дотримання та реалізації національних інтересів (*характеристика С*). Матеріальний характер та роль в економічному забезпеченні всіх інших складових національної безпеки (військової, продовольчої, науково-технічної, соціальної та ін.) зумовлює пріоритетність економічної безпеки в структурі національної безпеки держави.

4. Врахування умовної ієрархії ключових характеристик економічної безпеки держави. На наш погляд, не всі характеристики, які виокремлюють дослідники при визначенні сутності економічної безпеки, мають розглядатися як рівноважні та рівнозначні. Деякі з цих характеристик, вочевидь, мають похідний характер, тобто їх дотримання є наслідком набуття економічною системою держави інших характеристик більш високого пріоритету. Наприклад, здатність національної економіки забезпечувати нормальний рівень добробуту населення (*характеристика F*) та конкурентоспроможність регіонів та галузей національної економіки (*характеристика В*) є логічними наслідками розвитку національної

економіки та підтримці її здатності до самовідтворення (*характеристика E*). Незалежність держави у зовнішньоторговельному та зовнішньополітичному вимірах (*характеристика А*) може розглядатися як результат дієвості системи захисту національних інтересів (*характеристика С*). Тобто, у визначенні економічної безпеки держави є недоцільним урахування таких характеристик цього поняття, які мають похідний характер, та навпаки, слід робити наголос на первинних та пріоритетних характеристиках.

5. Визнання пріоритету певних характеристик економічної безпеки держави. В якості таких характеристик, на наш погляд, доцільно виокремити дієвість системи захисту національних інтересів (*характеристика С*) та здатність економічної системи до виявлення, мінімізації та/або усунення внутрішніх та зовнішніх загроз (*характеристика D*). Роль економічної безпеки у системі захисту національних інтересів, як вже зазначалося, зумовлюється її суспільно-політичним контекстом та пріоритетністю у складі інших складових національної безпеки. В роботі [6] наголошується, що при дослідженні економічної безпеки національної економіки необхідним є комплексне та повне врахування категорій національних інтересів та загроз, оскільки їх співвідношення має визначальне значення для ефективного функціонування економічної системи держави [6, с.27]. Особливої значущості вирішення завдань захисту національних інтересів та подолання загроз економічній безпеці набувають в умовах глобалізації та, як наслідок, трансформації світової геополітичної та геоекономічної систем.

6. Розгляд процесу забезпечення економічної безпеки держави як організаційно-управлінського механізму. Динамічний характер економічної безпеки, на якому вже було зазначено, зумовлює доцільність її трактування як системи (комплексу, моделі) заходів державної політики в економічній сфері (*характеристика G*). Методологія системного підходу в управлінні орієнтована на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що її забезпечують, визначення складових об'єкта та їхнє зведення в єдиний комплекс [9, с.102]. Розгляд економічної безпеки держави в категоріях системного

підходу потребує визначення її складових, до яких традиційно відносяться суб'єкти (державні органи та інституції) та об'єкти (держава, суспільство в цілому, громадяни) забезпечення економічної безпеки. Згідно викладеному в роботі [6, с. 28–31] підходу до вивчення економічної безпеки держави, як системного об'єкта дослідження, специфічними елементами відповідної системи мають бути інтереси держави в економічній сфері та економічні загрози. Між суб'єктами та об'єктами системи формуються суспільно-політичні та економічні відносини, які передбачають реалізацію комплексу інституційно-правових та організаційно-економічних заходів, спрямованих на нейтралізацію економічних загроз. Як мету функціонування системи автори визначають досягнення її гомеостазису, тобто збалансованого стану, який характеризує стійкість й стабільність економіки. Безумовно погоджуючись із доцільністю розгляду економічної безпеки держави як системної категорії, зазначимо, що авторами підходу не розкрито закономірності нейтралізації загроз економічній безпеці та шляхи досягнення рівноважного стану системи безпеки національної економіки. В певному сенсі це зумовлено специфікою та обмеженнями застосування системного підходу, який спрямований передусім на виявлення взаємозв'язків між елементами системи, а не на розкриття сутності з точки зору інституційно-правових та організаційно-економічних засад управління. Найкращим чином вирішенню цього завдання, на наш погляд, відповідає розгляд об'єкта дослідження (в даному випадку – процесу забезпечення економічної безпеки держави) як організаційно-управлінського механізму, під яким в теорії управління традиційного розуміють сукупність методів та важелів впливу на функціонування системи.

Висновки. З урахуванням установлених ключових характеристик економічної безпеки держави, загальної сутності управлінського механізму та специфіки його формування у сфері забезпечення економічної безпеки може бути запропоновано авторське визначення цього поняття. А саме, під економічною безпекою держави пропонується розуміти комплексну категорію, яка характеризує здатність національної еконо-

мічної системи нейтралізувати негативний вплив різноманітних загроз з метою захисту національних економічних інтересів та забезпечення економічного суверенітету держави. Процес забезпечення економічної безпеки в такому випадку може бути визначений як комплекс організаційно-управлінських та економічних заходів, які запроваджуються державою з метою захисту національних економічних інтересів та забезпечення економічного суверенітету. Відповідні заходи мають розглядатися як ключові елементи організаційно-управлінського механізму забезпечення економічної безпеки держави, а його розробка – пріоритетним науково-практичним завданням у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Література

1. Безпека держави // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / ред. кол. Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004. – Т.1 – 760 с.
2. Безпека економічна // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 1998. – Т. 1 : А – Г. – 672 с.
3. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
4. Глушков В. Є. Теоретичні основи економічної безпеки / В. Є. Глушков, Л. П. Рогатина // Економіка харчової промисловості. – 2012. – № 4(16). – С. 27–30.
5. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія / Б. В. Губський. – К. : ДП «Укрархбуд інформ», 2001. – 122 с.
6. Економічна безпека України : монографія / [Федоренко В. Г., Грищенко І. М., Новікова О. Ф., Ольшанська О. В. та ін.]; за ред. В. Г. Федоренка, І. М. Грищенка, Т. Є. Воронкової. – К. : ТОВ «ДКС центр», 2017. – 462 с.
7. Економічна безпека України: внутрішні та зовнішні чинники: навч. пос. для вищ. навч. закл. / С. Д. Гелей, М. І. Крупка, М. Д. Лесечко, Я. Й. Малик, Є. Й. Майовець; ред.: Я. Й. Малик; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2002. – 255 с.
8. Жаліло Я. А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку / Я. А. Жаліло // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 97–104.
9. Калюжна Н. Г. Потенціал системи управління підприємством: методологія, оцінювання та моделювання : монографія / Н. Г. Калюжна. – Лу- ганськ : СПД Резніков, 2013. – 548 с.
10. Мекшун П. В. Еволюція наукових підходів

до визначення суті економічної безпеки національної економіки та необхідності її державного забезпечення / П. В. Мекшун // Економічний форум. – 2013. – Вип. 3. – С. 24–29.

11. Подмазко О. М. Національна економічна безпека: аналіз основних підходів / О. М. Подмазко // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – Вип. 2/2. Т. 1. – 2013. – С. 140–150.

12. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О. В. Скорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6. Ч. III. – С. 39–42.

13. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

14. Ходжаян А. О. Стійкість економіки України у вимірі зовнішньоекономічної безпеки / А. О. Ходжаян // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. – 2018. – Вип. № 12 (211). – С. 6–12.

References

1. Huberskyi, L.V. (Ed.). (2004). *Bezpeka derzhavy. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia*. (Vols. 1-2). Kyiv: Znannia Ukrainy.

2. Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.). (1998). *Bezpeka ekonomichna. Yurydychna entsyklopediia*. (Vols.1-6). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia.

3. Vlasiuk, O.S. (2008). *Teoriia i praktyka ekonomichnoi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku*. Kyiv; Natsionalnyy instytut problem mizhnarodnoi bezpeky pry Radi natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy.

4. Hlushkov, V.Ye., & Rohatina, L.P. (2012). *Teoretychni osnovy ekonomichnoi bezpeky*. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, 4(16), 27-30.

5. Hubskeyi, B.V. (2001). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy : metodolohiia vymiru, stan i stratehiia zabezpechennia*. Kyiv: DP «Ukrarkhbudinform».

6. Fedorenko, V.H., Hryshchenko, I.M., & Voronkova, T.Ye. (Eds.). (2017). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy*. Kyiv: TOV «DKS tsentr».

7. Helei, S.D., Krupka, M.I., Leschko, M.D., Malyk, Ya.Y., & Maiovets Ye.Y. (2002). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: vnutrishni ta zovnishni chynnyky*. Ya.Y. Malyk (Ed.). Lviv: Vyd. tsentr LNU im. I. Franka.

8. Zhalilo, Ya.A. (2004). *Do formuvannia katehorialnoho aparatu nauky pro ekonomichnu bezpeku*. *Stratehichna panorama*, (3), 97-104.

9. Kalyuzhna, N.G. (2013). *Potentsial systemy upravlinnia pidpriemstvom: metodolohiia, otsiniuvannia ta modeliuvannia*. Luhansk: SPD Rieznikov.

10. Mekshun, P.V. (2013). *Evoliutsiia naukovykh pidkhodiv do vyznachennia suti ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky ta neobkhdnosti yii derzhavnoho zabezpechennia*. *Ekonomichnyy forum*, (3), 24-29.

11. Podmazko, O.M. (2013). *Natsionalna ekonomichna bezpeka: analiz osnovnykh pidkhodiv*. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*, (2/2), Vol. 1, 140-150.

12. Skoruk, O.V. (2016). *Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist, skladovi elementy ta problemy zabezpechennia*. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. (6), Part III, 39-42.

13. Shlemko, V.T., & Binko, I.F. (1997). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia*. Kyiv: NISD.

14. Khodzhaian, A.O. (2018). *Stiykist ekonomiky Ukrainy u vymiri zovnishnoekonomichnoi bezpeky*. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: Zb. nauk. Prats*, 12 (211), 6-12.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВА КАК БАЗОВАЯ КОМПЛЕКСНАЯ КАТЕГОРИЯ ЭКОСЕСТЕЙТА

И. Г. Барон, аспирант, Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики

В статье засвидетельствовано отсутствие единого подхода к трактовке экономической безопасности государства как логического следствия емкости и многогранности этого понятия. Обоснована необходимость уточнения сущности понятия «экономическая безопасность» государства за счет выделения ее ключевых признаков как базовой комплексной категории экосистейта. С использованием базовой операции теории множеств (теоретико-множественной операции объединения) систематизированы подходы к пониманию сущности понятия «экономическая безопасность государства» и установлены ключевые характеристики, которым должно отвечать определение этого понятия, а именно: учет динамического характера обеспечения экономической безопасности государства; учет общественно-политического контекста экономической безопасности государства; рассмотрение экономической безопасности как определяющей составляющей в структуре национальной безопасности государства; учет условной иерархии ключевых характеристик экономической безопасности государства; признание приоритета определенных характеристик экономической безопасности государства, а именно: действенности системы защиты национальных интересов и способности экономической системы к выявлению, минимизации и / или устранению внут-

ренних и внешних угроз; рассмотрение процесса обеспечения экономической безопасности государства как организационно-управленческого механизма.

На основе обобщения ключевых характеристик экономической безопасности государства предложено определить ее как комплексную категорию, характеризующую способность национальной экономической системы нейтрализовать негативное влияние угроз с целью защиты национальных экономических интересов и обеспечения экономического суверенитета государства. Процесс обеспечения экономической безопасности в таком случае может быть определен как комплекс организационно-управленческих и экономических мер, которые вводятся государством в целях защиты экономических интересов и обеспечения экономического суверенитета. Соответствующие меры должны рассматриваться как ключевые элементы организационно-управленческого механизма обеспечения экономической безопасности государства, а его разработка – приоритетной научно-практической задачей в сфере обеспечения экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, экосистейт, аспект трактовки, теоретико-множественная операция объединения, национальные экономические интересы, экономические угрозы, организационно-управленческий механизм, экономический суверенитет, комплексная категория, систематизация.

ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AS A BASIC COMPLEX CATEGORY OF ECOSYSTEM

I. G. Baron, Post-graduate Student, State Research Institute of Informatization and Modeling of Economics

The article shows the lack of a unified approach to the interpretation of the economic security of the state as a logical consequence of the capacity and versatility of this concept. The necessity to clarify the essence of the notion of economic security of the state by distinguishing its key features as the basic complex category of ecosystem is substantiated.

Using the basic operation of set theory such as multiple set-up operation, the approaches to understanding the essence of the concept of «economic security of the state» are systematized and the key characteristics of this concept are given. Namely, these characteristics are the importance to take into account the socio-political context, the conditional hierarchy of key characteristics and the dynamic nature of ensuring the economic security of the state. Also it is important to consider the economic security as a determining component in the structure of national security of the state and the process of ensuring the economic security of the state as an organizational and managerial mechanism. Finally, the recognition of the priority of certain characteristics of the economic security of the state must be respected, namely the effectiveness of the system of protection of national interests and the ability of the economic system to identify, minimize and / or eliminate internal and external threats.

Based on generalization of key characteristics of economic security of the state, it is proposed to define it as a complex category, which characterizes the ability of the national economic system to neutralize the negative impact of various threats in order to protect national economic interests and ensure the economic sovereignty of the state. In this case, the process of ensuring economic security can be defined as a complex of organizational, managerial and economic measures implemented by the state in order to protect national economic interests and ensure the economic sovereignty. Appropriate measures should be considered as key elements of the organizational and managerial mechanism for ensuring the economic security of the state, and its development should be a priority scientific and practical task in the field of economic security of Ukraine.

Keywords: economic security of the state, ecosystem, aspect of interpretation, set-theory operation of unification, national economic interests, economic threats, organizational-governing mechanism, economic sovereignty, complex category, systematization.

Надійшла до редакції 08.05.19 р.

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АСИМЕТРІЇ НА КОНКУРЕНЦІЮ

А. Г. Герасименко, д. е. н., професор, А. О. Нестерець, студентка, Київський національний торговельно-економічний університет, nestor192186178@gmail.com

Інформація займає одне із найважливіших місць в системі економічних відносин у силу чого може вважатися найціннішим економічним ресурсом. Обов'язковою передумовою здорової конкуренції стає якомога більша інформаційна транспарентність ринків та економіки в цілому, а вплив інформаційної асиметрії на конкурентний механізм ринкового саморегулювання вимагає наукового дослідження та обґрунтування.

У статті розглядається вплив інформаційної асиметрії на конкуренцію. Виявлено напрямки та інструменти впливу інформаційної асиметрії на конкуренцію на ринках товарів і послуг у розрізі вертикального та горизонтального каналів поширення інформаційної асиметрії в суспільстві. Пояснення механізму впливу інформаційної асиметрії на конкуренцію у вертикальному каналі (приховування та спотворення інформації, яка спрямовано на споживачів та постачальників) здійснено на основі моделі лимонів Дж. Акерлофа. Проілюстровано здатність інформаційних маніпуляцій про якість товару та повноту інформації щодо наданої послуги забезпечити в умовах вихідної інформаційної асиметрії витіснення окремих учасників з ринку і, тим самим, послабити наявну та потенційну конкуренцію. Наведено приклади з практики роботи Антимонопольного комітету України з вирішення даної проблеми.

Для пояснення механізму впливу інформаційної асиметрії на потенційну конкуренцію у горизонтальному каналі поширення інформаційної асиметрії, тобто введення в оману конкурента з метою його недопущення на ринок, використано модель Р. Селтена. Її практичне застосування та наслідки для конкуренції досліджено на прикладі українського ринку авіаперевезень. Аналіз стосувався найбільшої авіакомпанії Міжнародні авіалінії України та ірландської компанії Ryanair.

За результатами проведеного дослідження встановлено переважно антиконкурентний вплив інформаційної асиметрії на конкуренцію, що ставить добросовісних суб'єктів господарювання у невигідні умови конкурентної боротьби, змушуючи їх або виходити з ринку, або вдаватися до нечесних способів конкуренції задля протидії ефектам поширення інформаційної асиметрії в умовах становлення та розвитку інформаційної економіки. Продемонстровано, що асиметрія інформації чинить серйозний негативний вплив на економічний розвиток, що знаходить прояв у зниженні ефективності прийнятих учасниками ринку рішень, умов функціонування самого ринку і економіки в цілому.

Ключові слова: інформаційна асиметрія, горизонтальний та вертикальний канали поширення інформаційної асиметрії, конкуренція, модель ринку лимонів, модель Р. Селтена, антиконкурентні дії.

Постановка проблеми. Формування інформаційної економіки на межі XX та XXI століть актуалізувало дослідження феномену інформаційної асиметрії. Він здавна вважався ринковим провалом, втім до тих пір доки частка інформаційних ресурсів у структурі сукупних витрат залишалася незначною, його вплив на економіку залишав-

ся ледве помітним, за виключенням окремих галузей та ринків, на дослідженні яких і розвивалася теорія інформаційної асиметрії другої половини – кінця XX ст. Сьогодні, коли інформаційний ресурс став домінуючим, ці фрагментарні галузеві вчення інкорпуються в єдине системне знання щодо

передумов, змісту та ефектів дії інформаційної асиметрії. При цьому особливої уваги потребує дослідження впливу інформаційної асиметрії на ключові елементи економічної системи, її базові регулятори, в тому числі – на конкурентний механізм ринкового саморегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі інформаційної асиметрії присвятили свої роботи Дж. Акерлоф [1], В. Вікрі та Дж. Мірліс [2], К. Ерроу [3], Р. Коуз [4], Д. Крепс та Р. Уїлсон [5], С. Росс [6], М. Спенс [7], Дж. Стігліц [8], та ін. В числі українських дослідників ефектів інформаційної асиметрії – А. Маслов [9], Я. Бережний [10], А. Герасименко [11], І. Дерев'янка [12], О. Денис [13], М. Зверяков [14], Л. Кузнєцова [15], Г. Пилипенко [16], В. Свистільник [17]. Щоправда ці роботи переважно досліджують загальноекономічні ефекти інформаційної асиметрії, її вплив на суспільний добробут, тоді як конкурентні ефекти інформаційної асиметрії залишаються недостатньо дослідженими.

Формулювання мети статті. Виходячи з наведеного вище, у цій статті ми маємо за мету дослідження напрямків та інструментів впливу інформаційної асиметрії на конкуренцію на ринках товарів і послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна теорія свідчить про існування різних способів і каналів поширення інформаційної асиметрії в суспільстві. Так, В. Свистільник виділяє принаймні три канали: вертикальний, горизонтальний та регуляторними. Під вертикальним каналом вченою розуміється поширення інформаційної асиметрії через відносини між контрагентами в технологічній вертикалі чи вертикалі товароруху. Під горизонтальним – поширення інформаційної асиметрії системою конкурентних відносин в межах релевантного ринку чи множини пов'язаних суміжністю або комплементарністю ринків. Під регуляторним – через відносини підпорядкування та підконтрольності між державою в особі її органів влади та множиною регульованих нею економічних суб'єктів [17]. Своє дослідження впливу інформаційної асиметрії на конкуренцію ми побудуємо у розрізі вертикального та горизонтального каналів поширення інформаційної асиметрії,

починаючи з першого.

Найкращим теоретичним обґрунтуванням для пояснення механізму дії вертикального каналу поширення інформаційної асиметрії є фундаментальна праця Дж. Акерлофа «Ринок лимонів», де видатний економіст аналізує ринок, в якому продавці краще за покупців інформовані про якість продукції. Концепцію інформаційної асиметрії автор розкриває на прикладі нових і вживаних автомобілів. Нова машина може бути якісною чи неякісною («лимоном»). Люди, купуючи авто на вторинному ринку, не знають справжньої якості автомобіля. Але вони знають, що з ймовірністю q це – якісний автомобіль, а з ймовірністю $(1 - q)$ це – «лимон». За припущенням, q – частка якісних автомобілів на ринку, а $(1 - q)$ – частка «лимонів». Оскільки лише продавці знають справжню якість автомобіля, то продаватимуть їх за однаковою ціною. При цьому, усвідомлення потенційними покупцями ризику придбати «лимон» призведе до зниження їх готовності платити за товар (ціни попиту) до рівня, неприйнятної для продавця якісного товару. Як наслідок, добросовісні продавці якісних вживаних авто будуть виходити з ринку, а власники «лимонів» заповнювати весь ринковий простір [1].

Останнє є ілюстрацією конкурентного ефекту інформаційної асиметрії, що полягає у витісненні одним продавцем з ринку іншого шляхом інформаційної маніпуляції щодо якості товару, заснованої на інформаційній асиметрії. Продавець, чиї витрати на товар є вищими з огляду на вищу якість, програватиме у конкурентній боротьбі тому, хто пропонує менш якісний товар, понісши менші витрати на його виробництво, якщо якість товару не можна перевірити.

В 2017 році Антимонопольним комітетом України розглядалася справа про недобросовісну конкуренцію з боку ТОВ «Терра Фуд», що продавало масло торгової марки «Ферма» з додаванням написів «Домашнє», «Масло для дітей від 3-х років», тоді як жодних додаткових інгредієнтів, які б покращували смакові або споживчі властивості продукту порівняно зі стандартними вимогами ДСТУ 4399:2005 до цього продукту виробником не додавалося [18].

Проведені Антимонопольним коміте-

том України опитування показали, що розміщення напису «Домашнє» на упаковці масла солодковершкового бутербродного 2/3 вважається респондентів (вибірка опитування складала 330 осіб) вважається конкурентною перевагою, здатною вплинути на вибір ними товару при покупці. Вони очікують, що така продукція має кращі смакові та споживчі властивості, кращу якість, ніж продукція на якій напис «Домашнє» відсутній. На запитання в анкеті: «Чи надали б Ви перевагу у виборі продукції на упаковці якої розміщена інформація «Домашнє» перед аналогічною продукцією (масло солодковершкове бутербродне) на якій дана інформація відсутня?» - з 330 опитаних осіб 65,0 % осіб відповіли «Так» [18].

Аналогічний ефект мало розміщення на упаковці масла солодковершкового селянського з вітамінами 73 % жиру напису «Масло для дітей від 3-х років». Вказівка «для дітей» вимагає підтвердження унікальністю рецептури виробника, яка зорієнтована виключно на дану категорію споживачів, та наділена певними необхідними саме дітям споживчими властивостями. Сама наявність вітамінів в маслі солодковершковому не являється підставою для виокремлення його в окремий сегмент «дитячого споживання». 75,0 % респондентів вказали на те, що розміщення напису «Масло для дітей від 3-х років» на упаковці вплинуло б на їх рішення щодо вибору продукції. 78,0 % заявили, що розміщення напису «Масло для дітей від 3-х років» на упаковці масла солодковершкового селянського з вітамінами 73 % жиру сприймається як таке, що гарантує кращі споживчі властивості, кращу якість, ніж продукція, на якій така інформація відсутня [18].

Описані кейси стосуються так званого товару на довірі, оскільки навіть тривале споживання масла споживачем не здатне підтвердити чи спростувати його кращу якість, кращий вплив на здоров'я споживача чи його дітей порівняно аналогами. А це означає, що ТОВ «Терра Фуд» могло тривалий час вводити в оману споживачів, отримуючи тим самим неправомірні переваги у конкуренції перед добросовісними продавцями. І хоча в цьому разі конкуренти не були витіснені з ринку, їх ринкові позиції було

послаблено інформаційною маніпуляцією, заснованою на інформаційній асиметрії щодо якості товару. Останнє підтверджується тим, що торговельна марка «Ферма» (ТОВ «Терра Фуд») в 2017 році посіла 7 позицію, а станом на 2019 рік є лідером споживчих уподобань в сегменті масла солодковершкового [19].

Інший приклад антиконкурентної дії інформаційної асиметрії спостерігаємо на ринках кредитних послуг. Цього разу йдеться не стільки про якість, скільки про вартість послуги кредитування та умови її споживання. Інформація провайдера кредитної послуги (банку, кредитного союзу, ломбарду тощо) піддається асиметрії щодо:

- розміру ефективної кредитної ставки (можуть мати місце приховані комісії);
- можливості пролонгації договору;
- можливості зміни ефективної процентної ставки за договором;
- умов завчасного повного погашення кредиту;
- тарифів по обслуговуванню кредиту;
- дійсного терміну розгляду заявки на кредит, тощо [20].

Візьмемо до прикладу інформацію про процентну ставку за кредитом. Досить часто фінансові установи не надають українцям достовірної інформації щодо реальної вартості кредиту, вказуючи в договорах лише номінальні процентні ставки, а потім у вартість кредиту заховують комісії та інші платежі. Ще однією поширеною практикою є реклама послуг кредитування – «Кредит під 0%». Втім слід розуміти, що жоден банк не працює безкоштовно, і навіть що ставка відсотку залишатиметься нульовою споживачу все ж доведеться заплатити за кредит вартість комісії чи обов'язкових додаткових послуг: страховки (обман в тому, що вартість такої страховки напряду нижче, ніж через банківського менеджера); мобільних сервісів; обмеженого періоду дії нульового відсотку, після чого споживачеві прийдеться сплатити повну вартість кредитної послуги; інших платних послуг (комісія за переведення коштів в готівку, плата за користування картою, пеня за несвоєчасне погашення заборгованості та ін.). Зростання попиту на послуги недобросовісних кредиторів, що оманливою рекламою залучають до

себе більшу частку споживачів ставить добросовісних кредиторів у не вигідні умови, змушуючи їх або виходити з ринку, або вдаватися до аналогічних нечесних способів конкурентної боротьби, які з часом інституціоналізуються до рівня загальноприйнятих практик, змінюючи інструментарій конкуренції на ринку.

Не менш потужним і антиконкурентним є вплив інформаційної асиметрії на конкуренції в горизонтальній площині. Візьмемо приклад взаємодії дійсного і потенційного конкурентів в процесі входження останнього в ринок. Тут нам в нагоді стане модель Р. Селтена щодо входження в монополізований ринок [5]. У моделі Р. Селтена основними гравцями є домінуюча на ринку фірма (чинний носій ринкової влади) та її потенційний конкурент (фірма, що намагається розпочати діяльність на досліджуваному ринку). Перший крок робить потенційний конкурент, який приймає рішення ввійти на ринок. Домінуюча фірма реагує по-різному: або приймає конкурента, або протидіє цьому входженню. Дане рішення залежить від сили приймаючої фірми (наявність ресурсів, технологій, фінансова міцність, тощо). Якщо фірма-монополіст є ослабленою, то потенційний конкурент позбавить дану фірму монопольного прибутку, а в разі боротьби – ще й обумовить додаткові витрати на протистояння. Проте, коли домінуюча фірма є сильною, то протистояння здатне запобігти входженню нової фірми в ринок, зберегти монопольний прибуток. А отже, визначальним при прийнятті рішення щодо входження в ринок є тип монополії: сильна чи слабка [5].

А це означає, що у разі загрози входження на ринок, домінуюча на ньому фірма повинна всіма способами довести свою готовність протидіяти входженню, щоб примусити новачка-конкурента відмовитися від рішення щодо входження. Оскільки дійсна сила чи слабкість монополіста зазвичай відома лише йому самому, то така інформаційна асиметрія може бути використана ним (і зазвичай використовується) для введення в оману конкурента, стимулювання його до відмови від входження в ринок.

Яскравим прикладом описаного вище можна вважати ситуацію на авіаційному

ринку України. Сьогодні, як і вже багато років поспіль, беззаперечним лідером ринку є авіакомпанія «Міжнародні Авіалінії України» (МАУ). За підсумками 2018 року, ця авіакомпанія перевезла понад 8 млн пасажирів, що на 15% більше, в порівнянні з 2017 роком. Частка трансферних пасажирів на регулярних рейсах МАУ склала 53% [21]. Частка авіаперевізника на українському ринку склала 38,9% при загальному пасажиропотоку українських аеропортів за підсумками 2018 року в 20,55 млн осіб [22]. Тобто умови моделі домінуючої фірми виконуються повною мірою, хоча про повну монополізацію й не йдеться.

Відомо що останніми роками на ринок авіаперевезень України активно намагаються увійти лоукост перевізники. Найбільш відомою громадськості з огляду на активне обговорення у ЗМІ й залучення політичного ресурсу конкурентної боротьби є історія входження на ринок ірландської компанії Ryanair. Не менш ілюстративною є конкурентна війна між МАУ та SkyUp. Саме у відносинах з цими авіакомпаніями інформаційна маніпуляція МАУ як спосіб посилення існуючого рівня інформаційної асиметрії на ринку.

Усвідомлюючи ризик втрати прибутку, описаний в моделі Селтена, авіакомпанія «Міжнародні Авіалінії України», вдалася до активного формування репутації сильного гравця знижуючи ціни на власні послуги до рівня лоукостів, навіть не відносячи себе до цього сегменту ринку, та збільшуючи кількість рейсів (специфіка конкуренції у галузі полягає в тому, щоб зайняти якомога більшу кількість маршрутів, роблячи входження на них нових фірм неприбутковим). Генеральний директор аеропорту «Бориспіль» Павло Рябкін стверджує: «МАУ пішла в гібридну модель і поки явно конкурує за цінами з WizzAir і Ryanair. Більш того, за такими напрямками як Польща МАУ дешевше, ніж WizzAir і Ryanair» [23].

Зазначене вище свідчить про намагання авіакомпанії «Міжнародні Авіалінії України» створити собі репутацію сильного гравця, конкуренція з яким дорого обійдеться тим авіакомпаніям, що приймуть рішення щодо входження на український ринок. Втім правда полягає в тому, що ця авіакомпанія

не є достатньо сильним гравцем, щоб дійсно запобігти входженню на ринок, що власне й ілюструє успішне входження на ринок Ryanair та SkyUp. Насправді МАУ є збитковою авіакомпанією (рис.1). Навіть якщо абстрагуватися від ймовірної практики податкової оптимізації, стрімке зростання її збитків свідчить про те, що політика протидії входженню була не стільки раціональною

реакцією на входження в ринок нових конкурентів (раціональна стратегія конкурентної поведінки якраз передбачає відсутність протидії входженню), скільки намагання використати потенціал інформаційної асиметрії на власну користь для зменшення потенційної, а з нею і дійсної конкуренції на ринку авіаперевезень.

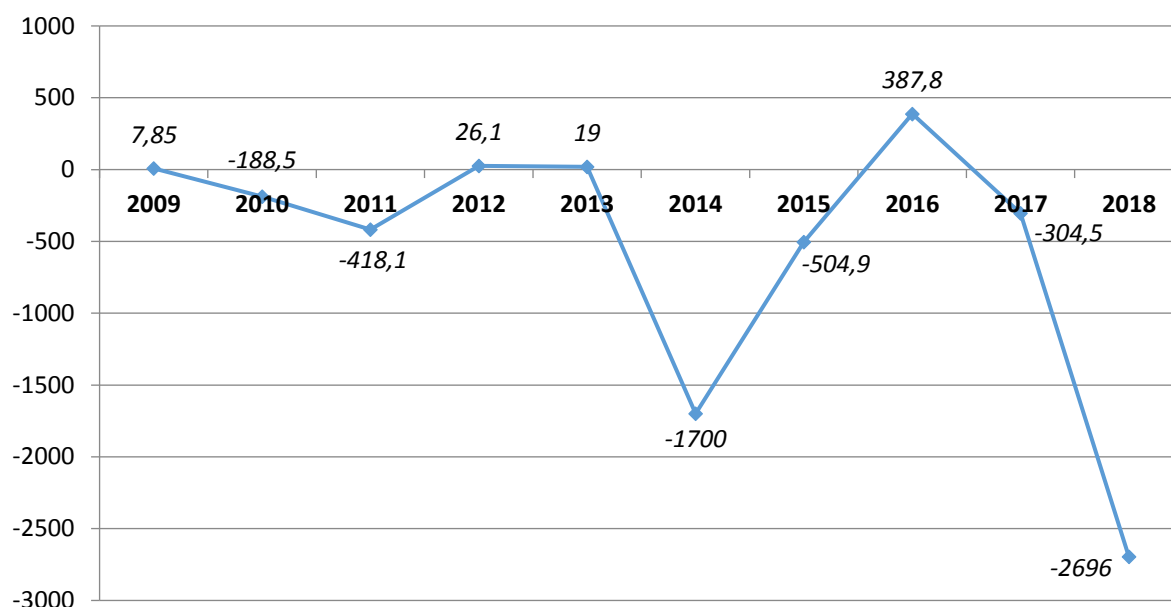

Рис. 1 Динаміка прибутку(збитку) авіакомпанії «Міжнародні Авіалінії України» за останні 9 років, млн. грн.

Джерело: побудовано на основі [24]

Таким чином, бачимо, що у горизонтальній площині поширення інформаційної асиметрії також розглядається як інструмент конкурентної боротьби змінюючи баланс конкурентних сил на ринку.

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що незалежно від каналу поширення інформаційної асиметрії остання чинить значний вплив на конкуренцію на ринку, зазвичай послаблюючи останню та посилюючи ринкову владу фірм, що до неї вдаються. При чому множина використовуваних інструментів створення та поширення інформаційної асиметрії є досить строкатою – тут і введення в оману щодо дійсних споживчих характеристик товару, і приховування інформації про дійсні умови продажу товару / надання послуг, і надсилання конкурентам інформаційних сигналів покликанних створити у них неправильне уявлення про конкурентну диспозицію сил на ринку.

Цей перелік можна продовжувати нескінченно оскільки кожен провайдер інформаційної асиметрії намагається знайти власний спосіб її експлуатації для здобуття переваг у конкурентній боротьбі, тоді як інформаційна прозорість є ефективним засобом посилення конкуренції на ринку.

Література.

1. Akerlof G. The Market for Lemons: Quality, Uncertainty and the Market Mechanism. The Quarterly Journal of Economics. 1970. Vol. 84. p. 488–500.
2. Окрепилов В. В. Лауреаты Нобелевской премии по экономике: автобиографии, лекции, комментарии : в 3 т. / В. В. Окрепилов. – СПб. : Наука, 2009. – 480 с.
3. Arrow, K.J. Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care. The American Economic Review, 1963. Vol. 53 (5). P. 941–973.
4. Коуз Р. Природа фірми. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / За ред. О. І. Вільямсона, С. Дж. Вінтера. – К. : А.С.К., 2002. – С. 30–48.

5. Крэпс Д. М., Уилсон Р. Репутация и несовершенная информация. Вехи экономической мысли : в 6 т. СПб. : Экон. шк., 2003. – 670 с. – Т. 5. Теория отраслевых рынков. [сост. С. Авдашева, А. Слуцкий, Р. Питмен]. – С. 72–109
6. Ross, S.A. The Economic Theory of Agency: The Principals Problem. *American Economic Review*, 1973. LXII(May). P. 134–139.
7. Спенс М. Передача сигналов в ретроспективе и информационная структура рынков. Нобелевская лекция 8 декабря 2001 г. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: В 5-х т. – М. : Мысль, 2005. – Т. 5: 2 кн. – Кн. 2. – С. 484–534.
8. Стиглиц Дж. Информация и смена парадигмы в экономической науке. Нобелевская лекция 8 декабря 2001 г. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: В 5-х т. – М. : Мысль, 2005. – Т. 5: В 2 кн. – Кн. 2. – С. 535–629.
9. Маслов А. Інформаційна асиметричність на ринку праці та «економіка пряника і батого» Дж. Міррліса. – Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Економіка. – 2012. – Вип.143. – С. 57–61.
10. Бережний Я. В. Механізми поліпшення підприємницького клімату в процесі реалізації економічних реформ в Україні. / Бережний Я. В., Кілієвич О. І., Ляпін Д. В., Медведкова Н. С. [та ін.] – Київ : НІСД, 2013. – 80 с.
11. Герасименко А. Г. Ринкова влада: джерела, масштаби, наслідки : монографія. / А. Г. Герасименко. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – С. 600.
12. Дерев'янюк І. П. Теорія асиметрії Б. Уомакка як нова світоглядна парадигма / І. П. Дерев'янюк. – Зовнішні справи. – 2015. – № 7. – С. 36–38.
13. Денис О. Б. Специфіка інформаційної асиметрії в банках / О. Б. Денис. – Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. – 2016. – № 19. – С. 122–124.
14. Зверяков О. М. Асиметрія інформації та її вплив на забезпечення фінансової стійкості банківської діяльності / О. М. Зверяков. – Екон. часопис XXI. – 2013. – № 9. 10 (2). – С. 45–48..
15. Кузнецова Л. В. Діяльність банків на кредитному ринку в умовах асиметрії інформації : монографія. / Кузнецова Л. В., Андрєєва Я. С., Жердецька Л. В. та ін. / за ред. Л. В. Кузнецової. – Одеса : ОНЕУ, 2015. – 436 с.
16. Пилипенко Г. М. Інновації та ринкова влада: дослідження взаємозв'язку на ринку телекомунікаційних послуг / Г. М. Пилипенко. – Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2014. – №4 (48). – С. 161–166.
17. Свистільник В. Ю. Канали поширення інформаційної асиметрії / В. Ю. Свистільник. – Науковий вісник Херсонського державного університету. – Сер. : Економічні науки. – 2018. – Вип. 30(1). – С. 14–17.
18. Рішення Антимонопольного комітету України у справі № 03-18/53-16 про порушення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції товариством з обмеженою відповідальністю «ТЕРРА ФУД». (від 28 вересня 2017 року) URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=84144&schema=vln>
19. Результати голосування Інтернет-аудиторії 2019 року у категорії Молочна продукція / Масло вершкове. URL: <https://www.favor.com.ua/vote/products/butter/?results=U>
20. Кабанов В. Г. Методологічні засади ідентифікації кризових явищ на ринку фінансових інвестицій в Україні. / В. Г. Кабанов. – Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 109–117.
21. МАУ в 2018 году увеличила перевозку пассажиров на 15%. URL: <https://www.flyuia.com/ua/ru/news/2019/uia-2018-results>
22. МАУ перевезла свыше 8 млн пассажиров в 2018 году. URL: https://www.avianews.com/ukraine/2019/01/15/mau_2018_results/
23. Економічна правда. МАУ поки явно конкурує за цінами з WizzAir і Ryanair – Рябікін. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/04/24/647327/>
24. Економічна правда. Мільярдні збитки і борги: чи варто переживати за МАУ. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/03/28/646490/>

References.

1. Akerlof, G. (1970). The Market for Lemons: Quality, Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 84. p. 488–500.
2. Okrepilov, V.V. (2009). Laureaty Nobelevskoy premii po ekonomike: avtobiografii, lektzii, kommentarii. Sankt-Peterburg: Nauka.
3. Arrow, K.J. (1963). Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care. *The American Economic Review*, Vol. 53 (5):). P. 941–973.
4. Coase, R. (2002). Pryroda firmy. Pryroda firmy: Pohodzhennya, evolyutsiya i rozvytok O.I. Williamson, S.G. Vinter (Ed.). Kyiv: A.S.K.
5. Kreps, D.M., & Wilson, R. (2003). Reputatsiya i nesovershennaya informatsiya. Vehl ekonomicheskoy myisli. Sankt-Peterburg: Ekonomicheskaya shkola. T.5. Teoriya otraslevykh rynkov.
6. Ross, S.A. (1973). The Economic Theory of Agency: The Principals Problem. *American Economic Review*, 1973. LXII(May). P.: 134–139.
7. Spence, M. (2005). Peredacha signalov v retrospektive i informatsionnaya struktura rynkov. Nobelevskaya lektsiya 8 dekabrya 2001 g. Mirovaya ekonomicheskaya mysl. Skvoz prizmu vekov: V 5-h t. Moskva: Mysl. T.5: 2 kn. Kn. 2.
8. Stiglitz, G. (2005). Informatsiya i smena paradigmy v ekonomicheskoy nauke. Nobelevskaya lektsiya 8 dekabrya 2001 g. Mirovaya ekonomicheskaya mysl. Skvoz prizmu vekov: V 5-h t. Moskva: Mysl, 2005. T. 5: V 2 kn. Kn. 2.
9. Maslov, A. (2012). Informatsiyna asimetrychnist na rynku pratsi ta «ekonomika pryanyka i batoga» G. Mirrlisa. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu Imeni Tarasa Shevchenka, Seriya: Ekonomika, (143), 57–61.

10. Berezhniy, Ya. V., Kilievich, O.I., Lyapin D.V., Medvedkova, N.S. (2013). Mekhanizmy polipshennya pidpriyemnitskoho klimatu v protsesi realizatsii ekonomichnykh reform v Ukraini. Kyiv: NISD.
11. Gerasymenko, A.G. (2014). Rynkova vlada: dzherela, masshtaby, naslidky: monografiya. Kyiv: Kyiv. natsionalnyy torgivelnno-ekonomichnyy universytet.
12. Derevianko, I.P. (2015). Teoriya asymetrii B. Uomakka yak nova svitogliadna paradygma. Zovnishni spravly, (7), 36–38.
13. Denis, O.B. (2016). Spetsyfika Informatsynoi asymetrii v bankakh. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho. humanitarnoho universytetu, (19), 122–124.
14. Zveryakov, O.M. (2013). Asymetriya Informatsii ta yiyi vplyv na zabezpechennya flnansovoi stiykosti bankivskoi diyalnosti. Ekonomichnyy chasopys XXI, (9), 45–48.
15. Kuznetsova, L.V., Andreeva, Ya.S., & Zherdetska, L. V. (2015). Diyalnist Bankiv na Kredytному Rynku v Umovakh Asymetriyi Informatsiyi. L. V. Kuznetsova (Ed.). Odesa: ONEU.
16. Pylypenko, H.M. (2014). Innovatsiyi ta rynkova vlada: doslidzhennia vzaiemozviazku na rynku telekomunikatsiy nykh poslug. Ekonomichnyy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu, 4(48), 161–166.
17. Svystilnyk, V.Yu. (2018). Kanaly poshyrennia informatsynoyi asymetriyi. Naukovyy Visnyk Khersonskoho derzhavnoho Universytetu, Ser. Ekonomichni Nauky, 30(1), 14–17.
18. Rishennia Antimonopolnoho Komitetu Ukrayiny u Spravi № 03-18/53-16 pro porushennia zakonodavstva pro zakhyst vid nedobrosovisnoyi konkurentsii tovarystvom z obmezhenoju vidpovidalnistiu «TERRA FUD». (vid 28 veresnia 2017 roku) Retrieved from <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=84144&schema=vin>.
19. Rezultaty Golosuvannia Internet-audytorii 2019 roku u Kategoriyi Molochna Produktsiya / Maslo Vershkove. Retrieved from <https://www.favor.com.ua/vote/products/butter/?results=U>
20. Kabanov, V.G. (2009). Metodolohichni Zasady Identyfikatsiyi Kryzovykh Yavyishch na Rynku Finansovykh Investysiy v Ukrayini. Finansy Ukrayiny, (4), 109–117.
21. MAU v 2018 godu uvelichila perevozku passazhirov na 15%. Retrieved from <https://www.flyuia.com/ua/ru/news/2019/uia-2018-results>
22. MAU perevezla svyishe 8 mln passazhirov v 2018 godu. Retrieved from https://www.avianews.com/ukraine/2019/01/15/mau_2018_results/
23. Ekonomichna pravda. MAU poki yavno konkuruje za tsinamy z WizzAir i Ryanair – Ryabikin. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2019/04/24/647327/>
24. Ekonomichna pravda. Milyardni zbytky i borgy: chy varto perezhivaty za MAU. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/03/28/646490/>

ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ АСИММЕТРИИ НА КОНКУРЕНЦИЮ

*А. Г. Герасименко, д. э. н., профессор, А. А. Несерец, студентка,
Киевский национальный торгово-экономический университет*

Информация занимает одно из важнейших мест в системе экономических отношений в силу чего может считаться наиболее ценным ресурсом современной эпохи. Обязательным условием здоровой конкуренции становится как можно большая информационная прозрачность рынков и экономики в целом, а влияние информационной асимметрии на конкурентный механизм рыночного саморегулирования требует научного исследования и обоснования.

В статье рассматривается влияние информационной асимметрии на конкуренцию. Выявлены направления и инструменты влияния информационной асимметрии на конкуренцию на рынках товаров и услуг в разрезе вертикального и горизонтального каналов распространения информационной асимметрии в обществе. Объяснение механизма влияния информационной асимметрии на конкуренцию в вертикальном канале (сокрытие и искажение информации, которая нацелена на потребителей и поставщиков) осуществлено на основе модели лимонов Дж. Акерлофа. Проиллюстрирована способность информационных манипуляций о качестве товара и полноте информации о предоставляемой услуге обеспечить в условиях исходной информационной асимметрии вытеснение отдельных участников с рынка и тем самым ослаблять действующую и потенциальную конкуренцию. Приведены примеры из практики работы Антимонопольного комитета Украины по решению данной проблемы.

Для объяснения механизма влияния информационной асимметрии потенциальной конкуренции в горизонтальном канале распространения информационной асимметрии, то есть введение в заблуждение конкурента с целью его недопущения на рынок, использована мо-

дель Р. Селтена. Ее практическое применение и последствия для конкуренции исследовано на примере украинского рынка авиаперевозок. Анализ касался крупнейшей украинской авиакомпании Международные авиалинии Украины и ирландской компании Ryanair.

По результатам проведенного исследования установлено преимущественно антиконкурентное влияние информационной асимметрии на конкуренцию, что ставит добросовестных субъектов хозяйствования в невыгодные условия конкурентной борьбы, заставляя их или выходить из рынка, или прибегать к нечестным способам конкуренции для противодействия эффектам распространения информационной асимметрии в условиях становления и развития информационной экономики. Продемонстрировано, что асимметрия информации оказывает серьезное негативное влияние, выражающееся в снижении эффективности принятых участниками рынка решений, условий функционирования самого рынка и экономики в целом.

Ключевые слова: информационная асимметрия, горизонтальный и вертикальный каналы распространения информационной асимметрии, конкуренция, модель рынка лимонов, модель Р. Селтена, антиконкурентные действия.

IMPACT OF INFORMATION ASYMMETRY ON COMPETITION

A. H. Gerasymenko, D.E., Professor, A. A. Nesterets, student, Kyiv National University of Trade and Economics

Information occupies one of the most important places in the system of economic relations, therefore it can be asserted with confidence that this is the most valuable of resources. A prerequisite for healthy competition is the greatest possible information transparency of markets and the economy as a whole, and the influence of information asymmetry on the competitive mechanism of market self-regulation requires scientific research and justification.

The article investigates the influence of information asymmetry on competition. The directions and tools of the influence of information asymmetry on competition in the markets of goods and services are revealed in the context of the vertical and horizontal channels of the spread of information asymmetry in society. The mechanism of the influence of information asymmetry on competition in the vertical channel (the concealment and distortion of information that is aimed at consumers and suppliers) is explained on the basis of Akerlof lemons model. The ability of information manipulation about the quality of goods, the completeness of information about the services provided, etc. is illustrated under initial information asymmetry to ensure the displacement of individual participants from the market and thereby weakening existing and potential competition. Examples from the practice of the Antimonopoly Committee of Ukraine are given.

To explain the mechanism of the influence of information asymmetry of potential competition in the horizontal channel of the spread of information asymmetry, that is, misleading a competitor to prevent him from entering the market, the model of R. Selten was used. Its practical application and consequences for competition are studied on the example of the Ukrainian air transportation market. The analysis concerned the largest airline in Ukraine (UIA) and the Irish company Ryanair.

According to the results of the study, the predominantly anticompetitive effect of information asymmetry on competition has been revealed. It provides conscientious business entities with unfavorable competition conditions, forcing them to either exit the market or resort to dishonest methods of competition to counter the effects of the spread of information asymmetry in the context of the formation and development of the information economy. The asymmetry of information has a serious negative effect, expressed in a decrease in the effectiveness of decisions made by market participants, the functioning of the market itself and the economy as a whole, which prevents the country from taking its respectable place in the global economic system.

Keywords: information asymmetry, horizontal and vertical channels of information asymmetry distribution, competition, lemons market model, R. Selten model, anticompetitive actions.

Надійшла до редакції 20.06.19 р.

АКТУАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

А. А. Чинчик, к. е. н, доцент, Київський національний університет будівництва і архітектури, anatonl_2019@i.ua, С. М. Голубка, д. е. н., професор, радник члена Рахункової палати України, holubkas@ukr.net

У статті здійснено узагальнення основних імперативів розуміння податкової політики за змістом, об'єктами впливу, функціональністю процесу, а також наслідками її реалізації, тобто стимулювання ділової й підприємницької активності, економічного розвитку країни, забезпечення збалансованості державного бюджету, вирішення короткострокових та довгострокових завдань, які стоять перед суспільством за допомогою податкової системи країни. Податкову політику запропоновано розглядати як діяльність профільних інституцій – органів державної влади, що спрямована на врегулювання податкових відносин з приводу мобілізації і перерозподілу фінансових ресурсів у формі обов'язкових платежів та з метою ефективного функціонування національного господарства.

Визначено зміст модернізації економіки у взаємозв'язку з реалізацією податкової політики. Модернізація економіки передбачає покращення існуючої ситуації з помітними змінами технологічного, інтелектуально-трудового, інституціонально-політичного та морально-етичного характеру, при якому на стратегічну перспективу забезпечується інноваційний розвиток та перехід до наступного цивілізаційного етапу. Визначено місце модернізації економіки в закономірностях забезпечення цивілізаційного поступу поруч з процесами економічного зростання, економічного та інноваційного розвитку, становлення (пост)інформаційної економіки.

Обґрунтовано та охарактеризовано актуалітети податкової політики в розрізі основних напрямів модернізації національної економіки – сталості її розвитку, провідної вагомості малого і середнього бізнесу, детінізації системи оплати праці, фінансового забезпечення розвитку регіонів та громад, інноваційного розвитку бізнес-середовища, інноваційного розвитку економіки з переходом на наступний технологічний уклад. Зазначено про перспективність дослідження актуалітету фінансової децентралізації в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку на основі локалізації вирішення проблем.

Ключові слова: податкова політика, модернізація економіки, податкові навантаження, актуалітет, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. Політика у сфері податків є одним з ключових напрямів державного регулювання економіки. Податки є інституціоналізованим регулятором соціально-економічного розвитку, а ефективність функціонування податкової системи – прямим індикатором рівня розвитку суспільства. Країни, для яких характерний тяжкий період становлення ринкових відносин і трансформаційних переходів, стикаються з низкою проблем у сфері регулювання податків. З часом ці проблеми вкорінюються у практику неефективної політики,

яка не забезпечує очікуваних технологічно-модернізаційних змін економіки. Ситуаційне реагування науковців і фахівців на таку ситуацію полягає в необхідності обґрунтування актуалітетів податкової політики як важливого напрямку функціональної реалізації інституту держави та детермінанти розвитку в прогресивно-модернізаційному контексті. Проведене дослідження фокусує увагу на теоретичних аспектах впливу податкової політики на модернізаційні процеси в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати дослідження отримані на основі огляду праць українських авторів з питань щодо змісту та особливостей податкової політики (Є. Богатирьова [1], Є. Дуліба [3], В. Ільяшенко [5], Д. Коваль [6], Ю. Прокопенко [9], Д. Рева [10], О. Сідорська [11], Б. Ярема [13]), а також механізмів забезпеченням модернізаційних змін у національній економіці (К. Бужимська [2], С. Єрохін [4], Б. Тирус [12]). Незважаючи на здійснені напрацювання, відсутні цілісні дослідження з приводу особливостей формування і реалізації податкової політики в контексті модернізації економіки країни.

Формулювання мети статті. Метою статті є обґрунтування змісту податкової політики та актуалітетів її реалізації в умовах модернізації національної економіки.

Цілями статті поставлено наступні:

- узагальнення основних фокусів розуміння податкової політики;
- визначення змісту модернізації економіки у взаємозв'язку з реалізацією податкової політики;
- обґрунтування та характеристика актуалітетів податкової політики в розрізі основних напрямів модернізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкова політика у науковій літературі розглядається через призму дискусії щодо її основного змісту, функціональності (процесної і наслідкової) та об'єктів впливу (табл. 1). Податкову політику часто поєднують з бюджетною, розглядаючи їх як цілісну складову фінансової політики, до якої також входять грошово-кредитна, інвестиційна та цінова політики [13, с.75]. Окрім того, підхід узгодження доходів і видатків бюджетів відносить податкову політику до фіскальної політики держави.

Таблиця 1

Дефініція податкової політики у науковому дискурсі українських вчених-економістів

№ з/п	Порівняльний критерій	Варіанти розгляду
1	Основний зміст	Система заходів (економічних, організаційних, правових) Діяльність держави Діяльність компетентних державних органів
2	Об'єкти впливу	Фінансові ресурси Обов'язкові платежі та відрахування Податкова база, ставки податків, пільги, санкції Податкові відносини Бюджети всіх рівнів Цільові фонди
3	Функціональність процесу	Залучення фінансових ресурсів Мобілізація податкових надходжень Правова регламентація справляння податків і платежів Організація справляння податків і платежів Стратегія правового регулювання бюджетно-податкових відносин «Втручання» в роботу ринку, розвиток ринкових відносин
4	Наслідкова функціональність	Стимулювання ділової та підприємницької активності Забезпечення збалансованості державного бюджету Стимулювання економічного розвитку країни Вирішення певних короткострокових та довгострокових завдань, які стоять перед суспільством, за допомогою податкової системи країни

Джерело: узагальнено авторами на основі [6, с. 73–74; 3, с. 110; 5, с. 22]

Вважаємо, що термін «політика» скеровує розгляд використання податків до діяльності конкретних органів державної влади. Політика реалізується у певній сфері. У нашому випадку – це податкові відносини, які формуються на основі ринкового саморегулювання. Податкові відносини виникають між державою та платниками податків, регламентуються податковим законодавством, а рівень їхнього розвитку супроводжується формуванням податкової дисципліни та податкової культури.

Таким чином, податкова політика – це діяльність профільних органів державної влади, спрямована на врегулювання податкових відносин з приводу мобілізації та перерозподілу фінансових ресурсів у формі обов'язкових платежів. Метою податкової політики є фінансове забезпечення виконання функцій держави з балансуванням інтересів бізнесу і населення. Профільність органів державної влади регламентує законодавство країни. В Україні – це стаття 41 Податкового кодексу [7]. В умовах становлення громадянського суспільства новітнім трендом формування податкової політики є поширення принципів публічного управління. Тому в рамках реформування податкових інституцій передбачається їхня трансформація в сервісну службу з забезпеченням постійної комунікації з засобами масової інформації, інститутами громадянського суспільства та найбільшими платниками податків; це важливо для того, щоб надавати їм інформацію про податкове законодавство, пріоритети діяльності системи податкових органів та створити постійний зворотній зв'язок із бізнесом [11, с.113].

При узагальненні наукових дискусій з приводу змісту податкової політики були виявлені різні пріоритети наслідковості такого впливу. У табл. 1 зазначено, що вчені, як правило, визначають спрямованість податкової політики на стимулювання ділової та підприємницької активності, забезпечення збалансованості державного бюджету, а також виділяють розвиткові цілі – стимулювання економічного розвитку країни, вирішення короткострокових та довгострокових завдань. У наслідках впливу податкової політики проявляються її детермінації модернізації економіки.

Технологічна модернізація економіки є актуальним дослідницьким терміном з кінця ХХ століття, який набуває особливого практичного значення для українського суспільства. Теорія модернізації, як стверджує С. Єрохін, ґрунтується на тому, що в певний історичний період менш економічно розвинуті країни можуть почати інтенсивний розвиток своєї економіки, форсуючи зміну технологічного устрою; при цьому модернізація може бути технологічною зі зміною технологічних укладів, соціальною зі змінами в професійній, соціальній та освітній структурі суспільства, інституціонально-правовою зі змінами механізмів регулювання, а також морально-етичною з вихованням суспільної свідомості, формуванням культурно-освітнього рівня населення, адекватного вимогам усіх інших різновидів модернізації [4, с.52, 54].

Модернізація може набувати різних стратегічних форм:

- стратегія вимушеної модернізації, яка полягає у вимушених реформах в економіці з огляду на геополітичні (інтеграційні) процеси з потужними впливами зовнішніх партнерів;

- стратегія доганяючої модернізації, яка полягає у концентрації наявних резервів виробництва на розвиток тих напрямів, що визначають вектор при активному впливі з боку суспільства і держави з метою прискорення природного процесу модернізації; при доганяючій модернізації присутня інвестиційна і фінансова допомога інших розвинених держав [4, с.52];

- стратегія цільової модернізації, яка полягає в обґрунтованому впливі на ті сфери, що мають певний фінансовий, матеріально-технічний, інтелектуально-трудовий, інформаційно-знаннєвий ресурс та здатні його трансформувати у «проривні» результати;

- стратегія форсованої модернізації, яка полягає в швидкому переході з попередніх технологічних укладів економіки на новий, що забезпечує створення достатнього обсягу вільного капіталу з можливістю держави інвестувати у свій подальший розвиток [4, с.53];

- стратегія креативної (піонерської) модернізації, яка полягає у здійсненні тех-

нологічних та інституційних змін (нововведень) в економіці, що розроблені і впроваджуються в державні, отримують визнання та починають розповсюджуватися по світу, приносячи державі певний рентний дохід [2, с.214].

Таким чином, модернізація економіки передбачає покращення існуючої ситуації з помітними змінами технологічного, інтелек-

туально-трудового, інституціонально-політичного та морально-етичного характеру, при якому на стратегічну перспективу забезпечується інноваційний розвиток та перехід до наступного цивілізаційного етапу. За змістом модернізацію слід відрізнити від інноваційних змін, адже дані процеси формують цілісний алгоритм цивілізаційного поступу (рис. 1).

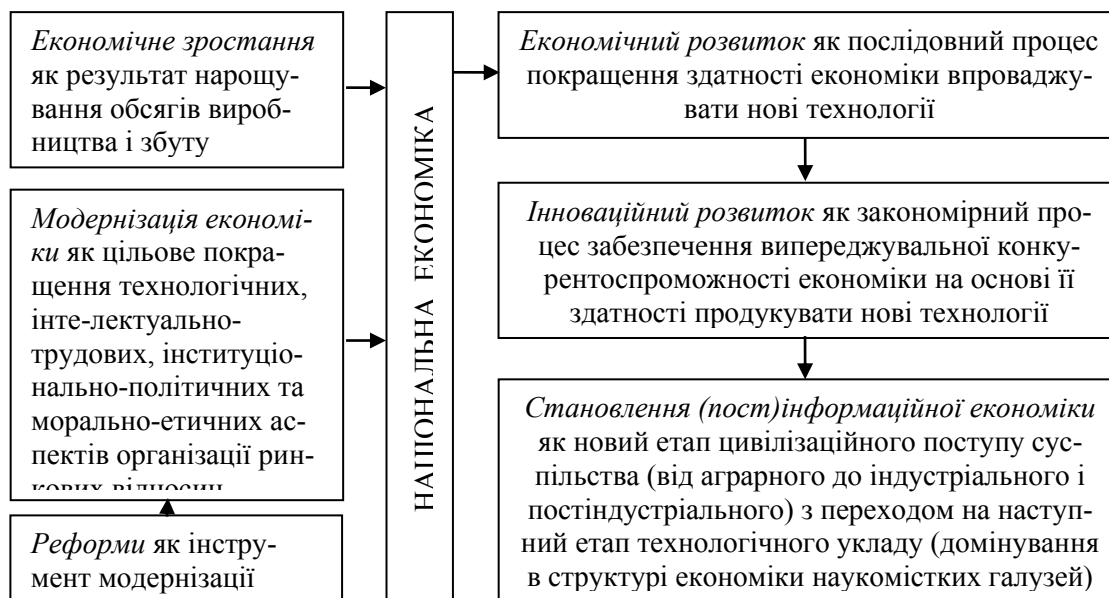

Рис. 1. Модернізація економіки в закономірностях забезпечення цивілізаційного поступу

Джерело: побудовано авторами

Модернізація економіки здійснюється з метою поступового покращення економічної ситуації. Іншим підходом управлінських дій є забезпечення інноваційного прориву. Однак не всі держави володіють достатнім ресурсом та політичною волею для ефективної реалізації зазначеної стратегії. Як правило, більш реальною в реалізації є поступовість забезпечення економічного, а надалі й інноваційного розвитку через заходи модернізаційного характеру. Вони дозволяють:

- мобілізувати наявний ресурс – матеріально-технічний, фінансовий, інформаційний, кадровий з націленістю на результативне використання (що особливо актуально для України в умовах втрати величезного інфраструктурного потенціалу після розпаду СРСР);
- забезпечити поступове скорочення розриву за рівнем економічного розвитку з іншими державами;
- посилити формування політичної

еліти, здатної реалізовувати ефективні реформи в рамках модернізації економіки;

- сконцентрувати зусилля та ресурси у тих сферах, що потребують найпершої підтримки (антикризові заходи) або здатні забезпечити швидкий результат, необхідний для каталізуючого впливу на розвиток інших галузей.

Розуміючи, що основним інструментом модернізації економіки є реформи, вітчизняні вчені-економісти обґрунтовують пріоритетні напрямки стимулювання відповідних змін. Зокрема, в праці Б. Тирусь зазначено, що модернізаційними пріоритетами є [12]:

- структурно-інноваційні зрушення в економіці сучасної України, пов'язані з потребою проведення системної інноваційної політики;
- процес екологізації економіки та новий еколого-економічний механізм господарювання, що є необхідними для

розв'язання проблеми переходу країни на сталий інноваційний розвиток;

- розвиток ефективно діючої системи внутрішніх ринків, адже їх зміцнення й розбудова є одним з найбільш дієвих інструментів стимулювання економічного розвитку держави;

- активізація підприємництва як чинника нормального функціонування економіки країни;

- виважена соціальна політика держави з переходом до моделі розвитку економіки з дорогою робочою силою, що спирається на високу якість національного трудового потенціалу;

- прозора фінансова політика як необхідна база для модернізації економіки, що спрямована на підвищення ефективності та стійкості національної фінансової системи, у тому числі з метою протидії викликам нестабільності у світовій економіці.

Безумовно в системі реформ, спрямованих на модернізацію економіки, податкова політика займає вагоме місце. Це обумовлено її головною функціональністю у мобілізації затребуваних фінансових ресурсів, які через бюджетні механізми надалі можуть

перерозподілятися згідно з суспільними потребами.

Приймаючи важливість податкової політики в системі здійснення модернізаційних змін, визначимо її актуалітети. Сам термін «актуалітет» вказує на актуальні явища чи процеси (чинники, тренди), які визначають першочергову необхідність управлінського впливу держави у відповідній сфері. Відтак актуалітети податкової політики в умовах модернізації національної економіки вказують, як у першу чергу має використовуватись інструментарій податків у контексті забезпечення необхідної модернізації національної економіки.

Існує також зворотній вплив модернізації економіки на податкову політику. У випадку успішних модернізаційних змін забезпечується економічний розвиток, який супроводжується розвитком бізнес-середовища, а відтак і підвищенням платоспроможності його суб'єктів.

Розглянемо актуалітети податкової політики в умовах модернізації національної економіки, які прийнятні для держави у конкурентному середовищі інформаційного суспільства, в тому числі й для України (табл. 2).

Таблиця 2

Актуалітети податкової політики в умовах модернізації національної економіки

№ з/п	Напрямок модернізації національної економіки	Актуалітети податкової політики
1	Сталість розвитку національної економіки	Функціонування простої та економічно справедливої податкової системи Стабільність податкового законодавства
2	Провідна вагомість малого і середнього бізнесу	Дотримання принципів прозорості адміністрування податків Забезпечення прозорості податкових перевірок, неприпустимість тиску податкових контролюючих органів задля забезпечення норм бюджетних надходжень Обґрунтування податкового навантаження
3	Детінізація системи оплати праці	Планові податкові перевірки суб'єктів бізнесу з домінуванням попереджень натомість надмірного тиску й збільшення податкових навантажень на фонди оплати праці
4	Фінансове забезпечення розвитку регіонів та громад	Децентралізація в системі податків в контексті забезпечення спроможних регіональних і місцевих бюджетів з можливостями локального вирішення проблем соціально-економічного характеру

5	Інноваційний розвиток бізнес-середовища	Забезпечення рівномірності податкового навантаження, що слугує становленню конкурентних ринкових відносин між суб'єктами господарювання Податкові стимули інноваційної діяльності бізнесу в розрізі розробок і впроваджень на основі обґрунтованих умов переходу на спрощену систему оподаткування інноваційно-активних суб'єктів господарювання Податкові стимули інноваційної діяльності бізнесу в обмежених просторових координатах (спеціальні економічні зони, технологічні поліси, технологічні парки та ін.)
6	Інноваційний розвиток економіки з переходом на наступний технологічний уклад	Податкові стимули для галузей економіки, що представляють цільовий технологічний уклад Податкові стимули реалізації національного проекту технологічного розвитку на визначений період часу

Джерело: побудовано авторами

Першим актуалітетом визначено сталість розвитку національної економіки. Термін сталості розкриє закономірні та передбачувані процеси покращення змін, що дозволяє забезпечувати різнострокове стратегічне планування, здійснення довгострокових і капіталомістких інвестицій. З одного боку, сталість вступає в протиріччя з динамічними прогресивними змінами. З іншого боку, в умовах розривів за рівнем розвитку між різними країнами та сферами, сталість розвитку економіки є запорукою більш вираженого обґрунтування технологічного прогресу з позиції впливу на інші сфери життя суспільства.

Сталість розвитку національної економіки потребує стабільності соціально-економічної та політичної ситуації в державі, що є одним з ключових загрозливих чинників для України. Упродовж діяльності різних владних режимів періоду незалежності, кожен уряд декларував пріоритети податкової реформи. У чинній Стратегії «Україна-2020» в рамках вектору розвитку визначено податкову реформу, метою якої є побудова податкової системи, що є простою, економічно справедливою, з мінімальними затратами часу на розрахунок і сплату податків, створює необхідні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечує достатнє наповнення Державного бюджету України і місцевих бюджетів [8].

Стратегія також визначає, що головними напрямками податкової реформи є перехід від наглядово-каральної функції фіскальних

органів до обслуговуючої, що допомагає у нарахуванні та проведенні сплати податків [8]. Звідси випливають наступні актуалітети податкової політики, пов'язані з розвитком бізнес-середовища, особливо в сегменті малого і середнього бізнесу. У даному контексті податкова політика повинна реалізовуватись з дотриманням принципів прозорості адміністрування податків, а також обґрунтування податкового навантаження. Податкове навантаження розглядається як показник, що вказує на ефект від впливу податків або ефективність рівня втручання держави на економіку країни та окремих платників; це форма монопольної ціни сукупних суспільних благ, в якій виражається міра вартості (цінності) державних послуг по відношенню до джерел сплати податків [1, с.116].

Зміст визначення податкового навантаження, що в кількісному аспекті розраховується у відношення до ВВП, полягає в оціночних критеріях наслідковості впливу держави, а саме забезпечення інноваційного розвитку бізнес-середовища. Мова йде про здатність суб'єктів господарювання не лише впроваджувати, але й продукувати інновації, що є конкурентоспроможними на глобальному ринку. Від цього залежить становлення інноваційної економіки та її перехід на вищий ступінь технологічного укладу.

Податкова політика в контексті стимулювання інноваційного розвитку бізнес-середовища є усталеним концептом для розвинених держав, які часто обмежені в при-

родно-ресурсних можливостях, однак вдало використовують податковий інструментарій для розвитку наукомістких галузей. Підтримка державою інноваційного розвитку через податковий інструментарій відповідає кейнсіанській моделі, а домінанта інноваційних змін є викликом сучасності. Запровадження політики податкового стимулювання інноваційної діяльності фактично означає винайдення способів та меж балансування між державними та приватними інтересами: держава, поступаючись своїм поточним фіскальним інтересом при податковому стимулюванні інноваційної діяльності, вправі розраховувати на задоволення інших потреб, як то інвестування вивільнених ресурсів у виробництво, фундаментальні дослідження, прикладні розробки, зменшення відтоку з країни носіїв інтелектуального потенціалу тощо; платник податків в обмін на понесення значних фінансових затрат з довгостроковою окупністю вправі розраховувати на зниження податкового тиску, на дотримання гарантій незмінності законодавства у довгостроковій перспективі тощо [10, с.172; 9, с.71].

Стимулювання інноваційного розвитку бізнес-середовища базово повинно відбуватись шляхом забезпечення рівномірності податкового навантаження. Без рівномірності податкового навантаження неможливо розвивати ринок з конкурентними відносинами без практик прихованого монополізму. Інноваційна діяльність є індикатором рівня розвитку бізнес-середовища на конкурентних засадах. В іншому випадку жодні податкові пільги не дадуть очікуваного ефекту, а радше слугуватимуть інструментом суб'єктивного їх використання для обмеженого числа підприємств.

Висновки. Актуалітети податкової політики в умовах модернізації національної економіки можуть деталізуватись та специфікуватись. Разом з тим, вони повинні об'єднувати принципи стимулювання територіального і суб'єктного розвитку, виходячи з балансування інтересів суспільства, бізнесу та держави. Податкова політика є надзвичайно гнучкою. З одного боку, це дозволяє їй швидко адаптуватись до нових викликів, слугувати ефективним напрямком антикризового управління. З іншого боку,

частість змін у системі податків значно ускладнює можливості господарювання та навіть, як це спостерігається для українського суспільства, деформує уявлення платників про рівень податкового навантаження. Розуміння ролі податкової політики у забезпеченні модернізації економіки має регламентуватись у стратегічно-планових документах діяльності уряду. Одним з найбільш ефективних актуалітетів для багатьох розвинених суспільств визнано фінансове забезпечення розвитку регіонів і громад на основі децентралізації податкової системи. Даний актуалітет має залишатись визначальним для України. У наступних працях автора буде зосереджено увагу на пріоритетах податкової політики держави через призму актуалітету фінансової децентралізації.

Література

1. Богатирьова Є. М. Податкове навантаження як індикатор результативності податкових реформ в Україні / Є. М. Богатирьова // Економічний простір. – 2014. – № 84. – С. 110–121.
2. Бужимська К. О. Модернізація економіки: технологічно-структурний аспект / К. О. Бужимська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2009. – № 3(49). – С. 214–217.
3. Дуліба Є. В. Теоретико-правовий аналіз впливу податкової політики на формування доходів та витрат бюджетної системи України / Є. В. Дуліба // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 10(260). – С. 109–112.
4. Єрохін С. А. Політика модернізації і механізми зміни секторальної структури економіки / С. А. Єрохін // Економічний простір. – 2014. – № 87. – С. 50–60.
5. Ільяшенко В. А. Податкова політика в системі регулювання соціально-економічного розвитку держави / В. А. Ільяшенко // Економіка та держава. – 2013. – № 8. – С. 22–24.
6. Коваль Д. А. Податкова політика та податкова система: сучасний стан та напрями розвитку / Д. А. Коваль // Держава та регіони. Серія : Право. – 2014. – № 4. – С. 73–76.
7. Податковий кодекс України № 2755-VI від 2.12.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17>
8. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
9. Прокопенко Ю. О. Податкове стимулювання – запорука активізації інноваційної діяльності підприємств та ефективності управління інноваційними проектами / Ю. О. Прокопенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 23. – С. 69–75.

10. Рева Д. М. Роль податкових інструментів у регулюванні інноваційної активності / Д. М. Рева / Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах. – Харків : НДІ ПЗІР, 2015. – С. 172–177.

11. Сідорська О. З. Роль податкових органів України у підвищенні ефективності податкової дисципліни та культури платників податків / О. З. Сідорська, В. М. Кміть // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 4(1). – С. 111–115.

12. Тирус Б. Ю. Стратегічні напрями модернізації економіки на державному рівні / Б. Ю. Тирус // Актуальні проблеми державного управління. – 2014. – № 2. – С. 80–88.

13. Ярема Б. П. Бюджетно-податкова політика України та напрями її реалізації / Б. П. Ярема, Н. С. Ситник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 2(1). – С. 75–80.

References

1. Bogatyriova, E.M. (2014). Podatkove navantazhennia yak indyktor rezultatyvnosti podatkovykh reform v Ukraini. Ekonomichnyy prostir, (84), 110–121.

2. Buzhymyska, K.A. (2009). Modernizatsiia ekonomiky: tekhnolohichno-strukturnyy aspekt. Visnyk Zytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, 3(49). 214–217.

3. Duliba, E.V. (2017). Theoretyko-pravovyy analiz vplyvu podatkovoi polityky na formuvannia dokhodiv ta vytrat budzhetnoi systemy Ukrainy. Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo, 10(260), 109–112.

4. Erokhin, S.A. (2014). Polityka modernizatsii i mekhanizmy zminy sectoralnoi struktury ekonomiky. Ekonomichnyy prostir, (87), 50–60.

5. Iliashenko, V.A. (2013). Podatkova polityka v systemi reguliuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku derzhavy. Ekonomika ta derzhava, (8), 22–24.

6. Koval, D.A. (2014). Podatkova polityka ta podatkovaya systema: suchasnyy stan ta napriamy rozvytku. Derzhava ta rehiony, Ser. Pravo, (4), 73–76.

7. Podatkovyy kodeks Ukrainy № 2755-VI vid 2.12.2010 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17>

8. Pro Stratehiyu staloho rozvytku «Ukraina-2020» Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 roku № 5/2015 Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

9. Prokopenko, Yu.O. (2017). Podatkove stylulivannia - zaporuka aktyvizatsii innovatsiynoi diialnosti pidpryemstv ta efektyvnosti upravlinnia innovatsiynomykh proektamy. Investytsii: praktyka ta dosvid, (23), 69–75.

10. Reva, D.M. (2015). Rol Podatkovykh instrumentiv u rehulivanni innovatsiynoi aktyvnosti. Adaptatsiia do prava YeS rehulivannia ekonomiky Ukrainy v suchasnykh umovakh. Kharkiv: NDI PZIR.

11. Sidorska, O.Z., & Kmit, V.M. (2013). Rol podatkovykh orhaniv Ukrainy u pidvyshchenni efektyvnosti podatkovoi dystsypliny ta kultury platnykiv podatkov. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, Ekonomichni nauky, 4(1), 111–115.

12. Tyrus, B.Yu. (2014). Stratehichni napriamy modernizatsii ekonomiky na derzhavnomu rivni. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, (2), 80–88.

13. Yarema, B.P., & Sytnyk, N.S. (2016). Biudzhetno-podatkovaya polityka Ukrainy ta napriamy yiyi realizatsii. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, Ekonomichni nauky, 2(1), 75–80.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

А. А. Чинчик, к. э. н., доцент, Киевский национальный университет строительства и архитектуры, С. М. Голубка, д. э. н., профессор, советник члена Расчетной палаты Украины

В статье обобщены основные императивы понимания налоговой политики по содержанию, объектам воздействия, функциональностью процессов, а также исходя из последствий ее реализации, то есть стимулирования деловой и предпринимательской активности, экономического развития страны, обеспечения сбалансированности государственного бюджета, решения краткосрочных и долгосрочных задач, которые стоят перед обществом с помощью налоговой системы страны. Налоговую политику предложено рассматривать как деятельность профильных институтов – органов государственной власти, направленных на урегулирование налоговых отношений по поводу мобилизации и перераспределения финансовых ресурсов в форме обязательных платежей с целью эффективного функционирования национального хозяйства.

Определено содержание модернизации экономики во взаимосвязи с реализацией налоговой политики. Модернизация экономики предполагает улучшение существующей ситуации с заметными изменениями технологического, интеллектуально-трудового, институционально-политического и морально-этического характера, при котором в стратегической перспективе обеспечивается инновационное развитие и переход к следующему цивилизацион-

ного етапу. Определено место модернизации экономики в закономерностях обеспечения цивилизационного прогресса наряду с процессами экономического роста, экономического и инновационного развития, становления (пост) информационной экономики.

Обоснованы и охарактеризованы актуальности налоговой политики в разрезе основных направлений модернизации национальной экономики – постоянства ее развития, ведущей значимости малого и среднего бизнеса, детенизации системы оплаты труда, финансового обеспечения развития регионов и общин, инновационного развития бизнес-среды, инновационного развития экономики с переходом на следующий технологический уклад. Отмечена перспективность исследования актуальности финансовой децентрализации в контексте обеспечения социально-экономического развития на основе локализации решения проблем.

Ключевые слова: налоговая политика, модернизация экономики, налоговые нагрузки, актуальность, инновационное развитие.

CURRENT PRIORITIES OF TAX POLICY IN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY

A. A. Chynchyk, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Kiev National University of Construction and Architecture, S. M. Golubka, D.E., Professor, Advisor to the Member of the Clearing House of Ukraine

The article summarizes the main imperatives for understanding the tax policy by the essence, impact objects, the functionality of the processes, as well as on the basis of the consequences of its implementation, that is, stimulating business and entrepreneurial activity, economic development of the country, ensuring a balanced state budget, and solving short-term and the long-term challenges that society faces with the help of the country's tax system. The tax policy is proposed to be considered as the activity of specialized institutions – public authorities aimed at regulating tax relations regarding the mobilization and redistribution of financial resources in the form of mandatory payments with a view to the effective functioning of the national economy.

The essence of modernization of the economy is determined in conjunction with the implementation of tax policy. Modernization of the economy involves improving the existing situation with marked changes in the technological, intellectual, labor, institutional-political and moral-ethical nature, in which the strategic perspective ensures innovative development and the transition to the next civilization stage. The place of modernization of the economy in the laws of ensuring civilizational progress along with the processes of economic growth, economic and innovative development, the formation of (post-) information economy is determined.

The relevance of tax policy in the context of the main directions of modernization of the national economy is justified and characterized – the constancy of its development, the leading importance of small and medium-sized businesses, the de-shadowing of the wage system, financial support for the development of regions and communities, the innovative development of the business environment, the innovative development of the economy with the transition to the next technological way. The prospects of studying the relevance of financial decentralization in the context of ensuring socio-economic development based on the localization of problem solving are noted.

Keywords: tax policy, modernization of the economy, tax burden, relevance, innovative development.

Надійшла до редакції 21.06.19 р.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

*С. М. Онисько, к. е. н., професор, Ю. М. Томашевський, к. е. н., доцент,
Львівський національний аграрний університет, tomashum@gmail.com*

Одним із базових чинників, що визначають стратегію розвитку системи аграрного виробництва, є земельні відносини. Вони відображають відносини між фізичними, юридичними особами, державними органами влади з приводу володіння, користування, розпоряджання та управління землею як засобом виробництва в сільському господарстві. Удосконалення цих відносин є змістом земельної реформи. Реалізація права дарування, передачі у спадщину, зміни земельних паїв, яка в даний час здійснюється, в основному, у формі руху земельних сертифікатів, непоодинокі випадки їх продажу – все це означає початок формування реального ринку земель сільськогосподарського призначення.

Показано, що в теперішній час, доки що не створені належні умови для того, щоб ринковий перерозподіл сільськогосподарських угідь між власниками був екологічно обґрунтований та відзначався економічною (господарською) доцільністю, складовою частиною земельних відносин ринкового типу повинно стати іпотечне кредитування сільськогосподарських виробників. Функцію іпотечного кредитування повинен виконувати земельний банк, який з філіями по всій країні має стати основою інфраструктури ринку землі. Окрім фінансово-кредитної функції банк має виконувати земельно-облікову функцію, здійснювати торгівлю цінними паперами, лізингові операції та інші комерційні операції з землею.

Доведено, що система кредитування під заставу земель сільськогосподарського призначення потребує ретельної тривалої підготовки і може бути реалізованою спочатку у вигляді експерименту в окремих регіонах, де для цього існуватимуть необхідні соціально-економічні умови. Перш ніж реалізовувати програми розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення, у тому числі іпотеки землі як елемента цього ринку, необхідно провести ґрунтовні дослідження щодо механізму формування ринкових цін на землю, прогнозного рівня цін на земельні ділянки різних типів, тенденції їх зміни за мірою розвитку ринкових інститутів. Оскільки ціна землі як товару повинна враховувати потенційний прибуток від її використання, для об'єктивного визначення ринкової ціни на сільськогосподарські угіддя необхідне подолання диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію.

Ключові слова: земельні відносини, земельні паї, земельні сертифікати, іпотечне кредитування, земельний банк, ринок землі.

Постановка проблеми. Одним із базових чинників, що визначають стратегію розвитку системи аграрного виробництва, є земельні відносини. Вони відображають відносини між фізичними, юридичними особами, державними органами з приводу володіння, користування, розпоряджання та управління землею як засобом виробництва в сільському господарстві. Удосконалення цих відносин є змістом земельної реформи, важливим етапом реалізації якої стало прийняття в 2001 році нового Земельного кодексу України.

Земельний кодекс розвинув і конкретизував зміст закріпленого в Конституції України права приватної власності на землю, закріпив поняття спільної часткової та спільної сумісної власності. Ще до прийняття кодексу переважна більшість власників земельних паїв реалізували надане їм право розпоряджання паєм, вийшовши з ним з господарства чи передавши його в оренду господарству на певних умовах. Інститут приватної власності на землю почав безпосередньо впливати на розвиток форм організації сільськогосподарського виробництва.

Активізувався перерозподіл земель між користувачами, що є закономірним наслідком аграрної реформи. Результатом цього процесу є зменшення розмірів землекористування сільськогосподарських підприємств та екстенсивний розвиток дрібних індивідуальних форм господарювання. Лібералізацію механізму розпорядження земельним паєм можна вважати в системі земельних відносин своєрідним прототипом «шокової терапії», яка повинна докорінно якісно їх змінити. Радикальний крок себе виправдав: існуючу систему поєднання великих і дрібних форм організації сільськогосподарського виробництва в цілому збережено; водночас створено умови для переходу землі не тільки до ефективного власника, а й до ефективного користувача.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні, методологічні, методичні та прикладні питання багатоаспектної проблеми земельних відносин у сільському господарстві були і залишаються об'єктом досліджень багатьох вчених нашої країни. Різні її аспекти вивчали такі відомі вчені, як Біттер О. А., Гайдуцький П. І., Галанець В. Г., Гнаткович Д. І., Дем'яненко М. Я., Злупко С. М., Месель-Веселяк В. Я., Саблук П. Т., Юрчишин В. В. та інші [1–9]. Проте значна частина наукових і практичних рекомендацій втрачає свою злободенність у зв'язку зі швидкою зміною економічного середовища. Окремі проблеми, які здавалися остаточно вирішеними, виникають знову і потребують пошуку принципово інших підходів до їх вирішення. Тому існує гостра необхідність продовжити системні дослідження теоретичних та прикладних аспектів ефективності сільського господарства і шляхів її підвищення в нових умовах.

Формулювання мети статті. Реалізація права власності на земельну частку є не одноразовим актом, а початком нової епохи в системі земельних відносин в нашій країні. Цю систему аж ніяк не можна вважати завершеною у розвитку. Експерти вказують на те, що для ефективного реалізації положень Земельного кодексу необхідно прийняти ще ряд нових законів, внести зміни і доповнення у вже прийняті, прийняти низку інших нормативних документів. Таким чином, питання удосконалення земельних відносин в

аграрному секторі залишається актуальним. Вирішувати його необхідно в двох основних площинах: розвитку механізму оренди земельних паїв та формування цивілізованого ринку землі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм оренди земельних паїв створює умови для переходу угідь у користування тих, хто здатний і зацікавлений ефективно їх використовувати, а отже для формування ефективного землекористувача. Цей механізм слід вважати прогресивним завдяки таким обставинам:

- існування альтернативи у виборі орендаря чи способу використання паю;

- зацікавленість обох сторін – орендаря і орендодавця у високоефективному використанні землі;

- обов'язкова платність оренди земельних часток з фіксованим мінімальним розміром орендної плати.

Оренда земельних паїв є засобом, який створює передумови для раціоналізації системи землекористування. Однак сама по собі вона не забезпечить швидкого підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Залишається чимало питань, які потребують подальшого опрацювання, у тому числі тривалих емпіричних досліджень.

Одним з основних є питання про виділення кожного земельного паю, зданого в оренду, в натурі (на місцевості). У принципі можна погодитися з твердженням, що передача в оренду ділянки землі визначеної якості і в конкретному місці є бажаною формою оренди земельних паїв, бо вона дозволяє чіткіше домовитися щодо розміру орендної плати, підвищує відповідальність орендаря за збереження якості ґрунту, недопущення зниження його родючості, захист ділянки від впливу несприятливих чинників. Це твердження справедливе, якщо йде мова про зміну користувача конкретного земельного паю.

Якщо ж мова йде про оренду великих масивів землі без зміни користувача (сільськогосподарського підприємства), то потреби в негайному виділенні земельних часток в натурі, на нашу думку, немає. Таке виділення потребує значних затрат. Після закінчення терміну оренди окремі власники ділянок можуть прийняти рішення про роз-

порядження ними в інший спосіб, що порушить цілісність земельних масивів та ускладнить їх використання. Що ж до орендної плати, то важливою вимогою паювання землі є рівноцінність усіх земельних часток. Отже, орендна плата за них повинна бути однаковою, незалежною від місця розташування та характеристик земельної ділянки. Тому ми вважаємо, що питання про розподіл на паї земельних масивів слід буде розглядати безпосередньо перед закінченням терміну оренди, попередньо вивчивши наміри власників паїв щодо подальшого використання належних їм земельних часток.

Суттєве значення для розвитку орендних відносин має встановлення терміну оренди. Більший термін дає можливість сформувати раціональну сівозміну, стимулює до здійснення значних витрат на підвищення родючості ґрунтів, покращання угідь, і, в кінцевому підсумку, сприяє підвищенню інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Водночас вважається, що тривалий термін оренди не вигідний для власників паїв, оскільки звужуються їх можливості розпоряджання паями [1, с.8].

Укладаючи договір оренди земельного паю, необхідно визначити умови, які допоможуть узгодити інтереси сторін. Серед умов договору повинно бути відзначено, що невиклата орендної плати є підставою для його розірвання. Величина орендної плати може збільшуватись при укладанні договору на більший термін. Інший можливий варіант – поступове збільшення орендної плати в наступні роки, коли економічний стан сільськогосподарського підприємства покращиться. У будь-якому випадку слід вишукувати взаємовигідні варіанти для продовження терміну оренди, який, на нашу думку, не повинен бути меншим за 5 років.

Власники земельних паїв можуть створювати об'єднання – земельні компанії, аналоги яких існують у деяких країнах. Земельна компанія виконує функції пошуку орендарів, укладання договорів оренди, спостереження за виконанням орендарями умов договору. Вона може виступати в якості замовника на проведення робіт з виділення земельних паїв в натурі. Співпраця з компанією становить певну вигоду й для орендаря, оскільки дозволяє брати в оренду великі

земельні масиви, спрощує систему відносин з орендодавцями, зокрема зменшує обсяг робіт при укладанні нового договору оренди.

Плата за оренду земельних паїв може здійснюватися в грошовій, натуральній (сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки) і відробіткові (наданням послуг) формах. Дуже поширеним є комплексне поєднання кількох форм оплати. Земельна компанія може надавати допомогу в розподілі орендної плати відповідно до інтересів окремих орендодавців та можливостей орендаря.

Орендна плата відіграє кілька важливих економічних і соціальних функцій: є інструментом вираження конкурентної боротьби між різними сільськогосподарськими товаровиробниками – потенційними орендарями паїв; впливає на формування ринку зерна в Україні; підвищує рівень соціального захисту колишніх і нинішніх працівників сільськогосподарських підприємств; визначає рівень ринкової ціни землі (ціни продажу земельного паю) тощо.

Конкуренція за право оренди земельних паїв є проявом конкуренції між сільськогосподарськими товаровиробниками. Її слід вважати однією з важливих форм економічного змагання за кращі умови господарської діяльності. Її розгортання неминуче, зважаючи на обмеженість земель сільськогосподарського призначення як виробничого ресурсу. Про рівень вигідності оренди для власників паїв свідчить не тільки величина, а й форма орендної плати. Надалі селяни враховуватимуть і такі критерії, як регулярність виплати орендної плати, готовність орендаря підвищувати її, виплачувати в грошовій формі.

У даний час домінують натуральна та відробіткова форми оплати за оренду земельних паїв. Дуже часто розрахунки (повністю чи частково) здійснюються зерном, що впливає на перерозподіл виробленого в країні зерна. Це важлива форма переміщення зерна з сільськогосподарських підприємств в особисті підсобні господарства; вона представляє важливу сторону співпраці цих форм господарювання.

Орендна плата не повинна займати надто велике місце в системі соціального

захисту сільського населення, зокрема її розмір не повинен позначатися на величині заробітної плати працівників сільськогосподарських підприємств. Серед власників земельних паїв чимало пенсіонерів, а серед їх спадкоємців – не так багато працівників місцевих господарств. Питома вага власників паїв, безпосередньо не зайнятих у сільськогосподарському виробництві, зростатиме, що створює ґрунт для конфлікту інтересів агровиробників і пасивних вкладників. Пріоритетним повинен бути захист інтересів працівників галузі, оскільки саме такий підхід забезпечить підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Витрати на орендну плату – це реальні видатки сільськогосподарських товаровиробників. Величина орендної плати повинна враховуватись при визначенні ціни на сільськогосподарську продукцію. Отже, її зростання неминуче відобразиться на ціні продовольства, що матиме негативні соціальні наслідки.

Яким би досконалим не був механізм оренди земельних паїв, він не може повністю відмінити потребу у створенні земельного ринку, який забезпечував би перерозподіл між власниками земель сільськогосподарського призначення на основі операцій їх купівлі-продажу. Хід розвитку земельних відносин в Україні вже підводить нас до необхідності формування ринкових відносин у цій сфері. Водночас залишається актуальним питання про вибір відповідних шляхів і методів формування ринку землі.

На нашу думку, слід звернути увагу на те, що потребу у створенні ринку земель сільськогосподарського призначення відчують насамперед селяни – власники земельних часток, значна питома вага пенсіонерів серед яких з часом збільшуватиметься.

Чисельність осіб, котрі хотіли б реалізувати з економічною вигодою для себе земельний пай, слід оцінити як досить високу. Відповідні операції вже стали об'єктивною реальністю, зокрема мали місце численні випадки продажу земельних сертифікатів. Продаж здійснювався шляхом розгляду заяв власників сертифікатів на загальних зборах членів господарств, витяги з протоколів яких додавались до нотаріальних справ [2, с.53].

Реалізація права дарування, передачі у спадщину, міни земельних паїв, яка в даний час здійснюється в основному у формі руху земельних сертифікатів, непоодинокі випадки їх продажу, – все це означає початок формування реального ринку земель сільськогосподарського призначення. Водночас поки що не створені належні умови для того, щоб ринковий перерозподіл сільськогосподарських угідь між власниками був екологічно обґрунтований та відзначався економічною (господарською) доцільністю.

Оскільки існують небезпідставні, на нашу думку, побоювання щодо зловживань у сфері купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, зокрема, ущемлення інтересів селян, процес формування ринку землі повинен бути поступовим, виваженим, а ринковий механізм – регульованим.

Доречно відзначити, що обмеження операції купівлі-продажу землі існують й у економічно розвинутих країнах. Наприклад, у Франції першочергове право купівлі землі надано орендарям ділянок та спеціальним товариствам сільськогосподарського устрою. Претенденти на придбання землі повинні мати досвід сільськогосподарської діяльності не менше трьох років або диплом про вищу освіту. У Німеччині переважне право на купівлю сільськогосподарських угідь закріплено за орендарями та особами, котрі проживають недалеко від ділянки, а також особами, для яких сільськогосподарська діяльність є основною. У Норвегії при кожній передачі фермерських земель питання вибору власника та встановлення відповідної ціни повинні бути ухвалені органом влади, який відповідає за реалізацію земельної політики. Подібних прикладів можна навести чимало, і вони свідчать, що система земельних відносин у цих країнах спрямована на збереження землі як природного ресурсу та врахування при її використанні суспільних інтересів.

Ми вважаємо, що в Україні повинні висуватись певні вимоги до суб'єкта, котрий бажає придбати землю. Зокрема, на перших порах доцільно дозволити купівлю землі лише юридичним особам, які мають відношення до сільськогосподарського виробництва. Договір купівлі-продажу повинен

укладатися за участю земельного банку. У спірних ситуаціях земельний банк при оформленні угод купівлі-продажу землі повинен вимагати від претендентів бізнес-плани використання землі [3, с.8].

Якщо будуть виконані певні, не надто заполітизовані вимоги до здійснення операцій купівлі-продажу землі, то можна буде вести мову не про захоплення земельної власності капіталом, а про залучення фінансових ресурсів в аграрний сектор. Необхідність проведення земельної реформи в Україні зумовлена критичним станом сільського господарства та недопустимо низьким рівнем інвестицій у галузь. Тому не повинен бути штучно ускладнений доступ до землі тих, хто має бажання й кошти ефективно її використовувати.

Операції з земельними сертифікатами переважатимуть на початковому етапі формування земельного ринку. З часом збільшуватиметься кількість продавців – власників державного акта на право приватної власності на землю, який засвідчує право володіння виділеною в натурі земельною ділянкою. Така ситуація буде зумовлена збільшенням числа збанкрутілих фермерів та тих власників особистих підсобних господарств, котрі з тих чи інших причин вирішать продати приєднаний раніше до господарства земельний пай. Цей процес неминучий, оскільки чимало землевласників в Україні не мають реальної можливості або не зберігатимуть постійно бажання займатися сільськогосподарським виробництвом.

Утворення невеликих за розмірами господарств згортатиметься, переважатиме процес концентрації виробництва, збільшення середніх розмірів сільськогосподарських підприємств. Він означатиме перелом тенденції у розвитку організаційних форм у вітчизняному сільському господарстві.

Складовою частиною земельних відносин ринкового типу повинно стати іпотечне кредитування сільськогосподарських виробників [4, с.128]. На створення системи іпотечного кредитування покладаються певні сподівання, адже в розвинутих країнах це одне з основних джерел фінансування аграрного сектора. З її допомогою планується насамперед залучити в сільське господар-

ство вкрай необхідні довгострокові кредити. Водночас, для ефективного функціонування системи кредитування під заставу землі ринок землі повинен бути достатньо розвиненим і активним, повинен бути створений реально діючий механізм вилучення землі у разі неповернення кредитів.

Функцію іпотечного кредитування повинен виконувати земельний банк, який з філіялами по всій країні стане основою інфраструктури ринку землі. Окрім фінансово-кредитної функції банк виконуватиме й земельно-облікову функцію, здійснюватиме торгівлю цінними паперами, лізингові операції, комерційні операції з землею.

Існують побоювання, що неспроможність сільськогосподарських підприємств вчасно повернути взяті під заставу землі кредити призведе до значних змін у структурі землекористування і землевласності. Не заперечуючи можливість такої ситуації, відзначаємо, що у практиці кредитування сумнів у поверненні кредиту вважається ознакою недосконалості кредитних операцій. На яких би засадах не надавався кредит, можливість його повернення повинна ретельно прораховуватись. Підвищити надійність і ефективність системи іпотечного кредитування в аграрному секторі можна, якщо на неї пошириться існуюча в даний час практика компенсації з держбюджету частини плати за користування кредитами, наданими комерційними банками сільськогосподарським товаровиробникам.

Для того, щоб оцінити перспективи розвитку кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу землі, необхідно врахувати, що об'єкт застави повинен відповідати кільком критеріям – ліквідності, забезпечення, достатності забезпечення, збереження забезпечення.

Найпростіше виконати останню умову – збереження забезпечення, яка передбачає, що об'єкт застави утримується в цілісності й належному якісному стані протягом усього періоду кредитування. Організувати зі сторони земельного банку спостереження за станом закладеної під заставу земельної ділянки досить легко. Банк повинен накладати штрафні санкції на користувачів, які допустили помітне погіршення характеристик ґрунтів. На перший погляд, це видається

зайвим, якщо господарство вчасно повертатиме кредит. Та, на нашу думку, механізм штрафних санкцій повинен бути розроблений, оскільки необхідно одразу визначити умови, які не допускали б можливості деградації угідь під час будь-яких операцій з землею.

Для того, щоб система кредитування агровиробників під заставу землі запрацювала, сільське господарство повинно перетворитись у галузь, в яку вигідно вкладати кошти, а рівень надійності позичальників – зрости. Інакше через неспроможність позичальників і низьку ліквідність землі як об'єкта застави система іпотеки землі може стати каталізатором вкрай негативних соціально-економічних тенденцій, дискредитує себе і з часом перестане функціонувати. На нашу думку, система кредитування під заставу земель сільськогосподарського призначення потребує ретельної тривалої підготовки і може реалізуватись спочатку у вигляді експерименту в окремих регіонах, де для цього існуватимуть необхідні соціально-економічні умови.

Достатність забезпечення застави визначається її вартістю, яка повинна покривати основну суму боргу і проценти на нього. Питання вартості застави, як і проблема визначення ринкової ціни, відноситься до найменш опрацьованих. Вартість земельної ділянки як об'єкта застави та її ринкову ціну не можна ототожнювати з грошовою оцінкою землі, яка зараз офіційно використовується в нашій країні.

За діючою методикою грошова оцінка земель визначається розмірами щорічного одержуваного рентного доходу з урахуванням строку його капіталізації. У Земельному кодексі України така грошова оцінка земельних ділянок носить назву нормативної. Визначена за даною методикою оцінка землі характеризує її як виробничий ресурс, фактор виробництва. На відміну від ринкової ціни вона відзначається стабільністю. Вона може використовуватись як технічний показник при визначенні ставок фіксованого сільськогосподарського податку, величини податку, який необхідно сплатити при успадкуванні, даруванні землі для оцінки вартості землі у статутному фонді тощо.

Дана методика базується на даних економічної оцінки земель, проведеної в Україні у 1988 році. Тому в даний час тісної взаємозалежності між величиною грошової оцінки угідь окремих сільськогосподарських підприємств і результатами їх господарської діяльності не спостерігається. Однак ця оцінка досить об'єктивно відображає потенційний рівень економічного ефекту, який можна отримати від використання певної земельної ділянки, оскільки враховує її якісні характеристики, розташування, базується на результатах діяльності сільськогосподарських підприємств у відносно стабільний період. Оцінка сільськогосподарських угідь, яка б враховувала лише результати її використання протягом 90-х років, була б менш об'єктивною.

Ринкова ціна землі повинна використовуватись при здійсненні операцій купівлі-продажу земельних ділянок та при їх заставі. Класичний абстрагований підхід до її встановлення ґрунтується на врахуванні доходу, який земля може принести власнику, та величини банківського відсотка на вклади. Вважається, що власник готовий продати землю за умови, якщо величина доходу від її використання є меншою, ніж дохід у формі відсотка від вкладення суми, одержаної від продажу землі, в банк.

При визначення ринкової вартості землі як об'єкта застави враховується показник прибутковості сільськогосподарського виробництва, який у даний час знаходиться на низькому рівні. До того ж, існуючі підходи до оцінки заставної вартості, як правило, спрямовані на значне заниження вартості нерухомості. Тому прогнозуємо, що заставна вартість сільськогосподарських угідь при іпотечному кредитуванні буде досить низькою. Підвищення її адміністративними методами навряд чи буде ефективним, адже при визначенні цієї вартості повинні враховуватись й інтереси кредиторів та потенційних покупців землі.

На нашу думку, різниця між нормативною грошовою оцінкою земельної ділянки та ціною її як реального об'єкта купівлі-продажу чи застави допустима, але не повинна бути надто великою. Для цього необхідно удосконалити методику грошової оцінки землі, яка б враховувала здійснену у

80-і роки оцінку її потенціалу та сучасні соціально-економічні умови її використання.

Перш ніж реалізовувати програми розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення, у тому числі іпотеки землі як елемента цього ринку, необхідно провести ґрунтовні дослідження щодо механізму формування ринкових цін на землю, прогнозного рівня цін на земельні ділянки різних типів, тенденції їх зміни по мірі розвитку ринкових інститутів. Оскільки ціна землі як товару повинна враховувати потенційний прибуток від її використання, для об'єктивного визначення ринкової ціни на сільськогосподарські угіддя необхідне подолання диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію.

Ринкова ціна земельної ділянки залежатиме від рівня попиту і пропозиції на даному сегменті земельного ринку. Пропозиція визначатиметься кількістю потенційних продавців землі, якими будуть переважно сільські мешканці похилого віку. Рівень попиту залежатиме від різних факторів: спеціалізації та доходності сільськогосподарського виробництва в регіоні; рейтингових позицій сільського господарства в економіці регіону; організаційної структури галузі (поєднання різних форм господарювання); рівня розвитку виробничої інфраструктури тощо. До числа реальних покупців у першу чергу слід віднести комерційні структури, які володіють необхідним для покупки землі капіталом і матимуть бажання вкладати кошти у сільськогосподарське виробництво.

На рівень ціни впливатимуть конкретні характеристики земельної ділянки – її розміри, конфігурація. Зручним є використання в якості товару при операціях покупки землі земельних сертифікатів, оскільки це дозволяє звести кілька земельних часток в одну ділянку. Тому ціна сертифіката не повинна занижуватись відносно ціни реально визначеної на місцевості земельної ділянки. В окремих публікаціях у негативному аспекті відзначається той факт, що земля як засіб виробництва не враховувалась при формуванні цін на сільськогосподарську продукцію, внаслідок чого сільськогосподарські товаровиробники зазнавали значних втрат. Зокрема, М. Федоров вказує, що «земля як головний засіб виробництва не включалась

у собівартість продукції, а значить не була і ціноутворюючим фактором, що, в кінцевому підсумку, порушувало міжгалузевий паритет цін у народному господарстві» [5, с.5]. На нашу думку, це питання потребує додаткового опрацювання.

Вартість основних засобів повинна переноситись на продукцію у вигляді амортизаційних відрахувань. Твердження про можливість застосування механізму амортизації до такого засобу виробництва, як земля, видається нам спірним. У світовій практиці землю зараховують до матеріальних довготермінових активів, які не амортизуються [6, с.19]. Затрати на проведення меліоративних робіт, а відтепер – і плата за оренду земельних паїв включаються в загальну суму витрат. У перспективі, здійснивши покупку землі, її власник також включатиме відповідні видатки до витрат підприємства. У цьому аспекті землю як засіб виробництва можна вважати ціноутворюючим фактором. Тому підвищення орендної плати та різке збільшення масштабів купівлі-продажу землі призведе до подорожчання сільськогосподарської продукції.

Земля як основний засіб виробництва має здатність відтворюватись; при правильному використанні землі її характеристики поліпшуються. Недотримання принципів раціонального використання земельних ресурсів призводить до негативних наслідків, подолання яких потребує багато часу й великих затрат. Історії відомі випадки, коли внаслідок виснаження земель занепадали цивілізації. Питання охорони земель, відновлення їх родючості повинні бути підняті до рівня стратегічно важливих, таких, що визначають стан національної безпеки держави.

Затяжна економічна криза в Україні призвела до різкого скорочення витрат на землеохоронні заходи. Зокрема, затрати на охорону земельних угідь за період з 1991 по 1999 рік зменшилися в 25 разів [7, с.57]. Прогресує деградація земель: в країні третина сільськогосподарських угідь зазнає водної ерозії, майже половина – вітрової, більше чверті – мають підвищену кислотність. Площа еродованих земель щороку збільшується на 90–100 тис. га, зменшується вміст гумусу в ґрунті [8, с.8].

Тепер складні проблеми охорони земель необхідно вирішувати в умовах введення інституту приватної власності на землю, перерозподілу земельних угідь між користувачами, розвитку орендних відносин. Незважаючи на зміни в системі земельних відносин, визначальним повинен бути пріоритет інтересів охорони природи та екологічної безпеки над економічними інтересами землекористувачів і землевласників [9, с.118]. Для дотримання розумного співвідношення загальнонаціональних і приватних інтересів зі сторони держави повинні застосовуватись різноманітні важелі – від прямої заборони дій, здатних призвести до погіршення стану земель, до економічного стимулювання землеохоронної діяльності суб'єктів господарювання.

Норми прямої заборони передбачають недопущення діяльності, що призводить до втрат продуктивних земель, погіршує їх екологічний стан, незалежно від того, в чий власності та користуванні ці землі перебувають. До елементів адміністративного регулювання відноситься, зокрема, передбачена Земельним кодексом вимога до власників і користувачів земельних ділянок забезпечувати їх використання за цільовим призначенням, невідворотність покарання за порушення вимог законодавства з охорони земель і довілля в цілому.

Висновки. Основними елементами механізму економічного стимулювання користувачів і власників угідь сільськогосподарського призначення до здійснення землеохоронної діяльності повинні бути: надання державних субсидій сільськогосподарським підприємствам для освоєння ґрунтозахисних технологій та здійснення землеохоронних заходів; пільги з оподаткування сільськогосподарських підприємств, які реалізують проекти з охорони земель тощо. Велика питома вага еродованих та ерозійно небезпечних угідь в Україні пов'язана з надмірним освоєнням земель під сільськогосподарське виробництво. Станом на кінець 2018 року сільськогосподарські угіддя займали 69,3% загальної земельної площі. Частка ріллі у структурі сільськогосподарських угідь становила 77,8 %, а розораність загальної території країни – 53,9 %. Ці показники є невиправдано великими,

особливо якщо врахувати, що у сільськогосподарський оборот залучені значні площі низькопродуктивних і еродованих угідь.

В останні роки інтенсивність використання угідь у сільськогосподарських підприємствах знизилась, великі площі ріллі не засіювались. Звичайно, не використовувались насамперед найменш продуктивні землі. Та оптимальним вирішенням проблеми є виведення з обороту деградованих земель, їх залуження і заліснення. Необхідно врахувати, що в даний час ці землі є розпайованими чи знаходяться в користуванні господарств населення.

Реалізація землеохоронних проектів повинна здійснюватись за рахунок фінансування (повного чи часткового) з державного бюджету. Це дозволить гарантувати, що в майбутньому цільове використання вилучених з обороту земель не зміниться. На практиці можуть реалізовуватись різні варіанти:

1. Фінансування та інші важелі економічного стимулювання проведення робіт з залуження непридатних для використання в польовій сівозміні орних земель. Залужені землі вважатимуться частиною розпайованих сіножатей та пасовищ.

2. Викуп державою визначених для консервації ділянок і передача їх на баланс місцевих рад.

3. Викуп державою земель збанкрутілих власників, у тому числі втрачених внаслідок неповернення кредиту заставлених земель, і обмін їх на заплановані для консервації ділянки. Операції обміну здійснюватимуться з урахуванням ринкової ціни землі.

Збільшення внаслідок реалізації земельної реформи кількості власників і землекористувачів зумовило зростання потреби в об'єктивній інформації про якісний стан земель, у проведенні робіт з визначення меж земельних ділянок тощо. Процес формування і надання інформації та виконання відповідних робіт потребує значних витрат, і його необхідно поставити на комерційній основі. Для нормалізації цього процесу необхідно визначити перелік, порядок та принципи надання відповідних послуг. Вартість таких послуг включатиметься в ринкову ціну землі.

Література

1. Саблук П. Т. Аграрна реформа: стан і напрями розвитку/ П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2000. – №4. – С. 3–10.
2. Галанець В. Г. Приватний сектор сільськогосподарського виробництва: стан, проблеми та перспективи / В. Г. Галанець, М. Г. Шульський // Економіка АПК. – 1998. – №11. – С. 49–58.
3. Гнаткович Д. І. Земельний банк – важливий чинник реалізації земельної реформи. Сучасні проблеми реалізації земельної реформи в Україні / Д. І. Гнаткович. – Львів : ЛДАУ, 1996. – С. 7–8.
4. Гайдуцький П. І. Земля: власність, оренда, рента. / П. І. Гайдуцький, А. М. Стельмашук. – Київ : Урожай, 1994. – 184 с.
5. Юрчишин В. В., Баланюк І. Ф. Проблеми розвитку аграрних відносин. / В. В. Юрчишин, Баланюк І. Ф. // Економіка АПК. – 1997. – №7. – С. 3–9.
6. Злупко С. М. Аграрні перетворення і стратегія розвитку національної економіки. / С. М. Злупко // Економіка АПК. – 1997. – №11. – С. 17–21.
7. Дем'яненко М. Кредитна політика держави щодо аграрного сектора економіки в ринкових умовах. / М. Дем'яненко // Економіка України. – 2002. – №1. – С. 51–59.
8. Месель-Веселяк В. Я. Удосконалення відносин власності – основа аграрних перетворень. / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 1996. – № 6. – С. 3–12.
9. Біттер О. А. Ефективність сільськогосподарського виробництва і рівень життя сільського насе-

лення / О. А. Біттер, П. С. Березівський, В. С. Мельник – Львів : Українські технології, 1997. – 188 с.

References

1. Sabluk, P.T. (2000). Ahrarna reforma: stan i napriamy rozvytku. Ekonomika APK, (4), 3-10.
2. Halanets, V.H., & Shulskyi M.H. (1998). Pryvatnyi sektor silskohospodarskoho vyrobnytstva: stan, problemy ta perspektyvy. Ekonomika APK, (11), 49-58.
3. Hnatkovych, D.I. (1996). Zemelnyi bank – vazhlyvyi chynnyk realizatsii zemelnoi reformy. Suchasni problemy realizatsii zemelnoi reformy v Ukraini. Lviv: LDAU.
4. Haidutskyi, P.I., Stelmashchuk A.M. (1994). Zemlia: vlasnist, orenda, renta. Kyiv: Urozhai.
5. Yurchyshyn, V.V., & Balaniuk, I.F. (1997). Problemy rozvytku ahrarnykh vidnosyn. Ekonomika APK, (7), 3-9.
6. Zlupko, S.M. (1997). Ahrarni peretvorennia i stratehiia rozvytku natsionalnoi ekonomiky. Ekonomika APK, (11), 17-21.
7. Demianenko, M. (2002). Kredytna polityka derzhavy shchodo ahrarnoho sektora ekonomiky v rynkovykh umovakh. Ekonomika Ukrainy, (1), 51-59.
8. Mesel-Veseliak, V.Ya. (1996). Udoskonalennia vidnosyn vlasnosti – osnova ahrarnykh peretvoren. Ekonomika APK, (6), 3-12.
9. Bitter, O.A., Berezivskyi, P.S., & Melnyk, V.S. (1997). Efektyvnist silskohospodarskoho vyrobnytstva i riven zhyttia silskoho naselennia. Lviv: Ukrainski tekhnolohii.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ УКРАИНЫ

С. М. Онисько, к. э. н., профессор, Львовский национальный аграрный университет
Ю. М. Томашевский, к. э. н., доцент, Львовский национальный аграрный университет

Одним из базовых факторов, определяющих стратегию развития системы аграрного производства, являются земельные отношения. Они отражают отношения между физическими, юридическими лицами, государственными органами по поводу владения, пользования, распоряжения и управления землей как средством производства в сельском хозяйстве. Совершенствование этих отношений является содержанием земельной реформы. Реализация права дарения, передачи по наследству, обмена земельных паев, которая в настоящее время осуществляется, в основном, в форме движения земельных сертификатов, нередко случаи их продажи – все это означает начало формирования реального рынка земель сельскохозяйственного назначения.

Показано, что в настоящее время, пока не созданы надлежащие условия для того, чтобы рыночное перераспределение сельскохозяйственных угодий между собственниками было экологически обоснованным и отмечалось экономической (хозяйственной) целесообразностью, составной частью земельных отношений рыночного типа должно стать ипотечное кредитование сельскохозяйственных производителей. Функцию ипотечного кредитования должен выполнять земельный банк, который с филиалами по всей стране станет основой инфраструктуры рынка земли. Кроме финансово-кредитной банк должен выполнять и земельно-учетную функцию, осуществлять торговлю ценными бумагами, лизинговые операции, другие коммерческие сделки с землей.

Доказано, что система кредитования под залог земель сельскохозяйственного назначения требует тщательной длительной подготовки и может реализоваться сначала в виде

експеримента в отдельных регионах, где для этого будут существовать необходимые социально-экономические условия. Прежде чем реализовывать программы развития рынка земель сельскохозяйственного назначения, в том числе ипотеки земли как элемента этого рынка, необходимо провести основательные исследования о механизме формирования рыночных цен на землю, прогнозного уровня цен на земельные участки различных типов, тенденции их изменения по мере развития рыночных институтов. Поскольку цена земли как товара должна учитывать потенциальную прибыль от ее использования, для объективного определения рыночной цены на сельскохозяйственные угодья необходимо преодоление диспаритета цен на сельскохозяйственную и промышленную продукцию.

Ключевые слова: земельные отношения, земельные паи, земельные сертификаты, ипотечное кредитование, земельный банк, рынок земли.

IMPROVEMENT OF LAND RELATIONS IN THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE

S. M. Onysko, Ph. D (Econ.), Professor, Lviv National Agrarian University,

Yu. M. Tomashevskyi, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Lviv National Agrarian University

One of the basic factors that determine the strategy of development of the agricultural production system is land relations. They reflect the relationship between individuals, legal entities, government bodies over the ownership, use, disposal and management of land as a means of production in agriculture. Improving this relationship is the essence of land reform. The realization of the right of donation, inheritance, exchange of land allotments, which is currently carried out mainly in the form of movement of land certificates, multiple cases of their sale – all this marks the beginning of the formation of a real market for agricultural land.

At the same time, adequate conditions have not yet been created for the market redistribution of agricultural land between owners to be environmentally sound and to be economically feasible. Mortgage lending to agricultural producers should be an integral part of market-type land relations. The function of mortgage lending should be performed by the land bank, which with branches all over the country will become the basis of the infrastructure of the land market. In addition to the financial-credit bank, it will also perform the land-accounting function, carry out trading of securities, leasing operations, commercial transactions with land.

The system of credit securing agricultural land requires careful long-term preparation and can be implemented initially in the form of an experiment in individual regions, where the necessary socio-economic conditions exist. Before implementing agricultural land market development programs, including land mortgages as an element of this market, it is necessary to carry out thorough research on the mechanism of formation of market prices for land, the projected level of prices for land of different types, trends of their change as market institutions develop. As the price of land as a commodity must take into account, the potential profit from its use, the objective of determining the market price for agricultural land requires overcoming the disparity of prices for agricultural and industrial products.

Keywords: land relations, land shares, land certificates, mortgage lending, land bank, land market.

Надійшла до редакції 23.05.19 р.

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

*С. Р. Мороз, аспірантка, Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського, m.solomiya22@ukr.net*

У статті розглядається інноваційний розвиток санаторно-курортного господарства як один із найважливіших факторів підвищення конкурентоспроможності підприємств. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до визначення сутності поняття «інновація». Розглянуто напрямки розвитку інноваційної діяльності на підприємствах санаторно-курортного комплексу України. Визначено, що впровадження інновацій створює значні конкурентні переваги для суб'єктів санаторно-курортної діяльності. Активізація та впровадження інновацій на підприємствах має особливе значення не лише для закладів санаторно-курортного господарства, але й для економіки країни в цілому. Розвиток санаторно-курортного комплексу залежить від ефективного впровадження інновацій.

Здійснено порівняльний аналіз сучасного стану санаторно-курортного господарства регіонів України у 2014-2017 роках та виявлено, що найкращі тенденції розвитку спостерігаються у приморських та гірських регіонах, для яких є характерною наявність природного туристично-рекреаційного потенціалу. Загалом виявлено позитивну динаміку у розвитку санаторно-курортного господарства України. Визначено особливості інновацій у сфері послуг та стратегічні напрями розвитку санаторно-курортних закладів. Запропоновано напрямки інноваційного розвитку для підприємств санаторно-курортної сфери. Розглянуто основні фактори, принципи, напрямки та основи розвитку санаторно-курортного господарства. Визначено основні пріоритети розвитку санаторно-курортного господарства.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, стратегічні пріоритети, санаторно-курортне господарство, конкурентні переваги, конкурентоспроможність, інноваційна діяльність, ринкова економіка, стратегічне управління, індекс розвитку санаторно-курортного господарства.

Постановка проблеми. Активізація інноваційної діяльності є одним із ключових факторів підвищення конкурентоздатності підприємств санаторно-курортного комплексу. На думку багатьох вчених, вітчизняні санаторно-курортні заклади мають потребу в інноваціях, які впроваджуються саме з метою підвищення їх конкурентоспроможності. У зв'язку з цим проблема визначення стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства є актуальною та має важливе значення.

Вибір основних напрямів інновацій є важливим завданням, що визначає кінцевий результат діяльності санаторно-курортних закладів – підвищення задоволеності пацієнтів і ефективності управлінських процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах вітчизняних авторів, які досліджують проблеми інноваційної сфери стосовно санаторно-курортного господарства, наголошується на необхідності впровадження інновацій як важливого чинника для конкурентних переваг на підприємствах (Л. Кравченко) [4, с.7], обґрунтовуються концептуальні основи інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства (М. Ковач) [3, с.59], розглядаються основні напрямки, пов'язані з інноваційною діяльністю (Н. Равлик) [8, с.218] тощо. Однак у зв'язку із постійною актуалізацією факторів зовнішнього середовища та необхідністю оновлення цілей наявної стратегічної документації даний напрям досліджень потребує поглиблення.

Формулювання мети статті. Метою статті є обґрунтування стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток санаторно-курортного господарства багато в чому залежить від розробки та впровадження інноваційних технологій, спрямованих на вдосконалення обслуговування клієнтів та розширення сервісних туристичних можливостей. Сучасна ситуація характеризується різким загостренням конкурентної боротьби. У цих умовах інновації стають обов'язковим елементом господарської діяльності підприємства і основною рушійною силою та передумовою його розвитку.

Інноваційний процес є чинником активізації міжнародного туристичного обміну та зростаючої якості туристичних послуг, а також є важливим аргументом у конкурентній боротьбі. Впровадження технологічних, організаційно-господарських та інших інновацій створює конкурентні переваги суб'єктів підприємницької діяльності в туризмі – від фірми-туроператора і санаторно-курортного закладу до регіону та країни в цілому [4]. Фундатор теорії інновацій Й. Шумпетер визначав цей феномен як нову комбінацію виробничих факторів, мотивовану підприємницьким духом [1]. У сучасному розумінні це – нова або вдосконалена технологія чи продукт, що впроваджується в практичну діяльність. Інновації відіграють важливу роль в стратегічному управлінні підприємством, націленому на виживання, збереження і зміцнення свого становища на ринку в довгостроковій перспективі [7].

Зростання туристичних потоків зумовлює необхідність пошуку оптимальних підходів до модернізації санаторно-курортного комплексу, який задовольняє не лише потреби туристів, але й місцевого населення. Україна, володіючи великим потенціалом природно-кліматичних умов, досить слабо використовує його для потреб санаторно-курортного господарства. Варто зауважити, що це стосується і тих регіонів, де санаторно-курортний комплекс найбільш розвинений.

У наших попередніх дослідженнях ми розраховували сумарний індекс розвитку сана-

торно-курортного господарства в регіонах у 2014 та 2017 рр.

Таблиця 1

Різниця зміни індексів розвитку санаторно-курортного господарства в регіонах України у 2014 та 2017 рр.

Регіон	2014 рік	2017 рік	Різниця індексів 2014–2017 рр.
Вінницька	0,8	0,95	0,15
Волинська	0,6	0,76	0,16
Дніпропетровська	2,19	2,49	0,3
Донецька	1,2	1,62	0,42
Житомирська	0,16	0,2	0,04
Закарпатська	1,08	1,32	0,24
Запорізька	2,42	2,8	0,38
Івано-Франківська	0,37	0,57	0,2
Київська	0,94	0,91	–0,03
Кіровоградська	0,2	0,18	–0,02
Луганська	0,01	0,01	0
Львівська	2,5	2,66	0,16
Миколаївська	1,66	1,84	0,18
Одеська	3,2	2,66	–0,54
Полтавська	0,8	1,03	0,23
Рівненська	0,22	0,21	–0,01
Сумська	0,22	0,21	–0,01
Тернопільська	0,12	0,08	–0,04
Харківська	1,01	1,1	0,09
Херсонська	1,93	2,45	0,52
Хмельницька	0,2	0,22	0,02
Черкаська	0,47	0,55	0,08
Чернівецька	0,01	0,03	0,02
Чернігівська	0,2	0,21	0,01
м. Київ	1,01	0,6	–0,41

Джерело : [2]

Аналізуючи результати розрахунків, можна дійти висновку, що найвищі значення сумарного індексу розвитку санаторно-курортного господарства у 2014 році були характерні для Львівської та Одеської областей, що закономірно пояснюється наявністю на територіях цих регіонів значних запасів природних лікувальних ресурсів. До наступної групи за рівнем розвитку санаторно-курортного господарства належать Дніпропетровська, Запорізька, Закарпатська, Херсонська та Миколаївська області. Найнижчі значення сумарного індексу простежуються у Луганській та Чернівецькій областях [5]. У 2017 році ситуація дещо змінилася. Лідерами за значеннями сумарних індексів розвитку санаторно-курортного господарства виявилися Запорізька, Львівська

та Одеська області. Дещо нижчі показники були характерні для Дніпропетровської, Херсонської та Миколаївської областей. Мінімальні значення сумарних індексів залишилися у тих же регіонів, що і в 2014 році.

З метою узагальнення регіональних відмінностей розрахованих сумарних індексів розвитку санаторно-курортного господарства була розроблена картосхема (рис. 1).

Рис. 1 Сумарний індекс розвитку санаторно-курортного господарства у 2017 р.

Помітно, що найбільш прогресивні тенденції розвитку санаторно-курортного господарства у 2014–2017 роках були характерними переважно для регіонів із високим природним рекреаційно-туристичним потенціалом – приморських та гірських[5].

Порівняльний аналіз сумарних індексів розвитку санаторно-курортного господарства в регіонах у 2014 та 2017 рр. (табл. 1) свідчить про його неоднорідність. Найбільше зростання індексів розвитку санаторно-курортного господарства простежується у Херсонській, Донецькій та Запорізькій областях. В Одеській, Кіровоградській, Тернопільській, Рівненській, Сумській, Київській областях та у м. Київ спостерігається зниження відповідних показників. Водночас загалом помітною є позитивна динаміка у розвитку санаторно-курортного господарства більшості регіонів України. Це свідчить як про стабілізацію ситуації на ринку рекреаційно-оздоровчих та туристичних послуг, так і про збереження попиту на лікувально-оздоровчі послуги українських курортів[5].

Фахівці вважають, що стратегічним напрямом розвитку санаторно-курортних закладів в сучасних умовах має бути перебудова відповідних закладів на курорти європейського зразка зі збереженням кращих традицій і розвитком сучасних медичних і оздоровчих методик і нової якості сервісу [9]. Важливим для розвитку санаторно-курортного господарства має стати відновлення за рахунок застосування нових інноваційних підходів менеджменту закладів, які будуть надавати доступні та ефективні для населення оздоровчі та профілактичні послуги, що дозволить вітчизняним курортам вийти на новий міжнародний ринок.

У більшості країн, державна туристична політика спрямована на те, щоб розвиток санаторно-курортного господарства сприяв економічному зростанню регіону. Водночас в Україні санаторно-курортні заклади недостатньо звертають увагу на якість рекреаційних послуг, хоча саме вона є запорукою збільшення кількості курортників.

Інноваційна діяльність у сфері послуг

(торгівля, харчування, медичне обслуговування, санаторно-курортні комплекси, туризм та ін.) повинна будуватися переважно не на розробці нововведень у сфері своєї діяльності, а на масштабному використанні новітніх розробок в сфері науки, техніки, виробництві, культури, створюваних організаціями, підприємствами та творчими колективами, що спеціалізуються у відповідній науково-дослідній та творчій діяльності [11].

Під «інноваціями в сфері послуг» слід розуміти творчий процес, за допомогою якого нові ідеї, цінності, методи, процедури, технології, стандарти або вироби впроваджуються з метою досягнення певних завдань в сфері обслуговування. Ця сфера, як правило, має справу з великими масами населення і представлена складними комплексами різних підприємств і служб, об'єднаних в єдиному творчому процесі. Очевидно, що ефективність таких комплексів буде визначатися не окремими нововведеннями (інноваціями), застосованими в окремих ланках комплексів, а цілою гамою інновацій та їх гармонійним і ефективним використанням у всьому творчому процесі [10].

Серед основних факторів, які визначають ступінь інноваційного розвитку: ринкова кон'юнктура ринку і конкуренція (на внутрішньому і зовнішньому ринках); зовнішнє середовище (рівень розвитку науки і техніки, удосконалення законодавчої та юридичної бази, політична і економічна стабільність); кадри (вчені, фахівці, підприємці, менеджери, політичні діячі, державні службовці); ресурси (природні, виробничі, фінансові, науково-технічні, технологічні, інфраструктура) [6].

На думку Ковач М. Й., до основ інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства належать: зростаючі потреби населення у покращенні та примноженні здоров'я; гармонічне об'єднання привабливих умов відпочинку, оздоровлення і подорожей; небезпека втрати частини ринку; перехід від економіки пропозицій до економіки попиту; загострення конкуренції; необхідність стримувати виїзд населення регіону для отримання санаторно-курортних послуг [3].

На нашу думку, інноваційний розвиток санаторно-курортного господарства має пе-

редусім передбачати освоєння нових ринків, розробку і створення нових туристичних маршрутів, послуг, технологій із застосуванням досягнень науки, техніки, ІТ-технологій, а також сучасних форм організаційно-управлінської діяльності, впровадження яких дасть можливість збільшити зайнятість населення, його доходи, покращити соціально-економічний розвиток і туристичну привабливість не лише окремих регіонів, але й країни в цілому.

Ковач М. Й. також окреслила основні принципи, напрями та типи інновацій, що впливають на інноваційний розвиток санаторно-курортного господарства. Авторка, зокрема, пропонує такі принципи: важливості; наступності; сталого розвитку; інформаційно-технологічного забезпечення; обов'язкової затребуваності; соціально-економічного зростання регіону; мінімуму капітальних вкладень; заміщення; заповнення існуючого вакууму [3]. На вказаних принципах має базуватися реалізація таких напрямів інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства: впровадження нового товару; впровадження нового способу виробництва; відкриття нового ринку; нове джерело сировини або напівфабрикатів; нова організація або зміна в організації виробництва й управління [3].

На наш погляд, важливими стратегічними пріоритетами інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства є: модернізація матеріально-технічної бази; реконструкція наявних і введення в експлуатацію нових основних фондів; розробка і створення нових туристських маршрутів; формування мереж санаторно-курортних закладів; впровадження системи on-line бронювання, що дозволить миттєво отримувати підтвердження; забезпечення санаторно-курортних закладів кваліфікованими кадрами (наявність у персоналі відповідних навичок і готовність швидко і фахово обслуговувати відпочиваючих); іміджеве просування курортів, як курортів зі сприятливими умовами для туризму, відпочинку, оздоровлення та лікування; будівництво підприємств дозвілля та розваг (спортивні клуби, ковзанки, музеї, кінотеатри і т.п.).

Висновки. Керівництво санаторно-курортних закладів в умовах ринкової еко-

номіки все більше розуміє необхідність розробки та впровадження інновацій і пов'язану з цим економічну вигоду. Завдяки своєму унікальному природно-ресурсному потенціалу та збільшенню інтересу туристів до санаторно-курортного комплексу, Україна має всі підстави для швидкого інноваційного розвитку у цьому напрямі. Санаторно-курортна сфера сприяє створенню умов для економічного росту країни, підвищення та покращення якості життя населення, збільшення його зайнятості та доходів. Формування нових підходів і впровадження інновацій дозволить створити сучасний санаторно-курортний комплекс з добре розвиненою матеріально-технічною базою. Таким чином, для санаторно-курортного сегменту пріоритетним напрямом є інноваційна діяльність, а для успішного функціонування санаторно-курортних закладів необхідним є впровадження інновацій.

Література

1. Алексеева М. Б. Анализ инновационной деятельности / М. Б. Алексеева, П. П. Ветренко. – Санкт-Петербург : Гриф УМО ВО, 2018. – 303 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ukrstat.gov.ua>.
3. Ковач М. Й. Концептуальні основи інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства регіону // Економіка і регіон. – 2011. – С. 58–63.
4. Кравченко Л. А. Інноваційне забезпечення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону / Л. А. Кравченко. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – №3. – С. 7–11.
5. Мороз С. Р. Сучасні тенденції розвитку санаторно-курортного господарства у туристичному комплексі України / С. Р. Мороз, Ю. Б. Феленчак. // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: економіка і управління. – 2019. – №4. – С. 99–103.
6. Новиков В. С. Инновации в туризме / В. С. Новиков. – М. : ИЦ «Академия», 2007. – 208 с.
7. Предмет інноваційного менеджменту. Класифікація інновацій [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ua-referat.com/%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_10
8. Равлик Н. В. Поняття інновацій та їх роль у розвитку підприємства / Н. В. Равлик. // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – №4. – С. 215–219.
9. Тарасенко О. І. Необхідність інноваційної політики в санаторно-курортній сфері України / О. І. Тарасенко // Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу : збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції, 26-28 вересня 2013 р. / Відп. за вип. Ю. М. Гладенко. – Суми : ТОВ «ДД «Папірус», 2013. – С. 267–268.
10. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент. Учебник, 2-е изд. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. – 624 с.
11. Янюшкин В. А. Особенности инновационной деятельности в санаторно-курортном бизнесе / В. А. Янюшкин. // Научный журнал на тему: Экономика и экономические науки, Транспорт, Прочие отрасли экономики. – 2010. – С. 204–205.

References

1. Alekseyeva, M.B., & Vetrenko, R.R. (2018). Analiz innovatsionnoy deyatel'nosti. Sankt-Peterburg: Grif UMO VO.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua>
3. Kovach, M.Y. (2011). Kontseptualni osnovy innovatsiynoho rozvytku sanatorno-kurortnoho hospodarstva rehionu. Ekonomika i rehion, 58–63.
4. Kravchenko, L.A. (2011). Innovatsiynе zabezpechennya rozvytku turystychno-rekreatsiynoho potentsialu rehionu. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, (3), 7-11.
5. Moroz, S.R., & Felenchak, Y.B. (2019). Suchasni tendentsiyi rozvytku sanatorno-kurortnoho hospodarstva u turystychnomu kompleksi Ukrayiny Vcheni zapysky Tavriyskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: ekonomika i upravlinnya, (4), 99-103.
6. Novikov, V.S. (2007). Innovatsii v turizme. Moskva: ITS Akademiya.
7. Predmet innovatsiynoho menedzhmentu. Klyasyfikatsiya innovatsiy. Retrieved from URL http://ua-referat.com/%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_10
8. Ravlyk, N.V. (2015). Ponyattya innovatsiy ta yikh rol u rozvytku pidpryyemstva. Aktualni problemy ekonomiky, (4), 215-219.
9. Tarasenko, O.I. (2013). Neobkhdnist innovatsiynoyi polityky v sanatorno-kurortniy sferi Ukrayiny. [Marketynh innovatsiy i innovatsiyi u marketynhu: zbirnyk tez dopovidey VII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, 26-28 veresnya 2013 r. Yu.M. Hladenko (Ed.). Sumy: TOV DD Papirus, 267-268.
10. Fatkhutdynov, R.A. (2000). Innovatsyonnyy menedzhment. Moskva: ZAO Bizness-shkola Intel-Sintez.
11. Yanyushkin, V.A. (2010). Osobennosti innovatsionnoy deyatel'nosti v sanatorno-kurortnom biznese. Nauchnyy zhurnal na temu: Ekonomika i ekonomicheskiye nauki, Transport, Prochiye otrasli ekonomiki, 204-205.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ХОЗЯЙСТВА В УКРАИНЕ

*С. Р. Мороз, аспирантка, Львовский государственный университет физической культуры
имени Ивана Боберского*

В статье рассматривается инновационное развитие санаторно-курортного хозяйства как один из важнейших факторов повышения конкурентоспособности предприятий. Проанализированы теоретико-методологические подходы к определению сущности понятия «инновация». Рассмотрены направления развития инновационной деятельности на предприятиях санаторно-курортного комплекса Украины. Определено, что внедрение инноваций создает значительные конкурентные преимущества для субъектов санаторно-курортной деятельности. Активизация и внедрение инноваций на предприятиях имеет особое значение не только для учреждений санаторно-курортного хозяйства, но и для экономики страны в целом. Развитие санаторно-курортного комплекса зависит от эффективного внедрения инноваций.

Осуществлен сравнительный анализ современного состояния санаторно-курортного хозяйства регионов Украины в 2014-2017 годах и выявлено, что лучшие тенденции развития наблюдаются в приморских и горных регионах, для которых характерно наличие природного туристического рекреационного потенциала. Выявлена положительная динамика в развитии санаторно-курортного хозяйства Украины. Определены особенности инноваций в сфере услуг и стратегические направления развития санаторно-курортных учреждений. Предложены направления инновационного развития для предприятий санаторно-курортной сферы. Рассмотрены основные факторы, принципы, направления и основы санаторно-курортного хозяйства. Определены основные приоритеты развития санаторно-курортного хозяйства.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, стратегические приоритеты, санаторно-курортное хозяйство, конкурентные преимущества, конкурентоспособность, инновационная деятельность, рыночная экономика, стратегическое управление, индекс развития санаторно-курортного хозяйства.

STRATEGIC PRIORITIES OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF HEALTH RESORT
INDUSTRY IN UKRAINE

S. R. Moroz, Post-graduate student, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture

The article discusses the innovative development of the spa industry as one of the most important factors for improving the competitiveness of economic activity. The opinions of scientists about the nature of the concept of “innovation” are investigated and analyzed. It is determined that innovation is an important objective for the development of the health resort industry. The directions of development of innovative activity at the enterprises of the health resort complex are considered. It is determined that introduction of innovations will create significant competitive advantages for subjects health resort activities. The activation and introduction of innovations at the enterprises has a special value not just for establishments of health resort economy, but also for the economy as a whole. The development of the health resort industry depends on the effective introduction of innovations.

The comparative analysis of the current state of the spa industry of the regions of the regions of Ukraine in 2014–2017 has been carried out. It is revealed that the greatest trends of development are observed in the coastal and mountain regions, which are characterized by the availability of natural tourist and recreational potential. On the whole, positive dynamics in the development of the health resort industry of Ukraine were revealed. The features of innovations in the service industry and strategic directions of development of health resort establishments are determined. The directions of innovative development for the enterprises of the spa industry are offered. The basic factors, principles, directions and bases of development of the health resort industry are also considered. The main priorities of the development of the health resort industry are determined.

Keywords: innovations, innovative development, strategic priorities, spa industry, competitive benefits, competitiveness, innovative activity, market economy, strategic management, development index of health resort industry.

Надійшла до редакції 27.06.19 р..

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

*А. Я. Мاستило, аспірант, Національна академія управління,
andrewmastylo@gmail.com*

У даній статті визначено роль ринку інтелектуальної власності в успішному розвитку економіки країни. Проаналізовано погляди науковців з приводу необхідності вдосконалення ринку інновацій. Досліджено сучасний стан ринку інтелектуальної власності шляхом аналізу його складових елементів, а саме: ринку винаходів, корисних моделей, промислових зразків та знаків для товарів та послуг. Визначено структуру учасників ринку інтелектуальної власності, виявлено основні проблеми, які супроводжують функціонування сучасного ринку інновацій та чинники, які їх спричинили.

Проведено аналіз національної стратегії розвитку інтелектуальної власності в Україні до 2020 року, визначено її недоліки та суперечності, розроблено рекомендації з приводу їх усунення. На основі проведеного дослідження запропоновано напрямки вдосконалення ринку інтелектуальної власності шляхом розробки дієвих механізмів усунення проявів піратства в Україні, зокрема, із врахуванням досвіду розвинених країн світу. Доведено необхідність спрямування зусиль на розвитку сфери страхування ризиків, які пов'язані із функціонуванням ринку інтелектуальної власності.

Розкрито поняття комерціалізації, а також досліджено напрямки її позитивного впливу на інноваційну сферу. Поряд з цим зосереджено увагу на недоліках у сфері документального забезпечення та бухгалтерського обліку діяльності, пов'язаної з інтелектуальною власністю. Як підсумок дослідження, в науковій статті проаналізовано заходи, які здійснювались державою для вдосконалення умов функціонування ринку інтелектуальної власності, виокремлено недоліки, які необхідно усунути, обґрунтовано основні напрямки вдосконалення вітчизняного ринку інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, ринок, патенти, інновації, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів та послуг, національна економіка.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції інтеграції України до світової спільноти зумовлюють потребу в розвитку вітчизняної економіки, задля забезпечення конкурентоздатності країни на міжнародному ринку. Постає необхідність розвивати не лише провідні сфери економічної діяльності, а й спрямовувати зусилля на менш розвинуті сектори. Зокрема, таким сектором виступає ринок інтелектуальної власності, який у світовій економіці вже давно займає вагоме місце. На відміну від України, де близько 80 % промислових підприємств не займаються інноваційною діяльністю, а питома вага національної інноваційної про-

дукції менше 4 %. Необхідність пошуку ефективних шляхів реформування ринку інтелектуальної власності, зумовлює актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній економічній літературі широко і ґрунтовно висвітлюються питання ринку інтелектуальної власності, а також проблем із його вдосконалення. Зокрема, дослідження цих питань здійснювали такі автори, як Ю. Бошицький [3], М. Паладій [9], В. Базилевич, Г. Андрощук, В. Шевченко, П. Бубенко, С. Глухарев, І. Верба [4], Ю. Григоренко, М. Жадан [5], С. Петренко та інші.

Зокрема, Ю. Бошицький стверджує, що необхідно спрямовувати сили на вдосконалення ринку прав на результати інтелектуальної діяльності, а також на державну систему правової охорони інтелектуальної власності. Це в свою чергу дасть змогу перетворити науковий потенціал країни на дієвий важіль економічного розвитку. Визнання інтелектуальної діяльності такою, яка забезпечує успішний розвиток усіх форм суспільно корисної діяльності, зумовлює необхідність зосередження державних можливостей на всебічному розвитку інтелектуальної діяльності [3, с.164].

У праці іншого автора, М. Паладія, зазначається, що значна кількість об'єктів права інтелектуальної власності в Україні не бере участь у цивільному обороті. Нові товари, послуги, об'єкти авторського права і суміжних прав, на які поширюються права інтелектуальної власності, не представлені навіть на національному ринку, а це величезний запас потенціалу як для економіки держави в цілому, так і для прибутку окремих підприємств. Інноваційний процес є багатокроковим комплексом робіт, в якому задіяні як автори, винахідники, новатори, так і виробники, менеджери, котрі займаються виготовленням і просуванням продукції на внутрішній і зовнішній ринки [9, с. 638-639]. Проте, було б не зайвим доповнити, що вагомим елементом цього процесу повинна виступати і держава, яка має виконувати роль своєрідного посередника, на ринку інновацій з метою захисту інтересів усіх його учасників, чого, на жаль, зараз в Україні немає.

Грунтовні дослідження даної тематики проведені й Н. Бочаровою. Автор акцентує увагу на тому, що порушення прав інтелектуальної власності не тільки впливає на розвиток міжнародної торгівлі та стабільність національних економік, але й гальмує інновації, що в свою чергу зменшує рівень зайнятості населення, обсяги можливого прибутку суб'єктів господарювання, а також впливає на зменшення податкових надходжень до бюджету. У зв'язку із цим, гостро постає проблема диверсифікації продукції, яка є предметом контрафакції. Проте найбільш небезпечною є тенденція зростання підробок, які загрожують здоров'ю та без-

пеці людей. Статистика показує, що зараз на кордонах вилучається все більше медпрепаратів, контрафактних косметичних товарів і предметів особистої гігієни, сумнівного походження, кількість яких постійно зростає. Ситуація погіршується ще й через неможливість їх ідентифікації без спеціальної експертизи, що спричинено високою якістю контрафактних товарів. [2, с.424].

У зазначених умовах, загострюється проблема обліку прав на інтелектуальну власність, як основи їх захисту від недобросовісних виробників. Із цього приводу Ю. О. Григоренко вважає, що основою досконалого відображення об'єктів права інтелектуальної власності має стати узгодження правового та фінансового законодавства. При цьому основними напрямками гармонізації законодавства мають стати: узгодження нормативно-правової бази щодо об'єктів права інтелектуальної власності; установлення єдиних чітких критеріїв ідентифікації об'єктів права інтелектуальної власності; запровадження системного та обґрунтованого підходу у визначенні вартості об'єктів права інтелектуальної власності; забезпечення досконалості процесу організації, ведення та управління об'єктами права інтелектуальної власності, активами суб'єктів господарювання [5, с.175].

Формулювання мети статті. Враховуючи вищевикладене, метою даного дослідження є аналіз сучасного стану ринку інтелектуальної власності, а також пошук ефективних методів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи світові тенденції функціонування ринку інновацій, можна побачити, що ефективна, дієздатна система інтелектуальної власності забезпечує та стимулює економічне, соціальне й культурне зростання будь-якої країни. Від того, наскільки вагомим є інтелектуальний потенціал суспільства й рівень його культурного розвитку, залежить, у кінцевому рахунку, й успіх вирішення поставлених перед ним економічних проблем. Важливим є той факт, що інтелектуальна власність об'єднує галузі економіки та суспільної діяльності, які не беруть участь у створенні матеріальних благ. Ці галузі виробляють унікальний продукт – інтелектуальний. Саме такий продукт є не-

обхідним для ефективного функціонування матеріального виробництва. Зокрема, сутність поняття інтелектуальна власність включає в себе права на: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів та послуг тощо.

Розглянемо поточний стану ринку інтелектуальної власності в Україні та темпів його розвитку, через призму аналізу динамі-

ки зростання кількості зареєстрованих патентів по кожному із вищезазначених складових. Першим елементом дослідження виступають винаходи. Згідно річного звіту Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатент)» [10] за період 2016–2018 роки можна прослідкувати наступну динаміку (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка зареєстрованих патентів на винаходи за 2016–2018 рр.

Показник	Роки			Відхилення звітнього року до			
	2016	2017	2018	2016		2017	
				шт.	%	шт.	%
Кількість патентів:	2813	2590	2469	-344,00	-12,23	-121,00	-4,67
– національні заявники	1277	1224	1203	-74,00	-5,79	-21,00	-1,72
– іноземні заявники	1536	1366	1266	-270,00	-17,58	-100,00	-7,32
Чинних патентів на кінець року	24760	23705	22977	-1783,00	-7,20	-728,00	-3,07

Аналізуючи дані, наведені в таблиці, можемо чітко відстежити динаміку спаду активності реєстрації патентів на винаходи за 2016–2018 роки. Так, кількість національних заявників протягом досліджуваного періоду мала тенденцію до зменшення, і у 2018 році порівняно з 2016 роком зменшилась на 74 позиції (5,79 %), а порівняно з 2017 роком на 21 позицію або 1,72 % відповідно. Загалом на кінець 2018 року, порівняно з 2016 роком залишилось чинних на 1783

(7,20 %) патенти менше, а порівняно з 2017 роком на 728 патентів (3,07%). В той же час, реєстрація патентів іноземцями, також мала динаміку до спаду, і у 2018 році порівняно із 2016 роком було зареєстровано на 270 патентів менше (17,58 %), а порівняно із 2017 роком на 100 патентів менше або 3,07 % відповідно.

Проаналізуємо структуру реєстрації патентів у розрізі національних та іноземних заявників за допомогою рис. 1.

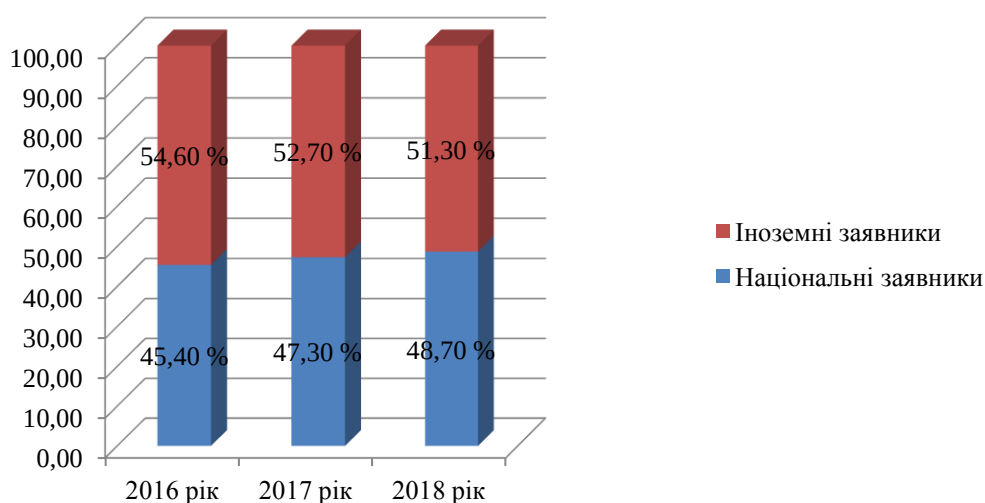

Рис. 1. Структура реєстрації патентів на винаходи

Згідно даних річного звіту Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатент)» відслід-

ковується динаміка до зростання кількості національних заявників та зменшення кількості іноземних заявників. Дана тенденція

показує, що відбувається повільний, але стійкий рух до зростання кількості зареєстрованих патентів на винаходи вітчизняними заявниками, проте негативним є зменшення кількості іноземних заявників, що сигналізує про зменшення рівня активності інозем-

ців на вітчизняному ринку винаходів, а отже і зменшення інвестицій.

Другим елементом нашого дослідження виступає аналіз реєстрації патентів на корисні моделі за період 2016–2018 років. Для більш ґрунтового аналізу динаміки, оформимо результати в табл. 2:

Таблиця 2

Динаміка зареєстрованих патентів на корисні моделі за 2016–2018 рр.

Показник	Роки			Відхилення звітнього року до			
	2016	2017	2018	2016		2017	
				шт.	%	шт.	%
Кількість патентів:	9044	9442	8620	-424,00	-4,69	-822,00	-8,71
– національні заявники	8931	9365	8471	-460,00	-5,15	-894,00	-9,55
– іноземні заявники	113	77	149	36,00	31,86	72,00	93,51
Чинних патентів на кінець року	35914	36658	36992	1078,00	3,00	334,00	0,91

Аналізуючи вищенаведену таблицю, можна зробити висновок про те, що тенденції на ринку корисних моделей також мали динаміку до спаду, в частині, що стосується національних заявників. Так, у 2018 році порівняно з 2016 роком зареєстровано на 424 патенти менше (4,69%), а порівняно з 2017 роком на 822 патенти або на 8,71 % менше. Щодо іноземних заявників, то ситуація дещо краща: у 2018 році, порівняно із 2016 роком зареєстровано на 36 патентів більше (31,86%), а порівняно із 2017 роком на 72 патенти більше (93,51%). Загалом на

кінець 2018 року, порівняно з 2016 роком залишилось чинних на 1078 патентів більше (3,0 %), а порівняно з 2017 роком на 344 патентів (0,91%). Таким чином, можна зробити висновок, що ситуація на ринку корисних моделей є значно кращою, ніж на ринку винаходів, проте залишається негативна тенденція стосовно національних виробників, що потребує негайного вирішення.

Проаналізуємо частку іноземних та вітчизняних заявників на ринку корисних моделей за допомогою рис. 2

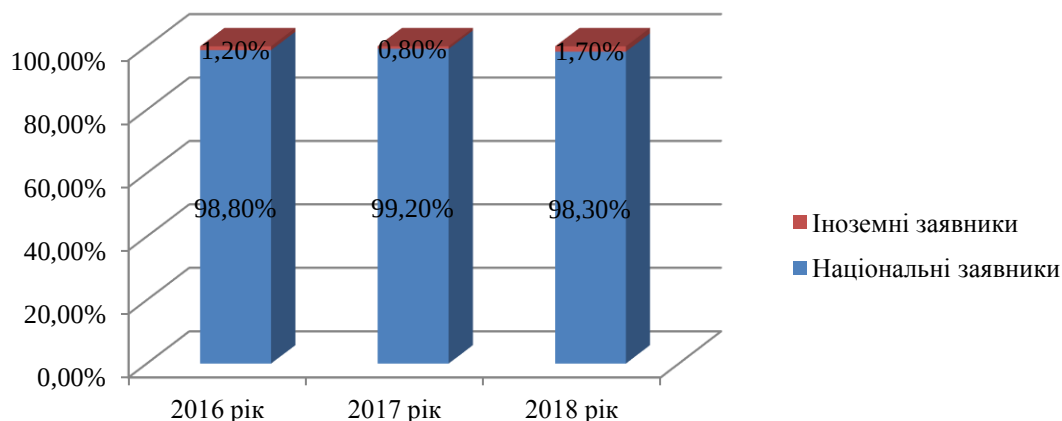

Рис. 2 Структура реєстрації патентів на корисні моделі

Розглядаючи вищенаведений рисунок, можна побачити, що основними учасниками на ринку корисних моделей є вітчизняні. Щодо іноземних заявників, то їх частка на даному ринку є незначною. Проте, незважаючи на те, що 2017 році спостерігалось зменшення їх частки, у 2018 році ситуація

дещо покращилась і кількість іноземців в цьому сектору ринку інтелектуальної власності зросла до 1,7 %.

Невід'ємною складовою ринку інновацій є промислові зразки. Для аналізу ситуації на ринку промислових зразків, розглянемо табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка зареєстрованих патентів на промислові зразки за 2016–2018 рр.

Показник	Роки			Відхилення звітнього року до			
	2016	2017	2018	2016		2017	
				шт.	%	шт.	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість патентів:	2469	2390	2297	-172,00	-6,97	-93,00	-3,89
– національні заявники	2134	2113	2077	-57,00	-2,67	-36,00	-1,70
– іноземні заявники	335	277	220	-115,00	-34,33	-57,00	-20,58
Чинних патентів на кінець року	13026	13761	14383	1357,00	10,42	622,00	4,52

Вивчаючи наведену таблицю, можемо прослідкувати низхідну тенденцію кількості зареєстрованих патентів як по національних заявниках (зменшилось на 93 патенти або на 3,89 % у 2017 році порівняно із 2018 роком), так і по іноземних заявниках (на 57 патентів або на 20,58 % за аналогічний період). Проте, кількість чинних патентів на кінець року

зросла у 2018 році порівняно із 2018 роком на 622.

Продовжуючи окреслену лінію дослідження, проаналізуємо структуру заявників на ринку патентів на промислові зразки. Наочне відображення дослідження, можемо побачити на рис. 3.

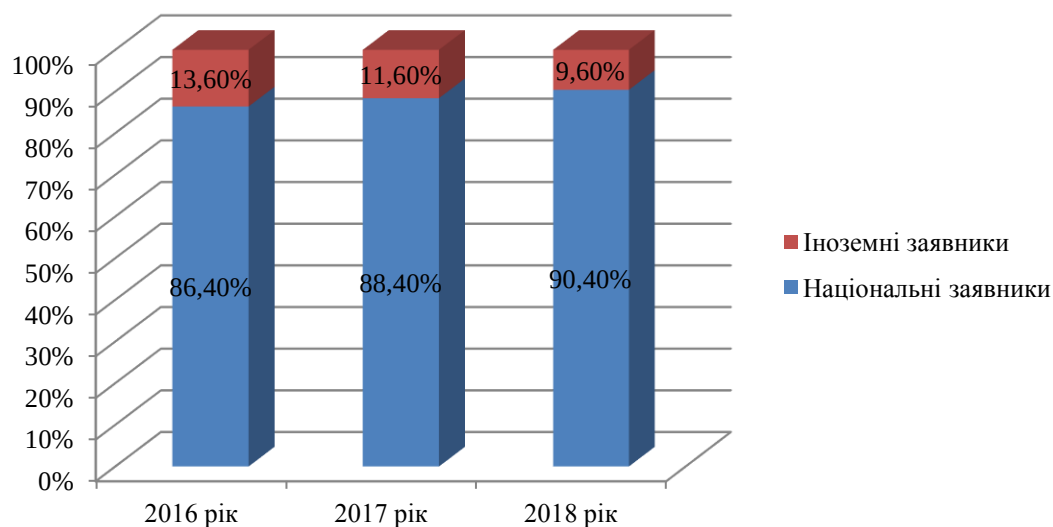

Рис. 3. Структура реєстрації патентів на промислові зразки

Вивчаючи зазначений рисунок, можемо побачити, що структура заявників на

ринку промислових зразків, зберігала тенденцію до зменшення кількості іноземних

заявників та зростання кількості вітчизняних заявників.

Останнім елементом нашого дослідження, в розрізі складових елементів ринку

інтелектуальної власності, є реєстрація свідоцтв на знаки для товарів та послуг. Розглянемо тенденції в цьому секторі за період 2016 – 2018 років за допомогою табл. 4:

Таблиця 4

Динаміка зареєстрованих свідоцтв на знаки для товарів та послуг за 2016–2018 рр.

Показник	Роки			Відхилення звітнього року до			
	2016	2017	2018	2016		2017	
				шт.	%	шт.	%
Всього свідоцтв:	13618	15248	15877	2259,00	16,59	629,00	4,13
– національні заявники	11007	12986	13553	2546,00	23,13	567,00	4,37
– іноземні заявники	335	277	220	-115,00	-34,33	-57,00	-20,58
Чинних свідоцтв на кінець року	172015	177353	182120	10105,00	5,87	4767,00	2,69

Аналізуючи табл. 4, можемо зробити висновок, що ситуація у цьому секторі ринку є дещо кращою, ніж на всіх попередніх. Так, кількість вітчизняних заявників на свідоцтва зросла на 2546 (23,13%) у 2018 році, порівняно із 2016 роком, і на 629 (4,13%) заявників порівняно із 2017 роком. Проте, також спостерігається динаміка до зменшення частки іноземних заявників. Їх кіль-

кість у базовому році порівняно із 2016 роком зменшилась на 115 (34,33%), а порівняно із 2017 роком зменшилося на 57 (20,58%). Загалом кількість чинних свідоцтв із року в рік зростала, і у 2018 році порівняно із 2016 роком зросла на 10105, а порівняно із 2017 роком зросла на 4767 (2,69%) заявників. Для наочного відображення тенденції описаних вище, проаналізуємо рис.4.

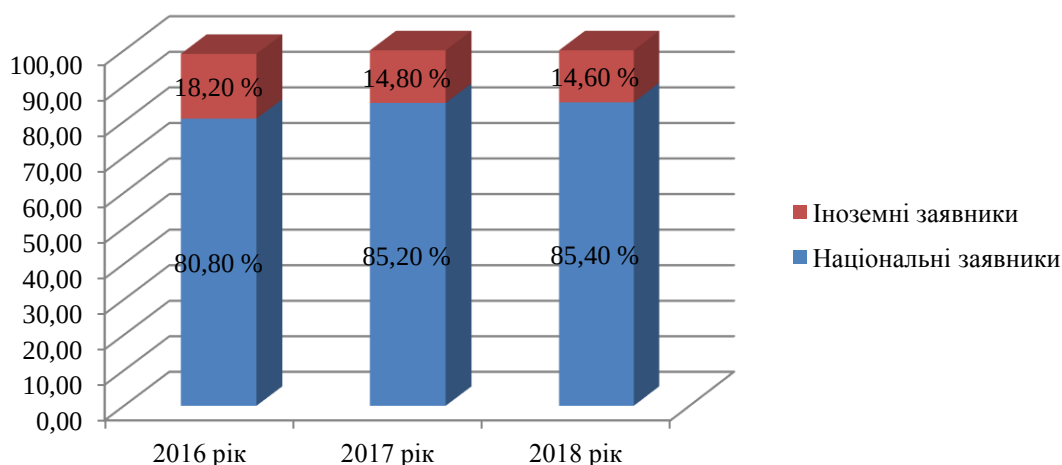

Рис. 4. Структура реєстрації свідоцтв на знаки для товарів та послуг

Із наведеного рисунку, можемо зробити висновки, що в структурі заявок на отримання свідоцтва на знаки для товари та послуг, лівову частку займають національні заявники. Окрім цього, відстежується дина-

міка до зростання їх частки, поряд із поступовим зниженням частки іноземних заявників.

Підводячи підсумки дослідження загалом, ми можемо дійти висновку, що в тепе-

рішніх умовах ринок інтелектуальної власності в Україні розвивається за рахунок вітчизняних учасників, а частка іноземних учасників, практично по всіх складових ринку, поступово знижується. Це спричинено в тому числі й тим, що у 2015 Міжнародний альянс захисту інтелектуальної власності оприлюднив «Звіт про охорону і захист авторського права», в якому Україну визнано країною-піратом номер один у світі, а також проінформовано про недостатні дії уряду України, направлені на боротьбу з явищами, які призвели до цього [1].

Важливим напрямком вдосконалення досліджуваного ринку, є розвиток страхування інтелектуальної власності та приведення цього напрямку у відповідність до світових стандартів. Адже специфіка страхування об'єктів інтелектуальної власності завжди крокує поруч зі значними ризиками, що виникають у процесі здійснення нововведень та придбання патентних ліцензій. Такими ризиками можуть бути як організаційні, податкові, інфляційні, так і трансляційні, кредитні ризики, тощо. В то й же час, унікальність та неповторність результатів інтелектуальної діяльності викликають значні труднощі під час оцінювання нематеріальних активів, що запобігає уніфікації процедури страхування та відкидає можливість встановити середній рівень ризику [7, с.79].

Поруч із цим, одним із шляхів покращення умов розвитку інтелектуальної власності є комерціалізація або іншими словами, виділення коштів на створення об'єктів інтелектуальної власності із наступним поетапним контролем їх витрачання, включаючи оцінку і передачу завершених та освоєних у промислових умовах результатів інтелектуальної діяльності. Першочерговою умовою ефективної комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності повинно бути ефективне державне регулювання та ґрунтовне вивчення досвіду розвинених країн у цій сфері.

Окрім того, вимагає подальшого розвитку обліково-аналітичне відображення результатів цього процесу, оскільки в чинній обліковій системі є низка невирішених проблемних питань, які стосуються як документального забезпечення, так і рахунків бухгалтерського обліку [6, с. 103–104].

Враховуючи вищенаведене, вважаємо, що ефективним напрямком вдосконалення ринку інтелектуальної власності повинна стати принципово нова національна стратегія розвитку, яка охопить вищезазначені рекомендації по модернізації умов функціонування даного ринку в Україні. У цій стратегії необхідно окреслити напрямки внесення змін до законодавства з метою підвищення безпеки учасників ринку інновацій, розробити систему страхування ризиків, з яким пов'язана діяльність на даному ринку, чітко розробити процедуру притягнення до відповідальності за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності, усунути інші суперечності, пов'язані з веденням інноваційної діяльності. В результаті виконання цих умов ринок інтелектуальної власності стане рушійним елементом розвитку економіки України та забезпечить їй гідне місце на світовому ринку інновацій.

Висновки. З наведеного вище випливає, що ринок інтелектуальної власності з кожним роком відвойовує свої позиції у світовій економіці. Високорозвинені країни вже давно забезпечили необхідні умови для успішного функціонування цього ринку. Настав час і України запровадити необхідні заходи, для стимулювання розвитку ринку інновацій, адже як показує досвід, за ним – майбутнє. Внесення необхідних змін до законодавства, розвиток сфери страхування, усунення облікових суперечностей в галузі інтелектуальної власності та розроблення повноцінної та дієвої процедури притягнення до відповідальності порушників у цій сфері дозволить і Україні зайняти гідне місце у рейтингу країн – інноваторів, та зробити нашу країну привабливою як для національних, так і для іноземних інвесторів.

Література

1. Абдуліна І. Міжнародний Альянс з інтелектуальної власності (ІПА) оприлюднив звіт про охорону і захист авторського права у 2015 р. [Електронний ресурс] / І. Абдуліна – Режим доступу: intelvas.com.ua
2. Бочарова Н. В. Методологічні засади боротьби світової спільноти з інтелектуальним піратством і контрафакцією / Н. В. Бочарова // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – № 72. – С. 424–428.
3. Бошицький Ю. Л. Шляхи модернізації та оптимізації правового регулювання інтелектуальної

власності в Україні / Ю. Л. Бошицький // Часопис Київського університету права. – 2014. – С. 164–170.

4. Верба І. І. Основи інтелектуальної власності : навч. пос. / І. І. Верба, В. О. Коваль ; за ред. С. В. Чікін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – 262 с.

5. Жадан М. І. Гармонізація нормативних актів з питань обліку об'єктів права інтелектуальної власності / М. І. Жадан, Ю. О. Григоренко // Сталій розвиток економіки. – 2014. – № 1. – С. 175–183.

6. Марова С. Ф. Організаційно-економічне забезпечення реалізації механізму управління державними об'єктами інтелектуальної власності. Держава та регіони / С. Ф. Марова, В. Р. Нерсесов // Серія : Державне управління. – 2017. – № 4. – С. 102–110.

7. Нерсесов В. Р. Аналіз правового забезпечення державного регулювання створення і використання об'єктів інтелектуальної власності / В. Р. Нерсесов // Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. – 2016. – С. 79–84.

8. Нерсесов В. Р. Напрями удосконалення механізму державного управління об'єктами інтелектуальної власності / В. Р. Нерсесов // Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. – 2016. – С. 98–105.

9. Паладій М. Удосконалення державної системи правової охорони інтелектуальної власності – найважливіша складова інноваційного розвитку України / М. Паладій // Світ. – 2010. – №№ 35–36. – С. 7.

10. Річний звіт Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатент) за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: intelvlas.com.ua

References

1. Abdulina, I. (2015). Mizhnarodnyy Alians z intelektualnoi vlasnosti (PRA) opriyudnyv zvit pro

okhoronu i zakhyst avtorskogo prava u 2015 r. Retrieved from intelvlas.com.ua

2. Bocharova, N.V. (2014). Metodologichni zasady borotby svitovoi spilnoty z intelektualnym piratstvom i kontrafaktsiieiu. Aktualni problemy derzhavy i prava, (72), 424-428.

3. Boshytskyi, Yu.L. (2014). Shliakhy modernizatsii ta optymizatsii pravovoho rehuliuвання intelektualnoi vlasnosti v Ukraini. Chasopys Kyivskoho universytetu prava, 164-170.

4. Verba, I.I., & Koval, V.O. (2013). Osnovy intelektualnoi vlasnosti. Kyiv: NTUU «KPI».

5. Zhadan, M.I., & Hryhorenko, Yu.O. (2014). Harmonizatsiya normatyvnykh aktiv z pytan obliku obektiv prava intelektualnoi vlasnosti. Stalyi rozvytok ekonomiky, (1). 175-183.

6. Marova, S.F., & Nersesov, V.R. (2017). Orhanizatsiyno-ekonomichne zabezpechennia realizatsii mekhanizmu upravlinnia derzhavnymy obiektamy intelektualnoi vlasnosti. Derzhava ta rehiony, Seriya Derzhavne upravlinnia, (4), 102-110.

7. Nersesov, V.R. (2016). Analiz pravovoho zabezpechennia derzhavnogo rehuliuвання stvorennia i vykorystannia obektiv intelektualnoi vlasnosti. Menedzher. Visnyk Donetskoho derzhavnogo universytetu upravlinnia, 79-84

8. Nersesov, V.R. (2016). Napriamy udoskonalennia mehanizmu derzhavnogo upravlinnia obiektamy intelektualnoi vlasnosti. Menedzher. Visnyk Donetskoho derzhavnogo universytetu upravlinnia, 98-105.

9. Paladii, M. (2010). Udoskonalennia derzhavnoi systemy pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti – nayvazhlyvisha skladova innovatsiynoho rozvytku Ukrainy. Svit, (35-36), 7.

10. Richnyi zvit Derzhavnogo pidpriemstva «Ukrainskyi instytut intelektualnoi vlasnosti (Ukrpatent) za 2018 rik. Retrieved from intelvlas.com.ua

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЫНКА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УКРАИНЕ

А. Я. Мاستыло, аспирант, Национальная академия управления

В данной статье определена роль рынка интеллектуальной собственности в успешном развитии экономики страны. Проанализированы взгляды ученых по поводу необходимости совершенствования рынка инноваций. Исследовано современное состояние рынка интеллектуальной собственности путем анализа его составляющих элементов, а именно: рынка изобретений, полезных моделей, промышленных образцов и знаков для товаров и услуг. Определена структура участников рынка интеллектуальной собственности, выявлены основные проблемы, которые сопровождают функционирование современного рынка инноваций и факторы, которые их вызвали.

Проведен анализ национальной стратегии развития интеллектуальной собственности в Украине до 2020 года, определены ее недостатки и противоречия, разработаны рекомендации по поводу их устранения. На основе проведенного исследования предложены направления совершенствования рынка интеллектуальной собственности путем разработки действенных механизмов устранения проявлений пиратства в Украине, в частности. с учетом опыта развитых стран мира. Доказана необходимость направления усилий на развитие

сферы страхования рисков, которые связаны с функционированием рынка интеллектуальной собственности.

Раскрыто понятие коммерциализации, а также исследованы направления ее положительного влияния на инновационную сферу. Наряду с этим сосредоточено внимание на недостатках в сфере документального обеспечения и бухгалтерского учета деятельности, связанной с интеллектуальной собственностью. Как итог исследования, в научной статье проанализированы меры, которые осуществлялись государством для совершенствования условий функционирования рынка интеллектуальной собственности, определены недостатки, которые необходимо устранить, обоснованы основные направления совершенствования отечественного рынка интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, рынок, патенты, инновации, изобретения, полезные модели, промышленные образцы, знаки для товаров и услуг, национальная экономика.

MAIN AREAS OF IMPROVEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY MARKET IN UKRAINE

A. Ya. Mastylo, Post-graduate Student, National Academy of Management

This article defines the role of the intellectual property market in the successful development of the country's economy. The opinions of scientists about the necessity of improvement the innovation market have been studied. Also, this article explores the current state of the intellectual property market by analyzing its components, namely: the market for inventions, utility models, industrial designs and signs for goods and services, defines the structure of participants in this market, outlines the main problems that accompany the functioning of the modern innovation market and the factors that caused them. The scientific article analyzes the national strategy for the development of intellectual property in Ukraine until 2020, identifies its shortcomings and contradictions, as well as recommendations for their elimination. On the basis of the conducted research, the directions of improvement of the intellectual property market were proposed, like developing effective mechanisms for elimination of piracy in Ukraine and taking into account the experience of developed countries. In addition, the article proposes to focus efforts on the development of insurance of risks related to the functioning of the intellectual property market.

The article also reveals the concept of commercialization, as well as the directions of its positive impact on the innovation sphere. At the same time, attention is drawn to the shortcomings in the field of documentation and accounting of activities related to intellectual property. As a result of the research, the scientific article analyzes the measures taken by the state to improve the conditions of functioning of the intellectual property market, outlines the shortcomings that need to be eliminated and substantiates the main directions of improvement of the domestic intellectual property market.

Keywords: intellectual property, market, patents, innovations, inventions, utility models, industrial designs, trademarks for goods and services, national economy.

Надійшла до редакції 22.06.19 р.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ПРОГНОЗУВАННЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ

*О. В. Єрмошкіна, д. е. н., професор, НТУ «Дніпровська політехніка»,
ermoshkina.o.v@ntu.one*

Дослідження присвячене пошуку нових підходів до управління фінансовими потоками підприємств за рахунок прогнозування структури капіталу на основі ретроспективного аналізу результатів діяльності підприємств різних видів економічної діяльності. При цьому показник структури капіталу розглядається як ідентифікатор рівня ризикованості формування, розподілу та використання фінансових потоків підприємства. Для проведення дослідження використано методи кластеризації даних за відповідними ознаками, кореляційно-регресійний аналіз з метою оцінки щільності зв'язку між окремими показниками, виявлення базових тенденцій та залежностей між обраними факторами.

Проведене дослідження засвідчило наявність щільного зв'язку між: індикаторами структури капіталу, якою обрано рівень плеча фінансового важеля D/E, що розглядається як результат сформованих вхідних фінансових потоків від кредиторів та інвесторів; ефективністю розподілу й використання сформованих фінансових потоків та рентабельністю власного капіталу підприємств різних видів економічної діяльності.

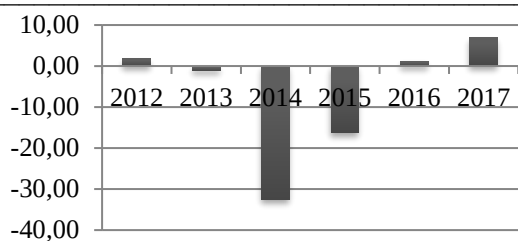
Виходячи з особливостей інституційного розвитку фінансового, у т. ч. фондового, ринку України, додатковим показником, який введено до моделі, обрано частку короткострокових кредитів банків у сукупному позичковому капіталі. У результаті дослідження встановлено, що для прибуткових підприємств управління фінансовими потоками слід фокусувати на диверсифікації додаткових джерел формування вхідних боргових фінансових потоків при дотриманні відповідних оптимальних рівнів D/E, інтенсифікації виробничо-збутової діяльності задля забезпечення цільового рівня оборотності авансованого капіталу за рахунок розширення спектру діяльності та ринків збуту.

Для збиткових підприємств ключовим фактором подолання кризових явищ визначено реструктуризацію боргових зобов'язань через короткострокове рефінансування, реструктуризацію існуючих джерел формування фінансових потоків, а також інтенсифікацію основної діяльності за рахунок оптимізації внутрішнього управління формуванням, розподілом та використанням фінансових потоків з метою забезпечення мінімально прийнятного рівня оборотності авансованого капіталу.

Ключові слова: фінансовий потік, структура капіталу підприємства, плече фінансового важеля, фінансовий важіль.

Постановка проблеми. Аналіз сучасних тенденцій функціонування вітчизняних економічних суб'єктів свідчить про наявність цілої низки проблем, які носять здебільшого системний характер. Так, напри-

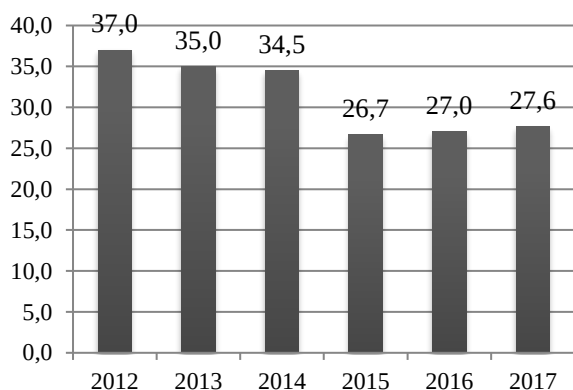
клад, активні військові дії на сході України протягом 2014–2015 рр. призвели до суттєвого падіння рівня рентабельності власного капіталу підприємств у 2014 р. (рис. 1).

Джерело: за даними [1]

Рис. 1 Динаміка рентабельності власного капіталу підприємств, %

Поступово у 2016–2017 рр. ситуація почала стабілізуватись, однак частка збиткових підприємств хоча й зменшилась з 34,5% у 2014 р. до 26,7 у 2015 р., до 2017 р. зберігалась тенденція до її зростання до 27,6 % у 2017 р. (рис. 2).

Джерело: за даними [1]

Рис. 2. Частка збиткових підприємств до загальної кількості підприємств, %

Тобто, більше чверті всіх підприємств економіки України систематично отримують збитки. Відповідно, проблема носить системний характер та потребує принципових системних рішень.

Слід також підкреслити, що системні викривлення спостерігались й у фінансовій сфері. Відповідно до звіту агенції Standard&Poors частка проблемних кредитів у кредитних портфелях банків зберігається загрозливо високою (табл. 1) і значно перевищує рівень аналогічного показника в інших країнах пострадянського простору.

Відповідно, станом на 2018 р. більше половини наданих кредитів були проблемними, що значно уповільнювало процеси інституційного розвитку фінансового ринку України.

Таблиця 1

Частка проблемних кредитів у кредитних портфелях банків по роках, %

Країна	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Україна	25,0	35,0	45,0	55,7	53,8	52,8
Грузія	7,5	7,6	7,6	7,3	5,9	5,8
Білорусь	4,4	4,4	6,8	12,8	12,9	14,3
Казахстан	31,0	24,0	27,5	30,0	30,0	27,5
Азербайджан	12,4	25,7	65,6	38,8	20,0	19,0

Джерело [2]

Не набагато кращою була ситуація щодо розвитку фондового ринку України. Відповідно до звіту НКЦПФР [3, 4] обсяг торгів на ринку цінних паперів у 2013 – 2017 рр. зазнавав значних коливань (табл. 2).

Таблиця 2

Показники торгів на ринку цінних паперів у 2013 – 2017 рр.

Роки	2013	2014	2015	2016	2017
Обсяг торгів, млрд. грн.	1677	2332	2172	2127	468
Частка облігацій підприємств у торгах, %	4,93	5,90	2,47	2,91	3,36
Частка зареєстрованих випусків облігацій підприємств, %	29,90	14,16	7,69	2,49	2,36

Джерело [3]

Так, у 2017 р. обсяги торгів на ринку цінних паперів впали майже у 4,5 рази у порівнянні з 2016 р. При цьому катастрофічно низькою залишається частка обсягу торгів облігаціями підприємств у сукупній сумі торгів на ринку цінних паперів – протягом 2015–2018 рр. [4] вона коливається на рівні біля 3% торгів, у той час як основна частка припадає на державні облігації. Лише у 2018 р. [4] почало спостерігатись певне пожвавлення на ринку цінних паперів щодо випуску боргових зобов'язань підприємств – їх частка у емісіях сягнула 25,62% всіх зареєстрованих емісій. Однак, активність підприємств на ринку боргових цінних паперів залишається дуже низькою, що в умовах банківської передкризи становить загрозу для забезпечення стабільності функціонування підприємств.

Таким чином, підприємства постають перед проблемою формування, розподілу та

використання своїх фінансових потоків в такий спосіб, який би в умовах обмеженого доступу до ринку боргових цінних паперів, банківських кредитних ресурсів, негативних тенденцій й несталої кон'юнктури внутрішнього та зовнішніх ринків забезпечував би відповідні темпи та якість розвитку підприємства. Відповідно, проблема управління фінансовими потоками підприємств в умовах обмежених можливостей формування раціональної структури капіталу є актуальним прикладним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань управління фінансовими потоками підприємств присвячено роботи багатьох вітчизняних та закордонних вчених, які розглядають процеси управління з різних концептуальних позицій: починаючи з положень класичної та неокласичної теорії, до інституціональних та біхейвіористських концепцій.

Наша позиція полягає в тому, щоб дослідити процес управління фінансовими потоками в аспекті прогнозування та формування оптимальної структури капіталу, що є нагальною потребою не тільки вітчизняних підприємств. Розглядаючи процес управління фінансовими потоками в цьому аспекті, необхідно зауважити, що останнім часом багато дослідників зосереджують свою увагу на виборі між певними поведінковими альтернативами в процесі прийняття рішень щодо формування структури капіталу підприємства, вибору джерел формування та напрямів руху фінансових потоків підприємств.

Так, зокрема в роботі [5] автори досліджують вплив неоднозначності та невизначеності інформації економічних агентів щодо майбутніх результатів діяльності підприємства на формування структури його капіталу. В дослідженні підкреслюється, що збільшення ризику невизначеності щодо відомих можливих результатів призводить до формування низького рівня фінансового важеля з огляду на можливі потенційні втрати підприємства. Відповідно, зі зростанням впевненості у результатах діяльності, підприємства вдаються до більш вільної політики щодо формування додаткових більших за обсягами та регулярністю надходження боргових фінансових потоків.

Цікавою є позиція, викладена у дослідженні [6], де автори через модифікацію моделі Міллера-Модільяні досліджують співвідношення між дохідністю власного капіталу та фінансовим важелем через реалізацію механізму компромісу можливих втрат підприємства при виборі структури капіталу. При цьому автори підкреслюють, що очікувана дохідність власного капіталу залежить від того, чи буде фактичний фінансовий важіль підприємства вище або нижче її цільового важеля. У дослідженні стверджується, що намагання дотримуватись оптимального (цільового) рівня фінансового важеля може призвести до втрати певної частини прибутку та обмежує підприємство у можливостях отримання надприбутків [6].

У дослідженнях оптимального рівня фінансового важеля також підіймаються питання інституційного розвитку [7]. Так в дослідженні стверджується, що в країнах із сильнішим захистом кредиторів, а, й відповідно, з високим рівнем інституційного розвитку, підприємство схильне мати більш «концентровану структуру боргу» [7]. При цьому, чим вищим є рівень інституційного розвитку фінансової та правової системи в країні, тим меншою є ймовірність стратегічного дефолту для компанії, тобто обирається достатньо поміркована політика з доволі низьким рівнем диверсифікації структури капіталу. В країнах, де ризик високих втрат в процесі банкрутства, у тому числі у наслідок недобросовісної поведінки кредиторів, підприємства схильні до більш високого рівня фінансового ліверіджу, високого рівня диверсифікації структури капіталу. Однак, внаслідок високого рівня мінливості фінансових потоків таких підприємств, фінансовий ліверідж може не давати бажаного ефекту і провокувати збільшення рівня фінансових та операційних ризиків підприємства. Як підкреслюють автори, аналогічна ситуація складається для підприємств з високою часткою нематеріальних активів, де ризик шахрайства та незахищеності прав інтелектуальної власності може призводити до значних коливань фінансових потоків та підвищення ризику підприємства в цілому.

Автори R. Kieschnick та R. Moussawi підходять до вивчення структури капіталу,

рівня фінансового важеля з позиції наявності досвіду функціонування та корпоративного управління компанії протягом певного періоду [8]. Авторами досліджується залежність обсягів і структури боргу підприємства в залежності від його віку та традицій управління. За результатами досліджень подається кілька ключових позицій, зокрема: вік підприємства позитивно корелює з використанням боргу, негативно впливає на обсяги сформованого боргового капіталу, а при збільшенні впливу на управлінські рішення інсайдерів зі зростанням віку компанії, збільшується й обсяг борговий капітал, який використовується підприємством.

Сучасні вітчизняні дослідження більш традиційні у своїх підходах до вивчення феномену фінансового важеля та пошуку оптимальної структури капіталу. Так, авторами зазвичай пропонується певна інтерпретація формули фінансового важеля з введенням уточнень щодо методики розрахунку відповідних складових фінансового ліверіджу [9–12], в тому числі з точки зору врахування особливостей функціонування різних галузей економіки [13], форм власності [14, 15].

Однак, не дивлячись на такий широкий спектр досліджень за даною тематикою, залишається низка невирішених методологічних, методичних та прикладних питань, які потребують більш ретельного та глибокого дослідження.

Питання управління фінансовими потоками підприємств в умовах перманентної системної кризи в країні, впливу світових криз на економіку країн та її економічні суб'єкти у контексті глобалізації і формування в цьому аспекті найбільш раціональної структури капіталу підприємства потребують подальшого вивчення та опрацювання. При цьому структура капіталу буде розглядатись як один з можливих індикаторів ризику формування, розподілу та використання фінансових потоків економічних суб'єктів.

Формулювання мети статті. Мета дослідження полягає в розвитку теоретичних концептуальних положень управління фінансовими потоками підприємств на основі прогнозування структури капіталу, як

ознаки ризикованості формування, розподілу та використання фінансових потоків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження процесу управління фінансовими потоками підприємств у контексті прогнозування структури капіталу буде побудовано на аналізі масиву даних про результати діяльності вітчизняних підприємств за 2012–2017 рр. згідно з офіційними даними [1].

Виходячи з базової формули фінансового важеля перевіriamo емпірично на життєздатність такі гіпотези:

1) Здатність підприємства генерувати додатний фінансовий потік для своїх власників, який відображається у величині рентабельності власного капіталу ROE , залежить від співвідношення попередньо сформованих та накопичених фінансових потоків від кредиторів та власників підприємства, ідентифікатором яких виступає рівень плеча фінансового важеля D/E .

2) Від здатності підприємства створювати додатний чистий вхідний фінансовий потік за результатами своєї господарської діяльності, ідентифікатором якої є рівень оборотності авансованого капіталу $EBIT/TA$, залежить і здатність підприємства генерувати фінансовий потік для своїх власників на конкурентному для них рівні.

3) Рівень рентабельності власного капіталу ROE залежить від частки короткострокових кредитів банків у сукупному позиковому капіталі CFL/D , тобто здатності створювати короткостроковий боргових фінансовий потік на фінансовому ринку.

Виникнення останньої гіпотези пов'язано з тим фактом, що, з одного боку, підприємства не беруть активної участі у формуванні фінансових потоків на фондовому ринку за рахунок розміщення та обслуговування довгострокових та короткострокових боргових зобов'язань з об'єктивних та суб'єктивних причин, а, з іншого боку, багато фінансових менеджерів скаржаться на те, що фінансові установи неохоче пропонують підприємствам кредитні продукти в умовах кризових явищ як на фінансовому і товарному ринку, так і на самих підприємствах.

Відповідно, підлягає дослідженню наступна функціональна залежність (1):

$$ROE = f(D/E, EBIT/TA, CFL/D) \quad (1)$$

Розглянемо більш докладно першу гіпотезу. Отже, ми припускаємо, що рівень рентабельності власного капіталу ROE за-

лежить від рівня плеча фінансового важеля D/E .

На основі статистичних даних [1] було розраховано плече фінансового важеля (D/E) за видами економічної діяльності по роках (табл. 3).

Таблиця 3

Плече фінансового важеля (D/E) за видами економічної діяльності, частки од.

Вид економічної діяльності	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього по економіці	1,85	1,93	3,05	2,53	3,09	3,05
сільське, лісове та рибне господарство	0,87	1,00	1,38	1,49	3,16	1,09
промисловість	1,58	1,60	2,47	3,92	4,30	4,72
будівництво	7,84	8,10	84,72	-20,44	-23,27	-19,43
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,45	10,77	-49,78	-21,76	-66,88	74,99
транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	0,97	1,09	1,44	0,48	0,57	0,64
тимчасове розміщування й організація харчування	1,75	1,68	7,21	-10,52	-6,52	-15,51
інформація та телекомунікації	1,50	2,06	23,23	1,42	10,32	4,25
фінансова та страхова діяльність	0,85	0,79	1,61	1,86	1,83	1,84
операції з нерухомим майном	1,90	2,18	10,14	-38,59	-14,79	-25,59
професійна, наукова та технічна діяльність	1,86	1,90	1,29	0,65	0,76	1,00
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,32	0,30	0,44	0,53	0,54	0,65
освіта	0,41	0,41	0,38	0,64	0,65	0,55
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,10	1,21	2,37	2,39	1,88	2,40
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2,40	1,94	1,92	2,55	4,37	2,99
надання інших видів послуг	2,21	2,07	2,90	2,27	1,35	1,96

Джерело: розраховано за даними [1]

Як засвідчив розрахунок, протягом аналізованого періоду спостерігалось значне зростання рівня плеча фінансового важеля (D/E) з 1,85 у 2012 р. до 3,05 у 2014 р. та 2017 р. Критичним для такої тенденції став 2013–2014 р., тобто початок суттєвої політичної нестабільності в державі, анексія Криму та частини Донецької та Луганської областей, де були зосереджені великі виробничі потужності, а й, відповідно, рухались суттєві фінансові потоки.

При чому по окремих видах економічної діяльності, зокрема: будівництво, оптова та роздрібна торгівля, тимчасове розміщування й організація харчування, а також операції з нерухомим майном рівень плеча

фінансового важеля (D/E) досяг від'ємних значень, що було спричинено виникненням від'ємного рівня власного капіталу за рахунок величезних обсягів збитків за даними галузями протягом практично усього періоду спостереження (табл. 4).

Тільки у 2017 р. підприємствам оптової та роздрібною торгівлі, з тимчасового розміщування й організації харчування вдалось подолати негативну тенденцію та отримати прибуток, однак перекрити накопичені збитки вдалось лише підприємствам оптової та роздрібною торгівлі, про що свідчить додатний рівень плеча фінансового важеля (D/E) (табл. 3).

Обсяги збитків підприємств з від'ємним значенням плеча фінансового важеля (D/E) по роках, млрд. грн.

Вид економічної діяльності	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Будівництво	-1,01	-5,89	-27,95	-25,86	-10,55	-5,01
Оптова та роздрібна торгівля. Ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,21	-13,25	-133,22	-88,16	-4,84	25,87
Тимчасове розміщення й організація харчування	-0,98	-1,42	-6,64	-6,87	-1,98	1,77
Операції з нерухомим майном	-9,34	-10,19	-105,43	-64,37	-43,90	-17,55

Характерною рисою підприємств тих видів економічної діяльності, що здобули від'ємний рівень плеча фінансового важеля (D/E) є те, що у періоді, який передувє від'ємному значенню, спостерігається значний стрибок у рівні плеча фінансового важеля (D/E). Так, наприклад, для підприємств, що займаються операціями з нерухомим майном це збільшення становило 4,7 разів (з 2,18 до 10,14), будівельних підприємств 10,5 разів (з 8,10 до 84,72), тимчасового розміщення та харчування 4,3 рази (з 1,68 до 7,21). Потребує також пояснення високий рівень плеча фінансового важеля (D/E) підприємств оптової торгівлі у 2017 р., розрахунковий рівень якого склав майже 75 (табл. 3). Це було обумовлено отриманням значного обсягу прибутку, зарахованого до власного капіталу (табл. 4), що дозволило перекрити накопичений збиток та отримати низьке, але позитивне значення власного капіталу.

Базовою теорією фінансового менеджменту передбачається, що при від'ємних значеннях власного капіталу фінансовий важіль не розраховується. Відповідно, данні спостереження (виділені осередки табл. 3) були виключені з розгляду. Таким чином, було сформовано базу даних для проведення кореляційно-регресійного аналізу відповідних залежностей. Враховуючи наявність великої кількості спостережень (42% спостережень) з рентабельністю власного капіталу $ROE \geq 0$, та 58% спостережень з від'ємним рівнем рентабельності власного капіталу $ROE < 0$ подальше дослідження проводилось в трьох аспектах:

- (i) сукупна база даних по всіх видах діяльності та всіх рівнях ROE;
- (ii) тільки збиткові підприємства;
- (iii) тільки прибуткові підприємства, або ROE яких дорівнює нулю (табл. 5).

Отже, за результатами кореляційно-регресійного аналізу рівня рентабельності власного капіталу (ROE), плеча фінансового важеля (D/E), оборотності активів (EBIT/TA), частки короткострокових кредитів банків у сукупному позиковому капіталі (табл. 5) було встановлені принципові відмінності у залежностях для визначених груп підприємств.

Таблиця 5

Результати кореляційно-регресійного аналізу взаємозв'язку факторів

<i>Економіка в цілому</i>				
	D/E	EBIT/TA	CFL/D	ROE
D/E	1			
EBIT/TA	-0,1816	1		
CFL/D	-0,0254	-0,2013	1	
ROE	-0,6003	0,5550	0,0319	1
<i>Прибуткові підприємства</i>				
	D/E	EBIT/TA	CFL/D	ROE
D/E	1			
EBIT/TA	-0,2673	1		
CFL/D	-0,0633	-0,2455	1	
ROE	-0,9301	0,5392	0,0562	1
<i>Збиткові підприємства</i>				
	D/E	EBIT/TA	CFL/D	ROE
D/E	1			
EBIT/TA	-0,1481	1		
CFL/D	0,0901	0,0637	1	
ROE	0,8474	0,3537	0,0741	1

Так, розглядаючи всю сукупність спостережень, найбільш вагомою є залежність між рентабельністю власного капіталу (ROE) та плечем фінансового важеля (D/E) (-0,6003). Водночас для прибуткових підприємств цей показник сягає рівня -0,9301, а для збиткових підприємств залежність приймає вигляд +0,8474, що свідчить про

Результати кореляційно-регресійного аналізу кластеризованої вибірки рівня рентабельності власного капіталу (ROE) та обраних факторів

Показник	Збиткові	Прибуткові
<i>Достовірність моделі</i>		
Множинне R	0,9813	0,9769
R ²	0,9629	0,9545
Відкориговане R ²	0,9604	0,9501
<i>Коефіцієнти рівняння</i>		
Вільний коефіцієнт	16,99	-4,37
D/E	-7,20	1,32
EBIT/TA	615,84	288,09
CFL/D*	102,65*	-20,93*
*P-value для «Частка ККБ у ПК»	0,006	0,301

Однак, рівень P-value для показника CFL/D (частка короткострокових кредитів банків у сукупному позиковому капіталі) для прибуткових підприємств значно перевищує достовірний інтервал ($p \leq 0,05$). Відповідно, даний показник повинен бути виключений з моделі.

В той же час для збиткових підприємств частка короткострокових кредитів банків у сукупному позиковому капіталі є суттєвим важелем нарощування рентабельності власного капіталу ($p = 0,006$). Відповідно, для збиткових підприємств рівняння набуває вигляду (2):

$$ROE_L = 16.99 - 7.2 \frac{D}{E} + 615.8 \frac{EBIT}{TA} + 102.6 \frac{CFL}{D} \quad (2)$$

Аналізуючи подане рівняння, очевидним стає, що нарощування рівня D/E негативно впливатиме на здатність підприємств підвищувати ефективність використання власного капіталу. Формування нових фінансових потоків, пов'язаних з залученням додаткового позикового капіталу (за виключенням короткострокових кредитів банків, оскільки коефіцієнт +102,65) і збільшенням співвідношення D/E не є принциповим виходом з позиції збитковості. Враховуючи різноспрямованість числових коефіцієнтів при D/E та частки короткострокових кредитів банків у сукупній сумі позикових коштів підприємств, слід констатувати, що питання полягає не в нарощування боргових зобов'язань, а в зміні структури вже залучено-

принципово різну спрямованість дії показника структури капіталу на здатність підприємства створювати додатній фінансовий потік для власників підприємства. Слід зауважити, що така ситуація принципово міняє підхід до пошуку інструментів виводу підприємств з кризового стану.

Аналіз результатів регресійного аналізу (табл.6) свідчить, що розгляд усієї сукупності підприємств не дає достатньо адекватних результатів, які б можна було б застосувати для прогнозування джерел та напрямів фінансових потоків підприємств. Рівень достовірності залежностей складає тільки 57,9% сукупної вибірки, що свідчить про суттєвий вплив факторів, які не враховані в даній моделі.

Таблиця 6

Результати регресійного аналізу сукупної вибірки залежності рівня рентабельності власного капіталу (ROE) від обраних факторів

Показник	Рівень
<i>Достовірність моделі</i>	
Множинне R	0,76095
R ²	0,57904
Відкориговане R ²	0,56326
<i>Коефіцієнти рівняння</i>	
Вільний коефіцієнт	-0,051
D/E	-0,035
EBIT/TA	6,323
CFL/D *	1,391*
*P-value для «Частка ККБ у ПК»	0,119

Відповідно, як зазначалось вище, подальше дослідження базується на рішенні про кластеризацію підприємств на ті, які за результатами своєї діяльності отримали прибутки, та ті, рентабельність активів яких була у періоді спостереження нижчою за нуль. Такий розподіл дозволив встановити більш точну залежність, яка описує взаємозв'язок відповідних показників діяльності підприємств за різними видами економічної діяльності (табл. 7).

Як свідчать результати розрахунку достовірності отриманих моделей в результаті кластиризації значно зростає і складає для прибуткових підприємств 95,5%, а для збиткових – 96,3% при високих рівнях значущості моделей за F – критерієм.

го капіталу, тобто зміні напрямів та джерел формування боргових фінансових потоків.

При цьому основною рушійною силою забезпечення відповідного рівня рентабельності власного капіталу для таких підприємств залишається саме операційна діяльність, тобто прискорення оборотності їх капіталу. Нажаль слід констатувати, що здатність збиткових підприємств до залучення короткострокових кредитів банків у період фінансових негараздів занижка. Відповідно, управління фінансовими потоками таких підприємств викликає необхідність пошуку інструментів реструктуризації існуючих боргових зобов'язань з використанням широкого спектру короткострокових інструментів фінансового ринку.

Слід також зважати на те, що за умов збиткової діяльності виникає безліч як внутрішньо інституційних та і зовнішньо інституційних конфліктів, розв'язання яких пов'язане з пошуком принципово нових фінансових рішень, а іноді й фінансових інструментів, які будуть сприяти формуванню нових фінансових відносин, а й, відповідно, генерації нових фінансових потоків підприємств.

Як було зазначено раніше, для прибуткових підприємств включення до моделі показника CFL/D не є адекватною, оскільки $p \geq 0,05$. Відповідно, виключивши даний показник, було сформовано нову регресійну модель залежності рентабельності власного капіталу від рівня плеча фінансового важеля та оборотності активів підприємства, достовірність якої склала 95,3% при високих рівнях значущості моделей за F – критерієм.

Таблиця 8
Результати кореляційно-регресійного аналізу прибуткових підприємств рентабельністю власного капіталу (ROE) та обраних факторів

Показник	Рівень
Достовірність моделі	
Множинне R	0,9762
R ²	0,9529
Відкориговане R ²	0,9499
Коефіцієнти рівняння	
Вільний коефіцієнт	-5,60453
D/E	1,310631
EBIT/TA	286,2226

При цьому модель набула вигляду (3) при всіх $p \leq 0,05$:

$$ROE = -5.60 + 1.31 \frac{D}{E} + 286.22 \frac{EBIT}{TA} \quad (3)$$

В даному випадку характерним є те, що відсутність або низький рівень фінансових потоків, сформованих за рахунок боргового капіталу, негативно впливає на рентабельність власного капіталу. Тобто, управління фінансовими потоками прибуткового підприємства обов'язково повинна передбачати пошук джерел позикового капіталу. Однак при цьому, як було зазначено раніше, залучення саме короткострокових кредитів банку не є ключовим питанням політики управління. Ключовим є пошук балансу між позиковим та власним капіталом з метою забезпечення найбільш раціонального його використання.

Як і для збиткових підприємств принциповою рушійною силою збільшення рентабельності власного капіталу залишається здатність підприємства генерувати додатний фінансовий потік від основної господарської діяльності. Слід зважати на те, що при гіпотетичній ситуації, коли позиковий капітал складатиме 0, то для забезпечення мінімально припустимого рівня рентабельності на рівні «умовно-безризикових вкладень» 13% (середня ставка по депозиту), підприємству необхідно забезпечити оборотність активів на рівні $\geq 2\%$, що відповідає середньому рівню оборотності активів багатьох секторів економіки.

В той же час, якщо підприємство стикається з проблемою відсутності господарської активності і оборотність авансованого капіталу складає 0, то рівень плеча фінансового важеля повинен набути значення $\geq 4,4$, в той час, як надійним рівнем даного співвідношення є $D/E=1$. Тобто в даному випадку підприємство стикається зі значним підвищенням ризику своєї діяльності.

Висновки. Таким чином, в результаті дослідження встановлено, що застосування єдиних правил при управлінні фінансовими потоками для прибуткових та збиткових підприємств є принципово хибним підходом. Дослідження показали наявність щільного зв'язку між індикаторами структури капіталу, тобто сформованими вхідними

фінансовими потоками від кредиторів та інвесторів, ефективністю розподілу та використання сформованих фінансових потоків та рентабельністю власного капіталу підприємств.

Доведено, що для прибуткових підприємств управління фінансовими потоками повинно зосереджуватись на диверсифікації та пошуку додаткових джерел формування вхідних боргових фінансових потоків, інтенсифікації виробничо-збутової діяльності задля забезпечення відповідного рівня оборотності авансованого капіталу за рахунок розширення спектру діяльності та ринків збуту. Для збиткових підприємств ключовим фактором подолання кризових явищ є реструктуризація боргових зобов'язань в бік пошуку механізмів короткострокового рефінансування та інтенсифікації виробничо-збутової діяльності за рахунок оптимізації внутрішнього управління формуванням, розподілом та використанням фінансових потоків.

До напрямів подальших досліджень слід віднести позиції щодо оцінки впливу на рентабельність власного капіталу та структуру сформованого капіталу інституційних та поведінкових факторів, що дозволить розвинути комплексний підхід до управління фінансовими потоками підприємства.

Література

1. Статистична інформація Державної служби статистики України: Економічна статистика. Економічна діяльність. Діяльність підприємств. – [Електронний ресурс] режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Will Russia And Some Of Its Neighbors Get Out From Under Their Big Stocks Of Problem Loans? [Electronic source] Access mode: https://www.capitaliq.com/CIQDotNet/CreditResearch/RenderArticle.aspx?articleId=2260012&SctArtId=473283&from=CM&nsf_code=LIME&sourceObjectId=11035255&sourceRevId=5&fee_ind=N&exp_date=20290703-15:13:28
3. Річний звіт НКЦПФР 2017 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Річний-звіт-НКЦПФР-2017.pdf>
4. Річний звіт НКЦПФР 2018 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/zvit_2018.pdf
5. Izhakian, Yehuda (Yud) and Yermack, David and Zender, Jaime F., Ambiguity and the Tradeoff

Theory of Capital Structure (May 19, 2017). [Electronic source] Access

mode: <https://ssrn.com/abstract=2873248> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2873248>

6. Filippo I. Levered Returns and Capital Structure Imbalances / I. Filippo, R. Steri, C. Tebaldi // (March 4, 2017). Swiss Finance Institute Research Paper No. 18-36. [Electronic source] Access mode: <https://ssrn.com/abstract=2903515> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2903515>

7. Kose Jh. Do Country-level Creditor Protections Affect Firm-level Debt Structure? / Jh.Kose, M. Kaviani, L. Kryzanowski, H. Maleki // (October 2018). Fox School of Business Research Paper No. 18-012. [Electronic source] Access mode: <https://ssrn.com/abstract=2905895> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2905895>

8. Kieschnick R. L. Firm Age, Corporate Governance, and Capital Structure Choices / R. L. Kieschnick, R. Moussawi // (November 11, 2017). [Electronic source] Access mode: <https://ssrn.com/abstract=3069552> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3069552>

9. Щербань О. Д. Методи регулювання та оптимізації структури капіталу підприємства / О. Д. Щербань, О. В. Насібова, Р. В. Сухоруков // Економіка та держава. – № 12. – 2017. – С. 82–88.

10. Квасницька Р. С. Практичні аспекти формування оптимальної структури капіталу підприємств / Р. С. Квасницька // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2017. – Вип. 2. – С. 140–147.

11. Жерліцин Д. М. Фінансовий важіль робочого капіталу як інструмент аналізу ефективності операційної діяльності підприємства / Дмитро Михайлович Жерліцин // Економічний аналіз: зб. наук. праць ТНЕУ; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : ВПЦ ТНЕУ. «Економічна думка». – 2014. – Том 17. – № 2. – С. 24–29.

12. Антоненко В. М. Фінансовий леверидж та українська специфіка його використання / В. М. Антоненко // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – Вип. (14). – 2018. – С. 323–331.

13. Пилипенко О. В. Методичні підходи до оцінки і оптимізації структури капіталу підприємства залізничного транспорту / О. В. Пилипенко, Е. О. Соколова // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – 2016. – Вип. 35. – С. 97–114.

14. Давиденко Н. М. Фінансовий леверидж в оптимізації структури капіталу акціонерних товариств / Н. М. Давиденко // Агросвіт. – 2015. – № 1. – С. 10–13.

15. Семенов А. Г. Ефективне управління структурою капіталу акціонерного товариства / А. Г. Семенов, О. О. Плаксюк, О. В. Ярошевська // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 2. – С. 137–144.

References

1. Statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy: Ekonomichna statystyka.

Ekonomichna diialnist. Diialnist pidpriemstv. – Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Will Russia And Some Of Its Neighbors Get Out From Under Their Big Stocks Of Problem Loans? Retrieved from https://www.capitaliq.com/CIQDotNet/CreditResearch/RenderArticle.aspx?articleId=2260012&SctArtId=473283&from=CM&ns_l_code=LIME&sourceObjectId=11035255&sourceRevId=5&fee_ind=N&exp_date=20290703-15:13:28
3. Richnyy zvit NKTsPFR 2017 r. Retrieved from https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Richnyi_zvit-HKCPFR-2017.pdf
4. Richnyy zvit NKTsPFR 2018 Retrieved from https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/zvit_2018.pdf
5. Izhakian, Y. (Yud), Yermack, D., & Zender, J. F. (2017). Ambiguity and the Tradeoff Theory of Capital Structure. SSRN Electronic Journal. doi:10.2139/ssrn.2873248
6. Filippo I. Levered Returns and Capital Structure Imbalances / I. Filippo, R. Steri, C. Tebaldi // (March 4, 2017). Swiss Finance Institute Research Paper No. 18-36. [Electronic source] Access mode: <https://ssrn.com/abstract=2903515> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2903515>
7. Kose Jh. Do Country-level Creditor Protections Affect Firm-level Debt Structure? / Jh. Kose, M. Kaviani, L. Kryzanowski, H. Maleki // (October 2018). Fox School of Business Research Paper No. 18-012. [Electronic source] Access mode: <https://ssrn.com/abstract=2905895> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2905895>
8. Kieschnick, R. L., & Moussawi, R. (2017). Firm Age, Corporate Governance, and Capital Structure Choices. SSRN Electronic Journal. doi:10.2139/ssrn.3069552
9. Shcherban, O.D., Nasibova, O.V., & Sukhorukov, R.V. (2017). Metody rehuliuвання ta optymizatsii struktury kapitalu pidpriemstva. Ekonomika ta derzhava, (12). 82–88.
10. Kvasnytska, R.S. (2017). Praktychni aspekty formuvannya optimalnoyi struktury kapitalu pidpriemstv. Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky, Vol. 2, 140-147.
11. Zherlitsyn, D.M. (2014). Finansovyy vazhil robochoho kapitalu yak instrument analizu efektyvnosti operatsiynoyi diyalnosti pidpriemstva. Ekonomichnyy analiz: zbirnyk naukovykh prats TNEU, Vol. 17(2), 24-29. V.A. Deriy (Ed.) Ternopil: VPC TNEU. Ekonomichna dumka.
12. Antonenko, V.M. (2018). Finansovyy leverydzh ta ukrayinska spetsyfika yoho vykorystannya. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya, Issue (14), 323-331.
13. Pylypenko, O.V., & Sokolova, E.O. (2016). Metodichni pidkhody do otsinky i optymizatsiyi struktury kapitalu pidpriemstva zaliznychnoho transportu. Zbirnyk naukovykh prats DETUT. Ser. «Ekonomika i upravlinnya», Issue. 35, 97-114.
14. Davydenko, N.M. (2015). Finansovyy leverydzh v optymizatsiyi struktury kapitalu aktsionermykh tovarystv. Ahrosvit, (1), 10-13.
15. Semenov, A.H., Plakysuk, O.O., & Yaroshevskaya, O.V. (2010). Efektyvne upravlinnya strukturoyu kapitalu aktsionernoho tovarystva. Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrainy, (2), 137-144.

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ ПОТОКАМИ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА

Е. В. Ермошкина, д. э. н., профессор, НТУ «Днепровская политехника»

Исследование посвящено поиску новых подходов к управлению финансовыми потоками предприятий на основе прогнозирования структуры капитала с использованием ретроспективного анализа результатов деятельности предприятий различных видов экономической деятельности. При этом показатель структуры капитала рассматривается как идентификатор уровня рискованности формирования, распределения и использования финансовых потоков предприятия. Для проведения исследования использованы методы кластеризации данных по соответствующим признакам, корреляционный и регрессионный анализ для оценки прочности связи между отдельными показателями, выявления базовых тенденций и зависимостей между выбранными факторами. Проведенное исследование продемонстрировало наличие прочной связи между индикаторами структуры капитала, в качестве которого выбран уровень плеча финансового рычага D/E, рассматриваемый как результат сформированных входящих финансовых потоков от кредиторов и инвесторов, эффективностью распределения и использования сформированных финансовых потоков и рентабельностью собственного капитала предприятий всех видов экономической деятельности.

Исходя из особенностей институционального развития отечественного финансового и фондового рынка, в т. ч. фондового рынка Украины, дополнительным показателем, который введен в модель, выбрана доля краткосрочных кредитов банков в совокупном заемном капитале. В результате исследования установлено, что для прибыльных предприятий управление финансовыми потоками следует фокусировать на диверсификации дополнительных источников формирования входящих заемных финансовых потоков при соблюдении соответствующих оптимальных уровней D/E, интенсификации производственно-сбытовой деятельности для обеспечения соответствующего уровня оборачиваемости авансированного капитала за счет расширения спектра деятельности и рынков сбыта. Для убыточных предприятий ключевым фактором преодоления кризисных явлений является реструктуризация долговых обязательств через краткосрочное рефинансирование и интенсификация основной деятельности за счет оптимизации внутреннего управления формированием, распределением и использованием финансовых потоков с целью обеспечения минимально допустимого уровня оборачиваемости авансированного капитала.

Ключевые слова: финансовый поток, движение капитала, структура капитала, плечо финансового рычага, финансовый рычаг.

MANAGING FINANCIAL FLOWS OF ENTERPRISES
ON THE BASIS OF CAPITAL STRUCTURE PREDICTING
O. V. Yermoshkina, D.E., Professor, Dnipro University of Technology

The research is devoted to finding out new approaches to managing the financial flows of enterprises based on the prediction of capital structure. The research is based on a retrospective analysis of the enterprises' activities results for different types of economic activity. The indicator of capital structure is considered as an identifier of the level of riskiness of formation, distribution and use of enterprise's financial flows. The study used data clustering techniques for relevant features, correlation and regression analysis to estimate the correlation between individual indicators, identify baseline trends and dependencies between selected factors.

Basing on the essentials of financial management, it is shown that a close correlation between the indicators of the capital structure, which is a level of the financial leverage D/E, considered as a result of incoming cash flows from creditors and investors, the efficiency of distribution and use generated financial flows and return on equity of enterprises of all types of economic activity. Based on the specifics of the institutional development of the domestic financial and stock market, an additional indicator introduced into the model is the share of short-term bank loans in total borrowed capital. The study found out that for profitable companies, financial management should be focused on diversifying additional sources of incoming debt cash flows while maintaining appropriate optimal D/E levels, intensifying production and sales activities to ensure an adequate level of advance capital turnover and expanding the range of activities and distribution markets. For unprofitable enterprises, the key factor in overcoming the crisis is debt restructuring through short-term refinancing and intensification of core activities by optimizing internal management of the formation, distribution and use of financial flows to ensure a minimum acceptable level of advance capital turnover.

Keywords: financial flow, capital movement, capital structure, leverage, financial lever.

Надійшла до редакції 25.06.19 р.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

*Л. Г. Соляник, к. е. н., професор, НТУ «Дніпровська політехніка»,
l.g.s@ua.fm*

Стаття присвячена висвітленню результатів дослідження щодо встановлення трендів зміни основних макроекономічних параметрів економічного розвитку України в контексті загальносвітових тенденцій. Акцентовано увагу на поступовому втрачанні Україною свого місця у структурі міжнародного технологічного обміну в результаті посилення процесів її аграризації та збільшенні розриву з високотехнологічними країнами, які намагаються завоювати світовий ринок засобами активної державної підтримки дослідницького сектору. Натомість національна економіка не створює попиту на результати наукових досліджень, а існуюча система управління науково-технічною та інноваційною діяльністю не відповідає сучасним викликам та підходам Європейського Союзу.

Предметом дослідження даної статті є процеси розробки інституційного механізму інноваційного розвитку України в умовах глобальних викликів. Визначено основні пріоритети щодо створення інноваційної системи України в умовах глобалізації. У результаті моделювання отримано рівняння множинної регресії, що встановлює залежність між рівнем інноваційних витрат та основними джерелами їх фінансування, що дозволить підвищити ефективність прямих іноземних інвестицій та державного фінансування інноваційної діяльності в Україні.

Встановлено, що ґрунтуючись на стратегічній взаємодії елементів європейської моделі, інституційний механізм інноваційного розвитку України повинен включати чотири основоположних базових компоненти, які забезпечать тісну взаємодію інститутів НАНУ (інших наукових організацій), вищих навчальних закладів, державних інституційних організацій та підприємств, що представляють різні сектори економіки. Для ефективного функціонування інституційного механізму відкритих інновацій необхідно створити інституційну платформу взаємодії всіх компонентів механізму на засадах дотримання пріоритетності стратегічних орієнтирів та ключових принципів державного управління розвитку науки, державної дослідницької інфраструктури, системи атестації наукових установ та національних академій наук, фінансової підтримки науки органами виконавчої влади.

Впровадження запропонованих інституційних інструментів інноваційного розвитку сприятиме формуванню в Україні ефективної національної інноваційної системи та впровадженню ефективних механізмів стимулювання інноваційної діяльності та інноваційної культури суспільства.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, підприємницький університет, механізми державно-приватного партнерства.

Постановка проблеми. Економічний розвиток України відбувається в умовах глобалізації як ключової парадигми сучасного етапу розвитку світової економіки, яка перебуває у критичній стадії стагнації, що проявляється у спадній динаміці економічного розвитку найбільш розвинених країн

світу – Євросоюзу, Японії та США. Так, за прогнозом Світового банку зростання реального ВВП США очікується на рівні 2,5% у 2019 р., 2% у 2020 р.; економічне зростання в Єврозоні – 1,7% у 2019 р., 1,5% у 2020 р., динаміка реального ВВП Японії – 0,8% у 2019 р., 0,5% у 2020 р.

Внаслідок принципових суперечностей між державами та різних темпів прогресивних змін у структурах їхньої економічної діяльності світ демонструє нездатність створити ефективні глобальні регулюючі механізми та подолати кризи в розвитку глобальних економічних інституцій.

Глобальні технологічні тренди характеризуються інтенсивним розгортанням четвертої промислової революції та переходом світової економіки до шостого технологічного укладу і економіки знань у відповідності до національних стратегій сталого розвитку, які стають каталізаторами розбудови національних інноваційних екосистем. Це обумовлює використання на принципово новому рівні інтелектуального капіталу та інноваційних технологій. За оцінками експертів, на 2017 рік частка виробничих потужностей четвертого технологічного укладу у розвинених країнах становила приблизно 20%, п'ятого – 50%, шостого – 30%. За даними Інституту економіки та прогнозування НАНУ, сьогодні економіка України складається: на 47 % – із технологій 3-го технологічного укладу; на 50 % – із технологій 4-го технологічного укладу; на 3 % – із технологій 5-го та 6-го технологічних укладів-технологій майбутнього [9].

Відповідно до вимог четвертої промислової революції виникає об'єктивна необхідність проведення структурних реформ та переходу до економічного зростання на інноваційній основі. Країни ЄС стали на шлях створення ефективних національних систем досліджень і інновацій задля забезпечення транснаціонального співробітництва й конкуренції, створення дослідницької інфраструктури та відкритого ринку для науковців й дослідників, доступу до наукових знань. У всьому світі відбувається інтенсивне впровадження інноваційних технологій, альтернативних джерел енергії та відповідних енерго-зберігаючих технологій. Істотно посилюється система державного управління та стимулювання інноваційного розвитку національних економік задля отримання конкурентних переваг.

Отже, в умовах сучасної геополітичної ситуації Україна стоїть перед глобальними економічними і технологічними викликами, які загострюють ризики для її національної

безпеки. Продумана інвестиційно-інноваційна політика та її інституційне забезпечення створює її учасникам сприятливі нормативно-правові та економічні умови для вкладення інвестицій в економіку держави, забезпечуючи їх інноваційну спрямованість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями інвестиційно-інноваційної політики та інноваційного розвитку держави займалися багато вітчизняних науковців, зокрема: О. І. Амоша [1], Ю. В. Бицюра [2], Н. М. Буняк [3], В. М. Геєць [4] та інші. Більшість науковців сходяться на думці, що саме від активності державної політики залежить інноваційний розвиток економіки. Але і в теперішній час формування нормативно-правової бази науково-технічної та інноваційної діяльності позбавлене системного підходу і неповною мірою відповідає засадам економіки, «що ґрунтується на знаннях». Тому дослідження щодо створення ефективної державної інноваційної політики й інституційних механізмів її реалізації наразі залишається актуальним питанням.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є встановлення трендів основних макроекономічних параметрів економічного розвитку України в контексті загальносвітових тенденцій; пошук дієвих інструментів та ефективного інституційного механізму інноваційного розвитку, окреслення комплексу заходів щодо його реалізації.

Інформаційну базу дослідження склали дані офіційної звітності Державного комітету статистики України, Всесвітнього економічного форуму та статистичної організації Європейської комісії про макроекономічні показники розвитку України та інших держав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння сутності загроз і викликів національній економіці України проаналізуємо зміни, які відбуваються в окремих інституційних секторах економіки, та їх вплив на формування макроекономічних параметрів розвитку України в контексті загальносвітових тенденцій.

У сучасному світі ми спостерігаємо формування якісно нової системи гос-

подарювання з відмінними структурними характеристиками. Головним структурним трендом розвитку світової економіки є випереджаючий розвиток сектору послуг: культури, освіти, науки, медицини, туризму, комунікацій та інформаційного обміну. Про це свідчить системне зростання частки сектору послуг у всіх групах держав світу, підтверджуючи позитивний вплив процесів глобалізації світової економіки. Середній

загальносвітовий індикатор становить 69%. (рис.1). На цьому тлі зрушення в макроструктурі ВВП України за останні десятиліття є досить вражаючими: від показника частки послуг на рівні 30% ВВП у 1990 р. до 59,2% - у 2016 р., що дозволяє віднести Україну за рівнем цього показника до групи країн, що розвиваються, але не достатньо динамічно. Так, країни Східної Азії вже практично досягли межі 70%.

Рис.1. Додана вартість сектору послуг, (% ВВП)

Прискорений розвиток сектору послуг у всіх групах розвинутих країн спостерігався на тлі помірного, але стійкого тренду відносного зменшення ролі індустріального сектору, який характеризується

відповідними середньосвітовими індикаторами: часткою промисловості у ВВП на рівні 27,1% та часткою обробної промисловості у її складі – 15,3% (рис.2) [3].

Рис.2. Додана вартість сектору промисловості, (% ВВП)

Таким чином, Україна продемонструвала процес активного відносного стиснення сектору промисловості, але на відміну від загальносвітових тенденцій, процес постіндустріалізації в Україні є наслідком не стільки

випереджаючого розвитку сектору послуг скільки швидкої деіндустріалізації під впливом втрати конкурентоспроможності у відкритій для іноземної конкуренції економіці (рис.3).

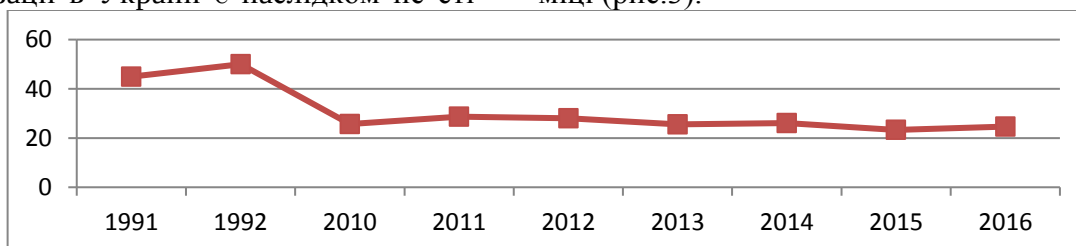

Рис.3. Динаміка структури валової доданої вартості промислового сектора України, (% ВВП)

В останнє десятиліття у секторі сільського господарства України спостерігається чітко виражена тенденція до стрімкого зростання частки сільського господарства у ВВП з 7,5% в 2007 р. до 14,2% ВВП у 2015 р., 13,8% у 2016 р. (рис.4) [3]. Отже, необхідно констатувати поступову аграризацію України, в минулому індустріально розви-

нутої країни, та її неухильне прямування в напрямі найменш розвинутих країн світу (26% у 2016 р.) та бідних країн з високим рівнем боргу (27,8% у 2016 р.). У той же час, у розвинутих країнах світу частка сільського господарства є незначною: ЄС – 1,5% (2016 р.), ОЕСР – 1,5% (2015 р.), Латинської Америки – 5,6% (2016 р.).

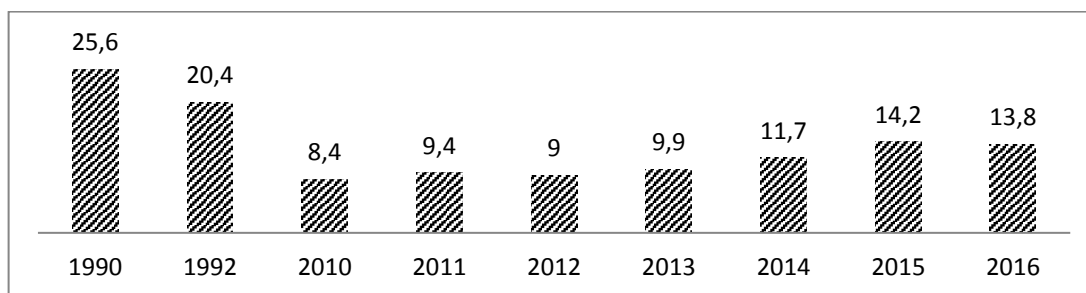

Рис. 4. Частка валової доданої вартості сільського господарства України, (% ВВП)

На жаль, процес кількісного зростання частки сільського господарства у ВВП України є прямим наслідком стагнації інших секторів економіки, насамперед, промисловості, та не супроводжується відповідним зростанням галузевої продуктивності праці й обсягів поставок на світові ринки сіль-

ськогосподарської продукції і продовольчих товарів.

Продуктивність праці як в сільському господарстві, так в економіці України є найнижчою серед країн ОЕСР, що є ознакою вкрай низької наукомісткості економіки (рис.5).

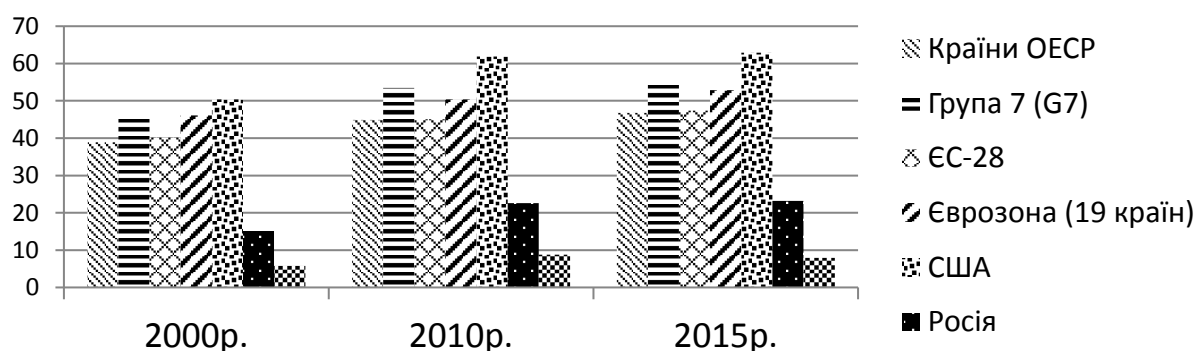

Рис. 5. Продуктивність праці в країнах світу

Як відомо, саме показники продуктивності виробничих ресурсів найбільш повно характеризують рівень інноваційності виробництва та ефективність структурної перебудови національної економіки. Кричуще відставання України за рівнем продуктивності, яке посилюється останнім часом, є свідченням структурного спрощення економіки (насамперед, її інтенсивної аграризації), відсутністю в Україні дієвих механізмів та інституційних важелів реалізації державної стратегії індустріалізації та інноваційного

розвитку, що залишає її у статусі сировинної економіки з дешевою робочою силою і низькою якістю життя. Це зумовлює неминучу деградацію конкурентоспроможності країни і є прямим наслідком тривалого ігнорування впливу ключових чинників сучасного світового економічного розвитку. Низька продуктивність праці з високим ступенем зв'язку корелює з низьким рівнем валового утворення основного капіталу та вкрай низьким рівнем витрат на дослідження і розробки

(%ВВП) в останні роки у порівнянні з розвинутими країнами світу (рис.6).

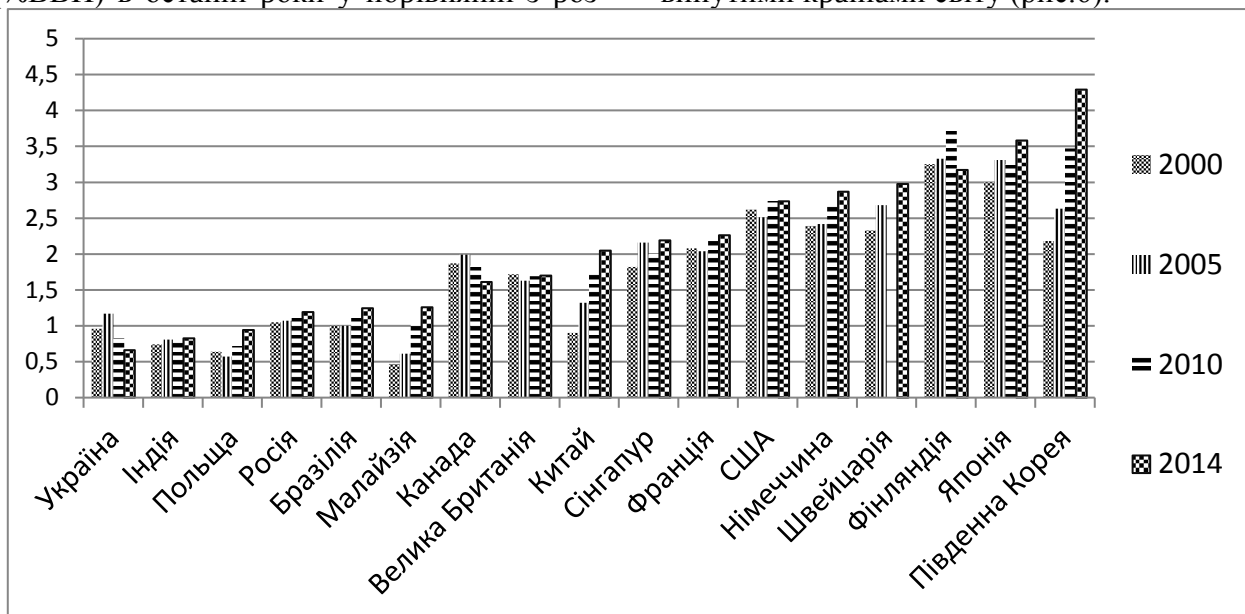

Рис.6. Витрати на дослідження і розробки в Україні та окремих країнах світу, (% ВВП)

За даними Євростату, з 12 країн світу та ЄС-28 у 2000 році Україна посідала 4 місце зверху за питомою вагою витрат на наукові та науково-технічні роботи в ВВП, у 2010 – уже сьоме місце [4]. При цьому у всіх країн, які знаходилися нижче України, простежується тенденція до збільшення питомої ваги витрат в ВВП, що не можна сказати про нашу державу. З року в рік питома вага витрат на дослідження скорочується і, починаючи з 2007 року, її норма не те що не

виконувалась, а навіть перейшла у зону нижче 0,7%. Так, у 2017 р. загальний обсяг витрат на виконання наукових досліджень і розробок (далі – НДР) власними силами організацій становив 13379,3 млн. грн (у 2016 р. – 11530,7 млн. грн), з якого 53,5% – витрати на оплату праці (у 2016 р. – 49,9%). Частка фінансування витрат на виконання НДР за рахунок державного бюджету становила 35,4% (у 2016 р. – 32,1%) (рис.7 – 8) [6].

Рис.7. Витрати на виконання НДР у ВВП, %

За результатами дослідження впливу фінансових чинників на рівень інноваційних витрат в Україні (по відношенню до ВВП) було отримано наступне рівняння регресії з множинним коефіцієнтом детермінації 1 та коефіцієнтом Фішера 0,97, що свідчить про адекватність розробленої моделі:

$$y = 0,6851 + 0,0124 \cdot X_1 - 0,00002 \cdot X_2 + 0,0003 \cdot X_3 \quad (1)$$

де X_1 – рентабельність операційної діяльності підприємств;

X_2 – прямі іноземні інвестиції;

ХЗ – витрати державного бюджету на інновації

Найбільш значимим виявився вплив прибутковості діяльності підприємств, при збільшенні якої на один пункт, рівень інноваційних витрат збільшується на 0,012 п., що підтверджує роль власного капіталу суб'єктів господарювання, як єдиного вагомego джерела фінансування інновацій в Україні. Витрати державного бюджету на інновації в існуючих обсягах та прямі іноземні інвестиції практично не забезпечують зростання інноваційних витрат. Проведені дослідження дають змогу зробити висновок стосовно надто низького рівня участі української держави та іноземних інвестицій у фінансуванні інноваційної моделі економіки. При цьому необхідно враховувати, що для ефективної реалізації наукою своєї інноваційної функції, тобто для створення комерційно завершених інновацій, наукоємність ВВП має бути не нижчою 1,7% ВВП. Проте проблема полягає не тільки в необхідності збільшення інвестицій в науку (за сценарними розрахунками – до 2,5–3% ВВП), а й в забезпеченні більш раціональної структури диверсифікації джерел фінансування наукової діяльності та ефективної віддачі від вкладень в науку.

Науково-технічний прогрес у промислово розвинених країнах сприяє збільшенню експорту наукоємної та високотехнологічної продукції. Частка високотехнологічного виробництва у структурі промисловості провідних країн світу зростає за рахунок зменшення частки галузей більш низьких технологічних укладів, що обумовлює відповідну тенденцію щодо світової динаміки експорту продукції за рівнем технологічності. Аналіз даних щодо України, наведених на рис. 8, свідчить про те, що частка високотехнологічного експорту з 2006 по 2016 роки коливалася у межах лише 3–7% (за розрахунками вітчизняних експертів – 1,8–4,3%) [6,9].

Отже, Україна є незначним суб'єктом міжнародного ринку високотехнологічних товарів із часткою менше 1% загального обсягу світової торгівлі, що свідчить про нереалізований науково-технологічний потенціал вітчизняних підприємств.

Найбільш інформативну оцінку стану інноваційного розвитку України в розрізі ключових факторів, що його визначають, отримано на основі використання індикаторів Європейського інноваційного табло (ЄІТ).та Європейського інноваційного індексу, які включають п'ять груп індикаторів: «рушійні сили інновацій», «створення нових знань», «інновації та підприємництво», «індикатори застосування інновацій», «інтелектуальна власність». Ранжування країн на основі цього комплексного індикатора інноваційного розвитку має цінність в тому плані, що цей показник визначає, наскільки економічне зростання країни базується саме на інноваціях. За ЄІТ Україна знаходиться в останній за рівнем інноваційності четвертій групі – «країни, що рухаються навздогін» зі значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина – 0,24, Росія – 0,23, Україна – 0,23, Латвія – 0,22, Польща – 0,21, Хорватія, Греція – 0,20, Болгарія – 0,19, Румунія – 0,16, Турція – 0,08. У порівнянні з іншими країнами ЄС відставання України становить: від «країн-лідерів» – приблизно у 3 рази (Швеція – 0,68), від «країн-послідовників» – 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн «помірні інноватори» – 1,6 рази (Норвегія – 0,35 [5]).

Аналіз індикаторів інноваційного розвитку країн дозволив встановити, що найбільшими бар'єрами у створенні умов для інноваційного розвитку України є інституційні, серед яких за політичними умовами у України – 122 місце, за діловим середовищем – 100 місце серед 126 країн. Згідно зі звітом про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму 2018 року за індикатором «інновації» Україна посіла 61 місце в рейтингу серед 137 країн [8]. Негативно вплинули на даний рейтинг такі показники як «державні закупівлі передових технологій», «витрати компанії на НДДКР», «взаємодія університетів та промисловості в галузі НДДКР», а чинник недостатньої здатності до інновацій зазначений серед найбільших проблем для ведення бізнесу й впровадження інновацій.

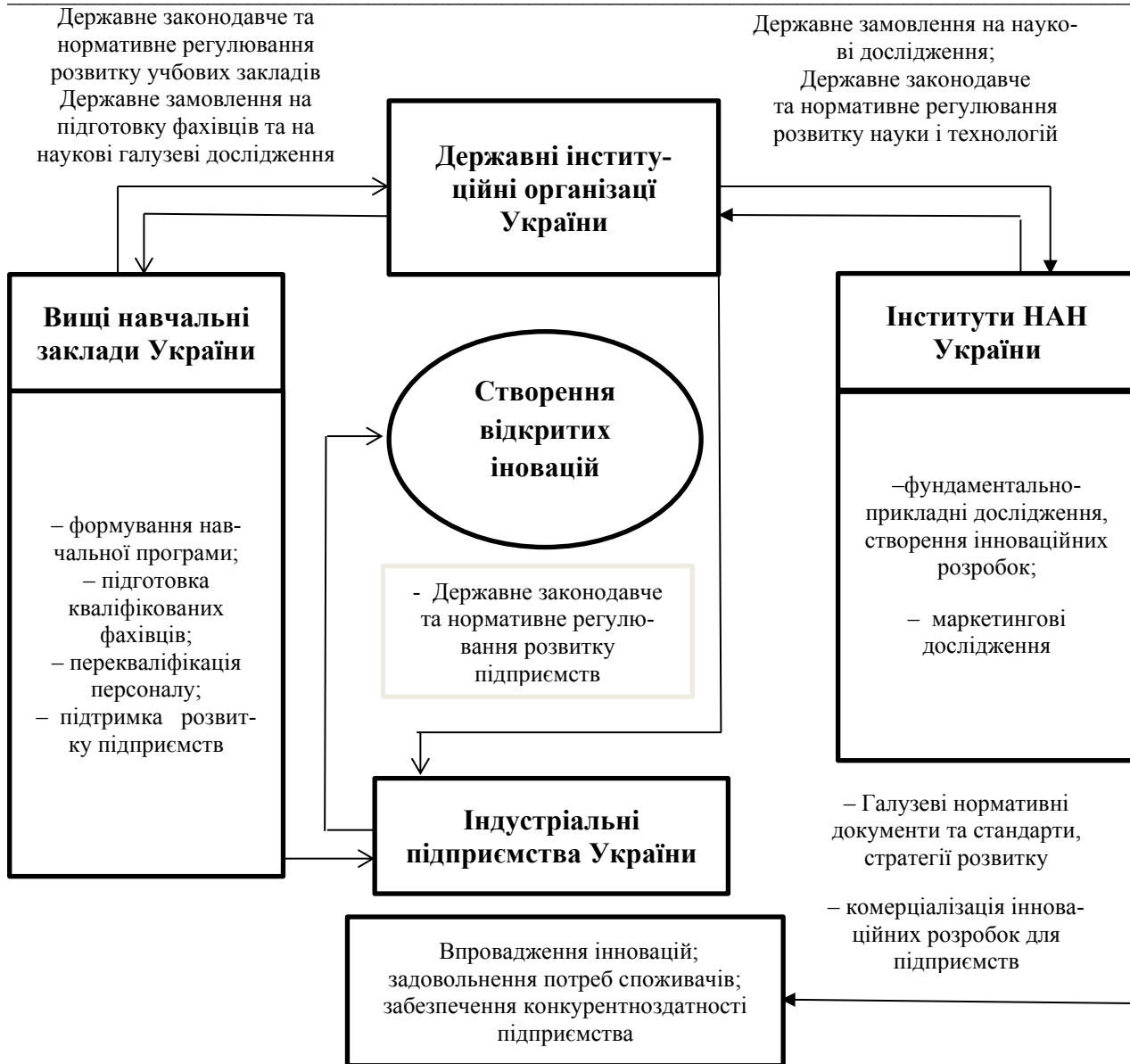

Рис.8. Модель інституційного механізму забезпечення інноваційного розвитку України

Слід зауважити, що одним з найбільш дієвих інструментів інституційного розвитку, що забезпечує державний вплив на інноваційну перебудову структури економіки, є законодавче стимулювання інноваційної діяльності на всіх її етапах та створення нормативно-правового середовища, найбільш сприятливого для високотехнологічних галузей виробництва, становлення та розвитку специфічної інфраструктури інноваційної діяльності. В 2015–2018 роках значно активізувалися дії держави в напрямку інституційного забезпечення «розвитку інновацій в економіці», зокрема:

- прийнято Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (№ 848-VIII від 26.11.2015 р.);

- розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності технологічних парків» (№ 2216а);

- прийнято «Концепції реформування політики в інноваційній сфері на 2015–2020 роки» (розпорядження КМ від 04.06.2015 № 575);

- забезпечено входження України до Європейського дослідницького простору через набуття статусу асоційованого члена Рамкової програми ЄС «Горизонт 2020» (Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та ЄС про участь України у програмі ЄС Горизонт 2020 – Рамкова програма з досліджень та інновацій (2014–2020)» від 15.07.2015 № 604-VIII).

Не дивлячись на позитивні зміни в інноваційному інституційному середовищі, в теперішній час результати наукових досліджень мало впливають на зростання ВВП України, що пояснюється непродуктивною взаємодією науки, освіти, бізнесу та органів влади, низькою якістю дослідницьких інфраструктур та слабкою інтегрованістю в міжнародну науково-технічну та інноваційну кооперацію. Відбувається зниження науково-технічного потенціалу країни, що обумовлено, зокрема, низьким рівнем фінансування науки. Спостерігається стійкий тренд відносного зменшення кількості молодих вчених та відпливу наукових кадрів. До цього часу відсутні: достатня ефективність захисту прав інтелектуальної власності; чіткі процедури створення окремих суб'єктів інноваційної діяльності, зокрема технопарків, які безпідставно ускладнені. Не створені правові умови для функціонування венчурного капіталу як ринкового інституту. Таким чином, можна констатувати невідповідність існуючої системи управління науково-технічною та інноваційною діяльністю сучасним викликам та підходам Європейського Союзу. Актуальним залишається створення нової системи управління розвитком інноваційної інфраструктури, включаючи систему трансферу та систему правової охорони інтелектуальної власності.

Інституційні інструменти стимулювання інноваційної діяльності в країні повинні забезпечити реалізацію основних пріоритетів:

- адаптацію інноваційної системи України до умов глобалізації та підвищення її конкурентоспроможності;
- переорієнтацію системи продукування інновацій на ринковий попит і споживача; системний підхід в управлінні інноваційним розвитком, інформатизація суспільства;
- створення привабливих умов для творців інновацій та ефективних інституційних інструментів стимулювання інноваційної активності підприємництва;

Як відомо, одним з головних світових трендів останніх десятиріч у розвитку інноваційної діяльності став перехід від «лінійної моделі» управління інноваційним

циклом до «кооперативної» моделі. В економічну практику розвинених країн світу, в тому числі Європейського Союзу, успішно впроваджена модель організації національної інноваційної системи, заснована на концепції потрійного партнерства університетів (науки), бізнесу і влади, відома як модель потрійної спіралі – Triple Helix Model, в якій кожен учасник партнерства, ґрунтуючись на підходах до використання відкритих інновацій, спрямовує свої зусилля на підвищення інноваційного потенціалу учасників партнерства [10]. Ця трансформація докорінно змінює роль, форми і методи взаємодії інститутів науки, освіти та бізнесу в інноваційному процесі, що потребує реалізації єдиної системної державної інноваційної політики в Україні, здатної адекватно відповісти на глобальні і внутрішні виклики, створення сприятливого інституційного середовища та дієвих інституційних механізмів для стимулювання інноваційних процесів в країні.

На даний момент інноваційний розвиток України можливий шляхом стратегічної взаємодії елементів моделі «Triple Helix Model» для створення відкритих інновацій та знаходиться в перехідній стадії.

Інституційний механізм інноваційного розвитку України повинен включати чотири основоположних базових компоненти, які забезпечать тісну взаємодію інститутів НАНУ (інших наукових організацій), вищих навчальних закладів, державних інституційних організацій та підприємств, що представляють різні сектори економіки (рис. 9). Це дозволить також задіяти механізми державно-приватного партнерства в частині забезпечення справедливого розподілу ризиків між партнерами, надання державних і місцевих гарантій за проектами державно-приватного партнерства.

Для ефективного функціонування інституційного механізму відкритих інновацій необхідно створити інституційну платформу взаємодії бізнес-середовища та наукових організацій і вищих навчальних закладів із залученням провідних світових виробників високотехнологічної продукції та послуг до розміщення в Україні науково-дослідних та виробничих центрів. Сформувати розгалужену інноваційну інфраструктуру із науко-

во-дослідних лабораторій, центрів трансферу технологій, технологічних парків, офісів інновацій.

При цьому необхідно забезпечити координацію розвитку науки із вектором економічного розвитку країни та визначеними державними пріоритетами, зокрема, шляхом формування мережі пріоритетних державних лабораторій за визначеними ключовими науковими напрямками. Наукові організації НАНУ повинні стати основою системної кооперації з ВУЗами для формування та реалізації моделі університету європейського типу – підприємницького університету. Надавати статус дослідницького університету національним ВНЗ, які відповідатимуть вимогам законів України «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо забезпечення проривного розвитку наукових досліджень у пріоритетних для держави й суспільства галузях знань. Необхідно змінити статус університету, як бюджетної організації, що дозволить їм займатись прибутковою діяльністю та мати матеріальну зацікавленість працювати для залучної стадії інноваційного циклу

На державному рівні створені Національна рада з питань розвитку науки і технологій та Національний фонд досліджень матимуть повноваження щодо визначення стратегічних орієнтирів та ключових принципів державного управління розвитку науки, державної дослідницької інфраструктури, системи атестації наукових установ та національних академій наук, фінансової підтримки науки органами виконавчої влади. Для посилення впливу вітчизняної науки на економічний розвиток країни доцільно здійснювати державне фінансування наукових установ тільки за визначеними найбільш пріоритетними науковими дослідженнями і розробками. Формувати сприятливі умови для науковців і бізнесу щодо підтримки та розвитку інноваційної діяльності на законодавчому рівні шляхом приведення національного законодавства до права ЄС у сфері інтелектуальної власності та внесення змін до законодавчих актів України щодо стимулювання інноваційної діяльності (Проекти Законів України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності, «Про

внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання інновацій)», «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо стимулювання інновацій)», розробка законодавства щодо венчурних фондів та вдосконалення корпоративного законодавства.

Пріоритетом бюджетного фінансування на регіональному рівні повинні бути інноваційні проекти, що забезпечують водночас економічний, екологічний та соціальний ефекти з обґрунтованими і вагомими очікуваними результатами. Дієвим інструментом обґрунтованості проекту повинен бути також його функціонально-вартісний аналіз на основі співставлення результатів реалізації проекту та витрат, розвитку пріоритетних галузей в умовах кризових явищ.

Слід зауважити, що в теперішній час важливо якнайшвидше використати можливості асоційованого статусу України в програмі Горизонт 2020 та забезпечити широку інтеграцію України до світових та Європейських програм технічної та фінансової підтримки інновацій та R&D&I (COSME, ERA, Horizon 2020, Smart Specialisation Platform, European Cluster Observatory, тощо). Саме це дозволить зменшити розрив України з країнами ЄС в інституційному забезпеченні інноваційного розвитку країни.

Висновки. За останні десятиліття у розвинутих країнах відбувається динамічне зростання високотехнологічного виробництва, що помітно впливає на ситуацію у світовій економіці та місце окремих країн у системі міжнародного розподілу праці. Проводячи агресивну політику щодо розвитку власного високотехнологічного виробництва, стимулювання притоку корпоративних інвестицій у цю сферу, підтримки власного дослідницького сектору, нові індустріальні країни намагаються завоювати світовий ринок засобами активної державної підтримки. Натомість Україна поступово втрачає своє місце у структурі міжнародного технологічного обміну, збільшується розрив з високотехнологічними країнами, а національна економіка не створює попиту на результати наукових досліджень. Необхідним є створення системи управління нау-

ково-технічною та інноваційною діяльністю у відповідності до сучасних викликів та підходів Європейського Союзу, заснованих на «кооперативній» моделі управління інноваційним циклом. Ґрунтуючись на стратегічній взаємодії елементів європейської моделі, інституційний механізм інноваційного розвитку України повинен включати чотири основоположних базових компоненти, які забезпечать тісну взаємодію інститутів НАНУ (інших наукових організацій), вищих навчальних закладів, державних інституційних організацій та підприємств, що представляють різні сектори економіки.

Для ефективного функціонування інституційного механізму відкритих інновацій необхідно створити інституційну платформу взаємодії всіх компонентів механізму на засадах дотримання пріоритетності стратегічних орієнтирів та ключових принципів державного управління розвитку науки, державної дослідницької інфраструктури, системи атестації наукових установ та національних академій наук, фінансової підтримки науки органами виконавчої влади. Впровадження запропонованих інституційних інструментів інноваційного розвитку сприятиме формуванню в Україні ефективної національної інноваційної системи та впровадженню ефективних механізмів стимулювання інноваційної діяльності та інноваційної культури суспільства.

Література

1. Амоша О. І. Інноваційний розвиток промислових підприємств у регіонах: проблеми та перспективи / О. І. Амоша, Л. М. Соломатіна // Економіка України. – 2017. – №3 (664). – С. 20–34.
2. Бицора Ю. Структурні зрушення в економіці європейських країн. / Ю. Бицора // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 3. – С. 63–72.
3. Буняк Н. М. Сутність національної інноваційної системи / Н. М. Буняк // Ефективна економіка. – 2011. – №7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=633>

4. Гесць В. М. Інноваційна Україна – 2020. Основні положення національної доповіді / В. М. Гесць. // Вісник НАН України. – 2015. – № 7. – С. 14–22.
5. Global Innovation Index. The Local Dynamics of Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / Державна служба статистики України, 2017 р.
7. Official site of the World Intellectual Property Organization. URL: <http://www.wipo.int>.
8. The World Economic Forum's official website. URL: <https://www.weforum.org>.
9. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Official site of the Statistical Organization of the European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

References

1. Amosha, O.I. & Solomatina, L.M. (2017). Innovatsiyni rozvytok promyslovykh pidpriemstv u rehionakh: problemy ta perspektyvy. Ekonomika Ukrainy, 3 (664), 20-34.
2. Bytsiura, Yu. (2016) Strukturni zrushennia v ekonomitsi yevropeiskyykh krain. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo, (3), 20-34.
3. Buniak, N.M. (2011). Sutnist natsionalnoi innovatsiinoi systemy. Efektyvna ekonomika, (7). Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=633>
4. Heiets, V.M. (2015). Innovatsiina Ukraina - 2020. Osnovni polozhennia natsionalnoi dopovidi. Visnyk NAN Ukrainy, (7), 14-22.
5. Global Innovation Index. The Local Dynamics of Innovation. Retrieved from <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>
6. (2017) Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: statystychnyi zbiryk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.
7. Official site of the World Intellectual Property Organization. Retrieved from <http://www.wipo.int>.
8. The World Economic Forum's official website. Retrieved from <https://www.weforum.org>.
9. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Official site of the Statistical Organization of the European Commission. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat>.

ИНСТИТУЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ

Л. Г. Соляник, к. э. н., профессор, НТУ «Днепропетровская политехника»

Статья посвящена результатам исследования относительно установления трендов изменения основных макроэкономических параметров экономического развития Украины в

контексте общемировых тенденций. Акцентируется внимание на постепенной потере Украиной своего места в структуре международного технологического обмена в результате усиления процессов ее аграризации и увеличении разрыва с высокотехнологическими странами, которые пытаются завоевать мировой рынок средствами активной государственной поддержки исследовательского сектора. Национальная экономика не формирует спрос на результаты научных исследований, а существующая система управления научно-технической и инновационной деятельностью не отвечает современным вызовам и подходам Европейского Союза.

Предметом исследования данной статьи являются процессы разработки институционального механизма инновационного развития Украины в условиях глобальных вызовов. Определены основные приоритеты относительно создания инновационной системы Украины в условиях глобализации. В результате моделирования получено уравнение множественной регрессии, которая устанавливает зависимость между уровнем инновационных расходов и основными источниками их финансирования, что позволит повысить эффективность использования прямых иностранных инвестиций и государственного финансирования в качестве источников финансирования инвестиционной деятельности в Украине.

Установлено, что основываясь на стратегическом взаимодействии элементов европейской модели, институциональный механизм инновационного развития Украины должен включать четыре основополагающих базовых компонента, которые обеспечат тесное взаимодействие институтов НАНУ (и других научных организаций), высших учебных заведений, государственных институциональных организаций и предприятий, которые представляют разные секторы экономики.

Для эффективного функционирования институционального механизма открытых инноваций необходимо создать институциональную платформу взаимодействия всех компонентов механизма на принципах соблюдения приоритетности стратегических ориентиров и ключевых принципов государственного управления развитием науки, государственной исследовательской инфраструктуры, системы аттестации научных учреждений и национальных академий наук, финансовой поддержки науки органами исполнительной власти.

Внедрение предложенных институциональных инструментов инновационного развития будет способствовать формированию в Украине эффективной национальной инновационной системы и внедрению эффективных механизмов стимулирования инновационной деятельности и инновационной культуры общества.

Ключевые слова: инновационная инфраструктура, предпринимательский университет, механизмы государственно-частного партнерства.

INSTITUTIONAL MECHANISM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES

L. G. Solianyk, Ph. D (Econ.), Professor, Dnipro University of Technology

The article is devoted to the coverage of the results of a study on the establishment of trends in changes in the main macroeconomic parameters of economic development of Ukraine in the context of global trends. Attention is focused on Ukraine's gradual loss of its place in the structure of international technological exchange as a result of the intensification of its agricultural processes and the widening gap with high-tech countries that are trying to conquer the world market by means of active state support for the research sector. However, the national economy does not create demand for research results, and the existing system for managing scientific, technical and innovative activities does not meet the modern challenges and approaches of the EU.

The subject of this article is the development of an institutional mechanism for the innovative development of Ukraine in the face of global challenges. The main priorities for creating an innovative system of Ukraine in the context of globalization are identified. As a result of modeling, the multiple regression equation is obtained, it establishes the relationship between the

level of innovative costs and the main sources of their financing, which will increase the efficiency of foreign direct investment and state financing of innovative activities in Ukraine.

It was established that, based on the strategic interaction of the elements of the European model, the institutional mechanism of innovative development of Ukraine should include four basic components that will ensure close interaction between the institutes of the National Academy of Sciences of Ukraine (other scientific organizations), higher educational institutions, state institutions and enterprises representing various sectors of the economy. For the effective functioning of the institutional mechanism of open innovation, it is necessary to create an institutional platform for the interaction of all components of the mechanism based on the priority of strategic guidelines and key principles of public administration for the development of science, the state research infrastructure, certification system for scientific and national academies of sciences, financial support for science by executive authorities.

The implementation of the proposed institutional instruments for innovative development will contribute to the formation in Ukraine of an effective national innovation system and the introduction of effective mechanisms to stimulate innovation and the culture of society.

Keywords: innovation infrastructure, entrepreneurial university, mechanisms of public-private partnerships.

Надійшла до редакції 30.04.19 р.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ СПІВПРАЦІ БАНКІВ ТА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

*О. Г. Агрес, к. е. н., доцент, Львівський національний аграрний університет,
oksana_agres@ukr.net,*

*І. М. Тимків, студент, Львівський національний аграрний університет,
irina.tumkiv@gmail.com*

Обґрунтовано поняття «bancassurance» (банкострахування) як процесу взаємодії банків і страхових компаній. Досліджено ефект цієї кооперації – продаж страхових полісів разом із продуктами, пропонованими банками. Розглянуто різні тлумачення категорії «bancassurance» в сучасних умовах. Визначено внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на розвиток банківсько-страхових зв'язків. Виділено переваги та недоліки банкострахування для обох суб'єктів даної діяльності. Доведено, що метою функціонування банків і страхових компаній є отримання прибутку. Виявлено важливий чинник щодо утворення банківсько-страхового співробітництва – нові канали дистрибуції страхових компаній. Проаналізовано стан ринку bancassurance у розвинутих країнах Європи.

Показано глибоку світову інтеграцію страхових компаній у банківський сектор, а також те, що, на відміну від українських, іноземні банки значну частину прибутку отримують від реалізації страхових продуктів. Графічно показано поширення страхових продуктів через банківські установи в країнах Європи. Виділено зразкові пропозиції банкострахового співробітництва на польському ринку, де майже кожен банк, окрім прийняття депозитів і надання кредитів, пропонує також і страхові послуги.

Визначено специфіку розвитку bancassurance в Україні. Перелічено компанії-лідери на українському ринку банкострахування. До причин недостатньої розвинутості bancassurance в Україні віднесено: низьку платоспроможність та недовіру населення країни до банківського сектору; світову фінансово-економічну кризу, що суттєво впливає на загальну економічну ситуацію в Україні; надмірні кредитні ризики банку; завищені вимоги для акредитації страховиків з боку банківських установ. Запропоновано напрями подальшого розвитку bancassurance в Україні.

Ключові слова: банкострахування, банк, страхова компанія, співробітництво банків і страхових компаній.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку фінансового ринку потреби індивідуальних клієнтів щораз більші. Посилюється конкуренція на ринку традиційних послуг між банками, а також між банками та небанківськими установами. З огляду на це банки повинні постійно працювати над диверсифікацією джерел своїх доходів, розробляти й розвивати нові для банківської системи послуги. Одним із практично неосвоєних вітчизняними банками сегментів фінансових ринків є страховий ринок, на якому в зарубіжних країнах банки отримують значну частину доходів у вигляді комі-

сійних надходжень від реалізації страхових продуктів. Отож, проблема полягає у загостренні конкуренції на фінансовому ринку, яка сколихнула банки й страхові компанії і спонукала їх до модифікації та розширення спектрів своєї діяльності в напрямі співробітництва обох установ, що вимагає відповідних наукових досліджень та узагальнень їхніх результатів з метою напрацювання відповідних рекомендацій для підвищення ефективності функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні bancassurance лише починає розвиватися. Окремі аспекти розвитку

bancassurance висвітлені у працях таких науковців, як Н. Аванесова [1], В. Волкова [3], Н. Івашук [5], О. Лилик [7], В. Кремень [6], О. Павлечко [10]. У зарубіжних країнах такий вид співпраці є предметом зацікавлення багатьох фахівців та цілих дослідницьких установ. Проте питання можливості ґрунтовнішого запровадження та використання bancassurance з метою збільшення прибутку для банків і страхових компаній досліджено ще недостатньо.

Як відомо, основною метою функціонування банків і страхових компаній є отримання прибутку, оскільки саме прибуток стимулює до розширення та покращання своїх операцій, зниження витрат і спонукає до розвитку нових технологій. Вважаємо, що в сучасних умовах нестійкого ринкового середовища України взаємодія банківського й страхового капіталу може стати перспективною формою співпраці з погляду максимізації прибутку як для комерційних банків, так і для страхових компаній.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є обґрунтування доцільності співпраці банківського і страхового бізнесу, а також оцінка впливу цього співробітництва на результати обох секторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «bancassurance» виник у Франції наприкінці 60-х років XX століття. Раніше співробітництво банків зі страховими компаніями визначало німецьке слово «allfinanz», що дослівно означає «все з однієї руки». У Польщі застосовують також термін «банківсько-страхова група».

З'ясуємо, як трактується термін «bancassurance» в сучасній економічній літературі та переваги для банківських установ. Під bancassurance В. Кремень [6] розуміє залучення банківських установ у процес виробництва, маркетингу та розповсюдження страхових послуг. Банківське страхування – набір фінансових послуг, які можуть задовольнити як банківські, так і страхові потреби клієнта одночасно, вважає Н. Є. Аванесова [1]. Також наголошує, що основним недоліком bancassurance може бути падіння довіри до банківської установи з боку тих клієнтів, які вважатимуть інтегровані продукти непотрібними чи нав'язливими. Факт розголошення банком конфіденційних

даних клієнтів останні також сприйматимуть з недовірою [1, с.5].

Сучасні науковці Н. Л. Івашук, О. В. Івашук [5] висловили думку, що bancassurance – це стратегія, яку застосовують банки з метою надання фізичним особам інтегрованих фінансових послуг. Першопричиною банківсько-страхової співпраці була ідея комплексного обслуговування, тобто задоволення фінансових потреб клієнта в одній фінансовій установі.

Доцільно розглянути дефініцію bancassurance з боку закордонних учених. Зокрема, М. Ślipierski [16, с. 26–27] визначає цей процес як використання банку до продажу страхувань (зазвичай життєвих і пенсійних), при цьому ініціатива походить від комерційних банків. Це співробітництво визначається також як «співробітництво між фінустановами, спільною ознакою яких є дистрибуція фінансових продуктів із сектора страхувань і банку. Існує також визначення, що це діяльність, в результаті якої доходить до втручання маркетингу, продажу продукції через пропозиції банків і страхових товариств. Крім багатьох визначень, спільною ознакою співробітництва банків зі страховими компаніями є черпання вигоди через обидві сторони у вигляді зисків» [1]. Отже, bancassurance виступає засобом збільшення банківського й страхового портфелів через реалізацію спільних програм.

Розвиток банківсько-страхових зв'язків спричинений різними внутрішніми і зовнішніми чинниками. Явище глобалізації разом із лібералізацією, дерегулюванням, а також технічним прогресом сприяє процесам інтеграції. До наступних причин можна віднести зміни в попиті на фінансові послуги, зростаючий рівень конкуренції між суб'єктами фінансового сектору. Реструктуризація банківської системи спричинила, що комерційні банки конкурують вже не тільки між собою, а й з іншими суб'єктами фінансового ринку. У час загального доступу до майна і послуг дуже важливим є удосконалення транзакційних операцій, що заощаджуватиме час для клієнтів, адже з'явиться можливість улагоджувати всі справи в одному місці. Банки з огляду на ризик кредитної діяльності хочуть мінімізувати його негативні наслідки. Тоді ризик переноситься

на страхову компанію. Наприклад, у ситуації непогашення кредиту банк не несе втрати, тому що страховик перейняв на себе зобов'язання позичальника. Страхове підприємство переймає цей ризик в обмін на фінансові вигоди.

Нові канали дистрибуції страхових компаній – це наступна причина страхово-банківського співробітництва. Завдяки їй страхування стає більш конкурентоспроможним. Банки є гарним партнером, так як володіють розбудованою мережею дистрибуції, що сприяє продажу більшої кількості страхових полісів. У такий спосіб страхові компанії здобувають нових клієнтів, а банки черпають зиски з цього співробітництва у вигляді комісійних [14, с. 35–36]. Bancassurance сприяє виникненню синергетичного ефекту, коли попит на одну послугу збуджує бажання придбання іншої. Наприклад, зяття банківського кредиту спричинить бажання до страхування цього кредиту або викупу полісу на життя. Це спонукає до співробітництва обох установ.

Отже, банківське страхування перетворює банк на потужну фінансову організацію, яка спроможна задовольнити найвибагливіших клієнтів завдяки наданню широкого спектра сучасних банківських послуг. При цьому переваги саме для комерційних банків, на нашу думку, полягатимуть у такому:

1. Збільшення кількості клієнтів за рахунок розширення асортименту продуктів, зниження вартості послуг;
2. Можливості комплексного обслуговування клієнта;
3. Збільшення обсягів коштів страховиків на банківських рахунках;
4. Зменшення витрат на ведення банківського бізнесу;
5. Можливості збільшення прибутку з одного клієнта за рахунок продажу додаткових продуктів;
6. Зменшення маркетингових та операційних витрат банку;
7. Диверсифікація кредитних ризиків банку.

З'ясовано, що, на відміну від українських, іноземні банки значну частину прибутку отримують від реалізації страхових продуктів. У Європі так продають що третій

поліс страхування життя. Компанії, які займаються продажем страхових послуг через банківські канали, пропонують додаткові послуги своїм клієнтам, значно скорочуючи витрати (до прикладу, банки в Європі скоротили витрати страхових компаній на розповсюдження продуктів і адміністративні витрати на 30–50 %), пропонуючи клієнтам повний спектр фінансових послуг [8, с. 67–70].

Сьогодні науковці відзначають глибoku світову інтеграцію страхових компаній у банківський сектор. Так, об'єднання однієї з найбільших німецьких страхових компаній Allianz із Dresdner Bank створило четверту за розміром у світі фінансову групу. Німецька страхова компанія до об'єднання також володіла акціями трьох із чотирьох провідних німецьких банків. У результаті цього вперше було повністю об'єднано збут банківських і фінансових послуг – понад 1000 фахівців зі страхування Allianz почали працювати у відділеннях Dresdner Bank, водночас у страхових агентствах Allianz розпочали роботу понад 500 банківських консультантів. Найбільший банк Німеччини Deutsche Bank також у процесі пошуку одного з перспективних партнерів на страховому ринку. Більшість спеціалістів пов'язують цей банк із відомою французькою компанією AXA, яка у свою чергу представлена на французькому ринку через дочірній банк Bank Worms і має тісні контакти з низкою національних банків.

У Франції до 60% страхових полісів реалізують через банки – яскравий приклад довгострокового стратегічного партнерства банківських установ і страховиків [11]. В Іспанії bancassurance також добре розвинуте. Воно становить близько 65 % страхових премій зі страхування життя, і його частка постійно збільшується. Стрімкий розвиток bancassurance у цій країні пов'язаний зі зростанням ринку страхування життя (в середньому на 30 % за рік), високим рівнем організації банківської мережі, через яку реалізуються страхові продукти.

Швидкий розвиток bancassurance спостерігаємо в Італії. Стимулом до цього стало ухвалення в 1990 році закону, який дав змогу банкам здійснювати інвестиції в акції страхових компаній. У 1995–1998 рр. ство-

рено сприятливий для страхування податковий клімат. Розвинута мережа італійських банків, висока довіра населення до банківських установ також сприяли розвитку

bancassurance. Отож, банки стали основними продавцями страхових продуктів у багатьох європейських країнах (рис. 1).

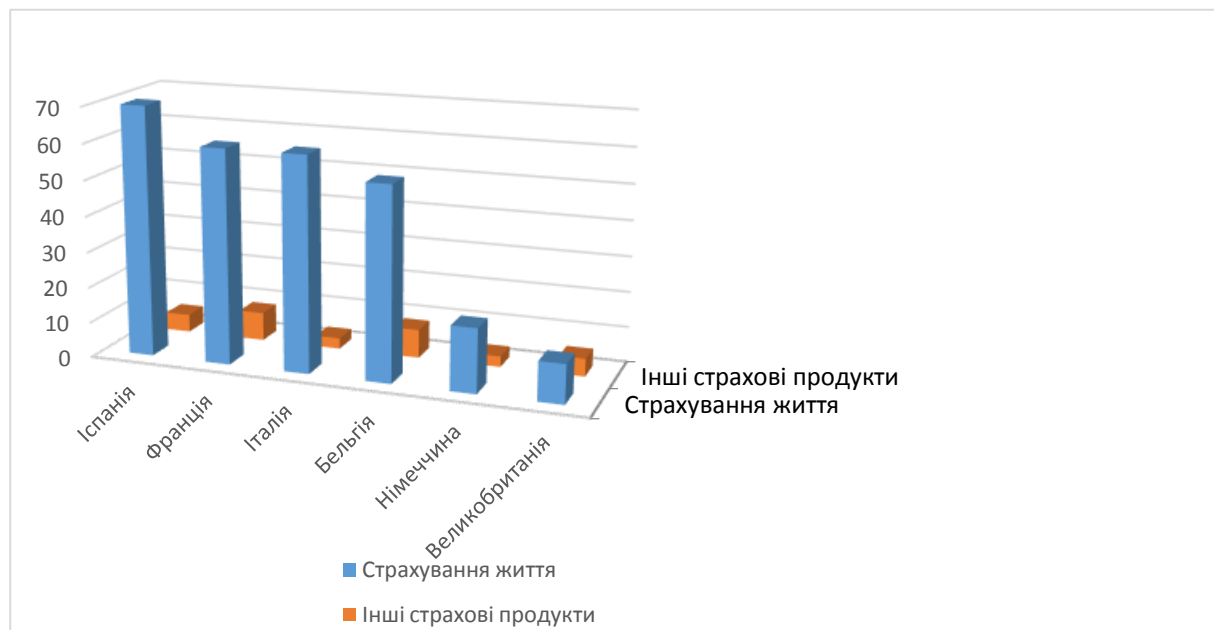

Рис. 1. Поширення страхових продуктів через банківські установи в країнах Європи*.
*За даними [3, с. 54–59; 4).

Найшвидшими темпами розвивається страхування життя. Про важливу роль бан-

ків як продавців цієї послуги в країнах Європи свідчить рис. 2.

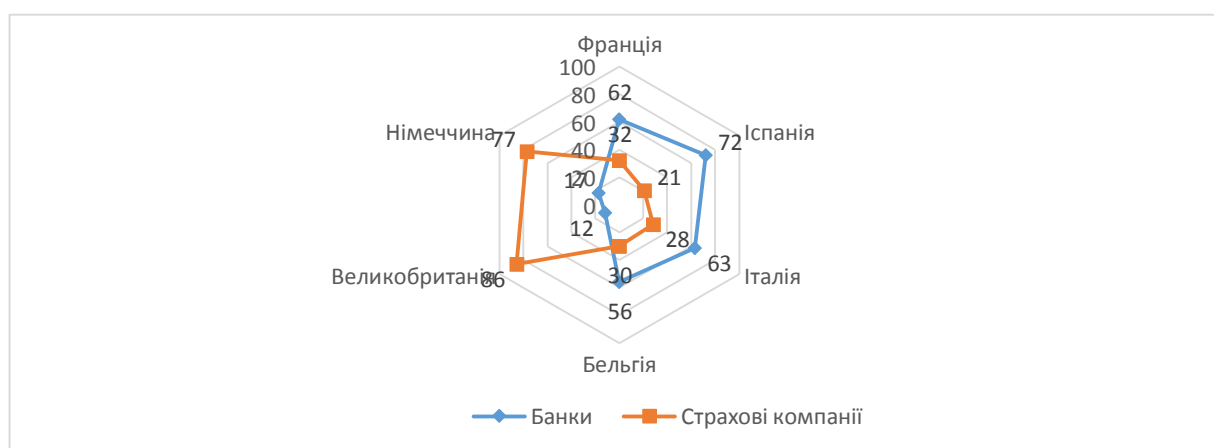

Рис. 2. Основні джерела продажу продуктів зі страхування життя в країнах Європи*.
*За даними [3, с. 5–59; 4; 7, с. 32–37; 11).

Доречно звернути увагу на розвиток цього напрямку в Польщі. Тут проекти bancassurance реалізує низка альянсів страхових компаній і банків, зокрема таких, як Warta – Kredyt Bank, Allianz – Pekao S.A, PZU – Intelligo, Millenium Bank, PKO BP, Commercial Union – BZ WBK. Розвиток bancassurance особливо поживавився у цій країні після запровадження податку на від-

сотковий дохід за банківськими рахунками та деякими іншими інвестиційними інструментами. У Польщі все більше клієнти купують поліси страхування в банках. Результати загальнопольського дослідження bancassurance показують, що 20 % полісів було придбано саме у банківському представництві. Згідно з даними Польської страхової палати, протягом останніх років виріс

продаж страхувань, безпосередньо пов'язаних з банківським продуктом. У 2009 р. клієнти застрахували цей тип продукту на 16,9 млрд злотих, натомість у 2018 р. – майже 27,2 млрд злотих. Інвестиційні поліси користувалися більшим успіхом, тому що клієнти у 2009 р. виділили на них аж 82,4 млрд злотих. Однак зацікавленість інвестиційними полісами падає: у 2016 р. клієнти витратили на їх придбання 70,8 млрд злотих.

З'ясувавши сутність bancassurance та його особливості в розвинутих країнах, доцільно визначити витрати і перспективи інтеграції. Страхова компанія в процесі bancassurance витрачає кошти на оцінку страхового ризику, дослідження ринку, обслуговування страхувань, моніторинг, розвиток дистрибуції. Натомість банк несе витрати на підготовку працівників, утримання представництва, активізацію продажу, користування базою клієнтів та її перетворення, поточні банківські операції.

Банк, купуючи акції страхової компанії, забезпечує фінансування страхової діяльності. У цьому разі витрати несуть обидві сторони, однак кошти банку є інвестиційними з огляду на локаційний характер придбання акцій підприємства страхувань. Вартість капіталу з'являється з боку страхової фірми і вимірюється через дивіденд. Для банків це забезпечує страхування ризиків, пов'язаних із банківським бізнесом, покращання конкурентної позиції на ринку, підвищення лояльності з боку клієнтів, зміцнення іміджу. Проте, крім зазначених переваг, інтеграція банків і страхових компаній має й недоліки, основним з яких є монополізація фінансової галузі.

Bancassurance – важливий елемент залучення нових клієнтів і збереження «старих». Це сильний момент для банку в напрямі збільшення довіри останніх [15, с. 47–62]. Найбільш позитивними чинниками означеного процесу для клієнтів є легкість купівлі, надійність каналу, набуття досвіду й гарантія сервісу післяпродажного обслуговування. Bancassurance допоможе вирішити проблему, яка полягає у збереженні клієнтів, адже це основна запорука успіху обох сторін. Отже, переваги співпраці є очевидними як для банків і страхових компаній, так і для клієнта, який отримує легко й недорого спектр послуг, у тому числі банківських і страхових, з гарантованою якістю продукції та послуг.

Вперше в Україні bancassurance запровадив «Райффайзенбанк Україна» спільно з компанією «Інго-Україна» у 2005 році. Пізніше до цієї програми приєдналися страхові компанії «PZU-Україна» та «АІГ Життя». Хоча страхові компанії готові запропонувати широкий спектр продуктів банківського страхування, в Україні стрімкого розвитку набули продукти, характерні для співпраці між банківськими установами і страховиками у сфері обов'язкового та умовно-обов'язкового страхування. Специфіка розвитку bancassurance в Україні викликана непоширеністю страхування, недосконалістю законодавства, недовірою клієнтів до страхових компаній, непрозорістю страхових послуг, а також неконкурентними діями з боку банків і страхових компаній [8, с. 67–70]. Нище наведемо перелік банківських установ, які використовують співпрацю з страховими компаніями.

Таблиця 1

Топ-банків в Україні, які застосовують bancassurance станом на 01.01.2019 р.

№	Банки, з якими працюють страховики по фізичним особам	Банки, з якими працюють страховики по юридичним особам
1	Аваль	Приватбанк
2	Приватбанк	Аваль
3	Укрсоцбанк	Укрсоцбанк
4	Укрсиббанк	Укрсиббанк
5	Райффайзенбанк Україна	Надра
6	Ощадбанк	Правекс-банк
7	Укргаз	Укргаз
8	Надра	Форум
9	ТАС-Комерцбанк	Райффайзенбанк Україна
10	Кредитбанк Україна	Промінвестбанк

У процесі дослідження з'ясовано, що на страховому ринку України динаміка чистих страхових премій та виплат має тенденцію до збільшення (рис. 3), хоча кількість

страхових компаній станом на 30.06.2018 р. порівняно з аналогічною датою 2019 р. зменшилась на 42 одиниці

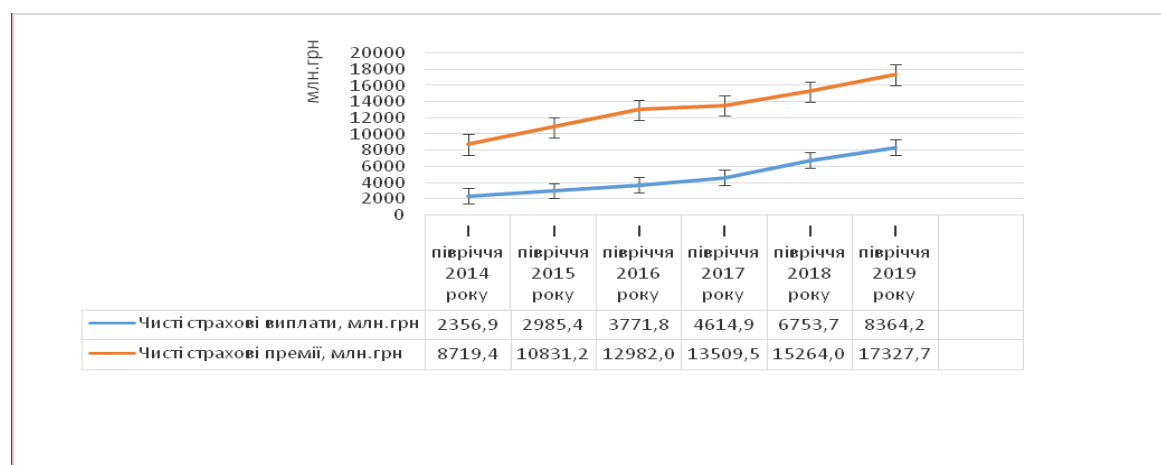

Рис. 3. Динаміка чистих страхових премій та виплат за I півріччя 2014-2019 рр.

Якщо оцінювати роботу страхових компаній «у лоб», за динамікою премій і виплат, то список лідерів буде цілком звичним. У топі – найбільші компанії з іноземним капіталом («АХА Страхування», «PZU Україна», «УНІКА», «ІНГО Україна», «Українська страхова група»), а також страховики-«старожили» з вітчизняним корінням, такі як СГ «ТАС», СК «АСКА», «Оранта», «Універсальна», «Інгострах». З відносно «молодих» гравців – хіба що компанія «Арсенал Страхування», яка росте стрімкими темпами вже декілька років поспіль [13].

Щодо банківської сфери, то також спостерігаємо зростання депозитного портфеля протягом досліджуваного періоду (+13,8%). Протягом 2016 року обсяг кредитного клієнтського портфеля зріс на 1,8 %, або 17,907 млрд грн, і станом на 01.01.2017 р. склав 983,0 млрд гривень. Проте кредитна активність банків залишається досить низькою, що спричинено вузьким колом надійних позичальників, високим рівнем невизначеності розвитку економіки та завищеною вартістю кредитних ресурсів [2, с.21]. Ці дані свідчать про кореляційний зв'язок між основними показниками діяльності банків й страхових компаній.

Слід зазначити, що останні кілька років фінансовий сектор вітчизняної економіки перебуває у стані нестабільної ринкової кон'юнктури, яка чинить вплив на специфі-

ку відносин банків і страхових компаній. Науковці вважають, що на сьогодні для українських банків актуальним залишається покриття ризиків у споживчому кредитуванні, тобто ризиків у видачі кредитів для придбання товарів масового споживання, автомобілів, нерухомості. Зазвичай банки зацікавлені у страхуванні предметів застави, яке стало обов'язковим. Розвиток фінансового страхування стримує те, що нормативи, встановлені Національним банком України, резервування застрахованого зобов'язання прирівнюють до незабезпеченого, що не спонукає банківські установи до активного використання інструменту страхування як елемента гарантування [9]. В умовах фінансової кризи, банки поки що не стали відчутним гравцем на ринку, який міг би позитивно впливати на фінансове покриття потреб сільськогосподарських виробників у засобах виробництва. Основною причиною цього є присутність значних ризиків для обох сторін. Також «вагомим чинником є відсутність надійного забезпечення у позичальника, забезпечення прибуткової й стабільної діяльності в Україні й надалі триватимуть інтеграційні процеси, об'єднання банків і страховиків у великі фінансові групи з метою збільшення їхнього інвестиційного потенціалу. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері зрошування банківського і страхового капіталів, у цьому секторі

залишається багато невирішених питань, що пов'язано з особливостями розвитку вітчизняних страхового і банківського ринків (як відносно молодих), тенденціями переміщення капіталу та зацікавленості фінансових установ, універсализації обслуговування клієнтів і використання мережі продажу страхових послуг для продажу банківських послуг, і навпаки.

Отже, в умовах загострення конкуренції як на банківському, так і страховому ринку, а також необхідності щодо безпеки кредитування і тим самим гарантуватимуть повернення кредитних коштів яке, за вимогами банку, повинно перевищувати розмір кредиту у 2–3 рази» [12, с. 35–42]. Цьому процесу сприятимуть страхові компанії, які у свою чергу надаватимуть послуги.

Можемо узагальнити, що банкострахування поки що недостатньо розвинуто в Україні. Основними причинами цього вважаємо:

- низьку платоспроможність населення країни;
- світову фінансово-економічну кризу, що суттєво впливає на загальну економічну ситуацію в Україні;
- надмірні вимоги до акредитації страховиків з боку вітчизняних банківських установ;
- надмірні кредитні ризики банку;
- наявність значної проблемної кредитної заборгованості.

Висновки. Зростаюча конкуренція на ринку фінансових послуг схиляє банки й страхові компанії до співробітництва і пропонування спільних продуктів. Обидві установи мають з цього вигоди у вигляді додаткових доходів, а також здобувають нові канали дистрибуції своїх продуктів. Фінансова криза вплинула на ринок bancassurance, спричинюючи значний спад у продажу життєвих страхувань в країнах Європи. Попри це, усе більше банки наважуються на цей тип співробітництва. При цьому бачимо, що клієнти довіряють більше банкам, ніж страховим компаніям. Загальним стає факт купівлі страхування, чи то життєвих, чи майнових, саме у банках. Це легкий, дешевий і швидкий спосіб придбання полісів.

Для подальшого розвитку банкострахування в Україні, на нашу думку, вагомими

будуть підвищення довіри з боку населення до страховиків, удосконалення сучасного законодавства, підвищення конкурентоспроможності банківських установ і страхових компаній, а також покращання інформованості потенційних клієнтів. Отже, можна припускати, що в наступних роках банківсько-страхове співробітництво пружно розвиватиметься, а купівля страхування за посередництва банку стане звичною для клієнта.

Література

1. Аванесова Н. Е. Bancassurance як форма співпраці страхових компаній та банківських установ / Н. Е. Аванесова // Вісник національного технічного університету «ХПІ». – 2012. – № 45 (951). – С. 3–9.
2. Агрес О. Г. Реалії та перспективи розвитку банківської системи України / О. Г. Агрес, Р. І. Содома, О. Б. Садура // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2017. – № 2(23). – С. 17–23.
3. Волкова В. В. Банкострахування як сучасний метод мінімізації кредитного ризику банку / В. В. Волкова та Н. І. Волкова // Финансы, учет, банки. – 2016. – №1(21). – С. 54–59.
4. Гришин П. Bancassurance в России и за рубежом: интеграция страховых компаний и банков в распространении страховых услуг / П. Гришин, П. Демченко, А. Цыганов. – Ульяновск, 2004.
5. Івашук Н. Л. Причини утворення та форми банківсько-страхових груп / Н. Л. Івашук, О. В. Івашук // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2012. – № 611. – С. 64–71.
6. Кремень В. М. Особливості використання концепції «bancassurance» у діяльності фінансових конгломератів / В. М. Кремень // Економічний простір. – 2008. – № 20 – С. 99–106.
7. Лилик О. Bancassurance та перспективи його розвитку в Україні / О. Лилик // Вісник НБУ. – 2007. – №2 (132). – С. 32–37.
8. Макаренко Ю. П. Теоретичні аспекти взаємодії банків та страхових компаній / Ю. П. Макаренко, К. В. Покотило // Економіка та держава. [online] – 2014. – №9. – С. 67–70. Доступно: <http://www.economy.in.ua/pdf/9_2014/17.pdf
9. Олексин А. Г. Особливості та проблеми співпраці страхових компаній та комерційних банків / А. Г. Олексин // Ефективна економіка. – 2015 [online]. Доступно: <<http://www.m.nayka.com.ua>
10. Павленко О. П. Страхування банківських ризиків як складова фінансового забезпечення в умовах інтеграції / О. П. Павленко, Н. П. Дуброва // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014 [online] № 9(5). – С. 186–190. Доступно: <http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09/257.pdf
11. Рисін М. В. Зарубіжний досвід розвитку співпраці банків і страхових компаній / М. В. Рисін //

Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. – [online]. Доступно: <[http://ird.gov.ua/sep/sep20131\(99\)/sep20131\(99\)_253_RysinMV.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20131(99)/sep20131(99)_253_RysinMV.pdf)

12. Содома Р. І. Аграрні розписки в Україні як сучасний інструмент фінансування аграрного сектору держави / Р. І. Содома // Аграрна економіка. – 2017 – № 10(3–4). – С. 35–42.

13. Харламов П. Гонка на виживання: рейтинг страхових компаній / П. Харламов, О. Бутенко // Mind, [online]. Доступно: <https://mind.ua/publications/20172756-gonka-na-vizhivannya-rejting-strahovih-kompanij-2017>

14. Bednarczyk H. T. Sektor bankowy i ubezpieczeniowy w dobie niestabilności / H. T. Bednarczyk, A. Korzeniowska // Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. – 2014. – P. 35–36.

15. Choudhury, M., Sing, R. and Saikia, H. Measuring customer experience in bancassurance: an empirical study / M. Choudhury, R. Sing, H. Saikia // Market-Trziste, 2016. – № 28 (1). – P. 47–62.

16. Ślipperski, M. Bancassurance / Ślipperski, M. // Związki bankowo-ubezpieczeniowe. 2002. – Difin, 10. – P. 37.

17. Messyasz-Handsche, A. Formy współpracy towarzystw ubezpieczeniowych i banków / A. Messyasz-Handsche // Wiadomości Ubezpieczeniowe, Zeszyty Naukowe. – 2001. – P. 9–10.

Reference

1. Avanesova, N.E. (2012). Bancassurance як фірма співпраці страхових компаній та банківських установ. Вісник національного технічного університету «KhPI», 45 (951), 3-9.

2. Ahres, O.H., Sodoma, R.I., & Sadura, O.B. (2017). Realii ta perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky, 2(23), 17-23.

3. Volkova, V.V., & Volkova, N.I. (2016). Bankostrakhuvannya yak suchasnyy metod minimizatsii kredytnoho ryzyku banku. Finansy, uchet, banki, 1(21), 54-59.

4. Grishin, P., Demchenko, P., & Tsyganov, A. (2004). Bancassurance v Rossii i za rubezhom: integratsiya strakhovykh kompaniy i bankov v rasprostraneni strakhovykh uslug. Ulianovsk.

5. Ivashchuk, N.L., & Ivashchuk, O.V. (2012). Prychyny utvorennia ta formy bankivsko-strakhovykh hrup. Visnyk NU «Lvivska politehnika», (611), 64-71.

6. Kremen, V.M. (2008). Osoblyvosti vykorystannia kontseptsii «bancassurance» u diialnosti finansovykh konhlomerativ. Ekonomichnyy prostir, (20), 99-106.

7. Lylyk, O. (2007). Bancassurance ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini. Visnyk NBU, 2(132), 32-37.

8. Makarenko, Yu.P., & Pokotylo, K.V. (2014). Teoretychni aspekty vzaiemodii bankiv ta strakhovykh kompaniy. Ekonomika ta derzhava, (9), 67-70. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/9_2014/17.pdf

9. Oleksyn, A.H. (2015). Osoblyvosti ta problemy spivpratsi strakhovykh kompaniy ta komertsyinykh bankiv. Efektyvna ekonomika, Retrieved from <http://www.m.nayka.com.ua>

10. Pavlenko, O.P., & Dubrova, N.P. (2014). Strakhuvannya bankivskykh ryzykiv yak skladova finansovoho zabezpechennia v umovakh intehtatsii. Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho univer-sytetu, 9(5), 186-190. Retrieved from http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09/257.pdf.

11. Rysin, M.V. (2013). Zarubizhnyy dosvid rozvytku spivpratsi bankiv i strakhovykh kompaniy. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Retrieved from [http://ird.gov.ua/sep/sep20131\(99\)/sep20131\(99\)_253_RysinMV.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20131(99)/sep20131(99)_253_RysinMV.pdf)

12. Sodoma, R.I. (2017). Ahrarni rozpysky v Ukraini yak suchasnyy instrument finansuvannya ahrarnoho sektoru derzhavy. Ahrarna ekonomika, 10(3-4), 35-42.

13. Kharlamov, P., & Butenko O. Honka na vyzyvannia: reytynh strakhovykh kompaniy. Mind. Retrieved from <https://mind.ua/publications/20172756-gonka-na-vizhivannya-rejting-strahovih-kompanij-2017>

14. Bednarczyk, H. T., & Korzeniowska, A. (2014). Sektor bankowy i ubezpieczeniowy w dobie niestabilności. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 35-36.

15. Choudhury, M., Sing, R. & Saikia, H. (2016). Measuring customer experience in bancassurance: an empirical study. Market-Trziste, 28 (1), 47-62.

16. Ślipperski, M. (2002). Bancassurance. Związki bankowo-ubezpieczeniowe. Difin, 10, P. 37.

17. Messyasz-Handsche, A. (2001).Formy współpracy towarzystw ubezpieczeniowych i banków. Wiadomości Ubezpieczeniowe, Zeszyty Naukowe, 9-10.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ СОТРУДНИЧЕСТВА БАНКОВ И СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ

*О. Г. Агрес, к. э. н, доцент, Львовский национальный аграрный университет,
И. М. Тымкив, студент, Львовский национальный аграрный университет*

Обосновано понятие «bancassurance» как процесс взаимодействия банков и страховых компаний. Исследована эффект этой кооперации – продажа страховых полисов вместе с продуктами, предлагаемыми банками. Рассмотрены различные толкования bancassurance в современных условиях. Определены внутренние и внешние факторы, влияющие на развитие

банковско-страховых связей. Выделены преимущества и недостатки банкострахования для обоих субъектов данной деятельности. Доказано, что целью функционирования банков и страховых компаний является получение прибыли. Выявлен важный фактор в создании банковско-страхового сотрудничества – новые каналы дистрибуции страховых компаний. Проанализировано состояние рынка bancassurance в развитых странах Европы.

Показано глубокую мировую интеграцию страховых компаний в банковский сектор, а также то, что, в отличие от украинских, иностранные банки значительную часть прибыли получают от реализации страховых продуктов. Графически показано распространение страховых продуктов через банковские учреждения в странах Европы. Выделено образцовые предложения банкострахового сотрудничества на польском рынке, где почти каждый банк, кроме принятия депозитов и предоставления кредитов, предлагает также страхование.

Определена специфика развития bancassurance в Украине. Перечислены компании-лидеры на украинском рынке банкострахования. К причинам недостаточной развитости bancassurance в Украине отнесены: низкая платежеспособность и недоверие населения страны к банковскому сектору; мировой финансово-экономический кризис, существенно влияющий на общую экономическую ситуацию в Украине; чрезмерные кредитные риски банка; завышенные требования для аккредитации страховщиков со стороны банковских учреждений. Предложены направления дальнейшего развития bancassurance в Украине.

Ключевые слова: банкострахования, банк, страховая компания, сотрудничество банков и страховых компаний.

ECONOMIC ESSENCE OF COOPERATION WITH BANKS AND INSURANCE COMPANIES

O. H. Agres, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Lviv National Agrarian University

I. M. Tymkiv, student, Lviv National Agrarian University

The article substantiates the concept of «bancassurance» as a process of interaction between banks and insurance companies. The effect of this cooperation is explored - the sale of insurance policies together with the products offered by banks. Different interpretations of bancassurance in modern conditions are considered. The internal and external factors influencing the development of banking and insurance relations are determined. The advantages and disadvantages of bank insurance for both entities of this activity are highlighted. It was investigated that the purpose of functioning of banks and insurance companies is to generate profit. An important factor in the formation of banking and insurance cooperation – new distribution channels of insurance companies - was identified. The state of the market of bancassurance in the developed countries of Europe is analyzed.

The deep integration of insurance companies into the banking sector, as well as the fact that, unlike in Ukraine, foreign banks receive a significant part of their profits from the sale of insurance products. Graphically, the distribution of insurance products through banking institutions in Europe is illustrated. Exemplary offers of bank-insurance cooperation on the Polish market are selected, where almost every bank also offers insurance along with accepting deposits and providing loans.

The specifics of bancassurance development in Ukraine are determined. The leading companies on the Ukrainian market of bank insurance are noted. The reasons for the lack of development of bancassurance in Ukraine include: low solvency and distrust of the population of the country to the banking sector; the global financial and economic crisis, which has a significant impact on the overall economic situation in Ukraine; excessive credit risks of the bank; excessive requirements for the accreditation of insurers by banking institutions. The directions of further development of bancassurance in Ukraine are offered.

Keywords: bancassurance, bank, insurance company, cooperation between banks and insurance companies.

Надійшла до редакції 27.06.19 р.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

О. Ю. Приходченко, старший викладач, Національна металургійна академія України, oksana.prykhodchenko@gmail.com, С. Д. Приходченко, к. т. н., асистент, НТУ «Дніпровська політехніка», sergejpr@gmail.com

Метою роботи є розробка теоретичних основ інформаційного забезпечення та комплексної системи показників для підтримки прийняття рішень учасниками системи недержавного пенсійного забезпечення. У статті приведено аналіз результатів діяльності системи недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) України з 2006 по 2018 рік.

Використані наступні методи: системний – для виявлення чинників, які впливають на вибір суб'єкта недержавного пенсійного забезпечення, метод фінансових обчислень для оцінки діяльності НПФ, метод кластерного аналізу – для структуризації ринку недержавних пенсійних фондів, метод адитивної згортки критеріїв для розрахунку інтегрального показника оцінки НПФ, метод рейтингування для оцінки доступності та відкритості інформації та інтегрального показника оцінки НПФ.

У роботі представлено розроблену систему кількісних та якісних показників діяльності НПФ, за допомогою якої був проведений аналіз п'ятдесяти восьми НПФ України станом на 31.12.2018 р. Вдосконалено систему якісних показників оцінки відкритості та доступності інформації про НПФ. Запропоновано та розраховано інтегральний показник, який враховує кількісні та якісні параметри, а саме: показник чистої вартості одиниці пенсійних активів, середній за три останні роки коефіцієнт реального доходу, коефіцієнт витратності на обслуговування НПФ та забезпечення відкритості та доступності інформації про НПФ. Виділено п'ять основних кластерів НПФ України за показниками чистої вартості активів НПФ, кількості учасників, чистої вартості одиниці пенсійних активів, середнього за три останні роки коефіцієнту реального доходу. Кожен з кластерів має свої особливості щодо впливу на систему недержавного пенсійного забезпечення, охоплення населення та ефективності діяльності. Виявлено диспропорції в розвитку системи НПФ.

Розроблено методологічні основи для інформаційного забезпечення аналізу НПФ. Запропонована база даних, накопичена в ній інформація, методичні рекомендації щодо аналізу якої повинні допомогти тим, хто тільки планує обрати НПФ або приймає участь у НПФ з недостатнім рейтингом відкритості та доступності інформації.

Ключові слова: накопичувальний недержавний пенсійний фонд, чисті активи, чиста вартість одиниці пенсійних внесків, коефіцієнти номінального та реального доходу, коефіцієнт витратності на обслуговування НПФ, доступність та відкритість інформації, кластерний аналіз.

Постановка проблеми. Система пенсійного забезпечення України за законодавством складається з трьох рівнів: обов'язкового розподільного, обов'язкового накопичувального та добровільного накопичувального [1, 2]. На даний час працюють лише перший та третій рівень. Аналіз звітів

Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері фінансових послуг, свідчить про слабкий розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення, зменшення кількості недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) та нерівномірне збільшення чистих активів.

Таким чином, за даними Державного реєстру фінансових установ на 31.12.2018 р. працювало 62 НПФ та 22 адміністратори НПФ, тоді як максимальна кількість НПФ була у 2009 році та становила [3].

Активи НПФ на 01.01.2019 р. становили лише 0,08% ВВП України (активи НПФ – 2745,23 млн грн; ВВП – 3558706 млн грн) [3–4]. Тоді як в відсоток учасників системи недержавного пенсійного забезпечення, які роблять внески, в порівнянні з кількістю зайнятого населення працездатного віку становить близько 4,9% (774 тис. осіб учасників НПФ проти 15718,6 тис. осіб) [3, 5].

Тому необхідне більш детальне дослідження в розрізі окремих НПФ, щоб виявити основних учасників ринку, результати яких впливають на загальний рівень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню результатів роботи системи недержавного пенсійного забезпечення, теоретичним засадам, економіко-математичному моделюванню присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних вчених. Актуарному оцінюванню діяльності НПФ присвячені роботи Л. П. Якимової, в яких представлена система економіко-математичних моделей для прийняття управлінських рішень [6]. В роботі Є. О. Малишко надаються методичні та практичні рекомендації суб'єктам підприємництва щодо вибору фінансових стратегій у сфері недержавного пенсійного забезпечення [7]. Дослідження фінансових ресурсів НПФ представлено в роботі С. А. Теслюк [8]. Дослідження ефективності діяльності НПФ відносно адміністративних та інвестиційних витрат проводиться в роботі Алсерда, Біккера, Ван дер Лекка [9]. Основні показники для оцінки діяльності НПФ пропонуються в рекомендаціях Української асоціації інвестиційного бізнесу [10]. Комітетом підприємців ринку фінансових послуг і з питань соціальної відповідальності бізнесу при Торгово-промисловій палаті України розроблено методику для побудови рейтингу відкритості НПФ [11]. Але не вистачає інформаційного забезпечення та комплексного підходу для оцінки НПФ за допомогою кількісних та якісних показників для підтримки прийняття рішень учасниками системи недержавного пенсійного забезпечення

Формулювання мети статті. Метою роботи є розробка теоретичних основ інформаційного забезпечення та комплексної системи показників для підтримки прийняття рішень учасниками системи недержавного пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення мети використані наступні методи: системний – для виявлення чинників, які впливають на вибір суб'єкта недержавного пенсійного забезпечення, метод фінансових обчислень для оцінки діяльності НПФ, метод кластерного аналізу – для структуризації ринку НПФ, метод адитивної згортки критеріїв для розрахунку інтегрального показника оцінки НПФ, метод рейтингування для оцінки доступності інформації та інтегральної оцінки.

Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів проводиться як зовнішніми так і внутрішніми користувачами інформації. На макrorівні економіки стан недержавного пенсійного забезпечення повинні контролювати державні органи для дослідження його розвитку, визначення ролі в соціальному забезпеченні та впливу на інші ланки економіки. Необхідно вчасно виявляти сигнали щодо проблем діяльності як на макrorівні, так і на мезорівні, тобто компаніям з управління активами НПФ. Згідно з законом України НПФ є неприбутковою фінансовою установою, але отримувати інвестиційний прибуток є вкрай важливим завданням, щоб забезпечити збереження та примноження внесків вкладників. Тому для компаній з управління активами (далі – КУА) важливо оцінювати ефективність діяльності та прогнозувати майбутні показники НПФ. На мезорівні для підприємств та організацій, які вже є клієнтами НПФ або тільки обирають НПФ для співпраці та на мікрорівні для індивідуальних існуючих та потенційних учасників необхідно мати інформацію для обґрунтованого вибору.

Таким чином, мета аналізу залежить від рівня суб'єкта економічної діяльності. В свою чергу методичні підходи до аналізу НПФ та набір показників, які повинні бути розраховані, залежать від мети дослідження та користувачів інформації.

На макrorівні аналізують відсоток активів НПФ у ВВП, щоб розуміти вплив та

розвиток даної ланки в економічній системі країни. Аналіз динаміки цього показника говорить про недостатній розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення та

негативні тенденції щодо зменшення відсотка активів НПФ у ВВП з 01.01.2016 року до 01.01.2019 року (див. рис.1).

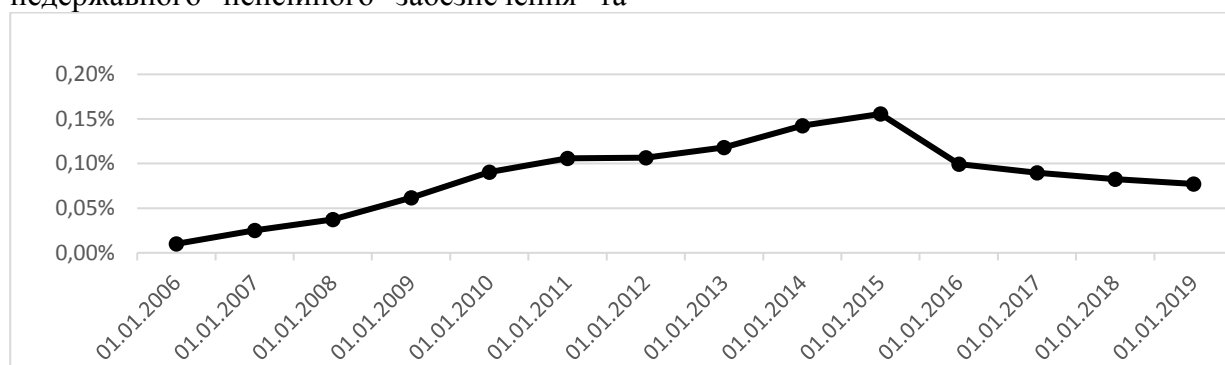

Рис.1. Відсоток активів НПФ у ВВП за період 01.01.2006-01.01.2019 роки (розраховано авторами за [3,4])

Аналіз динаміки загальної вартості активів, суми інвестиційного доходу, суми витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів та прибутку від інвестування активів НПФ показує, що до 01.01.2015 р. ріст цих показників був досить рівномірним,

але у 2015 році система зазнала збитків, через що спостерігається на 01.01.2016 р. різке зниження показників накопичених активів, суми інвестиційного доходу та прибутку (див. рис.2). З 01.01.2016 року означені показники показали ріст.

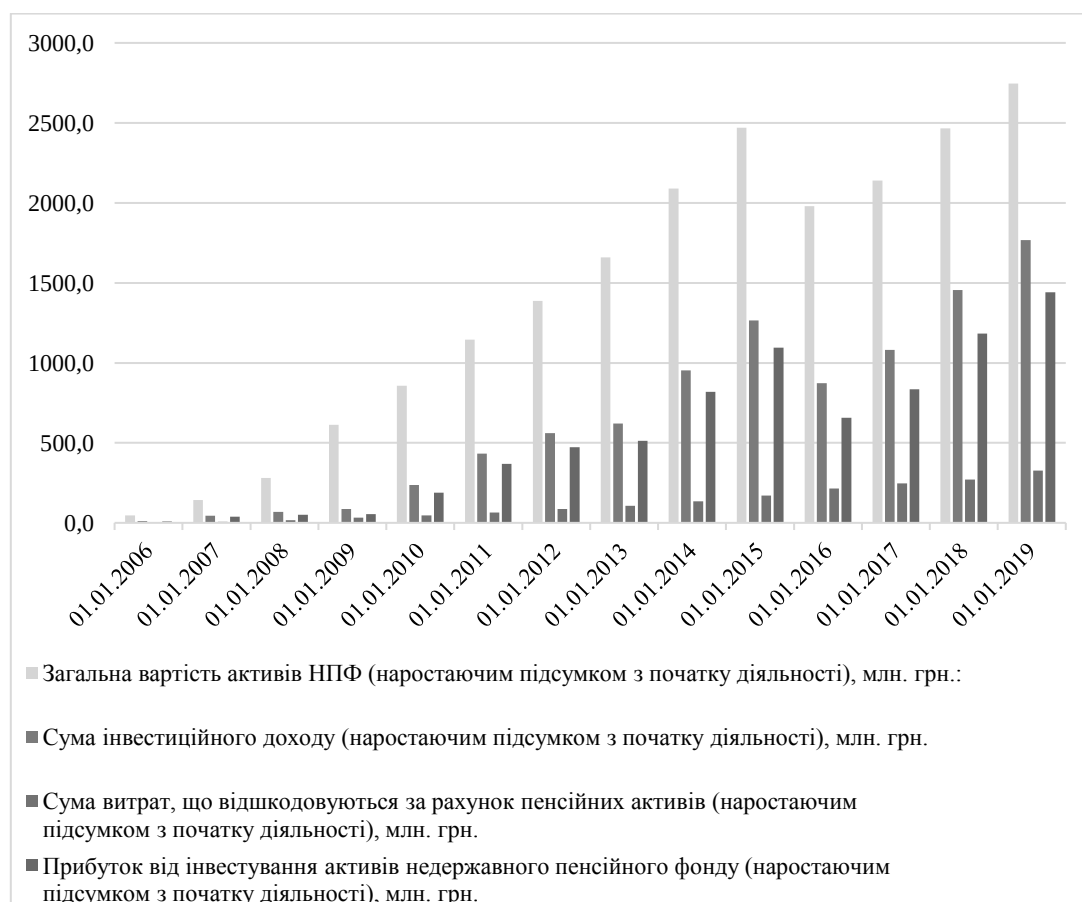

Рис. 2. Динаміка показників системи НПФ за період 01.01.2006–01.01.2019 роки (складено за [3])

Щодо сум пенсійних внесків та пенсійних виплат, то спостерігається наступне: до 01.01.2016 р. пенсійні внески постійно зростали, з 01.01.2016 р. значний ріст при-

пинився; сума пенсійних виплат постійно зростає, що пояснюється досягненням пенсійного віку учасниками (див.рис.3).

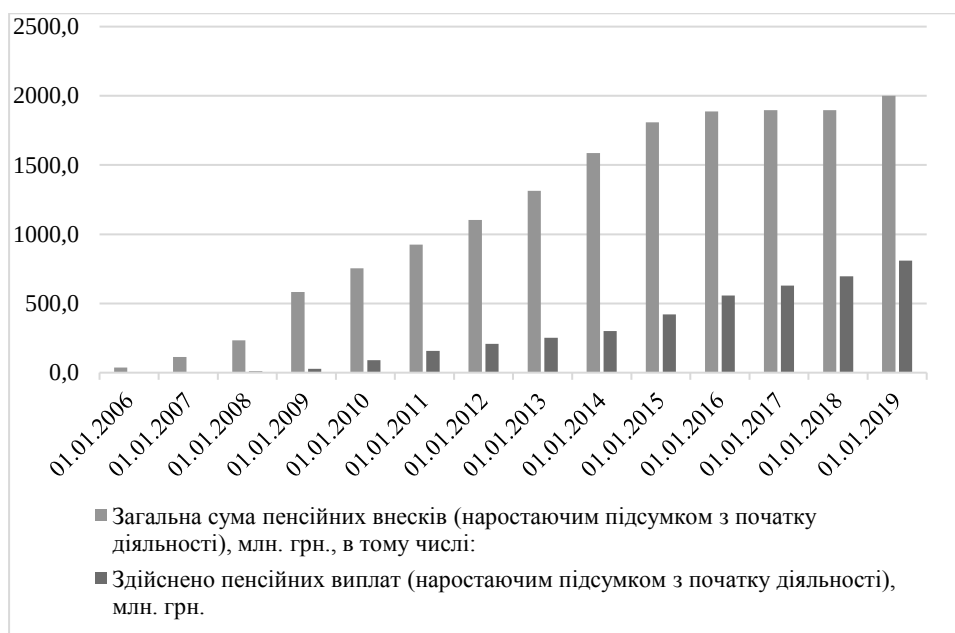

Рис. 3. Динаміка сум пенсійних внесків та виплат НПФ за період 01.01.2006–01.01.2019 роки (складено за [3])

Для підприємств та організацій, індивідуальних учасників, які обирають суб'єкта недержавного пенсійного забезпечення для подальшої співпраці необхідна доступність та відкритість даних про діяльність НПФ. Актуальні показники, зрозуміла та зручна форма подачі інформації здатна збільшити фінансову грамотність та довіру населення. Тому важливо мати відповідне інформаційне забезпечення та методичний інструментарій для аналізу діяльності недержавних пенсійних фондів. Перевірка контекстного наповнення сайтів НПФ, адміністраторів НПФ та КУА НПФ, показала, що дані щодо показників діяльності НПФ подані в різних обсягах. Тому доцільно створити базу даних, яка буде містити показники діяльності недержавних пенсійних фондів, а саме якісні показники, первинні індикатори діяльності НПФ, та похідні показники (розрахункові коефіцієнти). Метою створення даної бази є збирання організаційної інформації, показників фінансової звітності НПФ та побудова профілю або візитівки НПФ. Профіль НПФ повинен відображати актуальні показники та мати можливість висвітлення інформації

за попередні періоди в табличному та графічному вигляді.

Якісні показники, які представлені на сайтах НПФ, адміністраторів НПФ та КУА НПФ оцінюються за алгоритмом, в основу якого покладено методику, складену Комітетом підприємців ринку фінансових послуг і з питань соціальної відповідальності бізнесу при Торгово-промисловій палаті України [11]. Авторами дороблена система оцінки наявності чистої вартості одиниці пенсійних активів, наявності окремих фінансових показників та фінансової звітності взагалі, можливість отримання власного кабінету тощо. Якісні показники:

1. Повна інформація про НПФ, адміністратора НПФ, КУА; код за ЄДРПОУ, повне найменування, контактні дані (область, повна адреса. ПІБ керівника), свідоцтво про реєстрацію фінансової установи (серія, номер, дата видачі)

2. Посилання на власний робочий сайт, сторінку НПФ на сайті Адміністратора пенсійних фондів (АПФ) та/або КУА (за наявності сторінки 0,5 балів).

3. Оцінка доступності та актуальності інформації на сайті:

а) Наявність на сайті або сторінці НПФ на сайті АПФ або КУА історії чистої вартості одиниці пенсійних активів у вигляді графіку та її зміни у відсотках за різні проміжки часу (від 0 до 2,5 балів). Також враховуємо співставлення з індексом інфляції, можливість обирати період.

б) Наявність на сайті або сторінці НПФ детального портфелю пенсійного фонду (від 0 до 2,5 балів). Враховується те, наскільки детально розкрита інформація про структуру активів НПФ, можливість обирати певний момент часу.

с) Наявність на сайті або сторінці НПФ інформації про компанії, які його обслуговують (від 0 до 0,75). Враховується повнота інформації.

д) Наявність на сайті або сторінці НПФ статутних документів (від 0 до 1).

е) Наявність на сайті або сторінці НПФ інформації про органи управління пенсійного фонду (члени Ради НПФ, інформація про них, загальний стаж роботи) (від 0 до 0,75).

ф) Наявність на сайті таких показників як чиста вартість активів, кількість учасників всього та кількість учасників, які отримують виплати, дохідність, кількість пен-

сійних внесків та виплат. За кожний показник по 0,1 балу плюс 0,4 бали за можливість обирати період

г) Наявність фінансової звітності на сайті або сторінці НПФ (0,5 балів).

h) Наявність можливості отримання власного кабінету (0,5 балів).

Максимальна оцінка за якісними показниками – 10, таким чином отримуємо показник доступності та відкритості інформації НПФ. Виявлено, що рейтинг доступності та відкритості інформації залежить від адміністратора НПФ.

Перейдемо до кількісних показників. Первинні показники діяльності містяться у фінансовій звітності НПФ [2].

Для оцінки ефективності діяльності НПФ обрано основні показники, розрахунок та зміст яких представлено в таблиці 1. При аналізі діяльності НПФ більше значення показників 1-6 конкретного НПФ порівняно з іншими НПФ є позитивним, показник 7 чим менше, тим краще. На основі показників 1–4 розраховується приріст значень інвестиційного прибутку, чистого прибутку, чистих активів, чистої вартості одиниці пенсійних внесків НПФ та прибутковості чистих активів. Зростання цих показників у динаміці свідчить про позитивні тенденції.

Таблиця 1

Система показників для оцінки результатів діяльності НПФ*

Показник	Розрахунок	Зміст
1	2	3
1. Чиста вартість активів (вартість чистих активів) НПФ (грн.)	Різниця між вартістю активів НПФ на день проведення підрахунку та загальною сумою зобов'язань НПФ, що підлягають виконанню на день проведення підрахунку.	Характеризує обсяг активів, що покривають зобов'язання перед учасниками НПФ по пенсійних накопиченнях.
2. Кількість учасників	Загальну чисельність учасників НПФ за даними фінансової звітності	Характеризує оцінку результативності НПФ щодо залучення учасників.
3. Прибуток (збиток) від інвестування активів НПФ (грн.)	Сума доходів від здійснення операцій з активами НПФ за і-тий період + сума пасивних доходів, отриманих на активи НПФ за і-тий період + сума інших доходів (втрат) НПФ – сума понесених витрат, в т. ч. сплачених податків за і-тий період.	Відображає прибуток (збиток), отриманий в результаті інвестування активів НПФ.
4. Чиста вартість одиниці пенсійних внесків НПФ (ЧВО)	Визначається шляхом ділення чистої вартості активів НПФ на загальну кількість одиниць пенсійних внесків на день підрахунку. ЧВО на день надходження першого пенсійного внеску до НПФ встановлюється у розмірі 1 гривня.	Відображає зміну вартості кожної 1 грн., що надійшла до НПФ у вигляді пенсійних внесків, отже показує збільшення або зменшення суми пенсійних внесків.

1	2	3
5. Коефіцієнт номінального доходу пенсійного фонду	$K_{нд} = \left(\frac{ЧВО_i}{ЧВО_{i-1}} - 1 \right) * \frac{365}{K} * 100,$ де ЧВО _i – чиста вартість одиниці пенсійних внесків пенсійного фонду на кінець звітного періоду; ЧВО _{i-1} – чиста вартість одиниці пенсійних внесків пенсійного фонду на початок звітного періоду; К – к-сть календарних днів у розрахункову періоді (для розрахунку за рік К дорівнює 365).	Показує на скільки збільшилась кожна вкладена одиниця пенсійних активів.
6. Коефіцієнт реального доходу пенсійного фонду	$K_{рд} = \left(\frac{ЧВО_i * 100}{ЧВО_{i-1} * I} - 1 \right) * \frac{365}{K} * 100,$ де ЧВО _i – чиста вартість одиниці пенсійних внесків пенсійного фонду на кінець звітного періоду; ЧВО _{i-1} – чиста вартість одиниці пенсійних внесків пенсійного фонду на початок звітного періоду; I – індекс споживчих цін (рівень інфляції) за звітний період. К – к-сть календарних днів у розрахункову періоді (для розрахунку за рік К дорівнює 365).	Показує на скільки збільшилась кожна вкладена одиниця пенсійних активів враховуючи фактор інфляції.
7. Коефіцієнт витратності на обслуговування НПФ	Відношення суми витрат на надавачів послуг за і-тий період до загальної суми активів НПФ, загальна за і-тий період Сума витрат надавачів послуг складається з суми витрат на оплату послуг з адміністрування НПФ, з управління активами НПФ, послуги зберігача та з проведення аудиту НПФ	Характеризує використання пенсійних активів на покриття витрат на обслуговування НПФ,

*складено авторами за [9, 10, 12]

Детальний фінансовий аналіз діяльності НПФ можливо проводити за показниками квартальної та річної звітності, але недоліком його є неоперативність. Тому потрібне експрес-оцінювання, яке буде показувати окремі показники діяльності на певний на момент часу. Для цього доцільно використовувати показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних внесків (далі – ЧВО) та графік ЧВО з початку діяльності фонду. Оскільки чиста вартість одиниці пенсійних внесків на день надходження першого пенсійного внеску до пенсійного фонду встановлюється у розмірі 1 гривня, то чим більший цей показник на певну дату, тим більше зросли внески учасника. Але треба враховувати фактор інфляції, тому одночасно на графіку необхідно представити графік індексу інфляції для відображення реального доходу.

Запропонована база даних НПФ повинна містити всі фінансові звітності НПФ в доступному для обробки вигляді та надавати користувачам інформацію за введеними запитом. Доцільно занести всю інформацію, яка описана вище по якісним показникам, та розраховувати коефіцієнти номінального та

реального доходу та коефіцієнти витратності на обслуговування НПФ.

За допомогою адитивної згортки розраховуємо інтегральний показник оцінки НПФ на основі 4 представлених показників, а саме чиста вартість одиниці пенсійних внесків, середній коефіцієнт реального доходу пенсійного фонду за 2016–2018 роки, коефіцієнт витратності на обслуговування та загальний показник доступності та відкритості інформації НПФ. Значення інфляції за даними статистики 12,4% у 2016 р., 13,7% у 2017 р., 9,8% у 2018 р. Кожен з показників має однаковий коефіцієнт значимості. В результаті розрахунків отримуємо рейтинг НПФ, який представлено в таблиці 2.

НПФ суттєво відрізняються за розмірами чистих активів та кількістю учасників. Тому з погляду державного регулювання, оцінки впливу на державні фінанси та соціальне забезпечення проведемо кластерний аналіз за показниками чистої вартості активів, кількості учасників, чистої вартості одиниці пенсійних активів та середньому за три попередні роки (2016–2018) значенню коефіцієнту реального доходу.

Рейтингування НПФ за інтегральним показником*

місце	НПФ	Чиста вартість одиниці пенсійних активів на 31.12.2018	Середній за три роки (2016-2018) коефіцієнт реального доходу	Коефіцієнт витратності на обслуговування НПФ у 2018 році	Рейтинг відкритості та доступності на 1.09.2018	Інтегральні показник
1	2	3	4	5	6	7
1	ПриватФонд	6,764803	0,51%	3,17%	8,2	0,8690
2	Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України	3,654479	3,24%	0,24%	9,15	0,8517
3	Укрексімбанк	4,040658	5,36%	0,79%	7,35	0,8028
4	Династія	3,56	4,38%	2,96%	8,5	0,7879
5	ОТП Пенсія	3,954552	0,89%	4,23%	8,75	0,7713
6	Емерит-Україна	4,816474	1,87%	3,38%	7,35	0,7701
7	Лаурус	3,641683	1,24%	4,41%	8,6	0,7533
8	Соціальний стандарт	3,68093	0,81%	4,23%	8,5	0,7514
9	Столичний резерв	2,623426	-0,03%	2,01%	8,7	0,7497
10	Резерв Рівненщини	2,978338	0,56%	4,28%	8,7	0,7306
11	Резерв Тернопілля	3,125983	-0,27%	4,55%	8,7	0,7269
12	BCI	3,57553	-6,02%	5,78%	9,3	0,7125
13	Магістраль	2,351857	0,54%	3,64%	8,5	0,7100
14	Фонд пенсійних заощаджень	1,665051	3,43%	3,84%	8,5	0,6985
15	Надійна перспектива	2,40424	-3,24%	3,69%	8,5	0,6887
16	Джерело	1,611426	0,47%	3,43%	8,5	0,6855
17	Покрова	2,844126	-5,25%	6,34%	9,3	0,6811
18	Арта	3,185161	-4,91%	5,44%	8,5	0,6801
19	Соціальна перспектива	3,092993	-2,07%	6,33%	8,5	0,6796
20	Український пенсійний контракт	2,054616	-0,03%	4,81%	8,5	0,6771
21	Прикарпаття	1,994917	1,39%	2,94%	7,35	0,6698
22	Турбота	1,561093	-5,50%	3,98%	9,3	0,6696
23	Європа	1,840511	-2,99%	6,58%	9,3	0,6537
24	Фармацевтичний	3,008709	0,27%	4,22%	6,6	0,6526
25	Кремінь	1,161001	-2,53%	5,30%	9,3	0,6514
26	Пенсійний капітал	1,75591	-2,00%	5,51%	8,5	0,6435
27	Гірничо-металургійний професійний пенсійний фонд	1,724146	-4,17%	6,73%	9,3	0,6400
28	Шахтар	2,43394	-5,79%	6,73%	8,5	0,6269
29	Українська пенсійна спілка	1,757834	-6,81%	5,10%	8,5	0,6215
30	Українська Пенсійна Фундація	1,89293	7,93%	1,18%	4,05	0,6094
31	Гарант - Пенсія	1,831915	-9,04%	7,22%	9,3	0,6076
32	ВНПФ "Соціальна підтримка"	1,081056	-9,11%	6,60%	9,3	0,5892
33	Соціальні гарантії	2,357146	-0,23%	3,90%	5,35	0,5839

1	2	3	4	5	6	7
34	Ініціатива	1,283496	-4,70%	7,19%	8,5	0,5836
35	Фріфлайт	0,831448	-6,14%	6,54%	8,5	0,5685
36	Взаємодопомога	0,625161	-3,92%	7,96%	8,5	0,5518
37	Причетність	2,17299	-10,28%	6,99%	7,2	0,5381
38	Перший Нафтогазовий	0,662286	-8,95%	9,09%	9,3	0,5354
39	Дністер	1,766907	-2,37%	5,17%	3,75	0,4698
40	Європейський вибір	1,903417	-10,97%	6,15%	5,2	0,4626
41	Професійний пенсійний фонд Незалежної галузевої професійної спілки енергетиків України	1,777425	-6,43%	5,82%	4,25	0,4546
42	Український пенсійний фонд	1,01578	0,44%	8,16%	4,65	0,4452
43	Український пенсійний капітал	1,623443	-5,74%	6,61%	4,1	0,4350
44	Всеукраїнський пенсійний фонд	1,255674	-4,31%	5,00%	3,5	0,4327
45	Перший профспілковий	1,51081	-5,23%	5,45%	3,5	0,4297
46	Україна	1,95523	-4,03%	4,95%	2,6	0,4275
47	Ніка	0,726686	-8,89%	3,53%	3,75	0,4186
48	Національний	0,391166	-6,43%	6,50%	3,5	0,3646
49	Довіра-Україна	1,84626	-4,96%	8,69%	2,6	0,3592
50	Надія	1,38509	-3,77%	8,63%	2,6	0,3501
51	Золотий вік	1,14825	-5,45%	7,60%	2,6	0,3475
52	Корпоративний недержавний пенсійний фонд ТПП України	0,165291	-32,39%	5,11%	5,85	0,3123
53	Пенсійна опіка	0,612743	-34,34%	2,19%	3,75	0,2849
54	Українська ощадна скарбниця	0,92557	-19,12%	12,28%	3,35	0,2128
55	Хлібний	0,609705	-13,81%	16,13%	3,5	0,1775

* розраховано авторами за даними фінансової звітності НПФ

До першого кластеру увійшов Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України. Він є лідером за величиною чистих активів (майже 50% від чистих активів системи). Та має максимальний прибуток від інвестування активів (більше 60% від суми прибутку всієї системи у 2017 році). Діяльність даного НПФ найбільше впливає на всю систему стосовно приросту активів. Хоча чиста вартість одиниці пенсійних активів має не найвище значення, коефіцієнт реального доходу був додатний. Збитки даного НПФ також значно впливають на показники всієї системи, як було у 2015 році.

До другого кластеру віднесено НТ «НПФ НКПФ ВАТ «Укресімбанк», ВНПФ

«ПриватФонд», «ОТП Пенсія», «Емерит-Україна». Вони мають значний обсяг активів (2–5 місця серед всіх НПФ) та високі показники чистої вартості пенсійних активів, але коефіцієнт реального доходу за 2017 рік ВНПФ «Емерит-Україна» має від’ємний.

До третього кластеру віднесено НПФ «Фармацевтичний», Професійний пенсійний фонд Незалежної галузевої професійної спілки енергетиків України, «ВСІ», «Династія». Ці фонди схожі за розміром величини чистих активів (6–9 місце) та кількістю учасників (хоча НПФ Фармацевтичний має значно меншу кількість учасників).

До четвертого кластеру віднесено наступні НПФ: «Україна», «Український пенсійний фонд», «Соціальний стандарт», «Ма-

гістраль», «Причетність», «Європа», «Соціальна перспектива», «АРТА», «Ніка». Цей кластер відрізняється меншою величиною активів та кількістю учасників у кожного з фондів. Таким чином результати діяльності саме цих фондів впливають на більшість учасників системи НПФ. Хоча значення чистої вартості одиниці пенсійних активів більшості НПФ даного кластеру більше 1, але коефіцієнт реального доходу у більшості менше 0.

П'ятий кластер найбільший. До нього входять всі інші НПФ. Характерними рисами є невелика кількість учасників, невеликий розмір чистих активів, та невелика чиста вартість одиниці пенсійних внесків. Треба зазначити, що з 58 НПФ, які досліджувались, 3 припинили свою діяльність у 2019 році шляхом приєднання до інших НПФ. Інформацію про 4 із 62 зареєстрованих на 31.12.2018 року НПФ не було знайдено у відкритому доступі.

Висновки. Система недержавних пенсійних фондів була досліджена за допомогою розрахунку якісних та кількісних показників НПФ. За якісними показниками наповнення сторінок НПФ у відкритому доступі розраховано загальний показник доступності та відкритості інформації НПФ, який враховується в інтегральному показнику. Інтегральний показник оцінки НПФ розраховується на основі 4 показників та дозволяє провести рейтингування привабливості НПФ для вкладників. На першому місці ВПФ «ПриватФонд». Другий та третій показник мають корпоративні НПФ Національного банку України та «Укрексімбанку».

Розподілення НПФ за допомогою кластерного аналізу дає змогу більш детально проводити прогнозування щодо розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. Аналіз показників діяльності учасників добровільного пенсійного забезпечення показує слабкий розвиток цього рівня пенсійної системи України. Також виявлені диспропорції в розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України, який є лідером за багатьма позиціями, не є доступним для всіх.

Найбільший за розміром учасників НПФ Магістраль входить до четвертого кластеру. Результати його фінансових показників свідчать про недостатню ефективність, але щодо якісних показників доступності та відкритості інформації він один з найкращих.

ВПФ «ПриватФонд» має найбільшу величину чистої вартості пенсійних активів, відноситься до третього кластеру, має хороший показник відкритості та доступності, але коефіцієнт реального доходу за 2016 рік був від'ємним.

Постійний моніторинг інформації за допомогою накопичення в базі даних та методичних рекомендацій щодо аналізу повинен допомогти тим, хто тільки планує обрати НПФ, приймає участь у НПФ з недостатнім рейтингом відкритості та доступності інформації.

Література

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.
2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
3. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stand-i-rozvytok-nederzhavnoho-pensiinoho-zabezpechennia-Ukrainy.html>
4. Валовий внутрішній продукт за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Якімова Л. П. Економічне-математичне моделювання системи актуарного оцінювання недержавних пенсійних фондів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Л. П. Якімова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/571>.
7. Малишко Є. О. Вибір фінансових стратегій недержавного пенсійного забезпечення суб'єктами підприємництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Є. О. Малишко; Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. – Х., 2016. – 20 с.
8. Теслюк С. А. Фінансові ресурси недержавних пенсійних фондів в Україні: автореф. дис. канд.

екоп. наук : 08.00.08 / С. А. Теслюк; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2018. – 20 с.

9. Методика аналізу та оцінки недержавних пенсійних фондів та компаній з управління активами недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uaib.com.ua/files/articles/369/29_4.doc.

10. Alserda, G. A. G. X-efficiency and economies of scale in pension fund administration and investment / G. A. G. Alserda, J. A. Bikker, F. S. G. Van Der Lecq // *Applied Economics*, 50(48), 5164-5188. – 2018. Available at: <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.1486011>.

11. Рейтинг відкритості недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finpost.com.ua/news/1229>.

12. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг: навч. пос./ С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Знання, 2010. – 532 с.

Reference

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.

2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

3. Informatsiia pro stan i rozvytok nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia Ukrainy. Retrieved from <https://nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-nederzhavnoho-pensiinoho-zabezpechennia-Ukrainy.html>

4. Valovyi vnutrishniy produkt za 2018 rik. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Osnovni pokaznyky rynku pratsi. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

6. Yakymova, L. P. Ekonomichne-matematychne modeliuvannia systemy aktuarnoho otsiniuvannia nederzhavnykh pensiinykh fondiv. *Candidate's thesis*. Retrieved from <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/571>

7. Malysko, Ye.O. (2016). Vybir finansovykh stratehii nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia subiektamy pidpriemnytstva. *Candidate's thesis*. Kharkiv: Kharkivskyy natsionalnyy ekonomichnyy universytet.

8. Tesliuk, S.A. (2018). Finansovi resursy nederzhavnykh pensiinykh fondiv v Ukraini. *Candidate's thesis*. Lviv: Lvivskyy natsionalnyy universytet.

9. Metodyka analizu ta otsinky nederzhavnykh pensiinykh fondiv ta kompanii z upravlinnia aktyvamy nederzhavnykh pensiinykh fondiv. Retrieved from www.uaib.com.ua/files/articles/369/29_4.doc.

10. Alserda, G. A. G. X-efficiency and economies of scale in pension fund administration and investment / G. A. G. Alserda, J. A. Bikker, F. S. G. Van Der Lecq // *Applied Economics*, 50(48), 5164-5188. - 2018. Available at: <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.1486011>

11. Reytynh vidkrytosti nederzhavnykh pensiinykh fondiv. Retrieved from <http://finpost.com.ua/news/1229>

12. Naumenkova, S.V. & Mishchenko, S.V. (2010). Rynok finansovykh posluh. Kyiv: Znannia.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ

О. Ю. Приходченко, старший преподаватель, Национальная металлургическая академия Украины, С. Д. Приходченко, к. т. н, ассистент, НТУ «Днепропетровская политехника»

Целью работы является разработка теоретических основ информационного обеспечения и комплексной системы показателей для поддержки принятия решений участниками системы негосударственного пенсионного обеспечения. В статье сделан анализ результатов деятельности системы негосударственных пенсионных фондов (далее – НПФ) Украины с 2006 по 2018 год.

Использованы следующие методы: системный – для выявления факторов, влияющих на выбор субъекта негосударственного пенсионного обеспечения, метод финансовых вычислений для оценки деятельности НПФ, метод кластерного анализа – для структуризации рынка негосударственных пенсионных фондов, метод аддитивной свертки критериев для расчета интегрального показателя оценки НПФ, метод рейтингования – для оценки доступности и открытости информации и интегрального показателя оценки НПФ.

В работе представлена разработанная система количественных и качественных показателей деятельности НПФ, с помощью которой был проведен анализ пятидесяти восьми НПФ Украины состоянием на 31.12.2018 р. Усовершенствована система качественных показателей оценки открытости и доступности информации о НПФ. Предложен и рассчитан интегральный показатель, который учитывает количественные и качественные параметры, а именно: показатель чистой стоимости единицы пенсионных активов, коэффициент реального дохода средний за три последних года, коэффициент затратности на обслуживание НПФ и обеспе-

чение открытости и доступность информации о НПФ. Было выделено пять основных кластеров НПФ Украины по показателям чистой стоимости активов НПФ, количества участников, чистой стоимости единицы пенсионных активов, среднего за три последних года коэффициента реального дохода. Каждый из кластеров имеет свои особенности по влиянию на систему негосударственного пенсионного обеспечения, охват населения и эффективность деятельности. Выявлены диспропорции в развитии системы НПФ.

Разработаны методологические основы для информационного обеспечения анализа НПФ. Предложенная база данных, накопленная в ней информация, методические рекомендации по анализу должны помочь тем, кто только планирует выбрать НПФ или принимает участие в НПФ с недостаточным рейтингом открытости и доступности информации.

Ключевые слова: накопительный пенсионный фонд, чистые активы, чистая стоимость единицы пенсионных взносов, коэффициенты номинального и реального дохода, коэффициент затратности на обслуживание НПФ, доступность и открытость информации, кластерный анализ.

INFORMATION SUPPLY AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANALYSIS OF NON-STATE PENSION FUNDS

*O. Y. Prykhodchenko, Senior Lecturer, National Metallurgical Academy of Ukraine,
S. D. Prykhodchenko, Ph. D (Tech.), Assistant Lecturer, Dnipro University of Technology*

The article provides an analysis of the performance of the system of non-governmental pension funds (NPFs) of Ukraine from 2006 to 2018. The purpose is to develop the theoretical foundations of information support and a comprehensive system of indicators to support customers' decisions in the non-state pension system.

The following methods were used: systemic - to identify factors that influence the choice of a non-governmental pension entity, method of financial calculations to evaluate the activity of NPFs, method of cluster analysis - to structure the market of non-state pension funds, method of additive convolution of criteria for calculating the integral index of assessment, a rating method for assessing the accessibility and openness of information and the integrated NPF valuation index.

The paper presents the developed system of quantitative and qualitative indicators of NPF activity, by means of which 58 NPFs of Ukraine were analyzed on 31.12.2018. The system of qualitative indicators of estimation of openness and accessibility of information on NPF has been improved. An integral indicator is proposed and calculated that includes quantitative and qualitative parameters, namely the indicator of the net asset value of a retirement asset, the coefficient of real income over the last three years, the coefficient of the cost of servicing NPFs and the openness and accessibility of NPF information. Five main clusters of NPFs of Ukraine were identified according to the indicators of the net asset value of the NPFs, the number of participants, the net asset value of the pension assets, the average real income ratio over the last three years. Each of the clusters has its own peculiarities regarding the impact on the private pension system, population coverage and performance. Disparities in the development of the NPF system have been identified.

Methodological bases for informational support of NPF analysis are developed. The proposed database, the information accumulated in it, the methodological recommendations for the analysis should help those who are planning to choose an NPF or participate in an NPF with a lack of openness and accessibility of information.

Keywords: cumulative non-state pension fund, net assets, net worth of unit contribution, nominal and real income ratios, NPF service cost ratio, accessibility and openness of information, cluster analysis.

Надійшла до редакції 16.05.19 р.

ОПОДАТКУВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

*І. М. Тофан, к. е. н., доцент, Львівський національний аграрний університет, imt71@ukr.net,
Л. В. Синявська, к. е. н., доцент, Львівський національний аграрний університет,
1971slvs@gmail.com*

У статті проведено порівняльну характеристику оподаткування заробітної плати на предмет дотримання принципу соціальної справедливості в Україні та Польщі. Опрацьовано матеріали досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців з питань організації оподаткування заробітної плати та дотримання рівня податкової дисципліни платників податків. Виокремлено проблематику застосування єдиної ставки податку з доходів фізичних осіб та необґрунтованість її використання тривалий період в Україні. Виявлено дискусійні та неоднозначні рішення, прийняті фіскальною службою при адмініструванні оподаткування заробітної плати. На даний час у податковій системі України застосовується єдина ставка податку до доходів у вигляді заробітної плати, що не дозволяє у повній мірі використати один із базових принципів оподаткування. Кардинально протилежна система оподаткування доходів фізичних осіб функціонує в Польщі, яка ґрунтується на застосуванні різних ставок податків, що залежать від суми нарахованого доходу (прогресивне оподаткування).

Наведено основні відмінності в організації оподаткування заробітної плати України та Польщі та висвітлено існуючі проблемні аспекти застосування єдиної ставки податку на заробітну плату в Україні. Окреслено переваги застосування шкали оподаткування доходів фізичних осіб на прикладі її застосування фіскальною службою Польщі. Обґрунтовано доцільність зміни порядку оподаткування заробітної плати. На підставі проведеного дослідження запропоновано конкретні дії з вдосконалення організації оподаткування шляхом введення диференційованих ставок податку з метою дотримання принципу соціальної справедливості. Продемонстровано, що прогресивна шкала оподаткування доходів громадян стане реальним та дієвим засобом зміни методики оподаткування доходів фізичних осіб та наблизить вітчизняну податкову систему до європейських стандартів.

Ключові слова: податок з доходів фізичних осіб, соціальна справедливість, квота доходу, податкова квота, шкала оподаткування, специфіка оподаткування в Україні та Польщі.

Постановка проблеми. Оподаткування доходів фізичних осіб має давню історію і є одним із ключових обов'язкових платежів, що формують надходження до бюджетів усіх рівнів. До переваг цього податку відносять його часткову соціальну справедливість, оскільки він ставить рівень оподаткування в пряму залежність від обсягу доходу платників, але на жаль, на відміну від країн Європейського Союзу, не диференціює його в Україні. Нагальною проблемою прибуткового оподаткування в усі часи, було дотримання принципу соціальної справедливості шляхом їх диференціації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню проблематики оподаткування доходів громадян присвятили свої наукові праці такі зарубіжні вчені, як Е. Аткинсон, Дж. Стігліц, Е. Селігман, Дж. Міррліс, Т. Пікетті, Е. Саєз. В основному риторика їх досліджень зводиться до дотримання рівня податкової дисципліни платників податків та збереження принципів соціальної справедливості державою при оподаткуванні доходів фізичних осіб (надалі ПДФО). Вагомими є і результати досліджень вітчизняних науковців, а саме В. Андрущенко, О. Десятнюк,

Ю. Іванова, В. Л. Сідельнікової, А. Соколовської, А. Крисоватого, К. Швабія, в частині оцінки адміністрування індивідуального оподаткування протягом останніх десятиліть. Так, В. Андрущенко вважає, що вершиною справедливості в оподаткуванні доходів здавна є прогресивна шкала оподаткування [1, с.57]. На думку Ю. Іванова, А. Крисоватого, О. Десятнюк, внаслідок зниження загального рівня податкового навантаження та ліквідації шкали оподаткування надходження від сплати ПДФО зменшились і в номінальному, і в реальному виразі [2, с.315]. Л. Сідельнікова і О. Найдено констатують що реалізація принципу соціальної справедливості оподаткування в регіональному аспекті, на жаль, майже не здійснено. Мешканці всіх регіонів України сплачують податок на доходи фізичних осіб за однаковою ставкою, але отримують різну заробітну плату [3, с.92]. К. Швабій вважає, що більш справедливий розподіл податкового навантаження досягається не за рахунок збільшення прогресії податку, тобто через запровадження високих граничних ставок податку, а через застосування такого елементу податку, як стандартні та персональні вирахування з бази оподаткування [4, с.129].

При наявності значної доробки у даній сфері досліджень залишаються невирішеними чи не ключові елементи оподаткування – альтернатива єдиній ставці податку на заробітну плату та відсутність диференційованого підходу до ставок оподаткування. Зменшення рівня реальних доходів громадян та значна трудова міграція вимагають поглиблених наукових досліджень з справляння ПДФО та формування пропозицій з метою підвищення його фіскальної ефективності та соціальної справедливості.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є оцінка оподаткування заробітної плати в Польщі та окреслення вітчизняних перспектив адміністрування ПДФО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Майже тридцятирічна історія оподаткування доходів фізичних осіб, особливо в частині оподаткування заробітної плати, дає підстави для підведення певних підсумків податкових реформ та новацій. Усього тринадцять років функціонувала шкала оподаткування доходів громадян і вже більше

ніж п'ятнадцять років діє єдина ставка податку, яка нівелює особливості прогресивного оподаткування, яке притаманне податковим системам усіх розвинутих країн світу.

Оподаткування доходів фізичних осіб є одним з ключових обов'язкових платежів який щорічно вносить значний вклад у доходну частину зведеного бюджету країни. Так за даними офіційного сайту Державної служби статистики частка ПДФО у структурі місцевих бюджетів України протягом 2018 р. складала – 60,3%, або 127,7 млрд. грн [6]. Протягом 2015–2018 рр. спостерігається тенденція до зростання частки цього податку, а значить, і важливості його адміністрування при формуванні доходів місцевих бюджетів. Хоча варто зазначити, що у 2013–2014 рр. ця частка досягала майже 83%. Даний податок є одним із системоутворюючих, а тому потребує постійного моніторингу його фіскальної ефективності. Перш за все, це стосується дотримання принципу соціальної справедливості та пошуку альтернативи діючій єдиній ставці ПДФО. Згідно п1. Ст.167. Розділу IV Податкового кодексу України, ставка податку становить 18 % бази оподаткування щодо доходів, нарахованих (виплачених, наданих) у тому числі, але не виключно у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами [7].

Досвід розвинутих країн світу та найближчих сусідів України із членів Євросоюзу щодо оподаткування доходів громадян наводить на роздуми про доречність вивчення можливостей і використання окремих його позитивів. Так у Польщі, аналогічний податок (PIT) є одним із найпоширеніших публічних зборів. Платниками податку є польські громадяни та іноземці. Оподаткування іноземців, які офіційно отримують доходи на території Польщі, у будь-якому випадку є об'єктом оподаткування в Польщі, аналогічна методика діє і в Україні.

Зазвичай доходи, які фізична особа отримує на підставі трудового договору, підряду чи договору про надання послуг, протягом року виплачуються податковим

агентом, який є підзвітним фінансовій службі. Як правило по завершенню календарного року кожна фізична особа самостійно розраховує свій податок за останній рік і подає декларацію за окремими виключеннями. Термін складання більшості податкових декларацій за 2018 р. закінчився 30.04.2019 р. Вперше у 2019 р. Національна податкова адміністрація Польщі планує підготувати для кожного платника податків річну податкову декларацію. Це станеться внаслідок прийнятих 28.08.2018 р. урядом поправок до закону про податкові декларації.

Основним типом декларації, яку подають найбільше платників, є PIT-37. Цей документ використовується, якщо протягом року дохід був отриманий від польського податкового агента. Якщо ж платник податків отримував доходи з інших джерел, то застосовується декларація типу PIT-36 – формуляр, що відображає крім вищезазначених доходів доходи надходили від нерезидента: доходи з економічної діяльності, нерухомості чи доходи з-за кордону. Ставки податку залежать від сум доходу і є диференційованими. Це основна відмінність оподаткування доходів громадян Польщі та України. Яким же чином змінюються ставки податку в залежності від доходу і чи це впливає на дотримання принципу соціальної справедливості у цілому?

У Польщі діють дві ставки податку, які відчутно різняться і створюють належну відмінність в оподаткуванні, забезпечуючи принцип соціальної справедливості. На нашу думку, можна вважати таке оподаткування доходів фізичних осіб прогресивним, адже по мірі зростання доходу, вдвічі зростає ставка його оподаткування. У 2019 р. ставки податку на доходи фізичних осіб були 16% і 32%. Якщо дохід фізичної особи в рік не перевищує 85520 злотих то ставка податку не перевищує 18%, і 32% – для суми доходу, яка перевищує цю квоту [8]. Поряд з цим до доходів застосовується сума, яка не оподатковується або дозволяє зменшити об'єкт оподаткування – частка доходу або квота доходу. Існує квота доходу, вільного від податку, яка становить за 2018 р. 6560 злотих. Для тих, хто заробляє понад 6560, але не більше 8 тис. злотих, ця квота доходу пропорційно зменшується. Механізм

подальшого зменшення квоти доходу застосовується у регресивній пропорції до суми доходу яка не перевищує 127 тис. злотих. Дохід фізичної особи більше цієї суми не передбачає застосування квоти доходу без оподаткування. ПІТ сплачується, зокрема, від доходів з трудового договору, договору підряду чи договору про надання послуг. Якщо використовуються інші джерела доходу – ставки можуть диференціюватись.

Таким чином, ставки податку доходу у вигляді заробітної плати в Україні суттєво відрізняється від чинної системи оподаткування доходу фізичних осіб в Польщі. В Польщі фактично діє шкала оподаткування доходів фізичних осіб, яка диференціює суми фактичного доходу внаслідок застосування квоти доходу та різних ставок податку. Такий підхід значно активізує подальше використання принципу соціальної справедливості при адмініструванні прибуткового податку. Крім того суми податку можна знизити за фактом здійснення витрат, які дозволені податковим законодавством, а саме: внески на соціальне та медичне страхування, які сплачуються протягом року. Внески дозволяють знизити як підставу оподаткування (внески на соціальне страхування), так і сам податок (частина внесків на медичне страхування).

У тих громадян, хто має на вихованні неповнолітніх дітей, або студентів, магістрів, ординаторів до 25 років, є також підстави на зменшення суми оподаткованого доходу із деякими застереженнями. Так, платник, який виховує одного або двох дітей, може зменшити суму неоподаткованого доходу на 1112,04 злотих на кожну дитину, а на третю дитину сума пільгового доходу зростає до 2000,04 злотих, а на четверту й наступних – до 2700 злотих. У разі виховання платником податку тільки однієї дитини пільга надається, якщо батьки отримали разом не більше 112 000 злотих за рік. Цікавим є той факт, що такими пільгами на дітей може скористатись резидент, якщо діти постійно проживають поза межами Польщі. Крім того платник податку з доходу може зробити добровільне пожертвування або перерахування податку в межах 1% на власний розсуд. Про це треба попередити фінансову службу зробивши відповідні записи у

податковій декларації. Це ще одна відмінність яка різнить вітчизняне та польське оподаткування доходів громадян.

Висновки. Проведений моніторинг оподаткування доходів фізичних осіб в Польщі показав відмінність у підходах до застосування ставок податку. На відміну від вітчизняного оподаткування доходів громадян у Польщі застосовують прогресивне оподаткування. В Україні застосовується єдина ставка податку до доходів у вигляді заробітної плати, що повністю нівелює застосування принципу соціальної справедливості в оподаткуванні. На нашу думку, доречно скористатися польським досвідом та повернутися до прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб. Межі доходів громадян України різняться кардинальним чином і питання диференціації ставок податків є нагальним питанням сьогодення. Завдяки запровадженню прогресивної шкали оподаткування доходів громадян місцеві бюджети зможуть отримати значні надходження від високих доходів, а власники невисоких доходів завдяки нижчій ставці податку заощадять частину коштів.

Література

1. Андрущенко В. Л. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування: монографія. / В. Л. Андрущенко, Т. В. Тучак. – Київ: Алерта, 2013. – 384 с.
2. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій: навч. пос. / відп. ред. Ю. Б. Іванов. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 492 с.
3. Сідельникова Л. П. Реалізація принципу соціальної справедливості в оподаткуванні фізичних осіб / Л. П. Сідельникова, О. Є. Найдено. – Економіка розвитку. – 2017. – № 2. – С. 86-96.
4. Швабій К. Актуальні питання реформи оподаткування доходів населення України / К. Швабій, Т. Бугай. – Світ фінансів ТНЕУ. – 2015. – № 43. – С. 127-135.
5. Демиденко Л. М. Оподаткування доходів громадян в Україні: фіскальні новації. / Л. М. Демиденко, М. М. Тюріна. – Інвестиції: практика та досвід. – ЧДУ ім. Петра Могили. – 2017. – № 16. – С. 45-48.

денко, М. М. Тюріна. – Інвестиції: практика та досвід. – ЧДУ ім. Петра Могили. – 2017. – № 16. – С. 45-48.

6. Соціально-економічний розвиток України за січень-лютий 2019 року. [Електронний ресурс] // Державна служба статистики:[сайт]. – Київ, 2019. URL:

http://ukrstat.gov.ua/operativ/infografika/2019/soes/soes_02_2019.pdf (дата звернення: 24.03.2019).

7. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20150101> (дата звернення: 26.03.2019).

8. Stawki podatkowe PIT w 2019 r. <https://ksiegowosc.infor.pl/podatki/pit/pit/rozliczenia/2866703,Stawki-podatkowe-PIT-w-2019-r.html>

References

1. Andrushchenko, V. L., & Tuchak, T. V. (2013). *Moralno-etychni imperatyvy podatkiv ta opodatkovannia*. Kyiv: Alerta.
2. *Podatkova polityka: teoriia, metodolohiia, instrumentarii* (2010). Yu. B. Ivanov (Ed.). Kharkiv: VD «INZhEK».
3. Sidelnykova, L. P., & Naidenko, O. Ye. (2017). *Realizatsiia pryntsyphu sotsialnoi spravedlyvosti v opodatkuvani fizychnykh osib*. *Ekonomika rozvytku*, (2), 86-96.
4. Shvabii, K., & Buhai, T. (2015). *Aktualni pytannia reformy opodatkovannia dokhodiv naselennia Ukrainy*. *Svit finansiv TNEU*, (43), 127-135.
5. Demydenko, L. M., & Tiurina, M. M. (2017). *Opodatkovannia dokhodiv hromadian v Ukraini: fiskalni novatsii. Investytsii: praktyka ta dosvid*, ChDU im. Petra Mohyly, (16), 45-48.
6. *Sotsialno-ekonomichni rozvytok Ukrainy za sichen-liutyi 2019 roku*. *Derzhavna sluzhba statystyky*:[sait]. Kyiv. 2019. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/operativ/infografika/2019/soes/soes_02_2019.pdf (data zvernennia: 24.03.2019).
7. *Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 p. № 2755-VI* // *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20150101> (data zvernennia: 26.03.2019).
8. *Stawki podatkowe PIT w 2019 r.* <https://ksiegowosc.infor.pl/podatki/pit/pit/rozliczenia/2866703,Stawki-podatkowe-PIT-w-2019-r.html>

НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ: ОПЫТ ПОЛЬШИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ УКРАИНЫ

*И. М. Тофан, к. э. н., доцент, Л. В. Синявская, к. э. н., доцент,
Львовский национальный аграрный университет*

В статье проведена сравнительная характеристика налогообложения заработной платы на предмет соблюдения принципа социальной справедливости в Украине и Польше. Обработаны материалы исследований зарубежных и отечественных ученых по вопросам органи-

зации налогообложения заработной платы и соблюдения уровня налоговой дисциплины налогоплательщиков. Выделена проблематика применения единой ставки налога на доходы физических лиц и необоснованность ее использования длительный период в Украине. Выявлены дискуссионные и неоднозначные решения, принятые фискальной службой при администрировании налогообложения доходов от заработной платы. В настоящее время в налоговой системе Украины применяется единая ставка налога к доходам в виде заработной платы, что не позволяет в полной мере использовать один из базовых принципов налогообложения. Кардинально противоположная система налогообложения доходов физических лиц функционирует в Польше, которая базируется на применении различных налоговых ставок, зависящих от суммы начисленного дохода (прогрессивное налогообложение).

Приведены основные отличия в организации налогообложения заработной платы в Украине и Польше, освещены существующие проблемные аспекты применения единой ставки налога на заработную плату в Украине. Очерчены преимущества применения шкалы налогообложения доходов физических лиц на примере ее применения фискальной службой Польши. Обоснована целесообразность изменения порядка налогообложения доходов от заработной платы. На основе проведенного исследования предложено введение конкретных действий по совершенствованию организации подоходного налогообложения путем введения дифференцированных ставок налога с целью соблюдения принципа социальной справедливости. Продемонстрировано, что введение прогрессивной шкалы налогообложения доходов граждан станет реальным и действенным инструментом в изменении методики налогообложения доходов физических лиц и приблизит отечественную налоговую систему к европейским стандартам.

Ключевые слова: налог с доходов физических лиц, социальная справедливость, квота дохода, налоговая квота, шкала налогообложения, специфика налогообложения в Украине и Польше.

WAGE TAXATION: POLAND EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR UKRAINE

*I.M. Tofan, Ph. D (Econ.), Associate Professor L. V. Syniavska, Ph. D (Econ.),
Associate Professor Lviv National Agrarian University*

The article presents a comparative description of the taxation of wages for the observance of the principle of social justice in Ukraine and Poland. The materials of research of foreign and domestic scientists concerning the organization of the taxation of wages and compliance with the tax discipline of taxpayers are considered. The problems of the application of a single rate of personal income tax and the unjustified use of this long period are singled out. The controversial and ambiguous decisions of the fiscal service in the administration of the taxation of wage earnings are revealed. At present, the domestic tax system applies a single tax rate on wage earnings, which, in our opinion, does not allow one of the basic principles of taxation to be applied. The radically opposite system of taxation of personal income in Poland is considered. The main differences in the organization of taxation of wages between the tax systems of both countries are presented.

The main problem aspects of the application of the unified rate of payroll tax in Ukraine are highlighted. The advantages of using the personal income tax scale on the example of its application by the Polish fiscal services are outlined. The expediency of changing the order of taxing income from wages is substantiated. On the basis of the study, it was proposed to introduce concrete actions to improve the organization of income taxation by introducing differentiated tax rates in order to adhere to the principle of social justice.

Thus, the introduction of a progressive scale of taxation of individuals' incomes will become a real and effective measure to change the method of taxation of personal income tax and bring the domestic tax system closer to European counterparts.

Keywords: personal income tax, social justice, income quota, tax quota, taxation scale, specifics of taxation in Ukraine and in Poland.

Надійшла до редакції 30.05.19 р.

КРАУДФАНДІНГ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ІНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

*О. Я. Колещук, к. е. н., доцент, Національний університет «Львівська політехніка»,
orest.y.koleshchuk@lpnu.ua*

У статті визначено, що на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України відбуваються радикальні зміни економічної системи, в якій підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств досягається на засадах інноваційної модернізації технічного, технологічного та інтелектуального потенціалів. Досягнення стратегічних цілей вітчизняних підприємств в умовах постійних змін, що перетворюють інформаційні ресурси та інтелектуальний потенціал на вирішальні фактори виробництва, вимагає пошуку ефективних концепцій стратегічного управління інноваційністю підприємства.

Визначено, що в сучасний період прогнозування все ширше входить практично в усі сфери розвитку підприємства та є основою для планування його діяльності. У статті розглянуто різні методи прогнозування. Запропоновано економіко-технологічний підхід до прогнозування рівня інноваційної рефлексії підприємств. Виявлено, що практичне застосування того чи іншого методу прогнозування визначається такими факторами, як об'єкт прогнозу, його точність, наявність вихідної інформації, кваліфікація прогнозиста.

Наведено результати прогнозування рівня інтегрального показника інноваційної рефлексії аналізованих машинобудівних підприємств, яке свідчить про зниження його складових, що негативно вплине на подальший розвиток підприємств. Виявлено, що машинобудівним підприємствам при розробці стратегій необхідно шукати засоби, інструменти і методи для покращення процесу управління інноваційністю підприємствами.

Визначено, що необхідно використовувати всі альтернативні можливості для залучення додаткових інвестицій, одним з яких є краудфандінг як стратегічний інструмент інституційної модернізації фінансового забезпечення процесу управління інноваційністю підприємств. Доведено, що саме краудфандінг може стати поштовхом для розвитку процесу інноваційності підприємств, а також підвищить рівень їх фінансування.

Ключові слова: інноваційний розвиток, стратегічне управління інноваційністю підприємства, ефективність інноваційності, стратегія, прогнозування.

Постановка проблеми. Головним вектором підвищення ефективності виробництва, забезпечення економічного зростання на сучасному етапі є розвиток стратегічного управління інноваційністю підприємства, а саме: використання накопичених знань та креативного людського потенціалу; вдосконалення засобів і предметів праці, виробничих технологій і систем управління;

поліпшення використання природних ресурсів тощо.

Кожне підприємство в процесі свого існування стикається з проблемами невизначеності в різних напрямках своєї діяльності. Повною мірою запобігти уникнення невизначеності неможливо, але для її мінімізації необхідно використовувати різні інструменти, одним з яких є прогнозування.

У прогнозуванні розрізняють два напрямки: теоретико-пізнавальний і управлінський, які пов'язані з формуванням та впровадженням ефективного стратегічного управління інноваційністю підприємства **Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Питаннями прогнозування діяльності підприємств та інноваційного розвитку займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: Р. Акофф [1], Р. Білик [2], О. Гарафонов [4], І. Єгоров [5], С. Ковальчук [6], В. Прохорова [7], Л. Федулова [8] В. Чобіток [9], Н. Чухрай [10] та інші.

Аналіз цих робіт свідчить про те, що вимагають подальших досліджень питання, пов'язані з прогнозуванням інноваційної рефлексії підприємств.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є обґрунтування ефективності використання краудфандінгу як стратегічного інструменту інституційної модернізації фінансового забезпечення процесу управління інноваційністю підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягнення стратегічних цілей вітчизняних підприємств в умовах сталих змін, що перетворюють інформаційні ресурси та інтелектуальний потенціал на вирішальні фактори виробництва, вимагають пошуку ефективних концепцій стратегічного управління інноваційністю підприємства. Принцип домінування стратегічних аспектів у плануванні діяльності підприємств відіграють довгострокову сутність характеру результатів, тривалого циклу впровадження процесу інноваційності та його важливості для забезпечення їх конкурентоспроможності.

Принципи гнучкості, адаптивності та активності стратегічного управління інноваційністю підприємств повинні мати динамічну реакцію на зміну планів або реагувати вчасно на відхилення в ході робіт, що виникають під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів.

В сучасний період прогнозування все ширше входить практично в усі області розвитку підприємства та є основою для планування його діяльності.

Вихідна інформація включає дані, які використовуються в процесі вибору методу прогнозування, створення методик і довідково-нормативних матеріалів. Від повноти і достовірності цієї групи інформації зале-

жить наукова обґрунтованість, застосовуваних методів прогнозування, обґрунтованість і точність прогнозів (рис. 1).

Існують різні методи прогнозування [2,4,6,10]:

1. Нормативний метод (для прогнозування ефективності, можливостей насичення ринків збуту. Термін попередження до 10–15 років);

2. Експериментальний метод (для прогнозування ефективності і термінів заміни обладнання, термінів випуску продукції, можливості і термінів насичення проектованої продукцією ринків збуту. Термін попередження до 10–15 років);

3. Параметричний метод (для складання середньострокових прогнозів корисного ефекту, можливої зміни ринків збуту аналізованої продукції. Термін прогнозування до 10 років);

4. Метод екстраполяції (використовується при оцінці окремих видів ресурсів в цілому на підприємстві, а також корисний ефект продукції. Термін прогнозування до 5 років);

5. Індексний метод (при прогнозуванні корисного ефекту, потужностей обладнання кожного виду. Термін прогнозування до 5 років);

6. Експертний метод (при проведенні прогнозування можливих ринків збуту, строків оновлення продукції. Термін прогнозування не обмежений);

7. Метод оцінки технічних стратегій (для формування вимог щодо розроблюваного виробу у вигляді набору цілей і визначення засобів, способів і шляхів, необхідних для досягнення поставлених цілей);

8. Функціональний метод (при прогнозуванні можливості появи на даному ринку збуту нових матеріальних носіїв даного виду корисного ефекту. Термін прогнозування не обмежений);

9. Комбінований метод (застосовується для всіх видів прогнозування корисного ефекту. Термін прогнозування необмежений).

Практичне застосування того чи іншого методу прогнозування визначається такими факторами, як об'єкт прогнозу, його точність, наявність вихідної інформації, кваліфікація прогнозиста та ін.

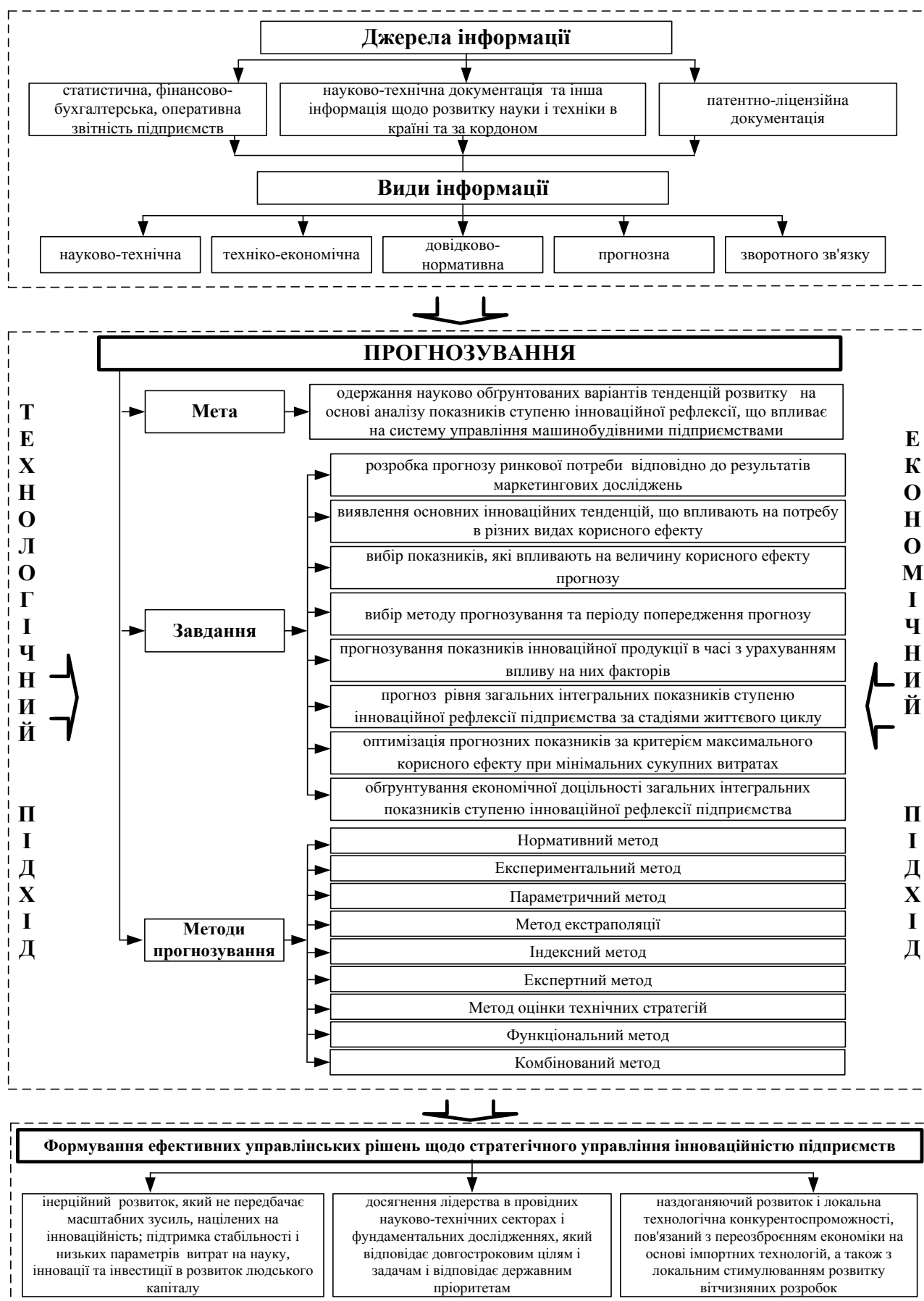

Рис. 1. Економіко-технологічний підхід до прогнозування рівня інноваційної рефлексії підприємств

Прогноз – комплексна ймовірність оцінювання вмісту, створення та об'єктів майбутнього розвитку наукових та технічних наук у тій чи іншій області. Процес розробки прогнозів називається прогнозуванням [4,6].

Основна функція науково-технічного прогнозування дає змогу знайти в найвищому рівні ефективний путь, що вивчає об'єкти на основі всесвітнього ретроспективного аналізу та дослідження сучасних їхніх журналів.

В таблиці 1 наведено перелік машинобудівних підприємств, що аналізуються.

Таблиця 1
Перелік машинобудівних підприємств, що аналізуються

Назва машинобудівного підприємства	Місце знаходження
Приватне акціонерне товариство «Київський ремонтно-механічний завод»	м. Київ
Приватне акціонерне товариство «Харківський тракторний завод»	м. Харків
Публічне акціонерне товариство «Електромашина»	м. Харків
Приватне акціонерне товариство «Харківський верстатобудівний завод»	м. Харків
Публічне акціонерне товариство «Коростенський машинобудівний завод»	м. Коростень, Житомирська обл.
Приватне акціонерне товариство «Токмацький ковальсько-штампувальний завод»	м. Токмак, Запорізька обл.
Приватне акціонерне товариство «Завод агротехнічних машин»	м. Запоріжжя
Приватне акціонерне товариство «Одеський машинобудівний завод»	м. Одеса
Приватне акціонерне товариство «Полтавський турбомеханічний завод»	м. Полтава
Публічне акціонерне товариство «Дрогобицький машинобудівний завод»	м. Дрогобич, Львівська обл.
Акціонерне товариство «Харківський машинобудівний	м. Харків

Назва машинобудівного підприємства	Місце знаходження
завод «СВІТЛО ШАХТАРЯ»	
Акціонерне товариство «ТУРБОАТОМ»	м. Харків
Приватне акціонерне товариство «Куп'янський машинобудівний завод»	м. Купянськ, Харківської обл.
Приватне акціонерне товариство «Смілянський машинобудівний завод»	м. Сміла, Черкаська обл.
Публічне акціонерне товариство «Дніпропетровський агрегатний завод»	м. Дніпро
Публічне акціонерне товариство «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання»	м. Суми
Приватне акціонерне товариство «Криворізький завод гірничого обладнання»	м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.
Приватне акціонерне товариство «Барський машинобудівний завод»	м. Бар, Вінницька обл.
Публічне акціонерне товариство «Запорізький електроапаратний завод»	м. Запоріжжя
Приватне акціонерне товариство «ТРАНСМАШ»	м. Харків

На прикладі Приватне акціонерне товариство «Київський ремонтно-механічний завод» наведено в таблиці 2 результати розрахунків прогнозних показників інтегрального показника інноваційної рефлексії на 2018–2022 рр.

Таблиця 2
Прогноз інтегрального показника інноваційної рефлексії ПАТ «Київський ремонтно-механічний завод» на 2018–2022 рр.

Період	Інтегральний показник	Прогноз	Відхилення
2010	0,65	#Н/Д	#Н/Д
2011	0,642	0,610	0,032
2012	0,637	0,618	0,019
2013	0,653	0,629	0,024
2014	0,631	0,629	0,002
2015	0,663	0,639	0,024

Період	Інтегральний показник	Прогноз	Відхилення
2016	0,56	0,616	-0,056
2017	0,542	0,554	-0,012
2018	—	0,597	—
2019	—	0,598	—
2020	—	0,607	—
2021	—	0,585	—
2022	—	0,526	—

Графічні результати прогнозування рівня інтегрального показника інноваційної рефлексії Приватного акціонерного товариства «Київський ремонтно-механічний завод» наведено на рис. 2. На рис. 2а та рис. 2б наведено графічні результати прогнозу інтегрального показника інноваційної рефлексії підприємств, що аналізуються.

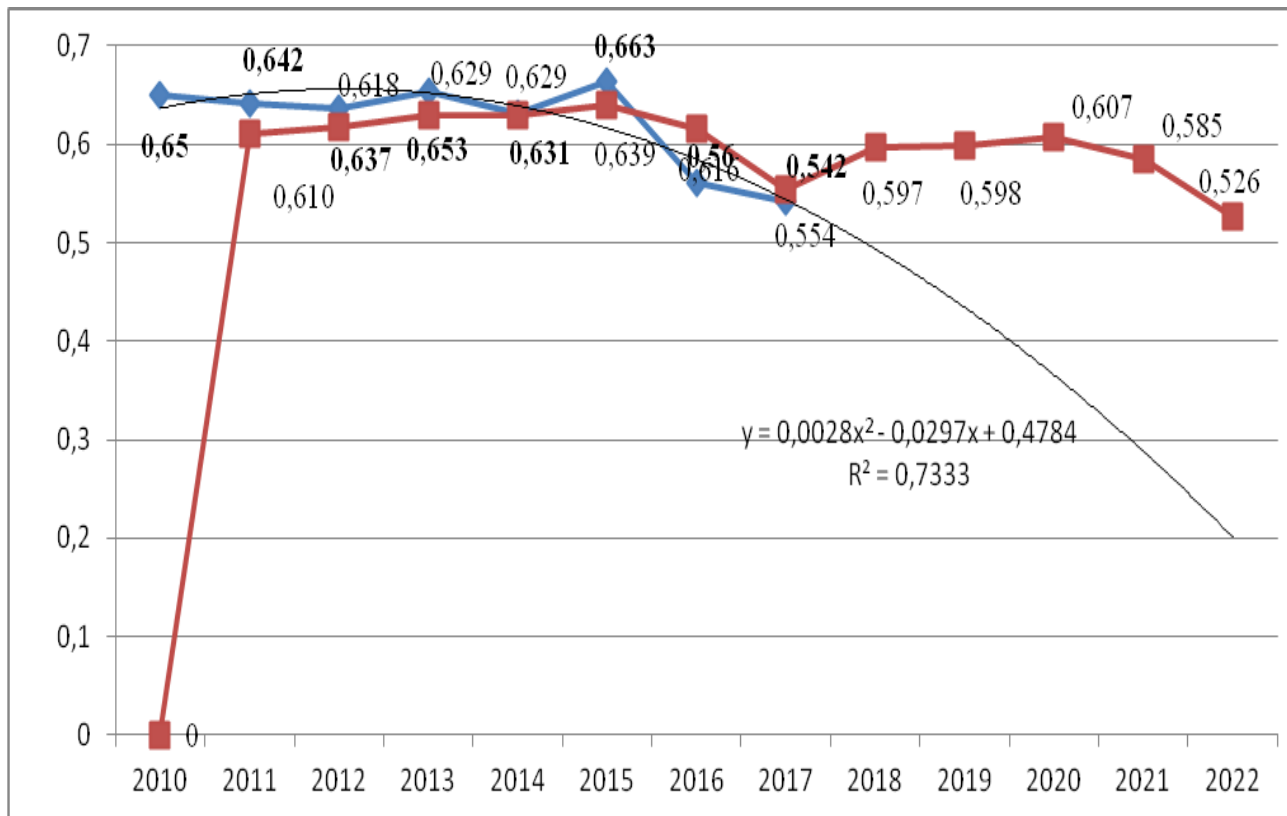

Рис. 2 Результати прогнозування рівня інтегрального показника інноваційної рефлексії Приватного акціонерного товариства «Київський ремонтно-механічний завод».

Результати прогнозування рівня інтегрального показника інноваційної рефлексії машинобудівних підприємств свідчать про зниження його рівня, що негативно вплине на подальший розвиток підприємств. Отже, машинобудівним підприємствам при розробці стратегій необхідно шукати засоби, інструменти, методи тощо для покращення процесу управління інноваційністю підприємствами.

Для ефективного розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств необхідно впроваджувати стратегічне управління інноваційністю, яке буде направлене на залучен-

ня додаткового інвестування. Вітчизняним машинобудівним підприємствам дуже важко знайти інвесторів, їх стримують політичне, економічне та законодавче середовище, держава в свою чергу теж не має можливостей в повному обсязі допомагати розвитку процесу інноваційності, тому керівництву необхідно знаходити альтернативні джерела для підтримання та розвитку процесу інноваційності. Одним із напрямків фінансування процесу інноваційності виступає краудфандінг, що є інноваційним фінансовим інститутом, що сприяє інституційній модернізації фінансових систем.

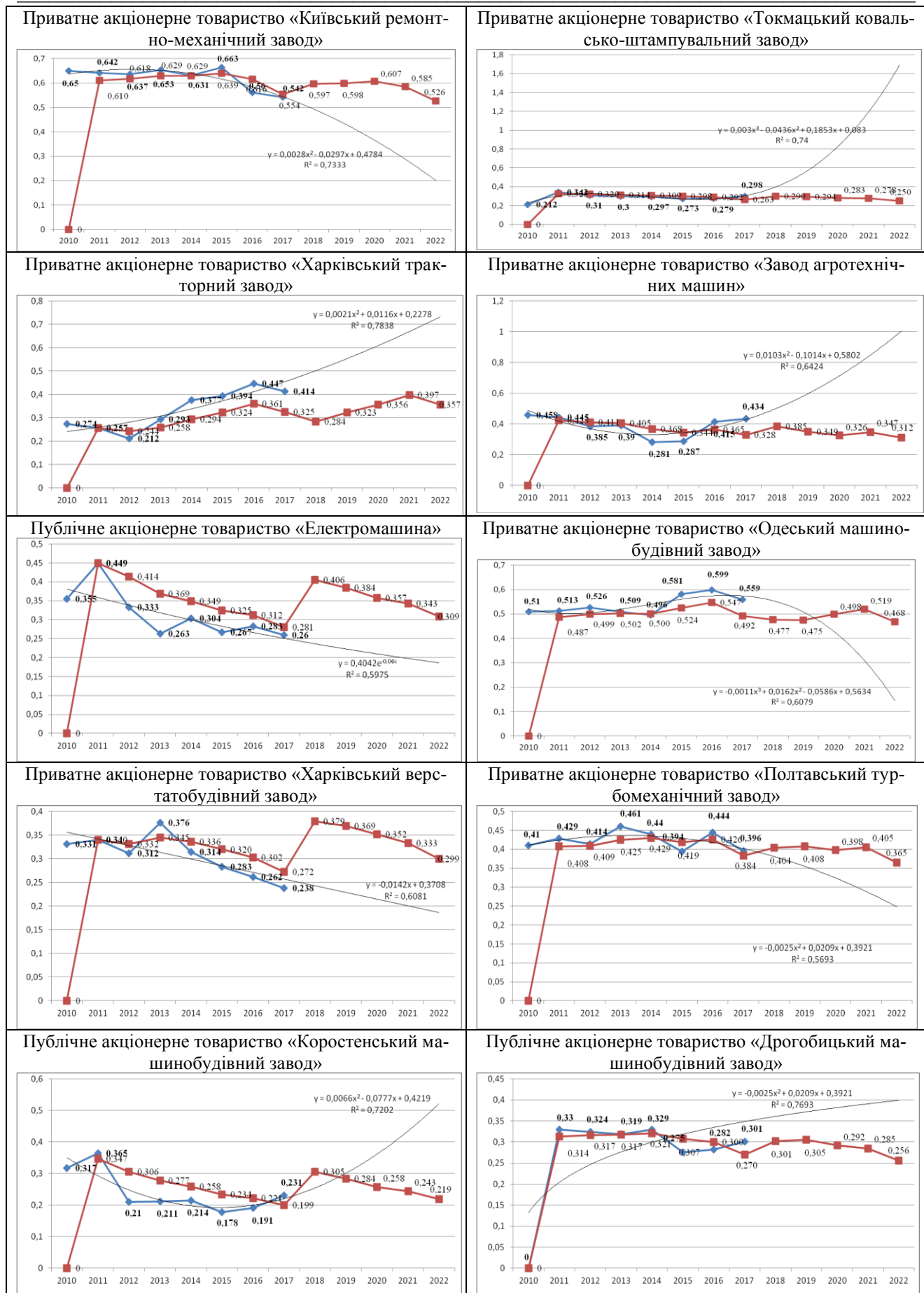

Рис. 2.а. Результати прогнозування рівня інтегрального показника інноваційної рефлексії машинобудівних підприємств

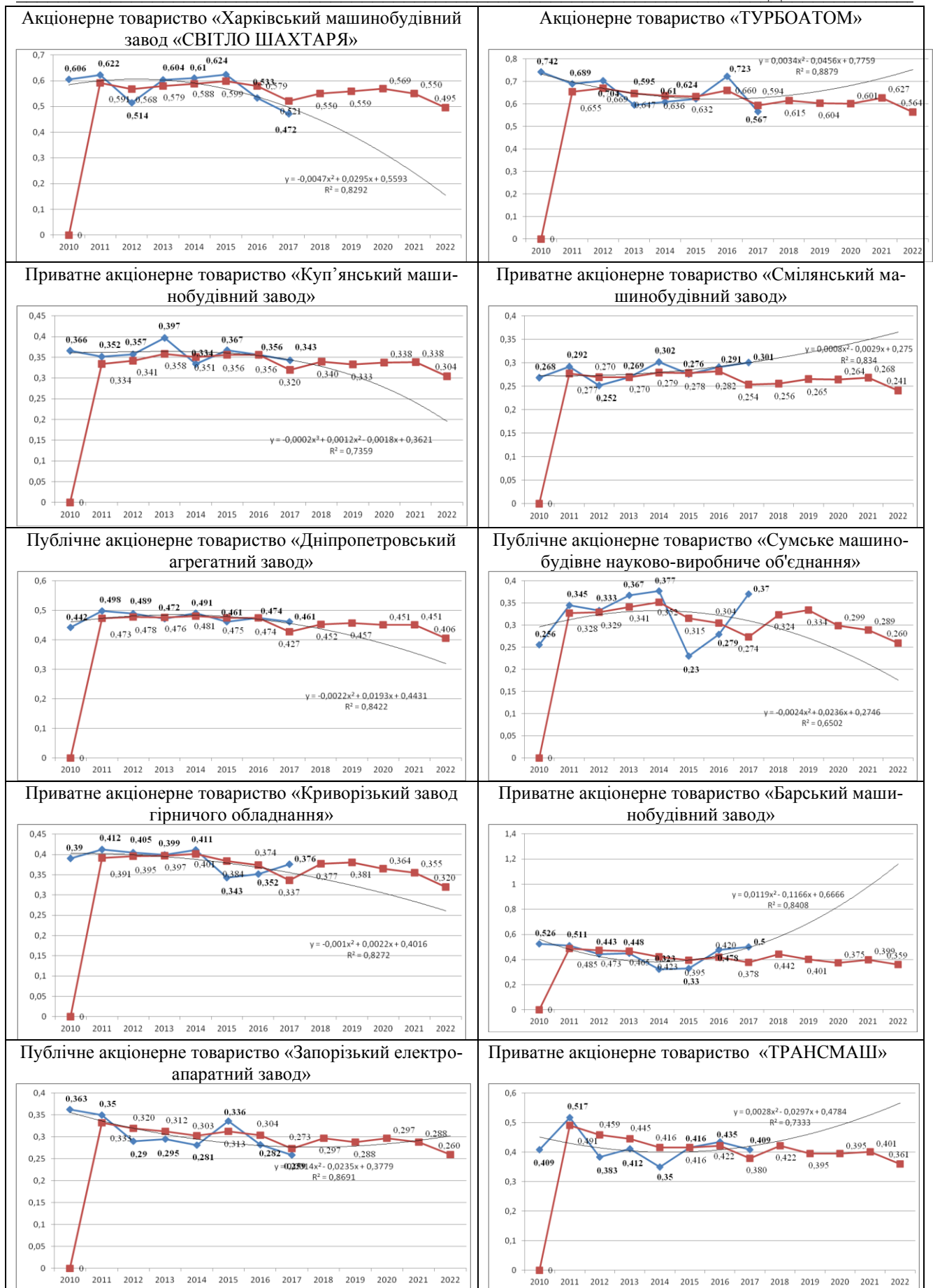

Рис. 2.6. Результати прогнозування рівня інтегрального показника інноваційної рефлексії машинобудівних підприємств.

Краудфандінг варто розглядати як інструмент фінансування інноваційних проєктів шляхом відкритого заклику на основі матеріальної чи моральної зацікавленості потенційних спонсорів [3]. До його особливостей слід віднести: використання інтернет-платформ, що по'єднує кредиторів та позичальників; спрямованість на фінансування

не особливо вигідних для традиційних учасників фінансового ринку проєктів. Водночас краудфандінгу притаманні значний ризик банкрутства для підприємств-позичальників та значний рівень невизначеності для інвесторів Категорії краудфандінгу наведено на рис.3.

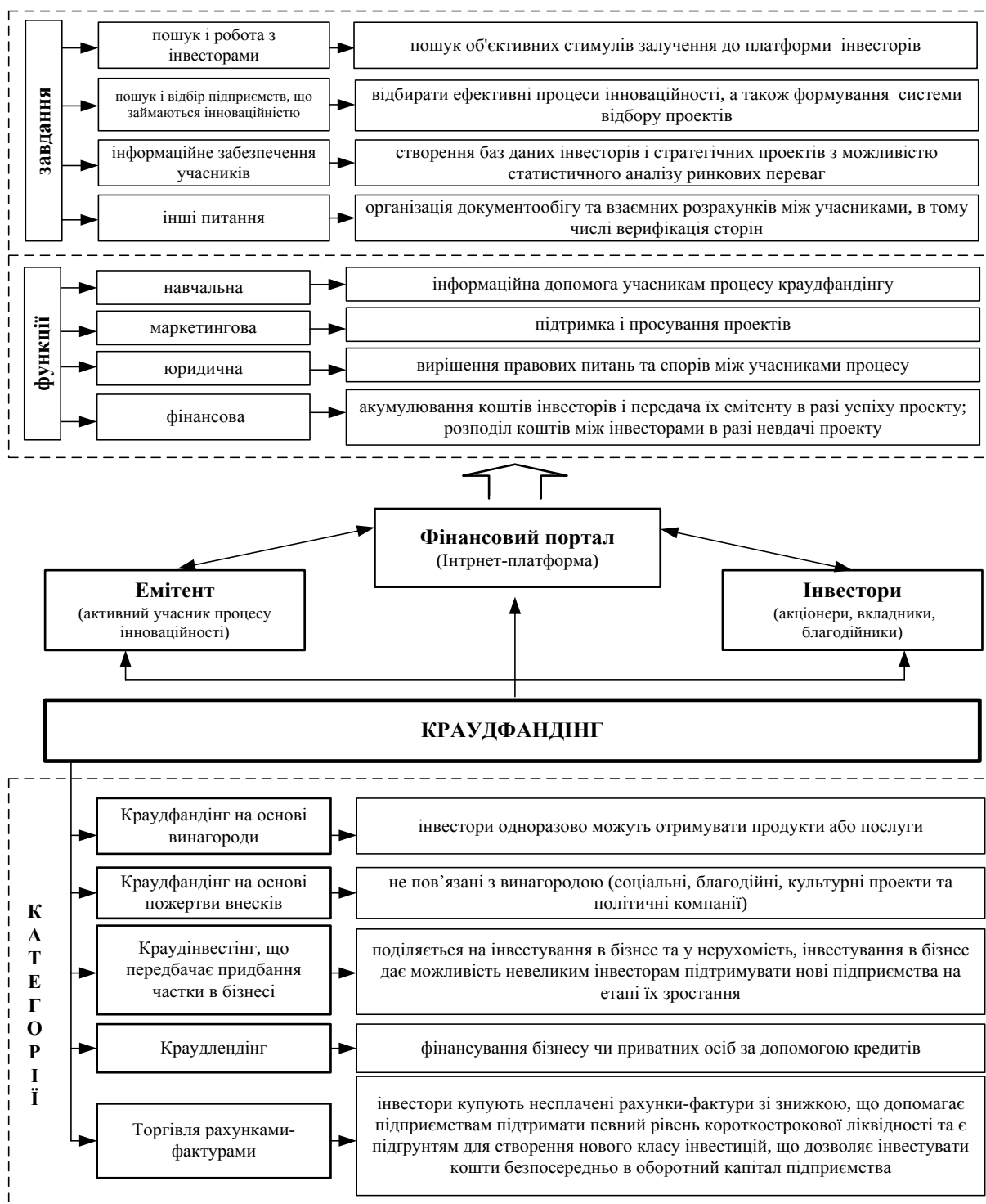

Рис. 3. Краудфандінг як стратегічний інструмент інституційної модернізації фінансового забезпечення процесу управління інноваційністю підприємств.

Важливу роль в процесі фінансування процесу інноваційності через використання інституту краудфандінгу відіграють саме інвестори. Інвесторів, які вкладають кошти в інвестування процесу інноваційності, можна розділити на дві категорії (рис. 4).

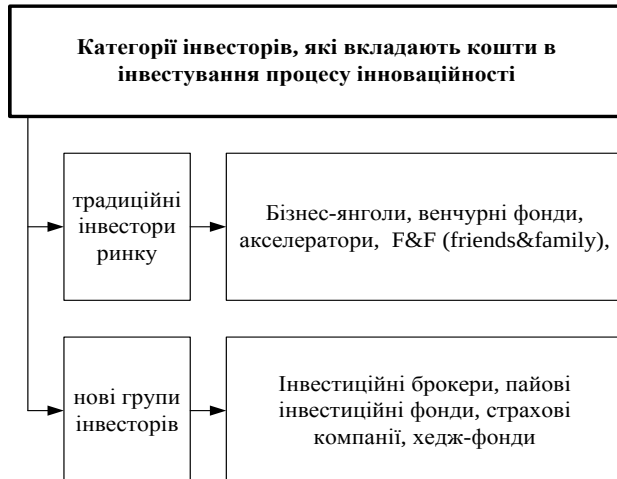

Рис. 4. Категорії інвесторів, які вкладають кошти в інвестування процесу інноваційності.

На основі аналізу діяльності існуючих в світі краудфандінгових платформ можна виділити кілька типів краудфандінга. Краудфандінгові платформи можуть відноситися до однієї з двох великих моделей [3]: негрошової (благодійний краудфандінг і класичний краудфандінг); грошової; поєднувати в собі характеристики не грошової та грошової моделі. У першій моделі, інвестор не отримує фінансовий дохід від своїх інвестицій. Друга модель орієнтована на отримання фінансової вигоди. У середині кожної моделі можна виділити декілька типів.

Спонукальним чинником для інвесторів в краудфандінгу є можливість взяти участь в розробці і реалізації проекту, яка має моральну або матеріальну цінність.

Класичний (бонусний) краудфандінг (reward-based crowdfunding) передбачає, що підприємець за рахунок виручених від попереднього продажу продукту або послуги грошей організовує власний бізнес без залучення додаткового акціонерного або позикового капіталу. Подібний тип краудфандінгу вкрай широко поширений.

Висновок. Процес інноваційності на підприємствах відчуває дефіцит інвестицій-

них ресурсів. Підприємства знаходяться в постійному пошуку економії ресурсів за рахунок зменшення виробничих витрат для збільшення прибутку як чинника подальших інноваційних перетворень. Тобто, процес інноваційності на підприємствах в більшості випадків проходить в рамках, які були фінансово посилені самим підприємствам. Отже, необхідно використовувати всі альтернативні можливості для залучення додаткових інвестицій, одним з яких є краудфандінг як стратегічний інструмент інституційної модернізації фінансового забезпечення процесу управління інноваційністю підприємств. Саме краудфандінг може стати поштовхом для розвитку процесу інноваційності підприємств, а також підвищить рівень їх фінансування.

Література.

1. Акофф Р. Планирование будущего корпорации. Пер. с англ. / Р. Акофф. – М. : Прогресс, 1985. – 328 с.
2. Білик Р. С. Моделі інноваційного розвитку національних економік в умовах глобальної конкуренції / Р. С. Білик // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2016. – Випуск 2 (48). – С. 16–23.
3. Волосович С. Краудфандінг як метод фінансування проектів / С. Волосович, А. Василенко // Modern Economics. – 2017. – № 3. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/crowdfunding-as-an-innovativemethod>
4. Гарафонов О. І. Основні напрямки оцінки інноваційного розвитку та управління інноваціями на підприємствах / О. І. Гарафонов // Бізнес Інформ. – 2014. – № 3. – С. 100–103.
5. Єгоров І. Ю. Система комплексних індикаторів оцінки науково-технічної та інноваційної діяльності в контексті процесів євроінтеграції. / І. Ю. Єгоров // Наука та інновації. – 2016. – № 4. – С. 21–23.
6. Ковальчук С. Сучасний стан інноваційного розвитку промислових підприємств України / С. Ковальчук // Економіст. – 2012. – № 10. – С. 27–32.
7. Прохорова В. В. Методический подход к разработке и реализации управленческих инноваций / В. В. Прохорова // Бізнес Інформ. – 2011. – №3. – С. 120–123.
8. Федулова Л. І. Інноваційна економіка : підручник. / Л. І. Федулова. – Київ : Либідь, 2006. – 480 с.
9. Чобіток В. І. Формування системи оцінки інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств / В. І. Чобіток // Соціальна економіка. – Випуск 53 (1). – 2017. – С. 137–139.
10. Чухрай Н. І. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове і логістичне за-

References

1. Akoff, R. (1985). Planirovanye budushcheho korporatsyy . Per. s anhl. / R. Akoff. – Moskva: Prohress.
2. Bilyk, R.S. (2016). Modeli innovatsiinoho rozvytku natsionalnykh ekonomik v umovakh hlobalnoi konkurentsii. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya Ekonomika. Vypusk 2 (48), 6-23.
3. Volosovych, S., & Vasylenko, A. (2017). Kraudfandinh yak metod finansuvannia proektiv. Modern Economics, (3). Retrieved from <https://modecon.mnau.edu.ua/crowdfunding-as-an-innovativemethod> [in Ukrainian]
4. Harafonova, O.I. (2014). Osnovni napriamky otsinky innovatsiinoho rozvytku ta upravlinnia innovatsiiamy na pidpriemstvakh. Biznes Inform, (3), 100-103.
5. Yehorov, I.Yu. (2016). Systema kompleksnykh indyikatoriv otsinky naukovy-tekhnichnoi ta innovatsiynoi diialnosti v konteksti protsesiv yevrointehratsii. Nauka ta innovatsii, (4), 21-23.
6. Kovalchuk, S. (2012). Suchasnyi stan innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv Ukrainy. Ekonomist, (10), 27-32.
7. Prokhorova, V.V. (2011). Metodicheskyi podkhod k razrobotke y realizatsyy upravlencheskykh Biznes Inform, (3), 120-123.
8. Fedulova, L.I. (2006). Innovatsiina ekonomika. Kyiv: Lybid.
9. Chobitok, V.I. (2017). Formuvannia systemy otsinky innovatsiino-investytsiynoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv. Sotsialna ekonomika, 53(1), 137-139.
10. Chukhrai, N. I. (2002). Formuvannia innovatsiinoho potentsialu pidpriemstva: marketynhove i lohystichne zabezpechennia. Lviv: Vyd-vo NU «LP».

КРАУДФАНДИНГ КАК СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ ИНСТИТУЦИОННОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОЦЕССА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

А. Я. Колещук, к. э. н., доцент, Национальный университет «Львовская политехника»

В статье определено, что на современном этапе социально-экономического развития Украины происходит радикальное изменение экономической системы, в которой повышение конкурентоспособности отечественных предприятий достигается на основе инновационной модернизации технического, технологического и интеллектуального потенциала. Достижение стратегических целей отечественных предприятий в условиях постоянных изменений, которые превращают информационные ресурсы и интеллектуальный потенциал в решающие факторы производства, требует поиска эффективных концепций стратегического управления инновационностью предприятия.

Определено, что в современный период прогнозирование все шире входит практически во все области развития предприятия и является основой для планирования его деятельности. В статье рассмотрены различные методы прогнозирования. Предложен экономико-технологический подход к прогнозированию уровня инновационной рефлексии предприятий. Определено, что практическое применение того или иного метода прогнозирования определяется такими факторами, как объект прогноза, его точность, наличие исходной информации, квалификация прогнозиста.

Приведены результаты прогнозирования уровня интегрального показателя инновационной рефлексии машиностроительных предприятий, которое свидетельствует о снижении его составляющих, что негативно влияет на дальнейшее развитие предприятий. Выявлено, что машиностроительным предприятиям при разработке стратегий необходимо искать средства, инструменты и методы для улучшения процесса управления инновационностью предприятия.

В статье определена необходимость использования всех альтернативных возможностей для привлечения дополнительных инвестиций, одним из которых является краудфандинг как стратегический инструмент институциональной модернизации финансового обеспечения процесса управления инновационностью предприятий. Именно краудфандинг может стать толчком для развития процесса инновационности предприятий, а также повысит уровень их финансирования.

Ключевые слова: инновационное развитие, стратегическое управление инновационностью предприятия, эффективность инновационности, стратегия, прогнозирование.

CROUDFUNDING AS A STRATEGIC INSTRUMENT OF INSTITUTIONAL
MODERNIZATION OF FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISE INNOVATION
MANAGEMENT PROCESS

*O. Ya. Koleshchuk, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Lviv Polytechnic National
University*

At the present stage of social and economic development of Ukraine, there is a radical change in the economic system, where the increase in the competitiveness of domestic enterprises is based on innovative modernization of technical, technological and intellectual potential and the most important strategic tasks. Achievement of the strategic goals by domestic enterprises requires the search for effective concepts of strategic management of enterprise innovativeness in the face constant changes turning information resources and intellectual potential into decisive production factors.

It is determined that at present, forecasting is increasingly included in almost all areas of the enterprise's development and is the basis for planning its activities. The article discusses various forecasting methods. An economic and technological approach to predicting the level of innovative reflection at an enterprise is proposed. It is determined that the practical application of one or another forecasting method is determined by such factors as the object forecasting, its accuracy, availability of initial information, forecaster's qualification, etc.

The results of forecasting the level of integral indicator of innovative reflection at the machine-building enterprises are presented, they indicate a decrease in these indicators, which will negatively affect the further development of enterprises. It was revealed that machine-building enterprises, when developing strategies, need to look for means, tools, methods, etc. to improve the process innovation management.

The article determines that it is necessary to use all the alternative opportunities to attract additional investment, one of which is crowdfunding as a strategic tool for institutional modernization financial support for the enterprise innovation management process. Crowdfunding can be the impetus for the development of the innovativeness of enterprises, as well as increase in their financing level.

Keywords: innovative development, strategic innovation management of an enterprise, innovation efficiency, strategy, forecasting.

Надійшла до редакції 22.04.2019 р.

ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТРУКТУРНИМИ ТРАНСФОРМАЦІЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

*А. В. Проценко, здобувач, Українська інженерно-педагогічна академія,
protsenko-1@ukr.net*

У статті визначено, що в сучасних умовах функціонування світової економічної системи наявність сфери управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу на підприємствах сприяє їх стратегічному інноваційному розвитку та переходу України на шлях сталого економічного зростання. Оскільки ринкові умови характеризуються нестабільністю фінансового становища підприємств, обумовленого мінливістю попиту та пропозиції, цін на товари й матеріально-технічні ресурси, змінами в конкурентному середовищі та іншими макро- і мікроекономічними факторами, то однією з першочергових задач управління підприємством стає формування й оцінка поточних і перспективних можливостей – управління його інноваційним потенціалом.

Удосконалено поняття «управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу підприємства і визначено, що це – модель послідовної реалізації дій, які спрямовано на утворення сукупності інноваційних ресурсів, реалізація яких сприяє покращенню й оптимізації виробництва, дає можливість впроваджувати та створювати інновації для досягнення стратегічних конкурентних переваг та забезпечення поступального розвитку підприємства.

Доведено, що система структурних трансформацій інноваційного потенціалу підприємств є сукупністю всіх наявних та потенційних ресурсів підприємства, що можуть забезпечити досягнення в поточній та довгостроковій перспективі визначених стратегічних цілей з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища.

Продемонстровано, що здійснення якісного аналізу інноваційного потенціалу підприємства дозволить забезпечити відповідний рівень економічно-фінансової стійкості підприємства через наявність достатнього обсягу власного капіталу, забезпечити інвестиційний та інноваційний розвиток підприємства завдяки виявленню достатніх можливостей з іммобілізації капіталу із зовнішніх джерел.

Ключові слова: управління, структурні трансформації, інноваційний потенціал, ефективність управління, стратегія, підприємство.

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування світової економічної системи наявність сфери управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу підприємств на вітчизняних підприємствах сприяє їх стратегічному інноваційному розвитку та переходу України на фінансово-економічний шлях зростання. Оскільки ринкові умови характеризуються нестабільністю фінансового становища підприємств, обумовленого мінливістю попиту та пропозиції, цін на товари й мате-

ріально-технічні ресурси, змінами в конкурентному середовищі та іншими макро- і мікроекономічними факторами – однією з першочергових задач керівництва підприємства стає формування й оцінка поточних і перспективних можливостей – управління інноваційним потенціалом. Це викликано, насамперед, необхідністю забезпечення ефективності функціонування й зміцнення конкурентоспроможності промислових підприємств на світовому ринку.

Саме тому, для подолання кризових явищ промисловим підприємствам доцільно здійснювати не тільки управління інноваційним потенціалом, а й використовувати наукомістку продукцію на міжнародному ринку, що, своєю чергою, сприятиме покращенню інноваційних процесів та інноваційній активності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями управління структурними трансформаціями та інноваційного потенціалу займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: Богма О.[1], Гук О.[2], Гурочкіна В.[3], Іванілова О.[4], Касс М. [5], Левченко Ю. [6], Мазаракі А.[7], Сенів Б. [8], Сидорчук І. [9], Шилова О. [10] та інші. Аналіз цих робіт свідчить про те, що вимагають подальших досліджень питання пов'язані з дослідженням теоретичного базису управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу підприємств.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є удосконалення теоретико-емпіричного базису управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методика визначення сутності економічної категорії «управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу підприємств» повинна базуватися на чіткому визначенні понять «інноваційний потенціал» та «структурні трансформації». Трактують категорій «інновації» та «потенціал» в економічній літературі є неоднозначним й суперечливим. Австрійський економіст вперше ввів в науковий обіг термін «інновації» і розглянув питання нових комбінацій чинників виробництва, нових продуктів, нових технологій, нових ринків, нових видів сировини. Згідно його теорії інновація є головним джерелом прибутку [3]. Визначення поняття «інновація» в науковій думці представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «інновація» в науковій думці

Автор	Визначення	Ключові слова
1	2	3
Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс]: Закон України № 40-IV від 4.07.2002. Із змінами, внесеними згідно із Законами від 16.10.2012. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/	Новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери	Конкурентоздатні технології, організаційно-технічні рішення
Азгальдов Г. Г., Костин А. В. (2008).	Процес (або результат процесу), в якому використовується частково або повністю охороноздатні результати інтелектуальної діяльності; та (або) забезпечується випуск патентоспроможної продукції; та (або) забезпечується випуск товарів (послуг), що за якістю відповідають світовому рівню	Процес (або результат процесу)
Твісс Б. (1989).	Процес, у якому винахід або нова ідея набуває економічного змісту	Процес, нова ідея
Барютин Л. С. (2004).	Результати наукових досліджень і розробок, спрямовані на вдосконалення процесу виробничої діяльності, економічних, правових і соціальних відносин у галузі науки, культури, освіти, в інших сферах діяльності суспільства	Результати наукових досліджень і розробок
Санто Б. (1990).	Суспільно-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, і у випадку, якщо інновація орієнтована на економічну вигоду, прибуток, її поява на ринку може принести додатковий дохід	Суспільно-економічний процес, практичне використання ідей і винаходів

Автор	Визначення	Ключові слова
1	2	3
Фатхутдинов Р. А. (2008).	Кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкта управління й отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту	Кінцевий результат впровадження нововведення
Валента Ф. (2008).	Зміна в первісній структурі виробничого організму, тобто перехід внутрішньої структури до нового стану	Зміна в первісній структурі виробничого організму
Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. (2003).	Нове явище, новаторство або будь-яка зміна, яка вноситься суб'єктом господарювання у власну діяльність із метою підвищення своєї конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках	Нове явище, новаторство або будь-яка зміна

Таким чином, розглянувши визначення «інновація» можна сказати, що це – процес (нова ідея або винахід), який під час впровадження (розробки чи створення) може перетворитися у нову стратегічно удосконалену продукцію, технологію для досягнення максимально вигідного ефекту.

Розглядаючи існуючі погляди науковців на зміст поняття «потенціал», який згідно з тлумаченням походить від латинського

слова «*potentia*», в перекладі означає «сила», «змога», «потужність» й визначається як «ступінь потужності (приховані можливості) у якому-небудь відношенні» [2-4]. В сучасних дослідженнях поняття «потенціал» використовується для позначення найбільш оптимальних та перспективних аспектів підвищення ефективності діяльності підприємства (таблиця 2).

Таблиця 2

Визначення поняття «потенціал» в науковій думці

Автор	Визначення	Ключові слова
1	2	3
Євдокимов Ф. І., Мізіна О. В. (2004).	Можливості, наявні сили, запаси, засоби, які можуть бути використані, або як рівень потужності у будь-якому відношенні, сукупність засобів, необхідних для здійснення чого-небудь	Можливості, наявні сили, запаси, засоби
Лاپин Е. В. (2002).	Реальна, фактична здатність підприємства створювати максимальний обсяг матеріальних благ із врахуванням певних ресурсних обмежень, збалансованості трудових та матеріальних ресурсів	Реальна, фактична здатність
Погрішук Б. В. 2	Здатність комплексу параметрів розв'язувати найважливіші виробничі та науково-технічні проблеми забезпечення їх ефективного розвитку	Здатність розв'язувати найважливіші проблеми
Кучерук Г. Ю. (2008).	Можливості підприємства використовувати наявні чи приховані ресурси для досягнення поставленої мети	Можливості підприємства
Назарова О. Г. (2014).	Сукупність можливостей, які були використані для зміни існуючого стану об'єкту в позитивному напрямі, а можуть залишитися не використаними	Сукупність можливостей, зміни
Федонін О. С. (2004).	Сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів	Сукупність різних видів ресурсів
Чумаченко М. Г. (2001).	Результат використання потужностей системи у відносинах, що виникають на підприємстві з метою досягнення максимально можливого фінансового результату	Результат використання потужностей
Бутко М. П. (2010).	Сукупність наявних можливостей для досягнення поставленої мети, що дозволяє оцінити інноваційний потенціал та ступінь його використання	Сукупність наявних можливостей, ступінь використання
Дзюба Т. А. (2016).	Можливості та здатність сукупності ресурсів підприємства виконувати поставлені перед ним завдання, протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, забезпечуючи економічне зростання підприємства	Можливості та здатність сукупності ресурсів

Автор	Визначення	Ключові слова
1	2	3
Сабадирьова А. Л. (2010).	Сукупність якостей системи взаємопов'язаних ресурсів, можливостей та їх мобілізації щодо досягнення поставленої мети підприємства, конкурентних переваг із врахуванням впливу зовнішнього середовища	Якості системи взаємопов'язаних ресурсів
Телешевська С. М. (2016).	Можливості, наявні сили, запаси, засоби, які можуть бути використані, або рівень потужності у будь-кому відношенні, сукупність засобів, необхідних для чогонебудь	Можливості, наявні сили, запаси, засоби
Анчишкин А. И. (1989).	Сукупність різних видів ресурсів, які в процесі виробництва набувають форми факторів виробництва	Сукупність різних видів ресурсів
Гетьман О. О. (2010).	Можливості підприємства виготовляти продукцію певного асортименту, номенклатури та якості у потрібній для споживачів кількості	Можливості підприємства

Визначення поняття потенціалу має не лише важливе наукове, а й практичне значення, оскільки уявлення про його зміст визначає підхід до його оцінки, вимірювання й управління. Отже, потенціал – це стратегічні можливості загальної системи ресурсів та компетентнісних можливостей підприємства створювати конкурентні переваги для досягнення максимального економічно-

го зростання за допомогою реалізації бізнес-процесів.

Існує велика кількість видів потенціалу в залежності від різних класифікаційних ознак. Оскільки кожен із видів потенціалу мають свої особливості, то й класифікаційні ознаки мають бути адаптовані під визначені особливості (рис.1).

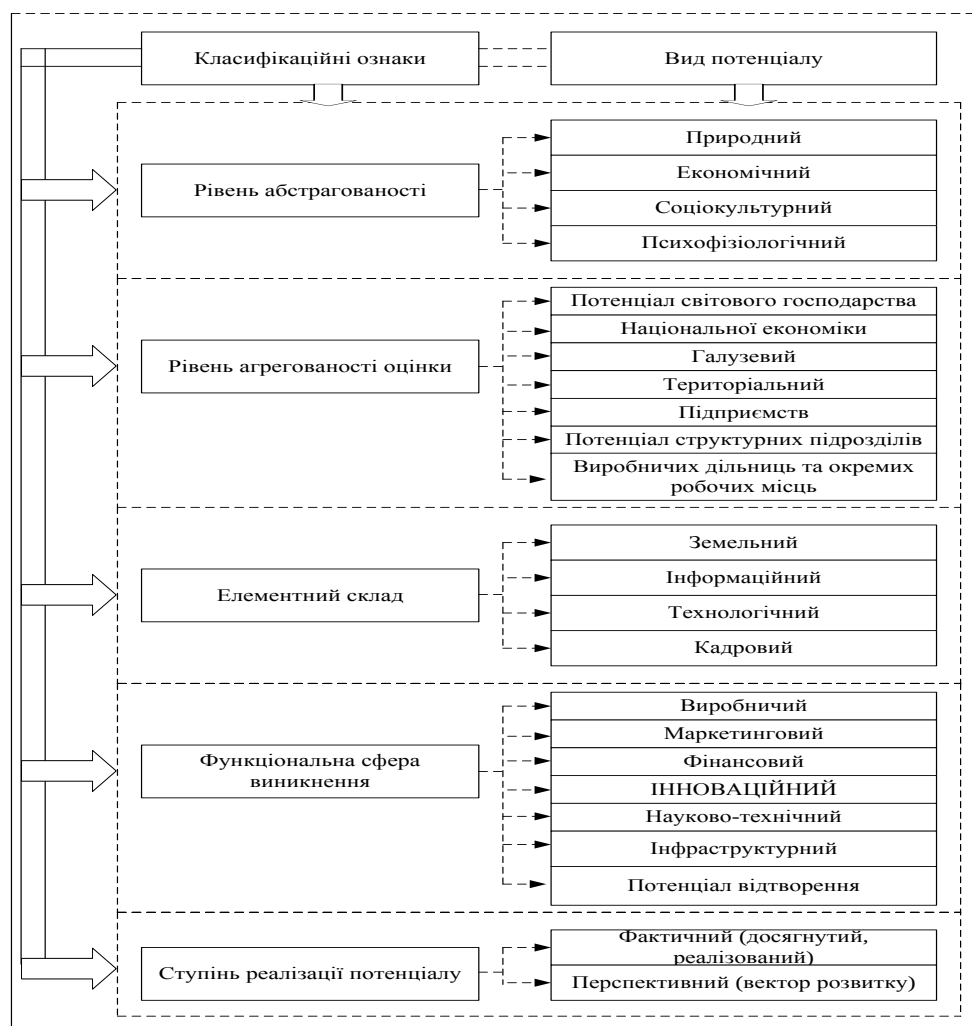

Рис. 1. Види потенціалу за класифікаційними ознаками [2, 5-7, 10]

Саме тому, інноваційний потенціал є сукупністю інноваційних ресурсів. Їх реалізація сприяє покращенню й оптимізації виробництва, дає можливість упроваджувати та створювати інновації для досягнення стратегічних конкурентних переваг підприємства. Таким чином, забезпечується його поступальний розвиток

Отже, дійти згоди стосовно терміну «інноваційний потенціал» вченим-економістам теж не вдається (рис. 2). Як наслідок, відсутній єдиний науково-

емпіричний підхід до аналізу цієї категорії та її структури (табл.3).

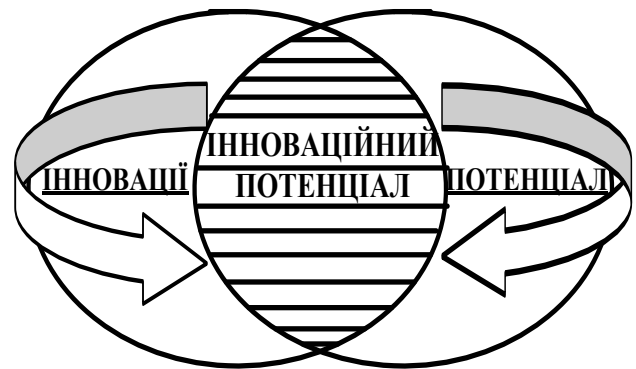

Рис. 2. Структура формування поняття «інноваційний потенціал»

Таблиця 3

Визначення поняття «інноваційний потенціал» в науковій думці

Автор 1	Визначення 2	Ключові слова 3
Гук О. В., Дейнека О. С., Лексін Р. І. (2016).	Сукупність інноваційних ресурсів, реалізація яких сприяє покращенню й оптимізації виробництва, дає можливість упроваджувати та створювати інновації для досягнення стратегічних конкурентних переваг підприємства	Сукупність інноваційних ресурсів
Шилова О. Ю., Чермошенцева Є. С. (2012).	Результат наявності ресурсів (що характеризують кількість і якість факторів виробництва в певних умовах), залучених для досягнення поставлених цілей за допомогою існуючих методів регулювання і координації діяльності суб'єкта господарювання на засадах соціального менеджменту	Результат наявності ресурсів
Вікарчук О. І. (2009).	Складна система показників, яка характеризується цілеспрямованою активністю	Цілеспрямована активність
Данько М. (2007).	Сукупність елементів, необхідних для вирішення певних виробничих проблем, і готовності суб'єкта господарювання до їх вирішення	Вирішення виробничих проблем
Гриньов А. В. (2003).	Сукупність усіх наявних матеріальних і нематеріальних активів підприємства, що використовуються в процесі здійснення інноваційної діяльності	Сукупність активів підприємства
Кокурин Д. І. (2010).	Містить невикористані приховані можливості накопичених ресурсів, що можуть бути залучені для досягнення цілей економічних суб'єктів	Приховані можливості
Балабанов І. Т. (2000).	Утворюють матеріальні, фінансові, інформаційні, науково-технічні ресурси, що застосовуються в інноваційній діяльності підприємства	Застосовуються в інноваційній діяльності
Верба В. А., Новікова І. В. (2003).	Цілеспрямована комбінація інноваційних ресурсів та каталізаторів, які роблять можливим використання цих ресурсів для досягнення цілей інноваційної діяльності, підвищення рівня конкурентоспроможності та стратегічного успіху підприємства	Цілеспрямована комбінація інноваційних ресурсів
Богма О. С. (2011).	Можливості реального використання ресурсів підприємства на практиці з метою реалізації конкретних інноваційних проектів	Можливості використання ресурсів
Якименко О. В. (2013).	Складна багатокомпонентна динамічна система, яка є важливою умовою економічного розвитку підприємства	Складна система
Савчук А. В. (2003).	Сукупність усіх його ресурсів, які можуть бути задіяними у процесі здійснення інноваційної діяльності	Сукупність ресурсів

Автор	Визначення	Ключові слова
1	2	3
Хмизова О. В., Сисан О. М. (2016).	Інтегральна сукупність взаємопов'язаних у певних соціально-економічних формах ресурсів, яка характеризує можливість (здатність) підприємства під дією зовнішніх і внутрішніх факторів створювати й ефективно впроваджувати інновації з метою досягнення інноваційних стратегічних змін, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності підприємства	Інтегральна сукупність ресурсів
Андрианов Д. С. (2006)	Міра готовності організації (підприємства) виконувати завдання, які забезпечують досягнення поставленої інноваційної цілі	Міра готовності виконувати
Инновационный менеджмент: Справ.пос. / од Завлин П. Н., Казанцев А. К., Миндели Л. Э. (1998).	Міра готовності організації (підприємства) реалізувати інноваційний проект або програму інноваційних перетворень, генерувати і впроваджувати інновації	Міра готовності реалізувати
Федулова Л. І., Колош М. О. (2007).	Міра готовності організації виконати завдання, що забезпечують досягнення поставленої інноваційної мети, тобто міра готовності до реалізації проекту чи програми інноваційних стратегічних змін	Міра готовності до реалізації
Шилова О. Ю., Чермошенцева Є.С. (2012).	Сукупність процесів, пов'язаних із здійсненням інноваційної діяльності в поточному й стратегічному періодах, що вимагають залучення як традиційних ресурсів, так і інноваційних, які використовуються для забезпечення інноваційного шляху розвитку підприємства, у результаті чого створюється система нововведень або окремі інновації різного рівня	Сукупність процесів
Янковець Т. М. (2009).	Те, що з одного боку, інтегрує в собі ресурси, а з іншого – дає поштовх до їх розвитку у подальшому	Інтегрує, дає поштовх до розвитку
Володін С. А., Чекамова О. І. (2017).	Наявність та готовність до використання системи засобів і ресурсів при веденні інноваційної діяльності з метою одержання конкурентних переваг	Наявність та готовність до використання засобів і ресурсів

Більшість вчених-економістів вважають, що інноваційний потенціал – це характеристика потоку нововведень, ефективності корпоративних НДДКР, швидкості доведення новацій до ринку, рівня технологічного лідерства, що обумовлює «синергетику» інноваційної діяльності різних структурних підрозділів [6-8]. На думку інших фахівців, інноваційний потенціал – це сукупність кадрових, матеріально-технічних, інформаційних і фінансових ресурсів, які обслуговуються відповідною інфраструктурою метою реалізації нововведень [2-3]. Отже, інноваційний потенціал має багатогранну сферу визначення, що дає змогу зробити висновок про невід'ємність від управлінської сфери діяльності підприємства.

Підсумовуючи, слід зазначити, що ряд економістів акцентують увагу на ресурсному забезпеченні інноваційних проектів, фінансово-економічних і організаційно – технічних аспектах діяльності фірми, інші – звертають увагу на корпоративний дух, політику підприємства стосовно нововведень. Саме тому інноваційний потенціал – це сукупність інноваційних ресурсів, реалізація яких сприяє покращенню й оптимізації виробництва, дає можливість упроваджувати та створювати інновації для досягнення стратегічних конкурентних переваг та забезпечення поступального розвитку підприємства.

Визначимо тепер сутність поняття «структурна трансформація», яке включає два поняття «структура» й «трансформація» (рис. 3).

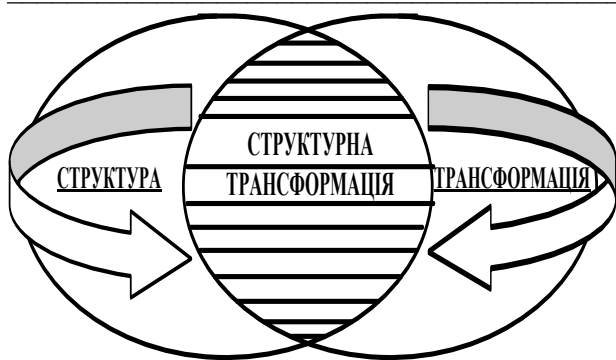

Рис. 3. Структура формування поняття «структурна трансформація»

Трансформація – це процес реалізації змін, який направлено на стабілізацію діяльності розвитку підприємства. А структура

– сукупність компонентів єдиної управлінської системи, які ієрархічно ідентифіковані, утворюють та розвивають стійкі зв'язки у процесі їх взаємодії між собою. Отже, структурна трансформація – це зміни ієрархічної будови системи, яка є серцевиною самої системи й визначає її сутність, та наповнення такої системи окремими елементами, а також ідентифікує їх природу, утворює та розвиває стійкі зв'язки у процесі їх взаємодії між собою.

Таким чином, теоретичний інструментарій управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу підприємств представлено на рис. 4.

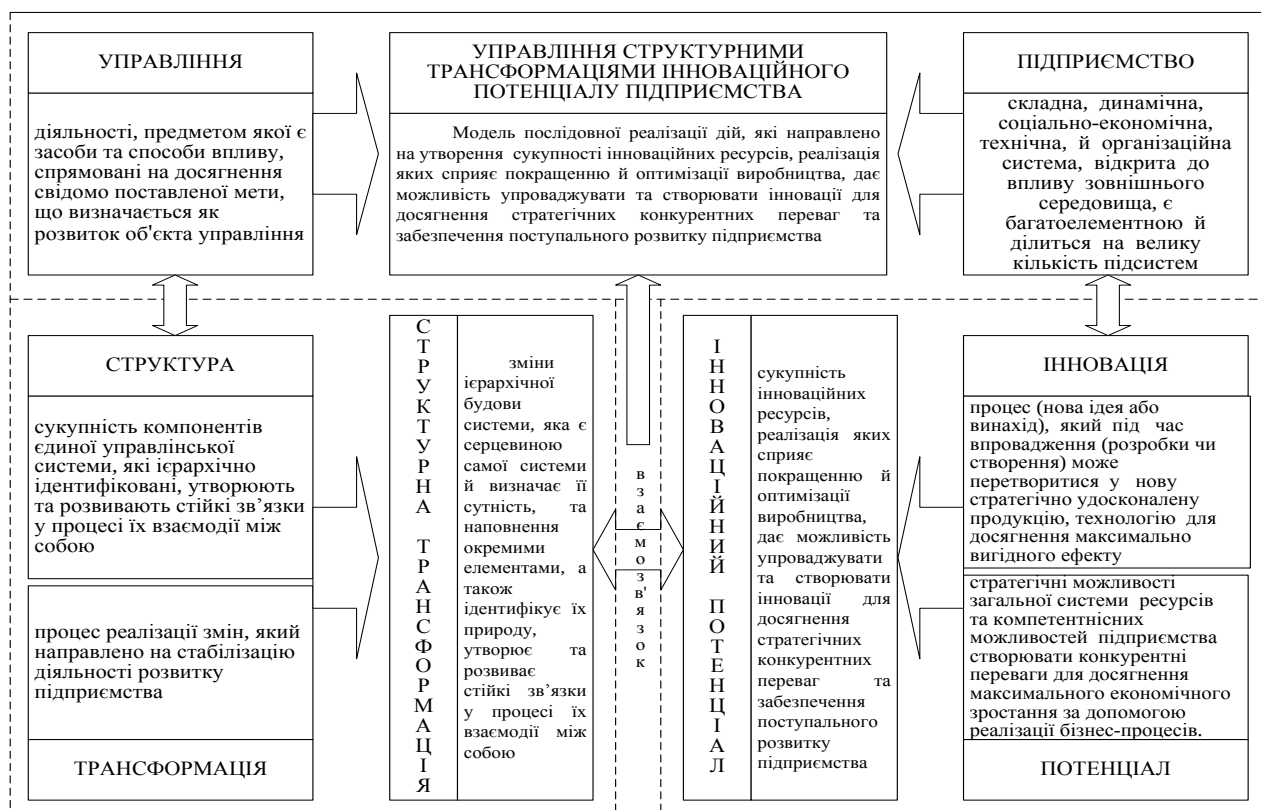

Рис. 4. Теоретичний інструментарій управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу підприємств

Висновок. Отже, система структурних трансформацій інноваційного потенціалу підприємств представляє собою сукупність всіх наявних та потенційних ресурсів підприємства, що можуть забезпечити досягнення в поточній та довгостроковій перспективі визначених стратегічних цілей з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища. Таким чином, здійснення якісного аналізу інноваційного поте-

нціалу підприємства дасть змогу: забезпечити відповідний рівень економічно-фінансової стійкості підприємства через наявність достатнього обсягу власного капіталу; забезпечити інвестиційний та інноваційний розвиток підприємства внаслідок виявлення існування достатніх можливостей з іммобілізації капіталу із зовнішніх джерел; забезпечити цільовий рівень прибутковості; створити інформаційну основу для дієдат-

ної та гнучкої системи управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу підприємства.

Література

1. Богма О. С. Сутність інноваційного потенціалу підприємства / О. С. Богма // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2011. – № 1. – С. 12–15.
2. Гук О. В. Інноваційний потенціал як інструмент забезпечення інноваційного розвитку підприємства / О. В. Гук, О. С. Дейнека, Р. І. Лексін // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 14. – С. 348–351.
3. Гурочкіна В. В. Інноваційний потенціал підприємств: сутність та система захисту / В. В. Гурочкіна // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 5 (21). – С. 51–57.
4. Іванілова О. А. Методологічні підходи до підвищення ефективності виробництва на інноваційній основі / О. А. Іванілова // Ефективна економіка. – 2011. – № 8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=667>.
5. Касс М. Е. Формирование стратегии инновационного развития предприятия на основе управления нематериальными активами: монография / М. Е. Касс. – Н. Новгород: ННГАСУ, 2011. – 159 с.
6. Левченко Ю. Г. Сутність та складові інноваційного потенціалу підприємства / Ю. Г. Левченко // Наукові праці НУХТ. – 2012. – № 43. – С. 57–61.
7. Мазаракі А. А. Інноваційний потенціал України: монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В. В. Юхименко, В. М. Костюченко, Л. П. Кудирко [та ін.]; за заг. ред. А. А. Мазаракі – К. : Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2012. – 592 с.
8. Сенів Б. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємства: проблеми і шляхи розв'язання / Б. Сенів // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2010. – Вип. 14–15. – С. 243–250.
9. Сидорчук І. П. Сутність, структура та особливості оцінювання інноваційного потенціалу промислового підприємства / І. П. Сидорчук // Економіка і регіон. – 2014. – № 2 (45). – ПолтНТУ. – С. 97–101.
10. Шилова О. Ю. Інноваційний потенціал підприємства: сутність і механізм управління / О. Ю.

Шилова, Є. С. Чермошенцева // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 220–227.

References

1. Bohma, O.S. (2011). Sutnist innovatsiynoho potentsialu pidpriemstva. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky, (1), 12-15.
2. Huk, O.V., Deyneka, O.S., & Lieksin, R.I. (2016). Innovatsiynyy potentsial yak instrument zabezpechennia iinnovatsiynoho rozvytku pidpriemstva. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, Vol. 14, 348-351.
3. Hurochkina, V.V. (2015). Innovatsiynyy potentsial pidpriemstv: sutnist ta systema zakhystu. Ekonomika: realii chasu, 5(2)1, 51-57.
4. Ivanilova, O.A. (2011). Metodolohichni pidkhody do pidvyshchennia efektyvnosti vyrobnytstva na innovatsiyniy osnovi. Efektyvna ekonomika, (8), Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=667>
5. Kass, M.E. (2011). Formirovanie strategii innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya na osnove upravleniya nematerialnymi aktivami. N. Novgorod, NNGASU.
6. Levchenko, Yu.H. (2012). Sutnist ta skladovi innovatsiynoho potentsialu pydpriemstva. Naukovi pratsi NUKhT, (43), 57-61.
7. Mazaraki, A.A., Melnyk, T.M., Yukhymenko, V.V., Kostiuchenko, V.M., & Kudyrko, L.P. (2012). Innovatsiynyy potentsial Ukrainy. Kyiv: Kyivskyy natsionalnyy torhivno-ekonomichnyy universytet.
8. Seniv, B. (2010). Otsinka efektyvnosti innovatsiynoi diyalnosti pidpriemstva: problemy i shliakhy rozv'iazannia. Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maybutnie, Vol. 14–15, 243-250.
9. Sydorchuk, I.P. (2014). Sutnist, struktura ta isoblyvosti otsiniuvannia innovatsiynoho potentsialu promyslovoho pidpriemstva. Poltavskyy NTU. Ekonomika i rehion., 2(45), 97-101.
10. Shylova, O.Yu., & Chermoshentseva, Ye.S. (2012). Innovatsiynyy potentsial pidpriemstva: sutnist i mekhanizm upravlinnia. Marketynh i menedzhment innovatsiy, (1), 220-227.

ТЕОРЕТИКО-ЭМПИРИЧЕСКИЙ БАЗИС ИССЛЕДОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ СТРУКТУРНЫМИ ТРАНСФОРМАЦИЯМИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ

А. В. Проценко, соискатель, Украинская инженерно-педагогическая академия

В статье определено, что в современных условиях функционирования мировой экономической системы наличие в сфере управления структурными трансформациями инновационного потенциала предприятий на отечественных предприятиях способствует их стратегическому инновационному развитию и переходу Украины на путь устойчивого экономического роста. Поскольку рыночные условия характеризуются нестабильностью финансового положения предприятий, обусловленного изменчивостью спроса и предложения, цен на товары и материально-технические ресурсы, изменениями в конкурентной среде и другими макро- и микроэкономическими факторами, то одной из первоочередных задач управления предприя-

тием становится формирование и оценка текущих и перспективных возможностей – управление его инновационным потенциалом.

Усовершенствовано понятие «управление структурными трансформациями инновационного потенциала предприятия» и определено, что это – модель последовательной реализации действий, которые направлены на создание совокупности инновационных ресурсов, реализация которых способствует улучшению и оптимизации производства, дает возможность внедрять и создавать инновации для достижения стратегических конкурентных преимуществ и обеспечения поступательного развития предприятия.

Доказано, что система структурных трансформаций инновационного потенциала предприятий представляет собой совокупность всех имеющихся и потенциальных ресурсов предприятия, которые могут обеспечить достижение в текущей и долгосрочной перспективе определенных стратегических целей с учетом влияния факторов внешней среды.

Продемонстрировано, что осуществление качественного анализа инновационного потенциала предприятия позволит обеспечить соответствующий уровень его экономической финансовой устойчивости через наличие достаточного объема собственного капитала, обеспечить инвестиционное и инновационное развитие предприятия за счет выявления достаточных возможностей по имобилизации капитала из внешних источников.

Ключевые слова: управление, структурные трансформации, инновационный потенциал, эффективность управления, стратегия, предприятие.

THEORETICAL AND EMPIRICAL BASIS FOR THE STUDY OF MANAGEMENT OF STRUCTURAL TRANSFORMATIONS OF ENTERPRISE INNOVATIVE POTENTIAL

A. V. Protsenko, Applicant, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

The article determines that in the current conditions of functioning of the world economic system, the presence of the sphere of managing the structural transformations of innovative potential of enterprises at domestic enterprises contributes to their strategic innovation development and transition of Ukraine to the financial and economic growth path. Since market conditions are characterized by volatility of the financial position of enterprises due to the volatility of supply and demand, prices for goods and material and technical resources, changes in the competitive environment and other macro and microeconomic factors – one of the primary tasks of enterprise management is to form and evaluate the current and long-term prospects – management of innovation potential.

The concept of «structural transformation management and innovation potential of the enterprise» has been refined and determined that it is a model of consistent implementation of actions aimed at creation of a set of innovative resources, the realization of which promotes the improvement and optimization of production, enables the introduction and creation of innovations for strategic competitive advantages ensuring the progressive development of the enterprise.

It is concluded that the system of structural transformations of innovative potential of enterprises is a set of all available and potential resources of the enterprise, which can ensure the achievement of certain strategic goals in the current and long-term perspective, taking into account the influence of environmental factors. Thus, carrying out a qualitative analysis of the innovative potential of the enterprise will enable: to ensure an adequate level of economic and financial sustainability of the enterprise through the availability of sufficient amount of equity capital; to ensure the investment and innovative development of the enterprise due to the identification of sufficient opportunities for capital immobilization from external sources.

Keywords: management, structural transformations, innovation potential, management effectiveness, strategy, enterprise.

Надійшла до редакції 18.04.2019 р.

**ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ЇХ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ**

*Л. І. Юрчишина, старший викладач, В. А. Тарасенко, асистент,
НТУ «Дніпровська політехніка», yurchishina@i.ua*

У статті визначено можливості підвищення рівня конкурентоспроможності промисловими підприємствами в умовах реалізації стратегій їх розвитку. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові розробки вітчизняних і закордонних вчених, пов'язані з конкурентоспроможністю як пріоритетним економічним чинником стратегічного розвитку та функціонування промислового підприємства в мінливому зовнішньому середовищі, матеріали спеціалізованих наукових конференцій і симпозіумів.

У ході дослідження виявлено, що стратегічні зміни, які виступають запорукою створення майбутніх конкурентних переваг є результатом забезпечення тривалого розвитку підприємства у відповідних конкурентних умовах господарювання. Показано, що основною умовою розвитку та ефективного функціонування сучасних підприємств у ринкових умовах є їх висока конкурентоспроможність, а головною особливістю розвитку промислових підприємств на мікроекономічному рівні є, передусім, загальна стратегічна орієнтація на ринки збуту, джерела постачання, а також на розміщення виробництва в різних країнах світу.

Проаналізовано загальні конкурентні стратегії, які забезпечують діловий рівень диверсифікованого підприємства та діловий рівень його управління. Зроблено акцент на необхідності розробки глобальної стратегії, яка дозволяє використовувати ресурси, отримані в одній частині світу, для перемоги в конкурентній боротьбі в іншій, а також спрямовується на створення умов для розвитку та поліпшення конкурентної позиції підприємства у майбутньому. Досліджено процес управління конкурентоспроможністю та етапи реалізації функцій управлінської діяльності на усіх рівнях керуючої системи організації, що є необхідною умовою реалізації стратегії розвитку підприємства.

Отримані результати дослідження є підґрунтям для наукового обґрунтування процесу управління конкурентоспроможністю, що є необхідною умовою реалізації стратегії розвитку підприємства. Обґрунтовано доцільність вивчення й аналізу керівниками підприємств існуючих стратегій як інструменту формування конкурентоспроможності, а також формування на цій основі власного стратегічного розвитку.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, стратегія розвитку, стратегічні зміни, конкурентні переваги підприємств, глобальна стратегія, ринок.

Постановка проблеми. Для забезпечення тривалого функціонування підприємства на ринку необхідно постійно забезпечувати належний рівень конкурентоспроможності продукції, що виступає основою конкурентоспроможності підприємства, на основі якої формується фінансова стабільність як результат прибутковості діяльності. Кожне підприємство в рамках галузі або галузей, де воно функціонує, має відповідний життєвий цикл, продовження фази зростання, стабільності й недопущення стагнації

якого є однією із стратегічних цілей діяльності підприємства. Формування й реалізація ефективної стратегії забезпечує досягнення довгострокових цілей його діяльності. Для забезпечення відповідності стратегічних цілей з врахуванням наявного потенціалу підприємство повинно здійснювати стратегічні зміни, які виступають запорукою створення майбутніх конкурентних переваг, що в результаті забезпечує тривалий розвиток підприємства у відповідних конкурентних умовах господарювання.

Конкурентоспроможність підприємства є однією з найважливіших категорій ринкової економіки і характеризує можливість та ефективність адаптації підприємства до умов конкурентного середовища. Виробництво, розподіл і використання знань становлять основу економіки суспільства, заснованого на знаннях. Для неї характерні зростаючий взаємозв'язок між ринками капіталу й новими технологіями, глобальний характер створення та використання знань і технологій. Глобалізація економічної діяльності є однією з головних тенденцій у розвитку сучасного світу, яка істотно впливає не лише на економічне життя, але й має політичні та соціальні наслідки. Ці наслідки все більше відчувають на собі практично всі країни і серед них, звичайно, Україна, яка усвідомлено і цілеспрямовано рухається в напрямку інтеграції в міжнародну економіку.

Основною умовою розвитку та ефективного функціонування сучасних підприємств в ринкових умовах є їх висока конкурентоздатність. Хоча глобалізація економічної діяльності розгортається на двох рівнях: мікро- і макроекономічному, основні процеси в ринковій економіці ініціюються і розвиваються передусім на рівні самостійних суб'єктів господарювання. Саме вони встановлюють виробничі, торгові, науково-технічні, фінансові зв'язки зі своїми зарубіжними партнерами.

Нині головною особливістю розвитку промислових підприємств на мікроекономічному рівні є передусім загальна стратегічна орієнтація їх на ринки збуту по всьому світі, джерела постачання, а також, на розміщення виробництва в різних країнах. Цей перелік основних сил розвитку відображає переважаючу послідовність цього процесу: збут – постачання – виробництво. Тому проблема підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств посідає провідне місце у теорії стратегічного розвитку, оскільки її вирішення забезпечує успішне функціонування підприємств і є основою забезпечення конкурентної здатності держави. При цьому категорія «конкурентоспроможність» є синтетичною, тобто такою, що пов'язана з низкою факторів довго- та короткострокового економічного розвитку

таких, як: просторова орієнтація підприємства (цільовий ринок, галузева належність, мікросередовище, регіональні особливості); динамічність (трансформування конкурентоспроможності із короткостроковою у стратегічну, міжнародну та світову); системність (урахування дії максимально можливої кількості факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства у процесі реалізації стратегії, побудова стратегічного балансу підприємства для нарощення конкурентного потенціалу); самодостатність (формування системи компетенцій як здатностей забезпечення неперервного розвитку конкурентного потенціалу); унікальність (випуск висококонкурентної продукції); ієрархічність (конкурентоспроможність факторів виробництва, товару, підприємства, галузі, регіону, держави).

Процес формування конкурентоспроможності сучасного підприємства безпосередньо пов'язаний з вирішенням проблеми найшвидшого досягнення запланованих результатів в умовах внутрішнього та зовнішнього середовища і ситуації на ринку. У цьому випадку мета і виступає результатом, а стратегія – інструментарієм її досягнення. Таким чином, стратегія – це один із найважливіших інструментів керівництва для формування конкурентоспроможності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові підходи щодо визначення конкурентоспроможності промислових підприємств та підвищення її рівня свідчать про те, що виживаність будь-якого підприємства – це вміння постійно утримувати свої конкурентні позиції на ринку, мати у своєму арсеналі чітко продуману стратегію. Так, П. Р. Діксон [5] вважає, що конкурентоспроможність показує, наскільки продуктивна і ефективна фірма по відношенню до конкурентів, посередникам і в обслуговуванні замовлень. І ефективність, і продуктивність, в кінцевому рахунку, залежать від конкурентної раціональності фірми, тобто сили її змагального духу та розуміння приймати рішення. П. Дойль [4] відзначає що будь-якому підприємству для його існування необхідно вміння постійно підтримувати високу конкурентоспроможність на ринку та вчасно реагувати на зовнішні зміни. Ф. Кот-

лер [9] розглядає конкурентів компанії з галузевої (компанії, що роблять певний продукт) і ринкової (задоволення потреби одного окремого клієнта) точок зору. Ринкова концепція конкуренції відкриває компанії очі на широке коло дійсних і потенційних конкурентів і стимулює довгострокову стратегію ринкового планування. М. Портер[15] відомий фахівець в області теорії конкуренції сформулював поняття галузевої конкурентної стратегії (на рівні галузі визначається прибутковість компанії, яка або досягає, або уступає конкурентна перевага) і корпоративної стратегії (загальної стратегії корпорації, що розбудовує більш ніж один бізнес). На думку Р. А. Фатхутдінова, [19]. конкурентна перевага організації (фірми) означає перевагу, високу компетентність фірми у будь-якій галузі діяльності або у випуску товару в порівнянні з конкуруючими фірмами. Проблема розвитку конкуренції та підвищення конкурентоспроможності підприємства набула глибокого та всебічного вивчення в працях вітчизняних науковців таких, як: Л. І. Булах, Т. Надтока [3], Л. Є. Довгань, Ю. В. Каракай, Л. П. Артеменко[6]; С. Пермінова[16], В. Ю. Фролова[18] та ін., які досліджували процеси управління конкурентоспроможністю підприємств, удосконалювали методологічні підходи оцінювання рівня їх конкурентоспроможності, формували наукові погляди ефективного стратегічного управління організаціями, визначали теоретичні та методологічні аспекти стратегічного розвитку промислових підприємств.

Незважаючи на значний науковий доробок з даної проблематики залишається актуальним дослідження питань підвищення конкурентоспроможності підприємств в контексті їх стратегічного розвитку, оскільки загострення конкурентної боротьби на сучасному етапі розвитку національної економіки знижує конкурентні переваги вітчизняних промислових підприємств та перешкоджає досягненню їх стійких ринкових позицій.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є визначення можливостей підвищення рівня конкурентоспроможності промисловими підприємствами в умовах реалізації стратегій їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з головних доктрин ринкової економіки є визнання альтернативи для економічних систем, де з одного боку на них чекає розвиток, а з другого – банкрутство. Загальновідомим є той факт, що перспективи розвитку сучасних суб'єктів господарювання визначаються їх дійсними перспективами отримання інвестиційних ресурсів, а також участі у інноваційних процесах. І при цьому, вважає М. Портер, успіх у розвинутій економіці все у більшій мірі починає визначатися не так ефективністю виробництва, як застосуванням унікальної, особливої стратегії [14, с.148].

Одразу зазначимо, що коли держава опрацьовує стратегію підвищення рівня своєї інвестиційної привабливості, їй треба, попередньо визначитися саме із власною унікальністю, бо, як свідчать З. Боди, А. Кейн і А. Маркус, приплив інвестицій у значній мірі обумовлений ендегенними (внутрішніми факторами): капіталізація ринку зростає на 1,1% при збільшенні ВВП на 1% [2, с. 916, 920]. Реформи в Україні, що здійснюються в період після набуття державної незалежності, мають свої об'єктивні інвестиційні передумови. Так І. Г. Кириленко вважає, що українська стратегія економічних перетворень з самого їх початку була визначена у загальній формі: «альтернативи переходу до ринку у нас немає» [7, с.39]. Проте даний перехід не може відбутися в один момент у силу ряду об'єктивних обставин. Тобто у стратегіях розвитку також присутні й універсальні елементи.

За К. Марксом, незалежно від суспільної форми виробництва, робітники і засоби виробництва завжди залишаються його факторами [11, с.43]. При цьому засоби праці, за його твердженням, й розрізняють економічні епохи, розвиток робочої сили та суспільні відносини [12, с. 191]. А тому стратегія розвитку має бути спрямована на вдосконалення визначальних складових робочої сили та засобів виробництва. Звичайно, стратегія – це унікальність у оточенні традицій. Тобто сполучення більш і менш досконалих систем. Тут доцільно застосувати методологічне положення Ф. Бекона, згідно з яким будь-яка річ є результатом з'єднання елементів

вищого і нижчого видів [1, с.193], де, як вказував К. Маркс, саме вищий вид дає нам ключ до розуміння виду нижчого [13, с.43].

Дуже важливим моментом у формуванні конкурентоспроможності є вивчення й аналіз внутрішнього середовища підприємства і ринкового конкурентного середовища. Невірна або недостатня оцінка сприяє помилковій розробці стратегії. Це ставить під сумнів досягнення мети високої конкурентоспроможності.

Підприємства, які впевнено і надійно утримують свої конкурентні позиції на ринку, мають у своєму арсеналі чітко продуману стратегію, яка складається із запланованих, продуманих, цілеспрямованих дій у різному масштабі часу і простору на непе-

редбачений розвиток ситуації і на конкурентну боротьбу, що підсилюється. З цього приводу П. Дойль відзначає наступне: «Організації, що не звертають належної уваги на ринки, які постійно змінюються, та не відслідковують ринкову ситуацію, приречені бути викинутими на берег» [4]. Це свідчить про те, що виживаність будь-якої організації залежить від уміння постійно підтримувати високу конкурентоспроможність підприємства на ринку, вчасно реагувати на зовнішні зміни, на вимоги ринку, на конкуренцію.

Загальні конкурентні стратегії забезпечують діловий рівень диверсифікованого підприємства, тобто ділову стратегію конкретного напрямку діяльності (рис.1).

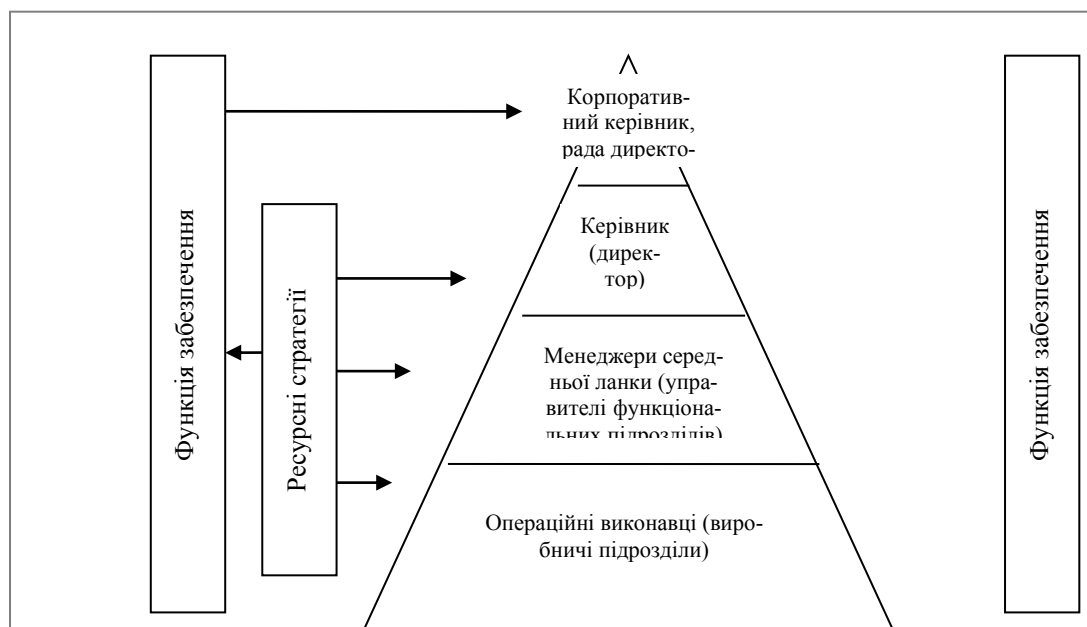

Рис.1. Піраміда ієрархії «стратегічного набору» диверсифікованої організації (підприємства, фірми, компанії) [17].

Тому справедливим буде твердження, що ділові стратегії будь-якого підприємства будуть перемагати за умови, якщо їхньою основою є стійка конкурентна перевага, тобто конкурентна стратегія.

Склад конкурентної стратегії підприємства можна представити за допомогою графічної схеми (рис. 2).

По суті своїй конкурентна стратегія хоча і є забезпечуючою діловий рівень управління підприємством, однак вона більш вузька по масштабності, ніж загальна стра-

тегія того ж підприємства. Це, природним чином, і визначає конкретну спрямованість останньої – виконання планів керівництва з ведення конкурентної боротьби.

Запропоновані М. Портером у книзі «Стратегія конкуренції» загальні конкурентні стратегії сьогодні претендують на деяку універсальність, оскільки практика довела їхню ефективність.

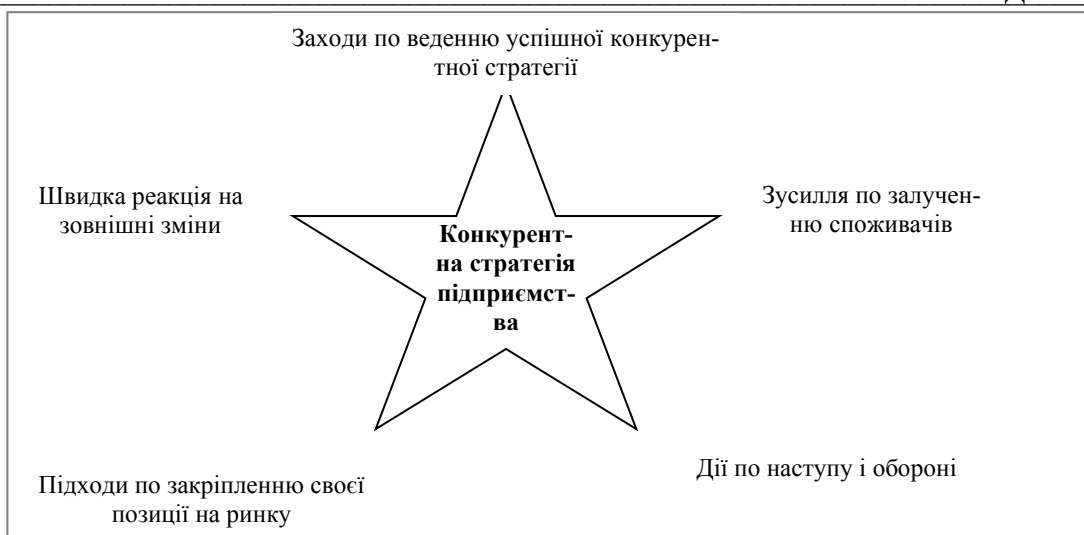

Рис 2. Склад конкурентної стратегії [17]

М. Портер указує, що загальні конкурентні стратегії існують у вигляді:

- стратегій лідерства у зниженні витрат;
- стратегій диференціації;
- стратегій фокусування.

Характерними рисами зазначених конкурентних стратегій є: часткове їхнє взаємо-

проникнення одна у другу так, що часом останні важко розділити; взаємопов'язування даних стратегій у єдиний процес досягнення конкурентної переваги на ринку. Суть зазначених характеристик зручно показана у матриці загальних конкурентних стратегій М. Портера (рис.3).

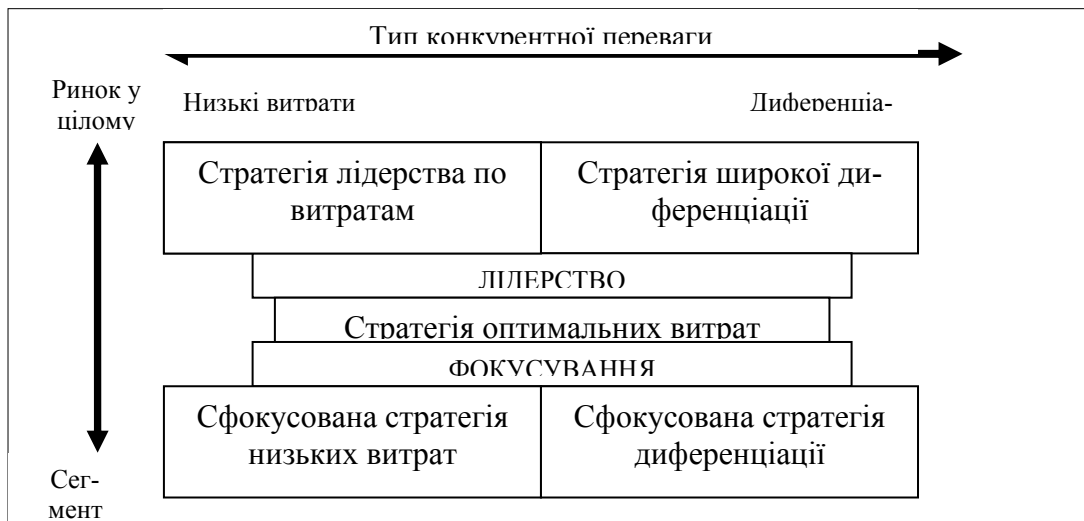

Рис.3. Загальні стратегії М. Портера

Зазначена матриця демонструє п'ять варіантів підходів до побудови стратегії конкуренції підприємства, а точніше, п'ять основних конкурентних стратегій:

- стратегію лідерства по витратам;
- стратегію широкої диференціації;
- стратегію оптимальних витрат;

- сфокусовану стратегію на низьких витратах;
- сфокусовану стратегію диференціації.

Приведемо коротку характеристику кожної з перерахованих стратегій.

Стратегію лідерства по витратам цілком орієнтована на зниження повних витрат

виробництва продукту (дана обставина є дуже привабливою для споживачів). Це означає, що виробництво тих же або аналогічних конкурентам продуктів буде більш дешевим.

Мета стратегії низьких витрат полягає у створенні стійкої переваги по витратам над конкурентами і використання її як осно-

ви для боротьби з ними шляхом завоювання частки ринку. Низька собівартість продукції є основою для відповідного зниження витрат. Стратегія низьких витрат по суті своїй є стратегією оптимізаційною, оскільки базується на оптимізації всіх елементів виробничо-управлінської системи (ВУС) (рис.4).

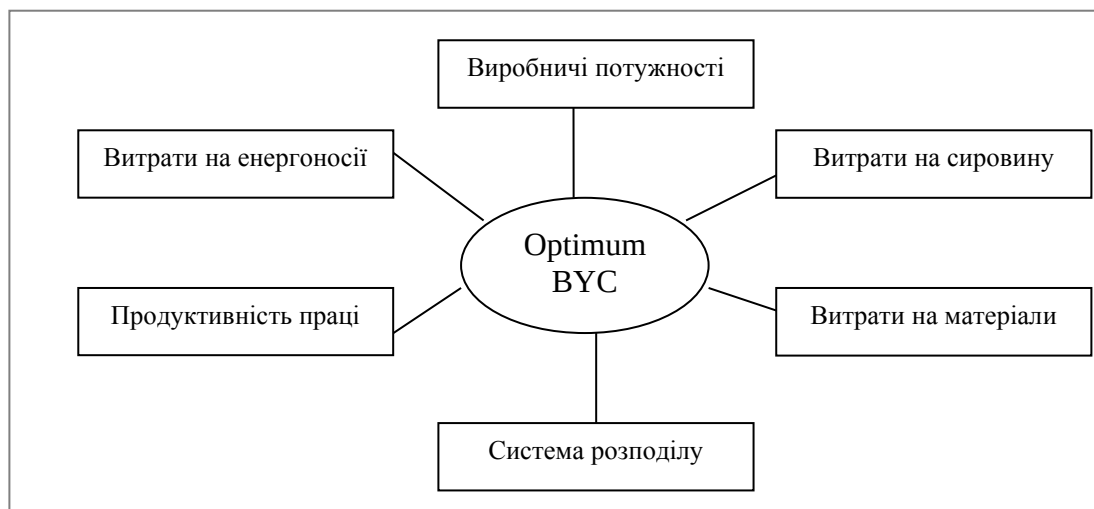

Рис.4. Елементи оптимізації стратегії низьких витрат

Стратегія широкої диференціації в основному спрямована на додання вироблених підприємством продукції специфічних особливостей, відмінних від товарів конкурентів. Стратегія оптимальних витрат, що надає споживачам можливість одержання за свої гроші більшої цінності за рахунок сполучення низьких витрат і широкої диференціації продукції. Сфокусовану стратегію на низьких витратах (стратегія ринкової ніші) орієнтована на вузький сегмент покупців, де підприємство випереджає своїх конкурентів за рахунок більш низьких витрат виробництва.

Сфокусовану стратегію диференціації продукції (стратегія ринкової ніші) спрямована на забезпечення представників обраного сегмента товарами або послугами, що найбільш повно відповідають їхнім смакам і вимогам. Іншими словами, сфокусовані стратегії націлені на елітних покупців, які бажають одержувати товари високої якості, що володіють особливою унікальністю і престижністю.

Для оцінки переваг однієї стратегії у порівнянні з іншою (іншими) і перевірки того, наскільки обрана стратегія є гарною,

А. Томпсон і А. Стрікланд рекомендують до використання наступні критерії: ступеня відповідності, переваги у конкурентній боротьбі; інтенсивності роботи.

Високий динамізм і невизначеність ринкового середовища вимагають здебільшого використання для попередньої оцінки виграшності стратегії критерію переваги у конкурентній боротьбі, тобто критерію конкурентоспроможності. Цей критерій належить до кількісних, тобто його можна визначити й оцінити конкретним числом, що дає можливість аналізувати, прогнозувати і в остаточному підсумку керувати рівнем конкурентоспроможності підприємства.

Для визначення критерію здебільшого рекомендують використовувати наступні показники:

- конкурентоздатність продукції на конкретному ринку (у % або частках);
- індекс задоволення потреб споживачів (у % або частках);
- рівень конкурентоздатності на основі показників господарчо-фінансової діяльності підприємства.

Однак практика свідчить, що перераховані показники не є достатніми для про-

ведення коректної оцінки конкурентоспроможності стратегії. На нашу думку, для всестороннього аналізу конкурентоспроможності стратегії, корисним буде використання методики оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, котра додатково надасть можливість отримати

потрібну інформацію.

Яскравими прикладами ведення глобального бізнесу і здійснення глобальної стратегії являються фірми Coca-Cola, PepsiCo, McDonalds, Procter & Gamble, Sony, Kodak та інші великі транснаціональні компанії. Ці фірми виробляють однакову продукцію для різних країн. При новому підході світ розглядається як єдиний глобальний ринок. Глобальний ринок – це міжнародний ринок, попит на якому можна задовольнити пропозицією товарів фірм-виробників на основі аналізу попиту, який проводиться на основі стратегічного маркетингу.

Ідея глобального аналізу полягає у визначенні загальних характеристик ринків та цільових груп споживачів, особливостей окремих країн, що визначають величину попиту. Відбувається визначення всесвітніх потреб і запитів споживачів, виникає економія на масштабі виробництва, фірми використовують переваги світового маркетингу,

майже в кожній країні працюють одні й ті ж компанії-конкуренти. Конкуренція між ними загострюється. Стратегія глобалізації заснована на ймовірній перевазі споживачами більш дешевих товарів на локальних ринках. Підприємство прагне до оптимізації загальних результатів діяльності, допускаючи відхилення від оптимальної роботи на окремих ринках.

Глобальна стратегія передбачає адаптацію ресурсів і цілей підприємства до можливостей глобального ринку. Фірми починають займатися глобальним маркетингом з метою використання можливостей зростання і експансії, а також захисту від розорення, загрози з боку більш конкурентоспроможних підприємств.

Глобальна стратегія важлива для повної реалізації можливостей підприємства: фірма, що боїться стати глобальною, ризикує втратити свої позиції і на внутрішньому ринку.

Глобалізація бізнесу може привести до конкретних переваг. Теорія конкурентної переваги стверджує: країна матиме порівняльні переваги в тих товарах, які інтенсивно використовують фактори виробництва (праця, сировина, освітня база і т. д.), наявні у відносному достатку всередині країни (рис. 5).

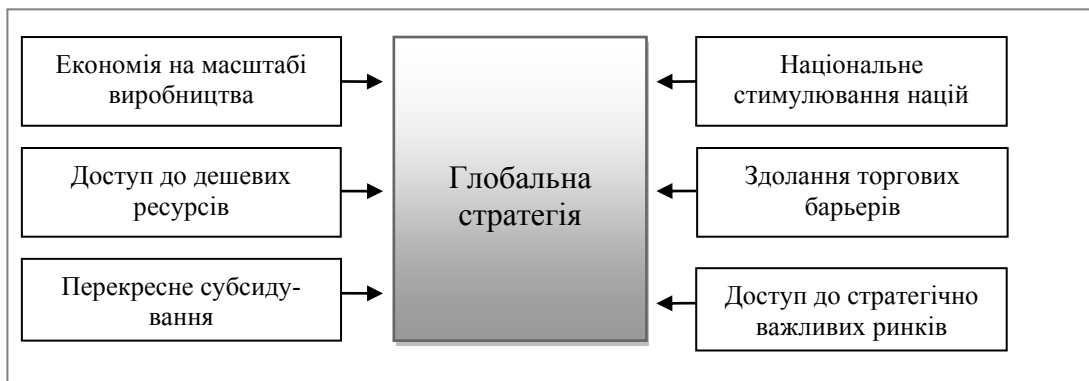

Рис.5. Мотиви розробки глобальної стратегії

Економія на масштабі виробництва може бути пов'язана з можливістю переходу до масового виробництва, так як воно найбільш економічне. Так, відомі західні фірми розміщують виробництва в тих країнах, де істотно дешевша земля і робоча сила, нижчою є плата за екологічну шкоду виробництва, є можливість використовувати висококваліфіковану робочу силу (рис. 6).

Глобальна стратегія дозволяє використовувати ресурси, отримані в одній частині світу, для перемоги в конкурентній боротьбі в іншій його частині (перекресне субсидування).

Країни, зацікавлені в залученні іноземного капіталу на свою територію, можуть надавати певні пільги, дозволяють знизити певні витрати (національне стимулювання інвестицій).

Рис. 6. Глобальна стратегія: конкурентні переваги

Подолання тарифних бар'єрів та отримання вигоди від національної підтримки інвестицій досягається за рахунок організації підприємств на території цих країн. Крім створення сприятливого відношення до фірми досягається також зниження транспортних та інших витрат і завоювання місцевого ринку.

Доступ до стратегічно важливих ринків в силу їх розмірів або потенціалу забезпечує поставки необхідної сировини, можливості залучення низькооплачуваної робочої сили та доступ до високих технологій. Присутність на таких ринках може бути важливою, навіть якщо воно не є прибутковим. Так, для виробників автомобілів і побутової техніки важливим є ринок США, а для виробників модного одягу має вигоду присутність в країнах, які історично визначають моду, наприклад у Франції [17].

Реалізація глобальної стратегії пов'язана зі значними ризиками. На нашу думку, здійснення глобальної стратегії не завжди можливе. Однак аналіз галузі і підприємства, що передбачає реалізацію такої стратегії, може допомогти вибрати найкращий курс.

Глобальні стратегії доречні в наступних випадках:

- при ефективних маркетингових програмах;
- коли витрати виробництва можуть бути зменшені, а ефективність збільшена за

рахунок масштабів і виробництв поблизу від споживачів;

- якщо розміщення виробництва необхідно для економії на торгових бар'єрах і податках.

Можливими напрямками реалізації глобальної стратегії поряд зі створенням спільних підприємств є експорт товарів, продаж ліцензій, франчайзинг.

Глобалізація бізнесу веде до того, що поряд з використанням наявних факторів виробництва для досягнення успіху все більшого значення набувають наступні умови:

- забезпечення міцних позицій фірми в цінній конкуренції, в тому числі з іноземними виробниками на внутрішньому ринку;
- інноваційна активність фірм, їх прагнення постійно вдосконалювати продукцію, підвищувати перелік наданих послуг, використовувати нововведення в управлінні, маркетингу, фінансах.
- уміння використовувати нові інформаційні технології та засоби для просування своєї продукції на ринок, отримання нових ідей щодо товарів і послуг, проведення досліджень ринку.

Отже, на нашу думку, ключовим для розвитку України є фактор системності. М. Кастельс відзначив, що глобальна економіка – це економіка, здатна працювати як єдина система у режимі реального часу у масштабах усієї планети, де ринкові економіки є

доповненням держав; тому усі ці економіки не працюють поза інституційним контекстом; при цьому люди усе частіше організують свої смисли не навколо того, що вони роблять, а на основі своїх уявлень про те, ким вони є [8]. Тому системність забезпечення процесів формування стратегій і пріоритетів розвитку економіки є гарантія того, що цей розвиток дійсно веде до конкурентоспроможності країни на глобальному рівні.

Висновки. Сучасний період економічного розвитку України супроводжується формуванням сучасного простору, у якому діють підприємницькі структури. Це вимагає вирішення зовсім нових для них завдань, викликаних кардинальним реформуванням їхньої організації і управління на основі усебічного використання досягнень у формуванні високої і стійкої в часі конкурентоспроможності.

Керівники комерційних підприємств давно усвідомили, що стратегія є невід'ємною частиною конкурентоспроможності підприємства. При формуванні конкурентної стратегії керівник змушений враховувати численні, нерідко взаємно суперечливі дані і спиратися на складні критерії ефективності шляхів досягнення кінцевих цілей. Тому керівники підприємств почали вивчати й аналізувати стратегію як інструмент формування конкурентоспроможності. Це їм необхідно, щоб упевнено управляти процесами на підприємстві. Таким чином, на нашу думку, стратегію сьогодні варто розглядати як комплекс застосованих рішень по розміщенню ресурсів підприємства і досягненню дострокових конкурентних переваг на цільових ринках. Дієвість розроблених стратегій і пріоритетів розвитку економіки обумовлена, по-перше, глибиною прогнозування, по-друге, потребою нормоутворення, по-третє, інноваційно-інвестиційним наповненням.

Література

- Бекон Ф. О достоинстве и приумножении наук / Френсис Бекон. – Соч. в 2-х томах. Т.1. – М.: Мысль, 1971. – 546 с.
- Боди З. Принципы инвестиций. 4-е издание: Пер. с англ. / З. Боди, А. Кейн, А. Маркус. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2002. – 984 с.
- Булах І. В. Оцінка конкурентоспроможності підприємства сфери телекомунікацій: Монографія. / І. В. Булах, Т. Б. Надтока. – Донецьк: ДРУК-ІНФО, 2010. – 244 с.
- Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика / П. Дойль. – СПб.: Издательство «Питер», 1999. – 560 с.
- Диксон П. Р. Управление маркетингом / П. Р. Диксон; пер. с англ. – М.: ЗАО «Издательство БИНОМ», 1998. – 560 с.
- Довгань Л. Є. Стратегічне управління: навч. посіб. / Л. Є. Довгань, Ю. В. Каракай, Л. П. Артеменко. – 2-ге вид. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 440 с.
- Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І. Г. Кириленко. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2005. – 452 с.
- Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 260 с.
- Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер; пер. Пеньковой Е. М. – М.: Прогресс, 1990. – 736 с.
- Макарова В. Д., Кузнецова С. А. Стратегический менеджмент: Курс лекций. / В. Д. Макарова, С. А. Кузнецова. – М.; Новосибирск: ИНФРА-М. Сибирское соглашение, 2001. – 288 с.
- Маркс К. Капитал: Критика политической экономики. Том второй / К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., изд., 2-е, Т. 24. – М.: Госполитиздат, 1961. – 564 с.
- Маркс К. Капитал: Критика политической экономики. Том первый / К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., изд., 2-е, Т. 23. – М.: Госполитиздат, 1961. – 728 с.
- Маркс К. Экономические рукописи 1857–1859 годов. Часть 2. / К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., изд., 2-е, Т. 46, ч.1. – М.: Госполитиздат, 1960. – 508 с.
- Портер М. Японская экономическая модель: Может ли Япония конкурировать? / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005.
- Портер М. Стратегія конкуренції. – К.: Основи, 1998. – 390 с.
- Пермінова С. О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю як фактор успіху сучасного підприємства [Електронний ресурс] / С. О. Пермінова, Є. В. Романко // Науковий журнал «Молодий вчений». – №2(29) лютий 2016. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/2/18.pdf>.
- Сумець О. М. Оцінка конкурентоспроможності сучасного промислового підприємства: Навч.-практ. пос. / О. М. Сумець, О. Є. Сомова, Є. Ф. Пеліхов. – К.: Професіонал, 2007. – 208 с.
- Фролова В. Ю. Стратегічний підхід в управлінні конкурентоспроможністю підприємства / В. Ю. Фролов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/25102/1.pdf>.
- Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М. – 2000. – 312 с.

20. Шарко В. В. Конкурентоспроможність підприємства: методи оцінки, стратегії підвищення / В. В. Шарко // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2015. – Серія Економіка. – Випуск 2(4). – Частина 2. – С. 120–125. Режим доступу: <http://www.msu.edu.ua/visn/wp-content/uploads/2015/12/2-4-2-2015-22.pdf>.

References

1. Bekon, F. (1971). O dostoinstve i priumnozhenia nauk. Moskva: Mysl.
2. Body, Z., Kane, A., & Markus, A. (2002). Pryntsypy investytsiy. Moskva: Izdatelskiy dom Wilyams.
3. Bulakh, I. V.; & Nadtocha, T. B. (2010). Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstva sfery telekomunikatsiy. Donetsk: DRUK-INFO.
4. Doyle, P. (1999). Menedzhment: strategiya i taktika. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Piter.
5. Dikson P. R. (1998). Upravlenie marketingom. – Moskva: ZAO Izdatelstvo BINOM.
6. Dovhan, L. Ye., Karakay, Yu. V., & Artemenko, L. P. (2011). Stratehichne upravlinnia. Kyiv, Tsentr uchbovoi literatury.
7. Kirilenko, I.G. (2005). Transformatsiya sotsialno-ekonomichnykh peretvoren u silskomu gospodarstvi Ukrayiny: problemy, perspektyvy. Kyiv: NNTs Instytut Agrarnoi Ekonomiky.
8. Castells, M. (2000). Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura. Moskva: GU VShE.
9. Kotler, F. (1990). Osnovy marketinga. Moskva: Progress.
10. Makarova, V.D., & Kuznetsova, S.A. (2001). Strategicheskyy menedzhment. Moskva; Novosibirsk: INFRA-M. Sibirskoe soglashenie.
11. Marks, K., & Engels, F. (1961). Capital: Kritika politicheskoy ekonomiky. Tom II., Izd. 2-e, T.24. Moskva: Gospolitizdat.
12. Marks, K., & Engels, F. (1961). Kritika politicheskoy ekonomiky. Tom I., Izd. 2-e, T.23. Moskva: Gospolitizdat.
13. Marks, K., & Engels, F. (1960). Ekonomicheskie rukopisi 1857-1859 godov. Chast 2. Izd. 2-e, T.46. Moskva: Gospolitizdat.
14. Porter, M. (2005). Yaponskaya ekonomicheskaya model: Mozhet li Yaponiya konkurirovat? Moskva: Alpina Business Buks.
15. Porter, M. (1998). Strategiya konkurentsii. Kyiv: Osnovy.
16. Perminova, S. O., & Romanko, Ye. V. (2016). Upravlinnia mizhnarodnoyu konkurentospromozhnosti yak faktor uspihu suchasnogo pidpriemstva. Naukovyy zhurnal Molodyy vcheny, 2(29). Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/2/18.pdf>.], (Accessed 5 December 2017).
17. Sumets, O.M, Somova, O.E, & Pelikhov, E.F. (2007). Otsinka konkurentospromozhnosti suchasnogo promyslovogo pidpriemstva. Kyiv: Professional.
18. Frolova, V.Yu. (2012). Stratehichnyy pidkhid v upravlinni konkurentospromozhnosti pidpriemstva Retrieved from <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/25102/1.pdf>.], (Accessed 5 December 2017).
19. Fathutdinov, R.A. (2000). Konkurentosposobnost: ekonomika, strategiya, upravlenie. – Moskva: INFRA-M.
20. Sharko, V.V. (2015). Konkurentospromozhnist pidpriemstva: metody otsinky, strategiyi pidvyshchennya. Naukovyy visnyk Mukachivskogo derzhavnogo universytetu, Seriya Ekonomika. Vypusk 2(4). Chastyna 2. 120-125. Retrieved from <http://www.msu.edu.ua/visn/wp-content/uploads/2015/12/2-4-2-2015-22.pdf>.

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ ИХ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Л. И. Юрчишина, старший преподаватель, В. А. Тарасенко, ассистент, НТУ «Днепропетровская политехника»

В статье определены возможности повышения уровня конкурентоспособности промышленными предприятиями в условиях реализации стратегий их развития. Теоретической и методологической основой исследования являются научные разработки отечественных и зарубежных ученых, связанные с конкурентоспособностью как приоритетным экономическим фактором стратегического развития и функционирования промышленного предприятия в изменчивой внешней среде, материалы специализированных научных конференций и симпозиумов.

В ходе исследования выявлено, что стратегические изменения, которые выступают в качестве залога создания будущих конкурентных преимуществ, являются результатом обеспечения длительного развития предприятия в соответствующих конкурентных условиях ведения хозяйства. Показано, что основным условием развития и эффективного функционирования современных предприятий в рыночных условиях является их высокая конкурентоспособность, а главной особенностью развития промышленных предприятий на микроэкономическом уровне является, прежде всего, общая стратегическая ориентация на рынки сбыта, источники поставок, а также на размещение производства в разных странах мира.

Проанализированы общие конкурентные стратегии предприятия, обеспечивающие деловой уровень диверсифицированного предприятия и деловой уровень управления предприятием. Сделан акцент на необходимости разработки глобальной стратегии, которая позволяет использовать ресурсы, полученные в одной части мира, для победы в конкурентной борьбе в другой его части, направленной на создание условий для развития и улучшения конкурентной позиции предприятия в будущем. Исследован процесс управления конкурентоспособностью и этапы реализации функций управленческой деятельности на всех уровнях управляющей системы организации, что является необходимым условием реализации стратегии развития предприятия.

Полученные результаты исследования являются основой для научного обоснования процесса управления конкурентоспособностью, которая является необходимым условием реализации стратегии развития предприятия. Обоснована целесообразность изучения и анализа для руководителей предприятий существующих стратегий как инструмента формирования конкурентоспособности, а также формирования на этой основе собственного стратегического развития.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, стратегия развития, стратегические изменения, конкурентные преимущества, глобальная стратегия, рынок.

INCREASING OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF THEIR STRATEGIC DEVELOPMENT

*L. I. Yurchyshina, Senior Lecturer, V. A. Tarasenko, Assistant Lecturer,
Dnipro University of Technology*

In the article possibilities of increase in the level of competitiveness are certain by industrial enterprises in the conditions of realization of strategies of their development. Theoretical and methodological basis of research are the scientific developments of home and foreign scientists, related to the competitiveness as priority economic factor of strategic development and functioning of industrial enterprise in a changeable environment, materials of the specialized scientific conferences and symposiums.

The research showed that strategic changes that come forward as a mortgage of creation of future competitive edges are the result of providing the protracted development of enterprise in the corresponding competition terms of business. It is shown that the basic condition of development and effective functioning of modern enterprises in market conditions is high competitiveness, and the main feature of development of industrial enterprises on microeconomic level is, first and foremost, a general strategic orientation to the markets of sale, source of supply, and also to placing of production facilities in different countries of the world.

There are analysed general competitive strategies that provide the business level of the diversified enterprise and business level of his management. Special attention is focused on the necessity of development of global strategy, that allows to use the resources got in one part of the world, to win competition over other, aimed at development and improvement of competition position of enterprise in the future. The process of managing a competitiveness and implementation of functions of administrative activity phases is investigated at all levels of the sensor-based system of organization, which is the necessary condition of realization of strategy of development of enterprise.

The obtained results of the research make the basis for the scientific ground of competitiveness management process that is the necessary condition of realization of strategy of enterprise development. The expediency of study and analysis of existent strategies as an instrument of forming competitiveness, and also forming personal strategic development on this basis.

Keywords: enterprise competitiveness, development strategy, strategic changes, competitive advantages, global strategy, market.

Надійшла до редакції 29.05.19 р.

ПЕРСПЕКТИВИ ІТ-МОДЕРНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

*Н. Л. Шишкова, к. е. н., доцент,
НТУ «Дніпровська політехніка», Nlshishkova@gmail.com*

Інформаційно-комунікаційні та цифрові ІТ-технології надають можливість інтенсифікувати процеси, впроваджувати сучасні досягнення в сфері комп'ютерних технологій. Окреслення загального механізму трансформації систем обліку, контролю й управління, запит на створення єдиного інформаційного простору зумовлює необхідність концептуальних досліджень синергетичного ефекту від ІТ-модернізації (діджиталізації) бухгалтерського обліку. Метою статті є узагальнення існуючого теоретичного підґрунтя для трансформації системи бухгалтерського обліку в умовах цифрової модернізації суспільно-економічних відносин.

Визначено, що ІТ-модернізація є об'єктом фокусного та комплексного державного управління. При цьому цифровізація бухгалтерського обліку пропонує опцію створення загального інформаційного та кіберфізичного бізнес-простору, яка перевершує традиційні методи бухгалтерського обліку, посилює здатність бухгалтера інтерпретувати та повідомляти дані швидше та ефективніше. Розкрито зміст та сфери застосування в сучасному бухгалтерському обліку ІТ-інструментів та технологій, які переведуть облікові роботи в цифровий формат, модернізують концепції обробки та передачі інформації.

Розроблено управлінську модель цифровізації бухгалтерського обліку з врахуванням стану, можливостей і недоліків існуючих на підприємстві передумов впровадження. Розкрито актуальні вимоги до бухгалтера щодо мобілізації як своїх творчих можливостей, так і розуміння інформаційних, комунікаційних технологій. Розвиток цифрових компетенцій стає обов'язковою вимогою до персоналу на сучасному рівні технологічного та економічного розвитку. Запропоновано елементи кіберфізичного простору бухгалтера відповідно до інноваційних, формалізованих, динамічних, орієнтованих на інформаційні потреби користувача алгоритмів дій по ІТ-модернізації бухгалтерського обліку.

Ключові слова: цифровізація бухгалтерського обліку, ІТ-модернізація бухгалтерського обліку, електронна економіка, трансформація систем обліку, контролю й управління.

Постановка проблеми. Трансформація змісту теорії бухгалтерського обліку і облікових практик зумовлена розвитком інформаційних та комп'ютерних технологій, математичного моделювання, модернізацією систем управління економічними процесами. Існування запиту на єдиний інформаційний простір стає ознакою цифрової епохи. Таким чином, траєкторія розвитку бухгалтерського обліку повинна втілювати досягнення сучасних цифрових технологій, фундаментальної і прикладної науки.

Консолідація функції ІТ з основними вимогами розвитку термінологічної та змістовно-практичної основи бухгалтерського обліку здатна забезпечити інформаційну

модернізацію сучасних економічних процесів. Приєднання України до провідних організацій і проектів в сфері електронної взаємодії інформаційних ресурсів та розвитку інтероперабельності [6] свідчить про формування державного запиту на трансформацію як термінологічного ядра бухгалтерського обліку, так і системи професійних практик і технологій. І мова йде не просто про автоматизацію вже існуючих механізмів побудови облікової системи. Збір, опис, зберігання та обробка даних в епоху цифрової економіки модифікується і стає логічним поєднанням сучасних наукових напрацювань в межах інформаційної системи бухгалтерського обліку.

Віртуалізація фізичних інфраструктурних ІТ-систем та «цифровізація» у даний час є головними тенденціями на світовому ринку праці. Сучасні виклики вимагають від бухгалтера принаймні базового розуміння інформаційних та комунікаційних технологій, наявність цифрових компетенцій стає основною вимогою до персоналу.

Тому і виникає проблема гармонізації термінологічного наповнення новацій в системі бухгалтерського обліку для відображення вже реально існуючих практик цифрової економіки. Запровадження ІТ-технологій, цифровізація контрольно-облікових процесів дозволять підсилити транспарентність, нададуть технологічну можливість здійснювати оперативні автоматизовані аудити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння невпинності інтеграції ІТ-інструментів і технологій в бухгалтерський облік, цифровізації сфери суспільно-економічних відносин спричиняє значний інтерес науковців до теоретичних засад та практичних аспектів цих процесів. Зокрема, Канцедал Н. А. [1], Попович, М. С. [2], Красус Н. М., Голобородько О. П. [3], Плаксієнко В. Я., Назаренко І. М. [4], Кльоба Л. Г. [5] в різних аспектах порушують проблему модернізації облікових процесів. Однак більшість наукових публікацій стосується окремих сфер трансформації, осучаснення методології і практики.

Велика четвірка аудиторських компаній теж здійснює дослідження для подолання невизначеності, пов'язаної зі змінами професії бухгалтера [6,7]. Слід зауважити, що більшість авторів погоджуються, що бухгалтерський облік чекають зміни в напрямі модернізації як загального теоретико-категоріального апарату, так конкретних облікових практик. Визнається, що технології blockchain та інструменти штучного інтелекту стануть каталізатором еволюції облікових процесів. У попередніх публікаціях вже оприлюднювалися результати досліджень в напрямі трансформації і осучаснення бухгалтерського обліку [8,9]. Але для отримання більш глибокого розуміння того, які трансформації бухгалтерського обліку нас чекають у майбутньому, слід узагальнити

вже існуючі зміни в теорії і практиці бухгалтерського обліку.

Формулювання мети статті. Метою статті є узагальнення теоретичного підґрунтя для трансформації системи бухгалтерського обліку в умовах цифрової модернізації суспільно-економічних відносин. Для досягнення поставленої мети застосовано логічний аналіз, метод теоретичного узагальнення, системний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія і практика бухгалтерського обліку, професія бухгалтера взагалі розвиваються і змінюються в сучасних умовах інтеграції з ІТ-технологіями. Представники професії мають володіти інструментами та компетенціями, щоб бути конкурентними в цифровому суспільно-економічному середовищі. Фінансові послуги, включаючи бухгалтерський облік, будуть розвиватися і ставатимуть більш залежними від ІТ-технологій, про що свідчить політика керівництва держави [10]. Так, Україна приєдналася до Програми ЄС Interoperability Solutions for European Public Administrations 2 (ISA), проєктів e-CODEX, e-Invoicing, а також ініціативи Single Digital Gateway [11]. Забезпечення електронної взаємодії державних інформаційних ресурсів та розвиток інтегрованості є головним викликом для розвитку електронного врядування в Україні.

Інформація стає головним джерелом конкурентоспроможності. Збір, опис, зберігання та обробка даних дозволяє отримувати цінну інформацію для використання в економічних процесах. Але використання цифрового мислення не зосереджено виключно на нових технологіях. Більшу цінність отримує здатність фахівця оцінювати, синтезувати аналітичні висновки і стратегічні пропозиції. Тому ефективним може стати саме поєднання новацій технологічного характеру (блокчейн, штучний інтелект, BigData) та облікових компетентностей.

Розвиток бухгалтерського обліку за умови цифровізації суспільно-економічних відносин здебільшого пов'язаний із впровадженням ІТ-інструментів та технологій, спрямованих на подолання недоліків існуючої контрольно-аналітичної та облікової системи. Намагання підвищити зрозумі-

лість, лаконічність та релевантність інформаційного забезпечення управління стає рушійною силою у створенні ефективного бухгалтерського підрозділу, де розуміють управлінські стратегії та цілі, а кожне завдання виконують через перспективу подолання надмірно тривалих або неов'язкових складних процедур з помилковими або малокорисними результатами.

Актуалізація цифрової трансформації бухгалтерського обліку в майбутньому лише зростатиме, бо застосування ІТ-новачій дозволяє вирішувати нові завдання, модернізувати концепції обробки та передачі інформації, сприяє зростанню ефективності облікових процесів. До звичних функцій ведення обліку та формування звітності додається необхідність консолідації процесів управління та ІТ-сервісів. Як результат, підвищиться якість інформаційного забезпечення окремих підрозділів і користувачів, об'єднаних єдиною цифровою платформою.

Відбувається не просто конвертація даних з паперового формату в цифровий, а забезпечується пошук, обробка, синтез звітності, контроль помилок і порівнянності, візуалізація процесів і їх результатів, резервне копіювання за допомогою ІТ-інструментарію.

Таким чином, ІТ-модернізація бухгалтерського обліку відповідно до вимог інформаційної економіки має складатися з програмного, інформаційного, організаційного та методичного компоненту. Ці компоненти стають основними інформаційними системами, що інтегровані навколо web-системи та між собою. Надійна та масштабована інформаційно-аналітична система забезпечує підтримку та автоматизацію процесів керування усіх складових діяльності організації.

Якісний розвиток цифрових сервісів в бухгалтерському обліку має на меті не тільки мінімізацію людського фактору в прийнятті рішень, але й вчасне отримання якісної інформації про процеси. При цьому цифровізація – це інструмент створення, реалізації та користування перевагами облікової системи, що підсилюються ІТ-технологіями.

Забезпечити високий рівень продуктивної діяльності об'єкта здатна налагоджена централізована ІТ-система управління

процесами. Деякі державні підприємства активно впроваджують комплексні рішення автоматизації бізнес-процесів із допомогою сучасних ERP-систем. Саме ці підприємства є прикладом нового етапу в модернізації внутрішньої ІТ-інфраструктури: переходу від автоматизації до комплексних систем управління.

Глибинні наслідки цифровізації бухгалтерського обліку можливі за умови синергії нових концепцій обробки та передачі інформації:

- бухгалтерський облік господарських операцій в режимі реального часу (RTA);
- обмін електронними даними - від первинних до звітних (EDI);
- розширена мова фінансової, управлінської, податкової звітності різних сфер бізнесу (XBRL);
- «хмарні технології» обчислення, облікові операції, що базуються на хмарах;
- штучний інтелект (AI) – модернізація математичного моделювання сучасними технологічними інноваціями (оцінка запасів на складах за допомогою програмно керованих дронів);
- BigData – використання у розрахунках для підвищення ефективності, точності та швидкості;
- блокчейн – систематизація і ефективний контроль;
- м'які цифрові інфраструктури (інфраструктура ідентифікації та довіри, інфраструктура відкритих даних, інфраструктура інтероперабельності, інфраструктура електронних розрахунків та транзакцій, інфраструктура електронної комерції та онлайн-взаємодії суб'єктів бізнесу).

Синергетичний потенціал соціальних, мобільних, хмарних технологій, технологій аналізу даних, Інтернету речей в сукупності здатні привести до трансформаційних змін в бухгалтерському обліку, підвищити його ефективність, цінність для процесів управління.

Світові лідери «цифрового» ринку (Cisco, IBM, Intel, Oracle, Deloitte, SAP, Ericsson, MasterCard, Vodafone, Kyivstar, Lifecell, International Data Corporation), вітчизняні консультанти та експерти, підтримані Міністерством економічного розвитку

та торгівлі та ГО «ХайТек Офіс», розробили «Цифровий порядок денний України 2020», - документ, який визначає ключові політики, першочергові сфери, ініціативи та проекти «цифровізації» України на найближчі 3 роки [12].

ІТ-модернізація бухгалтерського обліку забезпечить нові, більш сучасні формати ефективного управління. Проект ІТ-модернізації - комплекс взаємопов'язаних заходів, що узгоджені за часом, використанням певних матеріально-технічних, інформаційних, людських, фінансових та інших ресурсів і мають на меті створення інформаційних систем, засобів інформатизації та цифровізації інформаційних ресурсів, які відповідають певним технічним умовам і показникам якості.

Цифровий бухгалтерський облік не має стандартного визначення, а лише стосується змін в обліку за рахунок обчислювальних і мережевих технологій. Бухгалтерський облік має долучити в свою теорію і практику патч-карти та мейнфрейми, бази даних і сховища даних, персональні комп'ютери та продуктивність, спеціалізоване програмне забезпечення для бухгалтерського обліку та системи планування ресурсів підприємства (ERP), локальні мережі (LAN) та широкосмугові мережі (WAN) – для введення даних, зберігання інформації, вдосконалення механізмів обробки, кінцевих звітів, внутрішніх контролів, аудиторських висновків.

Трансформаційні ініціативи передбачають замість традиційних засобів та інструментів використовувати цифрові. В різних джерелах використовуються варіанти цифровізація, діджиталізація та інформатизація, а у випадку прикметника digital як цифровий та діджитальний. А як же можна буде називати модернізований бухгалтерський облік?

Інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [10].

Тому визначення процесу цифровізації (діджиталізації) бухгалтерського обліку пропонується сформулювати як:

– трансформацію облікових процесів за допомогою сучасних економічних, організаційно-управлінських, інституційних нововведень;

– ІТ-модернізацію електронно-цифровими пристроями, засобами, системами електронно-комунікаційного обміну для інтегральної взаємодії віртуального та фізичного, створення кіберфізичного простору в межах системи бухгалтерського обліку.

Адже кінцева мета ІТ-модернізації не цифровізація обліку (перенесення контрольно-облікових процесів в електронний формат), а створення СМАРТ-обліку, «розумного» обліку господарських операцій з ефективними інструментами контролю та управління суб'єктом господарювання, автоматизацією всіх аспектів і сфер діяльності підприємства, організації, установи.

В таблиці 1 запропоновано перелік заходів відповідно до етапів ІТ-трансформації бухгалтерського обліку.

Підготовчий етап дозволяє встановити загальну мету та локальні завдання, оцінити масштаби і обмеження щодо впровадження – технологічні в першу чергу. Впровадження потребує корегування структури, інформаційних потоків між підрозділами, внутрішніх нормативів і регламентів обліку.

Етап впровадження передбачає отримання синергетичного ефекту від вдосконалення організаційної структури та документообігу, раціоналізація взаємодій в обліковій системі з деталізацією протоколів і стандартів обліку. При цьому підвищується прозорість, керованість, забезпечується оперативне коригування відхилень і окремих елементів при реалізації проекту ІТ-модернізації.

Етап використання характеризується поєднанням професійних аспектів обліку та ІТ-інфраструктури, окреслює перспективи у вирішенні проблем шахрайства, перекручення інформації щодо економічної реальності, задоволення інтересів окремих користувачів у якісній інформації щодо внутрішніх і зовнішніх процесів суб'єкта управління.

Етапи ІТ-модернізації бухгалтерського обліку

Етапи робіт	Зміст заходів
Підготовчий	Формулювання мети Встановлення завдань, ролей, повноважень Оцінка масштабів і обмежень щодо впровадження: Ранжування вимог споживачів Підготовка інформаційних систем Підготовка електронно-цифрових пристроїв
Впровадження	Вдосконалення організаційної структури Вдосконалення документообігу Раціоналізація взаємодій Розробка протоколів і стандартів обліку Підвищення прозорості і керованості Оперативне коригування відхилень і окремих елементів Перевірка на можливість реалізації
Використання	Раціоналізація облікових процесів Захист інформації в просторі і часі Ідентифікація та аутентифікація Встановлення права доступу, що необхідні для виконання службових обов'язків Розподіл ролей і відповідальності, щоб одна людина не могла порушити критично важливий для організації процес або створити пролом у захисті навмисно чи ненавмисно Протоколювання й оперативний аудит Узгодження майбутніх трансформацій

*складено автором на основі джерел 8-10.

Застосування технологічних ІТ-іновацій в методології бухгалтерського обліку змінює форму його організації, підвищує рівень професійних компетенцій та відповідальності кадрів, виводить систему інформаційного забезпечення на якісно новий рівень прозорості, безпеки, оперативності, релевантності. Наприклад, розкрадання активів можна попередити і вдосконалити документування (технологія блокчейн передбачає узгодження інформації учасниками до приєднання у блок та унеможлиблює її перекручення потім), і виведенням інвентаризації на новий, більш оперативний та якісний рівень, і у одномоментному формуванні даних на рахунках шляхом подвійного запису з узагальненням у звітності.

Досить обмеженими для застосування ІТ-інструментарію будуть оцінка та калькулювання. Бо питання, які вимагають власного судження бухгалтера або аудитора і в майбутньому будуть вимагати пильної ува-

ги. А аналітичний та технологічний ІТ-інструментарій будуть надавати можливості прискорення здійснення облікових процедур, прискорить документування та обробку окремих операцій, забезпечить оперативний внутрішній контроль.

Особливо важливим є застосування ІТ-іновацій для вдосконалення документообігу. Завдяки ІТ-модернізації облікових процедур вирішуються наступні завдання: збір, угруповання і впорядкування інформаційних потоків (бухгалтерський облік господарських операцій в режимі реального часу); швидкий доступ та видача інформації (обмін електронними даними – від первинних до звітних); скорочення інтервалу між отриманням інформації та її занесенням в базу даних (BigData); зниження ризиків виникнення помилок в обліку та в процесах прийняття рішень, що дозволяє підприємству уникати перекручення інформації в бухгалтерському обліку; інтеграція всіх рівнів обліку для

створення єдиної інформаційної бази (розширена мова фінансової, управлінської, податкової звітності різних сфер бізнесу); автоматичне формування звітів («хмарні технології» обчислення, облікові операції, що базуються на хмарах); забезпечення ефективного оперативного контролю (штучний інтелект, модернізація математичного моделювання сучасними іноваціями).

Переваги при веденні бухгалтерського обліку із застосуванням ІТ-технологій пов'язані з прискоренням, здешевленням, формалізацією. Так, блокчейн в бухгалтерському обліку та при складанні звітності підвищує безпеку зберігання даних та надає підтвердження проведених транзакцій. Спільний контроль над проведенням фінансових операцій при надійній синхронізації даних та з забезпеченням захисту від навмисних і ненавмисних втрат та підмін, виводять технологію блокчейну на принципово новий рівень. Трансформація системи бухгалтерського обліку подолає проблему обмеженої прозорості. В табл. 2 узагальнено елементи механізму цифровізації бухгалтерського обліку. Цільові завдання полягають у модернізації, прискоренні облікових процесів, культивуванні навичок і практик ІТ-модернізованого бухгалтерського обліку при інтенсифікації бізнес-діяльності.

Загрози представлені як зростанням кіберзлочинності при збільшенні кількості інформаційних систем, які використовують персональні дані, так і неузгодженістю у виборі ідентифікаторів, браку адекватної верифікації ідентифікаційних даних, використання у системах реєстрації та контролю доступу до інформаційних систем технологічно несумісних механізмів, алгоритмів та протоколів електронної ідентифікації та автентифікації.

Таким чином, в бухгалтерському обліку необхідне застосування передових систем інформаційної безпеки на всіх етапах. А створення інтегрованої інформаційної контрольно-облікової системи з урахуванням технологічних ІТ-ризиків забезпечить розвиток цифрових компетенцій, стане рушійною силою цифрової економіки, забезпечить перехід до шостого технологічного укладу економіки, де знання, таланти, навички,

вміння, досвід, інтелект людей стане найбільшою цінністю.

Відповідність тенденціям світового ринку електронної комерції та послуг при ІТ-модернізації облікових практик забезпечиться використанням архітектурного підходу при описі процесів всередині організації і узгодження спільних процесів, проектів і підпроектів, що реалізуються на основі агрегації загальних облікових процесів (від складання первинної документації до формування показників звітності) з урахуванням всіх складових (каталоги, реєстри, механізми).

Управлінська модель цифровізації бухгалтерського обліку доповнюється аналізом ситуації – проведення незалежного дослідження щодо наявності цифрових навичок у працівників обліково-аналітичного та контрольно-управлінського сектору, визначення критеріїв впливу чинників на розвиток цифрових навичок, головних перешкод до користування цифровими технологіями та конкретними інструментами. Окреслюються основні виклики і «дерево» проблем, реагування та вирішення яких передбачається в рамках напряму. Створення надійної і масштабованої цифрової системи бухгалтерського обліку стає можливим за умови комплексної оцінки стану, можливостей і недоліків існуючої на підприємстві інформаційно-облікової інфраструктури вимогам і очікуванням керівництва (перший етап), оцінки можливості для зростання бізнесу і процесів комунікації в компанії (другий етап), модернізація існуючих систем при наявності повного обсягу даних про існуючий стан серверного та мережевого обладнання (третій етап).

При цьому набір інструментів можна варіювати в залежності від складності процесу та існуючих стартових позицій. Зокрема, комплексний підхід до цифровізації обліку включає: SWOT-аналіз можливостей цифровізації обліку, планування цифровізації обліково-аналітичної і контрольної діяльності, гармонізація організаційної структури бухгалтерії, вивчення наявних і потенційних напрямів, передумов для здійснення цифровізації, контроль за підвищенням якості облікових робіт.

Таблиця 2

Управлінська модель цифровізації бухгалтерського обліку

Цілі					
Модернізувати, оптимізувати, прискорити облікові процеси	Інтенсифікація бізнес-діяльності, її інформатизація	Ефективна адаптація бухгалтерського обліку до загальноєкономічних та технічних змін	Культивування навичок і практик ІТ-модернізованого бухгалтерського обліку	Комерціалізація робок	Узгодження спільних процесів цифровізації обліку, контролю, управління
Передумови					
Наявність/відсутність професійних кадрів з цифровими компетенціями	Наявність/відсутність доступу до необхідного обладнання	Наявність/відсутність ризиків кібербезпеки	Наявність/відсутність зручної, безпечної та доступної електронної ідентифікації	Наявність/відсутність системи правил, регламентів, стандартів збору, класифікації, зберігання та використання даних	Наявність/відсутність проблем з правами інтелектуальної власності
Принципи					
Підвищення якості облікових робіт	Інтеграція в бізнес-процеси	Стандартизація як основа цифровізації, чинник її успішної реалізації	Підвищенням рівня довіри і безпеки	Пріоритет фокусного та комплексного державного управління	Розвиток цифрових компетенцій облікового персоналу
Цифрова інфраструктура					
Інтернет	Телекомунікації	Електронна ідентифікація і аутентифікація	Інформаційна безпека	Хмарна інфраструктура	
Цифрові рішення					
Електронний облік	Електронна комерція	Електронна логістика	Цифрові фінанси	Інтероперабельність	ІТ-стандарти
Загрози					
Зростання кіберзлочинності в умовах збільшення кількості інформаційних систем	Відсутність захищеного обміну ідентифікаційними даними фізичних та юридичних осіб	Неузгодженість верифікації ідентифікаційних даних	Збільшення кількості та масштабу недоліків інформаційної інфраструктури	Використання у системах реєстрації та контролю доступу до інформаційних систем технологічно несумісних механізмів	

*складено автором на основі джерел 8-14.

Загальний механізм цифровізації бухгалтерського обліку стане синергетичним поєднанням елементів:

- політики модернізації бухгалтерського обліку (інформаційно-цифрова політика, політика зв'язку);
- створення сприятливого середовища (структура облікового та управлінського персоналу, корегування принципів діяльності);
- розгалуження цифрової інфраструктури (інтернет, телекомунікації, електронна ідентифікація і аутентифікація, інформаційна безпека, хмарна інфраструктура);
- впровадження та об'єднання в єдиний кіберфізичний простір цифрових рішень (електронний облік, електронна комерція, електронна логістика, цифрові фінанси, інтегрованість, ІТ-стандарти);
- інтеграція внутрішніх процесів з зовнішніми платформами (державними реєстрами, сервісами, системою ProZoggo і майданчиками, акредитованими в ній).

Комплексний підхід до цифровізації обліку включає перелік цифрових навичок та компетенцій бухгалтера, доступ до сучасних ІТ-технологій.

Віртуалізація, значне розповсюдження інфраструктурних ІТ-систем, «цифровіза-

ція» суспільно-економічних відносин, віддалений доступ до робочого місця є головними тенденціями на світовому ринку праці. Тому сучасні виклики вимагають від бухгалтера і мобілізації своїх творчих можливостей, і розуміння інформаційних та комунікаційних технологій. Розвиток цифрових компетенцій стає основною вимогою до персоналу. «Цифрова» компетентність бухгалтера складається з поєднання окремих навичок та вмінь (таблиця 3).

Рациональна організація «цифрового» робочого місця бухгалтера вимагає належної організації, користування та управління, оскільки воно має відповідати змісту та характеру роботи. Це має бути не просто устаткована необхідними матеріальними засобами і технікою зона, а інформаційно-технічне та комунікаційне забезпечення ефективної діяльності облікових працівників, створення для них більш сприятливих умов праці. В умовах цифрової економіки робоче місце бухгалтера передбачає цифровізацію упорядкування і планування загального керівництва процесом бухгалтерського обліку; цифровізацію організації бухгалтерського обліку, контролю та аналізу; інформатизацію підготовки прийняття управлінських рішень.

Таблиця 3

Вимоги до цифрових компетенцій бухгалтера

	Вимоги	Зміст
1	2	3
1.	Інформаційна грамотність	Вміння використовувати сервіси реального часу на основі віртуальних помічників. Вміння ідентифікувати бізнес-процеси, фільтрувати дані, інформацію та цифровий контент. Вміння оцінювати дані, інформацію та цифровий контент. Здатність використовувати розумні пристрої на основі інтелектуальних моделей і нейронних мереж. Здатність аналізувати та розв'язувати завдання у сфері застосування інфографіки та інфоколлажу як інструменту просування бізнесу. Вміння використовувати та управляти аналітичними даними, обліковою інформацією та цифровим контентом у бізнес-процесах. Впроваджувати систему бюджетування та єдиного електронного документообігу. Забезпечувати облікову діяльність підприємств сучасними ІТ-інструментами та механізмами. Розуміння сутності цифрового аудиту, сучасних технологій та інструментарію його здійснення.

2.	Комунікація та взаємодія	Вміння спілкуватися через використання цифрових технологій. Вміння ділитися інформацією завдяки використанню цифрових технологій. Оволодіння навичками роботи у сфері електронних закупівель. Вміння контактувати із державними контролюючими органами, користуватися державними та приватними послугами завдяки використанню цифрових технологій. Використовувати нові платформи, що поєднують інформаційні системи, досвід роботи з клієнтами, аналітику і прогнозування, Інтернет речей і ділові екосистеми Вміння взаємодіяти завдяки використанню цифрових технологій. Вміння використовувати промислові та побутові пристрої на основі Інтернету речей. Знання та володіння правилами поведінки та етикету в цифровому середовищі. Управління цифровою ідентичністю, тобто вміння створювати та управляти аккаунтами. Використовувати динамічні сервіси на основі мереж між людьми, процесами, послугами та речами.
3.	Цифровий контент	Створення та ефективне використання цифрового контенту. Використовувати розподілені ланцюжки даних і блоків. Вміння змінювати, покращувати, використовувати цифровий контент задля створення нового контенту. Об'єднувати віртуальні і реальні об'єкти на основі 3D-технологій. Обізнаність щодо авторських прав та політики ліцензування відносно даних, інформації та цифрового контенту. Будувати цифрові динамічні моделі фізичних об'єктів із використанням сенсорних датчиків для імітаційного моделювання. Програмна адаптація типових конфігурацій бухгалтерських програм, подальший супровід та оновлення.
4.	Безпека	Вміння ідентифікувати і протидіяти кіберзагрозам. Вміння захистити пристрої та контент, знання заходів інформаційної безпеки, розуміння ризиків та загроз. Використовувати багаторівневу систему інформаційної безпеки реального часу, в тому числі – на основі блокчейн-технологій. Захист персональних даних та приватності. Охорона здоров'я, тобто знання та навички для збереження свого здоров'я та інших з точки зору як екології використання цифрових технологій, так і ризиків, загроз безпеці громадян. Розуміння впливу цифрових технологій на екологію, навколишнє середовище.
5.	Вирішення проблем	Вміння вирішувати технічні проблеми, що виникають із програмним забезпеченням, мережами і т.д. Вміння визначати потреби та знаходити відповідні технічні рішення, або адаптувати цифрові технології до власних потреб. Креативне користування або вміння завдяки цифровим технологіям створювати знання, процеси та продукти, індивідуально або колективно, з метою вирішення повсякденних облікових проблем. Вміння самостійно визначати потребу в отриманні додаткових нових цифрових навичок.

*складено автором на основі джерел 11, 12

«Цифровими», віртуальними, мобільними стають задачі, що ставляться перед бухгалтерською службою:

- своєчасне вироблення та реалізацію облікової політики установи (за всіма її складовими);
- законність, своєчасність і правильність оформлення носіїв облікової інформації;
- достовірність обліку витрат та видатків, обліку виконання кошторису доходів і видатків установи;
- точність обліку результатів виконання кошторису доходів і видатків установи;
- правильність нарахування відповідних категорій виплат, утримань та нарахувань і своєчасність розрахунків з робітниками і службовцями, стипендіатами, позабюджетними соціальними фондами, з державним бюджетом тощо;
- повноту обліку товарно-матеріальних цінностей та контроль за їх збереженням;
- повноту та своєчасність розрахунків з дебіторами і кредиторами установи;
- здійснення контрольної та аналітичної роботи господарської діяльності установи чи організації;
- повноту, достовірність та своєчасність інформаційної бази облікових даних для прийняття управлінських рішень;
- зберігання носіїв облікової інформації;
 - зміцнення фінансової дисципліни.

Концепція «цифрових робочих місць» поширюється надзвичайно швидко у бізнес-середовищі та позитивно сприймається переважною більшістю працівників, яким подобаються гнучкі способи роботи, можливість працювати вдома, з будь-якого місця.

Цифрове робоче місце бухгалтера сприяє гнучкості в методах виконання посадових обов'язків обліковців, стимулює їх взаємодію, підтримує децентралізовані та мобільні робочі середовища, передбачає

вибір технологій для роботи. Перевагами цифрових робочих місць є зменшення витрат на апаратне забезпечення, офісні приміщення, відрядження тощо.

Але натомість з'являються і додаткові проблеми:

- зростання кіберзлочинності в умовах збільшення кількості інформаційних систем, які використовують персональні дані;
- відсутність захищеного обміну ідентифікаційними даними фізичних та юридичних осіб, які обробляються в інформаційних системах державних органів та приватного сектору, неузгодженість у виборі ідентифікаторів, відсутність підтвердження ідентифікаційних даних;
- використання у системах реєстрації та контролю доступу до інформаційних систем технологічно несумісних механізмів, алгоритмів та протоколів електронної ідентифікації та впізнання;
- необхідність автоматизувати завдання, які потребують складніших, нерутинних дій та когнітивних рішень.

Крім цифрової інфраструктури та моделі «розумного» обліку, ініціативами щодо цифровізації обліку є створення обліково-інформаційної інфраструктури з локалізованим під потреби споживачів інформації (внутрішніх і зовнішніх) контентом; збір та аналіз даних оперативного обліку в режимі реального часу за допомогою технологій Інтернету речей, великих та відкритих даних; створення віртуальних технологічних процесів, 3D-моделювання, облаштування веб-камерами матеріальних об'єктів контролю, впровадження QR-кодів, RFID-міток, вдосконалення системи безготівкових розрахунків; впровадження програм лояльності та електронних карток контрагентів; створення мобільних додатків (для технічного, адміністративного, контрольно-облікового персоналу); електронний документообіг; цифровізація вхідних і вихідних інформаційних потоків в бухгалтерському обліку (електронні каталоги, віртуальної та доповненої реаль-

ностей, електронні довідники).

Для отримання суттєвих зрушень від «цифровізації» бухгалтерського обліку не-

обхідно врахувати основні технічні елементи (таблиця 4).

Таблиця 4

Елементи кіберфізичного простору бухгалтера

1	Пристрої доступу	Слід забезпечити облікових працівників пристроями найбільш ефективного способу отримання інформації про бізнес-відносини. Організація технологічних ланцюжків обробки інформації технічними засобами стає все більше розповсюдженою в окремих облікових процесах. Тому необхідний розподіл праці за функціональною ознакою, наявність двох категорій облікових працівників: бухгалтерів-операторів, що вводять дані, і бухгалтерів-контролерів, що реалізують логічні облікові функції
2	Інфраструктура комунікацій	Застосування засобів електронного діловодства (процедур створення, заповнення та розсилки електронних документів); широке застосування електронних засобів комунікації (електронної пошти, телеконференцій). Надійність зв'язку залишається однією з найважливіших вимог у контексті «цифрового» робочого місця як в офісі, так і поза ним. В перспективі метою є впровадження автоматичного безперервного контролю правильності заповнення документів та формування бухгалтерських проводок, здійснення документообігу, використання робочого часу. Бездокументальний збір первинних даних за допомогою периферійних пристроїв та передача їх за допомогою засобів комунікації дистанційними каналами до комп'ютерів є основним способом здійснення документування господарських операцій.
3	Бізнес-відносини	На підставі вхідних первинних даних, одноразово зафіксованих на електронних носіях інформації, здійснюється інтегрована обробка облікових даних з таким рівнем деталізації та оперативності, який необхідний для забезпечення інформацією керівників підприємства. При цьому використовується єдина інформаційна база даних, що на підставі принципу подвійного запису накопичує всю необхідну для системи обліку інформацію. При цьому система бухгалтерського обліку розглядається як єдина система і не робиться поділу обліку за видами на оперативний або бухгалтерський, на управлінський, фінансовий або податковий. Це уможливорюють централізоване зберігання документів, забезпечують легкий доступ до них і дозволяють членам команди співпрацювати при внесенні змін до файлів, їх перегляді та обміні в режимі реального часу.
4	Телекомунікаційні інструменти робочого місця	Склад облікових завдань залишається незмінним при різних обсягах облікових робіт, але перелік виконавців суттєво відрізняється в залежності від розміру підприємства і, відповідно, обсягу облікової роботи. Інструменти робочого місця значною мірою впливають на мотивацію та продуктивність працівників. Суттєвою перевагою є технології зв'язку, що забезпечують присутність у режимі реального часу та дозволяють проводити насичені онлайн-зустрічі.

*складено автором на основі джерел 10-13.

Елементами кіберфізичного простору бухгалтера стають пристрої доступу, інфраструктура комунікацій, бізнес-відносини, телекомунікаційні інструменти робочого місця. Впорядкування й оптимізація обліку на основі цифровізації дозволять не просто локально змінити окремі облікові функції, а змінити алгоритми дій, дозволять імплементувати стимули для «цифровізації».

Висновки. В період цифрової трансформації суспільно-економічних відносин консервативність бухгалтерського обліку не повинна стати на заваді інноваційним, формалізованим, динамічним, орієнтованим на інформаційні потреби користувача змінам теоретичного і практичного характеру.

Цифрова трансформація бухгалтерського обліку стає обов'язковим і важливим кроком для ефективного функціонування організації за умови фінансових інвестицій, культурних і фахових компетентностних змін.

Встановлено, що цифровізація в обліку – модернізація облікових процесів електронно-цифровими пристроями, засобами, системами; налагодження електронно-комунікаційного обміну інформацією між ними; побудова інтегральної взаємодії віртуального та реального середовища відображення бізнес-процесів. Інформаційно-комунікаційні та цифрові технології надають можливість інтенсифікувати контроль-но-облікові та управлінські процеси.

Таким чином, якісна ІТ-модернізація бухгалтерського обліку не тільки створить єдиний інформаційний простір, але й покращить якість управління на всіх рівнях. При цьому акценти будуть зміщені на питання, що вимагатимуть власного судження бухгалтера: складні нетипові операції, ефективні механізми внутрішнього контролю, аналітика та прогнозування, оцінка.

Література

1. Канцедаль Н. А. Бухгалтерський облік цифрової епохи: розширення термінологічних кордонів // *Accounting and Finance* – № 1 (83). – 2019. – С. 29–34 // (online): <http://www.afj.org.ua/article/631>.
2. Попович М. С. Застосування NFC технологій в бухгалтерському обліку / М. С. Попович // *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2017. – Вип. 1(49). Том 1. – С. 351–355.
3. Краус Н. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку / Н. М.

Краус, О. П. Голобородько, К. М. Краус // «Ефективна економіка». – 2018. – №1. // (online): http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

4. Плаксієнко В. Я. Безпаперова бухгалтерія: призначення, характеристика складових та ключові аспекти / В. Я. Плаксієнко, І. М. Назаренко // *Агросвіт* – 2018. – № 9. // (online): http://www.agrosvit.info/pdf/9_2018/5.pdf.

5. Кльоба Л. Г. Цифровізація – інноваційний напрям розвитку банків / Л. Г. Кльоба // (online): http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/86.pdf.

6. Digitalisation in Accounting// (online): <https://home.kpmg/content/dam/kpmg/de/pdf/Themen/2017/digitalisation-in-accounting-en-2017-KPMG.pdf>.

7. Digitization and Financial Reporting – How Technology Innovation May Drive the Shift toward Continuous Accounting// *Accounting and Finance Research* Vol. 7, No. 3; 2018// (online): <https://pdfs.semanticscholar.org/254c/b44b7c6e030b0a84b0b889055b5825dfd727.pdf>.

8. Шишкова Н. Л. Електронні гроші: сутність та проблеми використання в Україні. / Н. Л. Шишкова, Є. Ю. Мороз // *Економічний вісник НГУ* – 2017. – №4 (60). – С. 39–51 [Електронний ресурс]. URL: <http://ev.nmu.org.ua/docs/2017/EV20174.pdf>.

9. Шишкова Н. Л. Перспективи впровадження блокчейну в бухгалтерському обліку / Н. Л. Шишкова // *Облік і фінанси* – 2018. – № 2 (80). – С. 61–68.

10. Про Національну програму інформатизації [Електронний ресурс]: Закон України / 1998, № 27-28, ст.181// (online): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98>.

11. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. // (online): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018>.

12. Цифрова адженда України – 2020. Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року, Грудень, 2016 // (online): <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

13. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

14. S. Shyshkov, N. Shyshkova Market mechanisms of hryvnia exchange rate stabilization: accounting and institutional aspects // *Економічний часопис XXI*, 2014, № 5/6. – С. 60-63.

References

1. Kantsedal, N. (2019). Accounting in the Digital Age: Expansion of Terminological Boundaries. *Accounting and Finance*, (1(83)), 28–34. doi:10.33146/2307-9878-2019-1(83)-28-34
2. Popovych, M. S. (2017). Zastosuvannia NFC tekhnolohii v bukhgalterskomu obliku. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 1 (49), Vol.1, 351-355.
3. Kraus, N.M., Holoborodko, O.P., & Kraus, K.M. (2018). Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku. *Efektivna ekonomika*.

- ka, (1). Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.
4. Plaksienko, V. Ya., & Nazarenko, I. M. (2018). Bezpaperova bukhhalteriiia: pryznachennia, kharakterystyka skladovykh ta kliuchovi aspekty. Ahrosvit, (9). Retrieved from http://www.agrosvit.info/pdf/9_2018/5.pdf.
5. Kloba, L. H. (2018). Tsyfrovizatsiia – innovatsiinyi napriam rozvytku bankiv. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/86.pdf.
6. Digitalisation in Accounting (2017.) Retrieved from <https://home.kpmg/content/dam/kpmg/de/pdf/Themen/2017/digitalisation-in-accounting-en-2017-KPMG.pdf>
7. Digitization and Financial Reporting – How Technology Innovation May Drive the Shift toward Continuous Accounting. (2018). Accounting and Finance Research, Vol. 7, No. 3. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/254c/b44b7c6e030b0a84b0b889055b5825dfd727.pdf>.
8. Shyshkova, N.L., & Moroz, Ye.Yu. (2017). Elektronni hroshi: sutnist ta problemy vykorystannia v Ukraini. Ekonomichnyi visnyk NHU, 4(60), 39-51. Retrieved from <http://ev.nmu.org.ua/docs/2017/EV20174.pdf>.
9. Shyshkova, N.L. (2018). Perspektyvy vprova-dzhennia blokcheinu v bukhhalterskomu obliku. Accounting and Finance, 2 (80), 61-68.
10. Verkhovna Rada Ukrainy. (1998). Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii: Zakon Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98>.
11. Kabinet Ministriv Ukrainy (2018). *Kontseptsiiia rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky* [The Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018>.
12. Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020. Pershocherhovi sfery, initsiatyvy, proekty «tsyfrovizatsii» Ukrainy do 2020 roku (2016). Retrieved from <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.
13. Verkhovna Rada Ukrainy. (1992). Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
14. S. Shyshkov, N. Shyshkova (2014). Market mechanisms of hryvnia exchange rate stabilization: accounting and institutional aspects. *Economichnyy Chasopys XXI*, (5/6), 60-63.

ПЕРСПЕКТИВЫ ИТ-МОДЕРНИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА: АКТУАЛИЗАЦИЯ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

Н. Л. Шишкова, к. э. н., доцент, НТУ «Днепровская политехника»

Информационно-коммуникационные и цифровые ИТ-технологии предоставляют возможность интенсифицировать процессы, внедрять современные достижения в сфере компьютерных технологий. Определение общего механизма трансформации систем учета, контроля и управления, запрос на создание единого информационного пространства обеспечивает необходимость концептуальных исследований синергетического эффекта от ИТ-модернизации (диджитализации) бухгалтерского учета. Целью статьи является обобщение существующей теоретической базы для трансформации системы бухгалтерского учета в условиях цифровой модернизации общественно-экономических отношений.

Определено, что ИТ-модернизация является объектом фокусного и комплексного государственного управления. При этом цифровизация бухгалтерского учета предлагает опцию создания общего информационного и киберфизического бизнес-пространства, превосходящего традиционные методы бухгалтерского учета, усиливает способность бухгалтера интерпретировать и сообщать информацию быстрее и эффективнее. Раскрыты содержание и сферы применения в современном бухгалтерском учете ИТ-инструментов и технологий, которые переведут учетные работы в цифровой формат, модернизируют концепции обработки и передачи информации.

Разработана управленческая модель цифровизации бухгалтерского учета с учетом состояния, возможностей и недостатков существующих на предприятии предпосылок внедрения. Раскрыты актуальные требования к бухгалтеру по мобилизации как своих творческих возможностей, так и понимания информационных, коммуникационных технологий. Развитие цифровых компетенций становится обязательным требованием к персоналу на современном уровне технологического и экономического развития. Изложены элементы киберфизического пространства бухгалтера в соответствии с инновационными, формализованными, динамическими, ориентированными на информационные потребности пользователя алгоритмы действий по ИТ-модернизации бухгалтерского учета.

Ключевые слова: цифровизация бухгалтерского учета, ИТ-модернизация бухгалтерско-

PROSPECTS FOR IT-MODERNIZATION OF ACCOUNTING:
ACTUALIZATION OF THEORY AND PRACTICE*N. L. Shyshkova, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Dnipro University of Technology*

Information-and-communication and digital information technologies provide an opportunity to intensify processes and introduce modern achievements in the field of computer technology. The determination of the general mechanism for the transformation of accounting systems, control and management, the request to create a single information space provides the need for conceptual studies of the synergistic effect of IT modernization (digitalization) of accounting. The aim of the article is to generalize the existing theoretical base for the transformation of the accounting system in the context of digital modernization of socio-economic relations.

It was determined that IT modernization is the subject of focal and integrated public administration. At the same time, digitalization of accounting offers the option of creating a common information and cyber physical business space that surpasses traditional accounting methods, enhances the ability of a book-account to interpret and communicate information faster and more efficiently. The contents and application areas in modern accounting of IT tools and technologies are disclosed, which will translate accounting work into a digital format, modernize the concepts of information processing and transmission.

An administrative model of accounting digitalization has been developed taking into account the status, capabilities and shortcomings of the prerequisites for implementation at the enterprise. Actual requirements for an accountant to mobilize both his creative abilities and understanding of information and communication technologies are disclosed. The development of digital competencies is becoming a mandatory requirement for personnel at the modern level of technological and economic development. The elements of the cyberphysical space of the accountant are described in accordance with innovative, formalized, dynamic, information-oriented user-oriented algorithms for actions on IT-modernization of accounting.

Keywords: digitalization of accounting, IT modernization of accounting, electronic economy, transformation of accounting, control and management systems.

Надійшла до редакції 18.06.19 р.

РОЗВИТОК ЗВІТНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ ПО УПРАВЛІННЮ АКТИВАМИ

*М. С. Пашкевич, д. е. н., професор, НТУ «Дніпровська політехніка»,
pashkevych.m.s@nmu.one,*

*О. В. Усатенко, д. е. н., професор, НТУ «Дніпровська політехніка»,
usatenko.o.v@nmu.one*

У статті розглядаються тенденції та напрями розвитку звітності, джерела прийняття управлінських рішень інституційних інвесторів, зокрема, компаній по управлінню активами, діяльність яких пов'язана з високим ризиком. Визначено, що в силу специфіки бухгалтерського обліку як науки, тенденції розвитку звітності є динамічним явищем. Виокремлено дві домінуючі тенденції розвитку звітності, а саме: ті, що мають локальний характер (знаходяться під впливом національних обмежень) і ті, що мають глобальний характер (відображають міжнародні напрями розвитку обліку і звітності у світі). Показано, що ці тенденції суперечать одна одній, що ускладнює партнерську діяльність національних та закордонних компаній по управлінню активами внаслідок незрозумілої та не ідентичної звітності.

Виокремлено основну тенденцію розвитку звітності як елемента обліково-аналітичного забезпечення діяльності компаній по управлінню активами, яка дозволяє сформувати алгоритм удосконалення практики складання різних видів звітності для подолання існуючих протиріч між національною та міжнародною звітністю. Основна тенденція розвитку звітності полягає у необхідності завоювання довіри користувачів звітності через надання якісної та достовірної інформації, що дозволяє прогнозувати майбутнє у сфері ризикового інвестування. Показано, що дана тенденція є пріоритетною для України, оскільки пов'язана з вирішенням наявних економічних проблем, а саме: з покращенням інвестиційного клімату та підвищенням конкурентоспроможності інноваційних підприємств.

Визначено перспективний вектор подальшого розвитку бухгалтерської звітності, який спрямовано на відмову від національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та запровадження для складання фінансової звітності для всіх без виключення підприємств міжнародних стандартів звітності. З метою удосконалення розвитку звітності, запропонована класифікація звітності компаній по управлінню активами (КУА), яка є оптимально адаптованою до потреб управління і задовольняє інформаційні запити різних груп її користувачів завдяки уніфікованому складу обліково-звітної інформації, а також відповідає специфіці, стратегії та основним цілям діяльності КУА щодо ефективного функціонування та забезпечення інтересів інвесторів фондів, що знаходяться в управлінні КУА.

Ключові слова: звітність, достовірна інформація, інвестори, компанія по управлінню активами, вектор розвитку звітності, класифікація звітності, міжнародні стандарти звітності, користувачі звітності, національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, обліково-звітна інформація.

Постановка проблеми. В сучасних умовах постійного загострення конкуренції, коли діяльність інституційних інвесторів пов'язана з високим ризиком, звітність набуває ролі основного джерела інформації щодо прийняття управлінських рішень,

пов'язаних з розвитком бізнесу, інвестиційними рішеннями. Інформація, яку надає звітність, дозволяє впливати на рух інвестицій, на залучення додаткових інвестицій від зовнішніх суб'єктів. На мікроекономічному рівні звітність дозволяє суб'єктам

господарювання ефективно прогнозувати напрямки розвитку та їх можливий ризик, аналізувати стосунки із своїми контрагентами. На макрорівні звітність являє собою інформаційне джерело загального розвитку регіону, держави чи окремої галузі. Тому вона має відповідати сучасним завданням управління і задовольняти певним вимогам.

Однак, існуючі тенденції розвитку звітності компаній по управлінню активами, що мають локальний характер, тобто знаходяться під впливом національних стандартів бухгалтерського обліку, та тенденції розвитку, що мають глобальний характер, відображаючи міжнародні напрямки розвитку обліку і звітності у світі, нерідко вступають між собою у протиріччя, що ускладнює партнерську діяльність національних та закордонних компаній по управлінню активами внаслідок незрозумілої та не ідентичної звітності. Внаслідок цього у закордонних компаній виникають питання до національних компаній щодо якості та достовірності даних звітності, що у свою чергу, збільшує час та витрати, а іноді унеможливорює реалізацію спільних угод. Таким чином, у національному контексті виникає необхідність визначення та обґрунтування напряму розвитку національної звітності для компаній по управлінню активами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку звітності досліджували і розглядали у своїх наукових працях С. Ф. Голов [1], М. А. Вахрушина [2], М. В. Корягін [3], К. В. Безверхий [4], С. Ф. Легенчук [5], Л. Б. Трофимова [6], Н. З. Яцишин [7], А. О. Касич і Я. Ю. Яковенко [8] та інші.

Для вирішення окресленої у даній статті проблеми розвитку звітності як елементу обліково-аналітичного забезпечення діяльності компаній по управлінню активами, зазначені автори обґрунтували загальні принципи складання національними компаніями фінансової звітності згідно з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, визначили аудиторські ризики перевірки такої звітності, запропонували методики обліку та аналізу окремих статей фінансової звітності. Однак, існуючий науковий доробок вчених складає фундаментальну основу для вирішення проблеми розвитку звітності

національних компаній згідно з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку взагалі, але не відображає специфічні характеристики та потреби саме компаній з управління активами. Наприклад, компанії з управління активами мають специфічну структуру та цілі щодо функціонування, особливий склад стейкхолдерів та користувачів інформації про їх діяльність, які мають свої інтереси, що, у свою чергу, повинні бути задоволені через інформативну звітність. Тому структура звітності компаній з управління активами потребує удосконалення у напрямі вирішення базового завдання з обґрунтування класифікації звітності з урахуванням інформаційних запитів різних груп зацікавлених осіб, інтересів інвесторів фондів, що знаходяться у складі компанії, принципу уніфікації обліково-аналітичної інформації та стратегічних цілей компанії з управління активами.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є визначити основну тенденцію розвитку звітності та обґрунтувати систему класифікації звітності, адже класифікація надає можливість усвідомити різні підходи до формування, подання і використання обліково-аналітичної інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звітність складається з взаємопов'язаних та узагальнених облікових записів, які не тільки надають можливість дослідити діяльність суб'єкта господарювання, а також надають можливість проведення аналізу використання ресурсів та отримання фінансових результатів за певний період. Звітність є основним засобом комунікації, кінцевим продуктом бухгалтерського обліку, спрямованим на задоволення потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів облікової інформації.

Розвиток системи звітності є постійним прогресивним процесом, який постійно удосконалюється під впливом таких чинників, як економічні умови, політичні умови, потреби користувачів, технологічне забезпечення, організаційне забезпечення збору облікових даних.

М. В. Корягін та П. О. Куцик відмічають, що досліджуючи розвиток бухгалтерської звітності з моменту її виникнення, можна прослідкувати не лише розвиток теорії і

методології бухгалтерського обліку, як окремого економічного інституту, але в цілому зробити висновок про розвиток суспільних соціально-економічних відносин та еволюцію фірми, як окремої інституційної одиниці [9, с.64]. Розвиток бухгалтерської звітності також ілюструє формування світових і локальних товарних та фінансових ринків, відображає економічний порядок, сформований на рівні окремих країн або інших територіальних утворень.

Наукові дослідження вітчизняних та іноземних вчених дозволили виявити, що становлення звітності відбувалося протягом значного періоду – декількох століть. Існуюча розбіжність підходів вчених до виділення етапів розвитку звітності впливає з неоднорідності ознак, які вчені брали за основу.

Аналізуючи розвиток звітності, перш за все, необхідно з'ясувати основний напрям розвитку, який є одним з видів наукових знань, що дозволяє не тільки позначити окремі шляхи розвитку звітності, а також сформулювати алгоритм удосконалення практики складання різних видів звітності на основі зазначених тенденцій. Розрізняють тенденції розвитку звітності, що мають локальний характер, тобто знаходяться під впливом національних обмежень, та тенденції розвитку, що мають глобальний характер, відображаючи міжнародні напрямки розвитку обліку і звітності у світі. У силу специфіки бухгалтерського обліку як науки його тенденції розвитку та тенденції розвитку звітності є динамічним явищем, оскільки перебувають в стані постійних змін. Деякі тенденції розвитку з часом втрачають актуальність. Тому, розглядаючи тенденції розвитку звітності з метою удосконалення методики її складання та аналізу, необхідно розглядати лише ті, що є сьогодні актуальними в сучасних економічних умовах. Роберт Х. Герц виділив такі основні тенденції розвитку звітності у світі:

- зміщення акцентів на забезпечення своєчасності складання звітності, що поступово стає серйозною проблемою для компаній, оскільки обсяги інформації, що підлягають збору та обробці, продовжують збільшуватися;

- зростання обсягів змістовного контенту, що пов'язано з появою нових стандартів бухгалтерського обліку, а також нових вимог регулятора, зокрема, рух в сторону збільшення у складі звітності ключових індикаторів діяльності та інформаційних показників, включаючи інформацію про екологічні і соціальні наслідки діяльності компаній;

- зростання рівня регулюючого тиску на процес складання звітності, що проявляється в збільшенні вимог щодо дотримання стандартів, правил, норм і пов'язано із поширенням фінансової кризи [10].

С. Ф. Легенчук, розглядаючи світові тенденції розвитку бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки, виділив наступні тенденції розвитку звітності:

- необхідність надання інформації перспективного і прогнозного характеру;

- надання не фінансової інформації про основні чинники, що генерують вартість для підприємства;

- надання не фінансової інформації про об'єкти постіндустріальної економіки (людський капітал, інноваційна діяльність, торгові марки і бренди);

- надання фінансової та не фінансової інформації про екологічну та соціальну діяльність підприємства;

- орієнтація в наданні бухгалтерської звітності не на конкретну групу користувачів, а створення «загально користувачької» орієнтації бухгалтерської звітності. Такі тенденції показують існуючі недосліджені сфери діяльності суб'єктів господарювання, інформація про які недостатньо представлена у затверджених діючих формах звітності підприємств, що особливо актуалізується в умовах постіндустріальної економіки [11, с. 61–62].

О. В. Рожнова вважає, що бухгалтерський облік стоїть на порозі революційних змін і можливо через 20–30 років стане зовсім не схожий на існуючий. І виділяє три основні проблеми, вирішення яких визначить тенденції розвитку:

1. Довіра. Зниження довіри користувачів фінансової звітності;

2. Майбутнє. Недостатньо прогнозний характер звітних даних при потребах користувачів бачити в звітності інформацію, здат-

ну створювати прогноз, необхідний для прийняття вірних рішень;

3. Достовірність. Нemoжливiсть вiдображення реального стану пiдприємства та результатiв його дiяльностi облiковими методами при наявностi потреби з боку користувачiв на максимально достовiрну iнформацiйну картину [12, с.2].

Вирiшення таких проблем визначає одну з основних тенденцiй розвитку звітностi, яка полягає у необхідностi завоювання доври користувачiв звітностi через надання користувачам якiсної та достовiрної iнформацiї, що дозволить прогнозувати майбутнє, з метою запобiгання негативних явищ, особливо у сферi ризикового iнвестування. Така тенденцiя є для нашої краiни прiоритетною, оскiльки безпосередньо пов'язана з вирiшенням наявних економiчних проблем, а саме з покращенням iнвестицiйного клiмату та пiдвищенням конкурентоспроможностi iнновацiйних пiдприємств.

Новiтня тенденцiя розвитку звітностi – це розвиток iнтегрованої звітностi, яка є новим iнструментом, що в найближчiй перспективi забезпечить ефективну взаємодiю компанiй з фiнансовими ринками та широким колом зацiкавлених сторiн. В своїх працях С. Адамс та Р. Сiмнетт вiдмiчають, що «...iнтегрована звітність є новою парадигмою звітностi, яка є цiлiсною, стратегiчною, адаптивною, суттєвою i актуальною до рiзних часових вимiрiв» [13, с.292]. Однак, iнтегровану звітність не слiд розглядати як новий феномен, що не має свого теоретико-методичного фундаменту. Вона тiсно взаємопов'язана iз фiнансовою та не фiнансовою звітністю, хоч i розвивається на основi використання власних принципiв i методологiї побудови. Виникнення iнтегрованої звітностi є результатом еволюцiї облiкової системи в напрямi забезпечення зростаючих вимог користувачiв та покращання прозоростi i релевантностi облiкової iнформацiї. На вiдмiну вiд iнших форм звітностi, порядок складання яких регулюється нормативно, iнтегрована звітність виникла внаслiдок поступового накопичення досвiду корпоративного зiтування пiд впливом вимог ринку. Вже зараз цей iнструмент може стати ефективним засобом для кращого розумiння компанiями власної бiзнес-стратегiї i чинни-

кiв, що створюють цiннiсть. Iнтегрована звітність забезпечує користувачiв як фiнансовою, так i не фiнансовою iнформацiєю про стратегiю компанiї, її досягнення, стилi управлiння (з економiчної i соцiальної точок зору), роблячи акцент на взаємозв'язках мiж цими аспектами. Компанiї необхідно дати пояснення до своєї бiзнес-стратегiї i до того, як досягається створення вартостi в короткостроковому, середньостроковому i довгостроковому перiодах. Стандартної форми iнтегрованого звiту не iснує, проте Мiжнародний комiтет з iнтегрованої звітностi (IIRC) сформулював базовi принципи, якими слiд керуватися при його складаннi:

- 1) стратегiчна спрямованiсть;
- 2) орієнтацiя на майбутнє;
- 3) структурованiсть i чiткiсть iнформацiї;
- 4) адаптацiя до змiн i врахування iнтересiв зацiкавлених сторiн;
- 5) стислiсть, надiйнiсть та iстотнiсть [14].

На думку представника Global Reporting Initiative (GRI) Т. Лессидренска «iнтегрований звіт – це, насамперед, стратегiчний аналіз. Тобто практично управлiнська звітність – це платформа для управлiння компанiєю» [15, с.98]. Користувачами iнтегрованої звітностi будуть всi, хто цiкавиться стратегiєю i досягненнями компанiї. Але це зовсiм не означає, що така звітність надаватиме вичерпну iнформацiю всiм зацiкавленим сторонам, хоч вона i спрямована на демонстрацiю зв'язкiв мiж стратегiєю компанiї, фiнансовими дiями та соцiальним, економiчним i природним оточенням, в якому вона дiє. Посилюючи цi зв'язки, iнтегрована звітність може допомогти господарюючим суб'єктам приймати бiльш ефективнi управлiнськi рiшення, а iнвесторам i зацiкавленим сторонам – краще розумiти дiяльнiсть компанiї.

Одна з сучасних нацiональних тенденцiй розвитку звітностi стосується порядку подання звітностi, її форми, перелiку показникiв, що до них включаються. Цi елементи є одними iз найбільш змiнюваних елементiв сучасної української звітностi. Бажання якомога краще вдосконалити звітність, зробити її бiльш оперативнiшою, детальнiшою i якiснiшою, iнколи призводило до того, що

фактичні відображення змін не встигали за змінами, які впроваджувались нормативними актами та не могли застосовуватися на практиці з моменту їх опублікування в офіційних виданнях.

Запорукою успішного розвитку і функціонування системи звітності є її обґрунтована класифікація, яка надає можливість усвідомити різні підходи до формування, подання і використання звітності.

Сьогоднішній стан нормативного і методичного забезпечення підготовки звітності показує наявність неузгодженості підходів до її класифікації. Так, згідно статті 3 пункту 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», підприємства складають крім фінансової, податкову, статистичну та інші види звітності. Але визначення дається лише фінансовій звітності, яка являє собою бухгалтерську звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 надає визначення фінансовій та бухгалтерській звітності, де визначення бухгалтерської звітності співпадає з метою фінансової звітності. Визначення статистичної звітності, яку згідно Закону України «Про державну статистику», подають усі юридичні особи та особи, які займаються підприємницькою діяльністю, не надається жодним нормативним документом. Джерелом інформації для статистичної звітності є дані фінансового обліку, тобто фінансовий облік є інформаційною базою для статистичної звітності, так само, як і для фінансової, але між ними існують суттєві відмінності через мету. Статистична звітність основною метою має спостереження за загальними процесами виробництва з позиції не окремого підприємства, а макрорівня, тому що статистика розглядає підприємство не як окрему господарську одиницю, а як складову галузей економіки. Метою складання фінансової звітності, відповідно до НП(С)БО 1, є надання користувачам для прийняття ними рішень повної, правдивої, неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності, рух грошових коштів підприємства.

Спільним для обох видів звітності є те, що статистична звітність містить інформацію про ті самі виробничі процеси, що і фінансова, хоч з різним ступенем їх деталізації. Для формування показників, як у статистичній, так і у фінансовій звітності, застосовують єдиний методичний підхід до визначення показників, а також застосовують зіставні показники. Податкова звітність є частиною зовнішньої звітності, що відображає інформацію про доходи і витрати, фінансові результати суб'єкта господарювання та розрахунок сум податку, що підлягають до сплати в бюджет. Поняття такої звітності часто використовується у нормативних актах, але визначення міститься тільки у Наказі Державної податкової адміністрації «Про подання електронної податкової звітності». Отже, податкова звітність – це документи, які відповідно до законодавства подаються платниками податків до органів ДФСУ і на підставі яких здійснюється нарахування або сплата податку, збору (обов'язкового платежу). Цей вид звітності складається на основі даних фінансового обліку з наступним коригуванням відповідно до податкового законодавства. Всі види звітності є взаємозв'язаними між собою через використання спільної інформаційної бази, тобто на основі звітності одного виду може формуватися звітність іншого виду. Однак, наразі не існує чіткого регламентування структури звітності підприємства, як в законодавчій базі, так і серед напрацювань науковців. Звідси виникають різні тлумачення щодо сутності, призначення та класифікації окремих видів звітності.

При складанні звітності важливо дотримуватися принципів та правил її підготовки, передбачених чинними нормативно-правовими актами. Загальні вимоги до фінансової звітності викладені у ст. 11 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні». Фінансова звітність та консолідована фінансова звітність згідно Порядку подання фінансової звітності складаються за національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності відповідно до законодавства.

За міжнародними стандартами фінансової звітності з 1 січня 2012 р. звітність

складається публічними акціонерними товариствами, банками, страховиками, а з 1 січня 2015 р. – кредитними спілками. Також, за 2015 рік компанії, які провадять діяльність з управління активами, складають фінансову звітність за міжнародними стандартами (МСФЗ). Фінансова звітність венчурних фондів складається також за МСФЗ, починаючи з 1 січня 2015 року. Проте інші суб'єкти господарювання згідно ст. 121 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» можуть добровільно перейти на застосування МСФЗ. Незалежно від того, чи застосовує підприємство МСФЗ в обов'язковому порядку або добровільно, воно має звітувати за формами, встановленими НП(С)БО 1 (крім банківських установ). Концептуальна основа складання та подання фінансових звітів, яка була схвалена Радою Комітету з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, визначає чотири основні якісні характеристики фінансових звітів: зрозумілість, доречність, достовірність та порівнянність. Аналіз вимог, які необхідно пред'являти до фінансової звітності, проводять чимало науковців. В економічній літературі перелік якісних характеристик звітності перевищує п'ятдесят. Однак виокремлення такої кількості якісних характеристик є невиправданим, оскільки більшість із них дублюються.

Отже, всі користувачі фінансових звітів повинні отримувати з цих звітів достовірну, повну інформацію про всі результати господарської діяльності в минулому, які здатні вплинути на прийняття управлінських рішень в майбутньому. Для цього потрібно так організувати ведення бухгалтерського обліку, щоб отримані від нього дані задовольняли всі вимоги, які висуваються до фінансових звітів.

Якщо зіставити вимоги до фінансових звітів, наведені в державних нормативних документах та міжнародних стандартах фінансової звітності, то можна зробити висновок, що в основному вони співпадають. В НП(С)БО 1 наведені форми фінансових звітів, які побудовані відповідно до вимог Концептуальної основи МСФЗ. Однак, через специфіку діяльності компаній з управління активами, до якісних характеристик фінансової звітності КУА додана відмінна харак-

теристика, яка містить вимогу обов'язковості оприлюднення інформації, яка представлена у фінансовій звітності та не є конфіденційною.

Таку вимогу щодо звітності КУА встановлено ст. 14 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Публічні акціонерні товариства, підприємства-емітенти іпотечних облігацій, іпотечних сертифікатів, облігацій підприємств і сертифікатів фондів операцій з нерухомістю, а також професійні учасники фондового ринку, банки, страховики та інші фінансові установи зобов'язані не пізніше ніж до 30 квітня року, що настає за звітним періодом, оприлюднювати річну фінансову звітність та річну консолідовану фінансову звітність разом з аудиторським висновком, шляхом розміщення на власній веб-сторінці з опублікуванням у періодичних виданнях.

Оприлюднення звітності КУА для потенційних інвесторів відіграє ключову роль через захист прав інвесторів у напрямку забезпечення їх рівного доступу до інформації шляхом отримання необхідних даних про діяльність потенційних об'єктів інвестування та взагалі про стан розвитку ринку цінних паперів у доступному та зручному режимі. Розкриття інформації здійснюється компанією з управління активами за рахунок коштів інституту спільного інвестування.

Прийняття правильного і своєчасного управлінського рішення є головною передумовою ефективності діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, особливо того, який займається управлінням активами інституційних інвесторів. Для цього керівники різних рівнів управління повинні отримувати чітку і необхідну інформацію, що надає звітність. У зв'язку з тим, що звітність різниться між собою за об'єктами дослідження, науковці її розділяють за видами. Однак, всі види звітності є взаємозв'язаними між собою через використання спільної інформаційної бази даних бухгалтерського обліку. На основі звітності одного виду може формуватись звітність іншого виду тощо.

Так, з огляду на різновиди інформаційних потреб користувачів звітності, звітність суб'єкта господарювання класифікується за різними ознаками. Залежно від того,

кому подається звітність, вона поділяється на внутрішню та зовнішню. До внутрішньої звітності, яка призначена для задоволення потреб внутрішніх користувачів в оперативної та точної інформації стосовно всіх важливих аспектів діяльності КУА відноситься управлінська звітність, форми якої розробляються індивідуально кожною компанією та стосуються не тільки діяльності самої КУА, а також венчурних фондів в управлінні. Запровадження ефективної системи управлінської звітності для представлення достовірної і оперативної інформації для внутрішніх користувачів дозволяє досягти таких ефектів, як:

- консолідація управлінської інформації і формування консолідованої управлінської звітності в єдиній системі;
- формування звітності в стислі терміни з високою точністю і з мінімальними трудовитратами;
- консолідація управлінських даних в єдиній інформаційній системі підвищує прозорість звітності для керівництва та інвесторів;
- економія витрачання ресурсів і вивільнення часу менеджменту, фахівців КУА для аналізу інформації та прийняття управлінських рішень;
- досягнення показників ефективності від різних видів діяльності КУА.

За даними міжнародної групи компаній, які спеціалізуються на розробці та впровадженні інформаційних систем управління підприємствами, до найрозповсюдженіших форм управлінської звітності відносяться:

- Консолідований звіт про прибутки і збитки;
- Консолідований баланс;
- Консолідований звіт про рух грошових коштів непрямым методом [16].

Також до внутрішньої звітності відносяться і внутрішні положення, що регламентують організацію роботи КУА, дії органів управління компанії та посадових осіб. До основних таких положень відносяться:

- Положення про організацію системи управління ризиками в КУА;
- Інвестиційні декларації фондів;

– Положення про визначення лімітів інвестування та систему контролю за їх дотриманням;

– Методики оцінки кредитних та ринкових ризиків активів фондів в управлінні компанії;

– Класифікатор активів за рівнем ліквідності;

– Положення про звітність КУА перед інвесторами фондів, включно із звітністю щодо ризиків;

– Внутрішні положення щодо порядку розрахунку винагороди КУА, яке може містити такі складові як: порядок розрахунку середньомісячної вартості чистих активів ІСІ; порядок розрахунку середньорічної вартості чистих активів ІСІ; порядок розрахунку середньорічної ставки винагороди КУА (у разі зміни ставки винагороди протягом року); порядок остаточного перерахунку винагороди КУА за рік; порядок розрахунку винагороди КУА у співвідношенні до приросту вартості чистих активів ІСІ (у разі наявності).

Така звітність становить комерційну таємницю КУА і не підлягає оприлюдненню. Зміст та графік подання такої звітності встановлюється внутрішніми розпорядчими документами КУА.

Зовнішня звітність призначена для зовнішніх користувачів, однак використовується також і внутрішніми користувачами в залежності від інформаційних потреб. Форми зовнішньої звітності, перелік і зміст її статей, терміни подання чітко регламентуються державою. До зовнішньої звітності відноситься: фінансова, податкова і статистична.

Згідно з параграфом 6 МСФЗ 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності»: «суб'єкт господарювання має скласти та подати звіт про фінансовий стан за МСФЗ на початок періоду на дату переходу на МСФЗ. Це відправна точка для підготовки фінансової звітності у відповідності до МСФЗ» [17]. Фінансова звітність КУА складається з наступних форм:

- форма № 1 Баланс (Звіт про фінансовий стан);
- форма № 2 Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід);

- форма № 3 Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом);
- форма № 4 Звіт про власний капітал;
- форма № 5 Примітки до річної фінансової звітності.

При складанні Приміток до фінансової звітності за МСФЗ особливу увагу треба звернути на розкриття інформації щодо: першого застосування МСФЗ (для першої фінансової звітності, складеної за МСФЗ); управління фінансовими ризиками, включаючи аналіз чутливості; визначення та розкриття справедливої вартості; знецінення активів; визнання та оцінки фінансових інвестицій; пов'язаних сторін, включаючи кінцевого бенефіціарного власника (контролера); подій після дати балансу.

Суб'єкти господарювання – платники податку на прибуток – разом з декларацією з податку на прибуток подають органам ДФСУ і фінансову звітність. Річна фінансова звітність подається також органам державної статистики [18].

Водночас до зовнішньої звітності відноситься і статистична звітність, яка містить необхідну інформацію щодо статистичного спостереження державними органами та складається у вигляді законодавчо встановлених форм звітних документів. Склад та обсяг статистичної звітності для кожного суб'єкта господарювання є різним, оскільки залежить від видів діяльності, розміру та відомчої підпорядкованості. Статистична звітність поділяється на державну і відомчу. Державна статистична звітність – це регулярна звітність у визначених формах, яка повинна інформаційно забезпечувати державні інтереси і нести в собі соціально-економічну інформацію, що є підґрунтям аналізу розвитку господарства України або окремих її регіонів для сфери управління на державному рівні. Державна статистична звітність складається з певною періодичністю (як правило, місячна, квартальна, піврічна, річна), або одноразово, коли статистичні спостереження проводяться лише на певну дату. До місячних форм відноситься Звіт з праці; до квартальних – Звіт про прямі іноземні інвестиції, Звіт з праці; до річних – Структурне обстеження підприємства, методологія складання якого базується на вимогах нормативних документів Європей-

ського Союзу стосовно структурної статистики підприємств, зокрема Регламенту Європейського парламенту та ради № 295/2008 від 11 березня 2008 року, регламентів Комісії № 250/2009 та № 251/2009 від 11 березня 2009 року, Звіт про випуск, розміщення та обіг цінних паперів, Звіт про травматизм на виробництві.

Компанії з управління активами складають не тільки державну статистичну звітність, а також відомчу, яку подають до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, метою діяльності якої є створення шляхом своїх регуляторних і наглядових функцій умов для належного та ефективного функціонування ринку цінних паперів, забезпечення грошовим капіталом потреб економіки. Відомча статистична звітність за терміном подання згідно Рішення НКЦПФР №1343, поділяється на:

- щоденну, яку подають до 18-ї години наступного робочого дня (Довідка про вартість чистих активів).

- місячну, яку подають не пізніше останнього числа місяця, наступного за звітним, але інформація за останній місяць кварталу подається у складі квартальної інформації (Довідка про відповідність розміру статутного та власного капіталу вимогам законодавства; Перелік інституційних інвесторів, якими управляє КУА; Довідка про вартість чистих активів; Інформація про пруденційні нормативи, що застосовуються до КУА; Інформація про ПФ та КІФ в управлінні).

- щоквартальну, яку подають не пізніше останнього числа місяця, що настає за звітним кварталом, а інформація за IV квартал подається у складі річної інформації (Довідка про відповідність розміру статутного та власного капіталу вимогам законодавства; Перелік інституційних інвесторів, якими управляє КУА; Довідка про вартість чистих активів; Інформація про пруденційні нормативи, що застосовуються до КУА; Інформація про ПФ та КІФ в управлінні).

- річну, яку подають до 1 березня року, наступного за звітним (Інформація про ПФ та КІФ в управлінні; Довідка про вартість чистих активів; Інформація про дотримання вимог щодо розміру винагороди КУА; Довідка про склад та розмір витрат,

що відшкодовуються за рахунок активів ІСІ).

До зовнішньої звітності КУА відноситься звітність з соціального страхування, яка складається на підставі даних бухгалтерського обліку і характеризує стан розрахунків з соціального страхування. Звітність за ф. 4-ФСС (Звіт страхувальника по коштах загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням) та за ф. 14-ФСС (Звіт про путівки на санаторно-курортне лікування та путівки до дитячих закладів оздоровлення) КУА подає до фонду соціального страхування за місцем взяття його на облік одним із способів: в електронній формі, на паперових носіях, поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення. Така звітність відноситься до квартальної звітності та подається не пізніше 20 числа наступного за звітним періодом місяця.

Звіт про суми нарахованої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення, допомоги, компенсації) застрахованих осіб та суми нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування до ДФСУ за формою № Д4 є місячною формою звітності, яка подається до ДФСУ в один із таких способів:

- засобами електронного зв'язку в електронній формі;
- на паперових носіях.

Податкова звітність формується на основі даних бухгалтерського обліку і характеризує стан зобов'язань підприємств, пов'язаних з нарахуванням і сплатою податків та інших обов'язкових платежів і є зовнішньою звітністю суб'єкта господарювання. КУА та венчурні корпоративні інвестиційні фонди повинні подавати до ДФСУ Податкову декларацію з податку на прибуток. При цьому венчурні пайові інвестиційні фонди, які не є юридичними особами, декларацію не подають. КУА подають податкову декларацію з податку на прибуток разом з фінансовою звітністю у термін – 40 календарних днів після звітного кварталу. Підпунктом 5 п. 180.1 ст.180 Податкового кодексу визначено, що для цілей оподаткування ПДВ платником податку є особа –

управитель майна, яка веде окремий податковий облік з ПДВ щодо господарських операцій, пов'язаних з використанням майна, отриманого в управління за договорами управління майном. КУА подають Податкову декларацію з ПДВ за базовий звітний (податковий) період, що дорівнює календарному місяцю протягом 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця. Венчурні ПФ, оскільки не є юридичними особами, а є активами, що належать інвесторам на праві спільної часткової власності, перебувають в управлінні компанії з управління активами та обліковуються останньою окремо від результатів її господарської діяльності, не можуть бути платниками ПДВ. Результати діяльності КУА щодо управління такими пайовими інвестиційними фондами відображаються в податковій декларації з ПДВ разом з іншою її діяльністю. Венчурні корпоративні інвестиційні фонди можуть бути платниками ПДВ, але в будь-якому випадку (навіть якщо КІФ зареєстрований платником ПДВ) КУА зобов'язана включати операції таких фондів до обсягу оподатковуваних операцій і бази оподаткування. Як роботодавець, КУА є відповідальним за утримання, перерахування до бюджету податків з доходів фізичних осіб та військового збору і подання звітності за цим податком та обов'язковим платежем. Такою звітністю є Податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб, і сум утриманого з них податку (ф. № 1дф). Податковий розрахунок подається окремо за кожний квартал (податковий період) протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного кварталу. Податковий розрахунок подається єдиним документом на всіх, хто працює, з обов'язковим заповненням їх податкових номерів або серії та номера паспорта.

Висновки. Дослідивши особливості розвитку системи звітності в компаніях з управління активами венчурних фондів, обґрунтовано, що він є безперервно динамічним процесом, який постійно удосконалюється та знаходиться під впливом економічних, політичних, технологічних, організаційних умов та потреб користувачів. Проведений аналіз наукових досліджень вітчизня-

них та іноземних вчених щодо становлення звітності дозволив виявити етапи розвитку бухгалтерської звітності в Україні, які надають змогу визначити перспективний вектор подальшого розвитку бухгалтерської звітності, що буде спрямовано на відмову від національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та запровадження для складання фінансової звітності для всіх без виключення підприємств міжнародних стандартів бухгалтерської звітності.

З метою удосконалення розвитку звітності, запропонована класифікація звітності КУА, яка є оптимально адаптованою до потреб управління і задовольняє інформаційні запити різних груп її користувачів завдяки уніфікованому складу обліково-звітної інформації, а також відповідає специфіці, стратегії та основним цілям діяльності КУА:

- забезпечує реалізацію стратегії розвитку та ефективного функціонування КУА;

- забезпечує інтереси інвесторів (учасників) фондів, що знаходяться в управлінні КУА;

- забезпечує відповідність діяльності КУА вимогам чинного законодавства та внутрішнім нормативним документам.

Література

1. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: [монографія] / С. Ф. Голов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
2. Вахрушина М. А. Парадигма бухгалтерського учета и отчетности в условиях глобальной экономики: проблемы России и их решения / М. А. Вахрушина // Международный бухгалтерский учет. – 2014. – № 25 (319). – С. 38–46.
3. Корягін М. Парадигмальне бачення розвитку бухгалтерської звітності / М. Корягін // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 12. – С. 38–43.
4. Безверхий К. В. Парадигмальний розвиток звітності в Україні / К. В. Безверхий // Фінанси, облік і аудит. – 2015. – Вип. 2. – С. 172–190. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2015_2_14.
5. Легенчук С. Ф. Теорія і методологія бухгалтерського обліку в умовах посіндустріальної економіки: [монографія] / С. Ф. Легенчук. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 652 с.
6. Трофимова Л. Б. Методология формирования релевантной финансовой отчетности в условиях глобализации экономических процессов: дис. на соиск. науч. степен. докт. экон. наук.: 08.00.12. – М., 2015. – 368 с.
7. Яцишин Н. З. Складання, аналіз та аудит фінансової звітності підприємств: автореф. дис. на

здобуття наук. ступ. канд. экон. наук.: 08.00.09. – К., 2012. – 21 с.

8. Касич А. О. Проблеми впровадження МСФЗ в Україні та шляхи їх вирішення / А. О. Касич, Я. Ю. Яковенко // Облік і фінанси. – 2013. – № 1. – С. 22–27. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2013_1_5.

9. Корягін М. В. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерської звітності: [монографія] / М. В. Корягін, П. О. Куцук. – Львів: ЛКА, 2016. – 276 с.

10. Herz R. Key trends in financial compliance and reporting. Retrieved from <http://workiva.com/blog/key-trends-financial-compliance-and-reporting>

11. Легенчук С. Ф. Мировые тенденции развития бухгалтерского учета в условиях постиндустриальной экономики / С. Ф. Легенчук // Международный бухгалтерский учет. – 2011. – № 8. – С. 258.

12. Рожнова О. В. Актуальные проблемы финансовой отчетности / О. В. Рожнова // Международный бухгалтерский учет. – 2013. – № 15. – С. 2–8.

13. Adams S. Integrated Reporting: An Opportunity for Australia's Not-for-Profit Sector / S. Adams // Australian Accounting Review. – 2011. – Vol.21. – Issue 3. – P. 292–301.

14. Discussion Paper «Towards Integrated Reporting – Communicating Value in the 21st Century». Retrieved from <http://www.theiirc.org/the-integrated-reporting-discussion-paper/>.

15. Лессидренска Т. Интегрированный отчет-платформа для управления компанией. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.inesnet.ru/magazine/mag_archive/free/2012_05/ES2012-05-Teodorina_Lessidrenska.pdf.

16. Офіційний сайт ГК «Інталев». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.intalev.ua/>.

17. Міжнародні стандарти фінансової звітності // Сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408095&cat_id=408093&ctime=1423500775962.

18. Порядок подання фінансової звітності. Затверджено постановою КМУ № 419 від 28.02.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF/>.

References

1. Holov, S.F. (2007). *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
2. Vakhrushyna, M.A. (2014). *Paradigma bukhgalterskogo ucheta i otchetnosti v usloviakh globalnoy ekonomiki: problemy Rossii i ikh resheniya*. Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uch, 25(319), 38-46.
3. Koriahin, M. (2014). *Paradyhmalne bachennia rozvytku bukhalterskoi zvitnosti*. Bukhhalterskyi oblik i audyt, (12), 38-43.

4. Bezverkhyi, K.V. (2015). Paradyhmalnyi rozvytok zvitnosti v Ukraini. *Finansy, oblik i audyt*, (2), 72-190.
5. Lehenchuk, S.F. (2010). *Teoriia i metodolohiia bukhgalterskoho obliku v umovakh posindustrialnoi ekonomiky*. Zhytomyr: ZhDTU.
6. Trofimova, L.B. (2015). *Metodologiya formirovaniya relevantnoy finansovoy otchetnosti v usloviyakh globalizatsii ekonomicheskikh protsessov. Doctor's thesis*. Moskva.
7. Yatsyshyn, N.Z. (2012). Skladannia, analiz ta audyt finansovoi zvitnosti pidpriemstv. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv.
8. Kasych, A.O., & Yakovenko, Ya.Yu. (2013). Problemy vprovadzhennia MSFZ v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia. *Oblik i finansy*, (1), 22–27.
9. Koriahin, M. V., & Kutsyk, P. O. (2016). *Problemy ta perspektyvy rozvytku bukhgalterskoi zvitnosti*. Lviv: LKA.
10. Herz, R. Key trends in financial compliance and reporting. Retrieved from <https://workiva.com/blog/key-trends-financial-compliance-and-reporting>.
11. Legenchuk, S.F. (2011). *Mirovyie tendentsii razvitiya bukhgalterskogo ucheta v usloviyakh postindustrialnoy ekonomiki*. Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchët, (8), 258.
12. Rozhnova, O.V. (2013). Aktualnyie problemy finansovoy otchetnosti. *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchët*, (15), 2-8.
13. Adams, S. (2011). Integrated Reporting: An Opportunity for Australia's Not-for-Profit Sector // *Australian Accounting Review*, (21), Issue 3, P. 292-301.
14. Discussion Paper «Towards Integrated Reporting – Communicating Value in the 21st Century». Retrieved from <http://www.theiirc.org/the-integrated-reporting-discussion-paper/>
15. Lessidrenska, T. (2012). Integrirovanny otchet-platforma dlya upravleniya kompaniyei. Retrieved from http://www.inesnet.ru/magazine/mag_archive/free/2012_05/ES2012-05-Teodorina_Lessidrenska.pdf.
16. » Ofitsiynyy sayt HK «Intalev». Retrieved from <http://www.intalev.ua/>.
17. Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti. Sait Ministerstva finansiv Ukrainy. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408095&cat_id=408093&ctime=1423500775962
18. Poriadok podannia finansovoi zvitnosti. Zatverdzheno postanovoioi KМУ № 419 vid 28.02.2000 r. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF/>

РАЗВИТИЕ ОТЧЕТНОСТИ КАК ЭЛЕМЕНТ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИЙ ПО УПРАВЛЕНИЮ АКТИВАМИ

*М. С. Пашкевич, д. э. н., профессор, НТУ «Днепро́вская политехника»,
А. В. Усатенко д. э. н., профессор, НТУ «Днепро́вская политехника»*

В статье рассматриваются тенденции и направления развития отчетности, источники принятия управленческих решений институциональных инвесторов, в частности, компаний по управлению активами, деятельность которых связана с высоким риском. Определено, что в силу специфики бухгалтерского учета как науки, тенденции развития отчетности являются динамичным явлением. Обособлены две доминирующие тенденции развития отчетности, а именно те, которые имеют локальный характер (находятся под влиянием национальных ограничений) и те, которые имеют глобальный характер (отражают международные направления развития учета и отчетности в мире). Показано, что эти тенденции противоречат друг другу, что усложняет партнерскую деятельность национальных и зарубежных компаний по управлению активами из-за непонятной и не идентичной отчетности.

Выделена основная тенденция развития отчетности как элемента учетно-аналитического обеспечения деятельности компаний по управлению активами, которая позволяет сформулировать алгоритм усовершенствования практики составления различных видов отчетности для преодоления противоречий между национальной и международной отчетностью. Основная тенденция развития отчетности заключается в необходимости завоевания доверия пользователей отчетности путем предоставления качественной и достоверной информации, что позволит прогнозировать будущее в сфере рискованного инвестирования. Показано, что данная тенденция является приоритетной для Украины, поскольку связана с решением имеющихся экономических проблем, а именно: с улучшением инвестиционного климата и повышением конкурентоспособности инновационных предприятий.

Определен перспективный вектор дальнейшего развития бухгалтерской отчетности, который направлен на отказ от национальных положений (стандартов) бухгалтерского учета и внедрение для составления финансовой отчетности для всех без исключения предприятий международных стандартов отчетности. С целью усовершенствования развития отчетности

предложена классификация отчетности компаний по управлению активами (КУА), которая является оптимально адаптированной к потребностям управления и удовлетворяет информационные запросы различных групп пользователей благодаря унифицированному составу учетно-отчетной информации, а также отвечает специфике, стратегии и основным целям деятельности КУА по эффективному функционированию и обеспечению интересов инвесторов фондов, находящихся в управлении КУА.

Ключевые слова: отчетность, достоверная информация, инвесторы, компания по управлению активами, вектор развития отчетности, классификация отчетности, международные стандарты отчетности, пользователи отчетности, национальные положения (стандарты) бухгалтерского учета, учетно-отчетная информация.

DEVELOPMENT OF REPORTING AS AN ELEMENT OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT IN ASSET MANAGEMENT COMPANIES

M. S. Pashkevych, D.E., Professor, Dnipro University of Technology,

O. V. Usatenko, D.E., Professor, Dnipro University of Technology

The article examines the trends of reporting, the sources of management decisions made by institutional investors, in particular, asset management companies, which activities are at high risk. It is determined that, due to the specifics of accounting as a science, trends in reporting are a dynamic phenomenon. There are two dominant trends in reporting, namely, those that are local (influenced by national constraints) and those that are global (reflect international trends in accounting and reporting in the world). These trends have been shown in contradiction to one another, complicating the partnership of national and foreign asset management companies due to unclear and not identical reporting.

The main tendency on the part of reporting as an element of accounting and analytical support in asset management companies is distinguished, which allows an algorithm of improved preparation of different types of reporting to overcome existing contradictions between national and international reporting. The main trend in the development of reporting is the need to win the trust of users of reporting through the provision of information of high quality and reliability, which allows prediction of the future in the field of risky investment. It is shown that this trend is a priority for Ukraine because it is related to solving the existing economic problems, namely: improving the investment climate and increasing the competitiveness of innovative enterprises.

A promising vector for further development of financial statements has been identified, aimed at the rejection of national accounting standards (standards) and the introduction of financial statements for all, without exception, companies of international reporting standards. In order to improve reporting, its new classification adapted for asset management companies (AMC) is proposed, which is optimally tailored to the management needs, and meets the information requirements of different user groups thanks to the unified composition of accounting information. It also meets the specifics, strategies and main goals of AMCs on the effective functioning and protection of interests of investors of funds managed by an AMC.

Keywords: reporting, reliable information, investors, asset management company, vector of reporting development, classification of reports, international reporting standards, reports users, national accounting standards.

Надійшла до редакції 10.06.19 р.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТООБІГУ НА ВУГЛЕВИДОБУВНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

*А. А. Макурін, к. е. н., асистент, НТУ «Дніпровська політехніка»,
makurin.a.a@nmu.one*

У статті проаналізовано систему документообігу на вуглевидобувному підприємстві, яке функціонує в межах єдиного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання. Управління діяльністю підприємства здійснюється на основі інформації, яка відображається в документах бухгалтерського обліку. На основі первинної інформації приймаються рішення стосовно процесу передачі основних засобів від одного вуглевидобувного підприємства до іншого. Цей процес необхідно відобразити в регістрах бухгалтерського обліку. Недосконалість документального забезпечення цих операцій призводить до виникнення незрозумілостей в обліку, що викривляє бухгалтерську звітність на підприємствах у межах єдиного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання.

З метою вирішення даної проблеми запропоновано класифікацію основних засобів за критерієм їх належності до конкретного підприємства, а саме: поділ основних засобів на балансові, переміщені та переприйняті. У якості суб'єктів процесу передачі основних засобів від одного вуглевидобувного підприємства до іншого визначено підприємство-реципієнт та підприємство-донор.

Удосконалення системи документообігу полягає у веденні та формуванні первинних документів для відображення таких основних засобів, які були передані від одного підприємства до іншого. Показано, що наведена інформація дозволяє контролювати такий процес на всіх етапах передачі, відображає понесені витрати з регулюванням того, яке саме підприємство має їх включити до первісної вартості основних засобів. Використання первинних документів дозволяє більш деталізувати стан основного засобу, який отримало підприємство-реципієнт, рівень його фізичного та морального зносу, приналежність.

Запропоноване удосконалення системи документообігу у розрізі процесу передачі основних засобів від одного підприємства до іншого впливає на правильність відображення документального процесу з надходження основних засобів, а значить, і на подальший процес обліку та використання основних засобів на підприємстві.

Ключові слова: документування операцій, первинні документи обліку, облік та класифікація основних засобів, інтегроване вуглевидобувне об'єднання.

Постановка проблеми. Документування є одним з важливих способів відображення у бухгалтерському обліку інформації за господарськими операціями, які виникають на підприємстві. Під документуванням розуміють записи у відповідних формах бухгалтерського обліку. Документування посідає особливе місце та має велике значення для управління діяльністю підприємства. Серед функцій документування значна увага приділяється інформації, яка є причиною для запов-

нення документа. Трансформація вітчизняної системи бухгалтерського обліку вимагає перебудови методології організації документообігу та обліку основних засобів. Від організації обліку залежить діяльність кожного підприємства. За допомогою інформації в документації приймаються управлінські рішення. Для забезпечення та відображення в обліку основних засобів передбачено використання певних типових форм документів [1].

Основні засоби приймаються матеріально відповідальною особою за кількістю. На інтегрованих вуглевидобувних підприємствах відбувається передача основних засобів з одного підприємства до іншого, це вимагає належного документального підтвердження та відображення в обліку. Використання основних засобів у процесі виробництва впливає на фінансову звітність та на фінансовий результат підприємства в цілому [2]. Тому актуальним питанням залишається дослідження в напрямку удосконалення системи документообігу на підприємстві для обліку основних засобів.

Аналіз останніх досліджень та публікації. Який саме вплив на фінансову звітність має облікова політика, досліджувала Кулик В. А. проаналізувала процес розкриття облікової політики підприємства у фінансовій звітності [3]. Дземішкевич І. О. розробила та обґрунтувала теоретичні аспекти формування облікової політики суб'єкта господарювання [4]. Попітіч Т. В. визначає, що облікова політика являє собою вирішальний фактор в управлінні доходами і фінансовими результатами підприємства [5]. Колос І. В. запропонував сучасну концепцію підготовки, розробки та реалізації управлінських рішень, яка передусім базується на супроводі документально-прикладного характеру [6]. В управлінні інтегрованим вуглевидобувним об'єднанням складається консолідована фінансова звітність. У деяких випадках фінансова звітність не надає інформації відносно фінансово-економічного стану окремого підприємства. Через брак інформації неможливо точно визначити обсяг витрат, які пов'язані з основними засобами по кожному окремому підприємству в об'єднанні. Прийняття ефективних управлінських рішень, щодо оптимізації витрат, оцінки фінансового стану залежить від індивідуальної характеристики кожного інтегрованого об'єднання та умов, у яких воно функціонує.

Зокрема, проблемам теоретичних засад трактування поняття «концесія» присвячено публікації Лучик Г. М., досліджувала об'єкти бухгалтерського обліку та облікову

політику як інструмент для створення обліково-аналітичної інформації в управлінні [7].

Також не врегульовані питання, щодо обліку активів, таких, як основні засоби, в операціях, що відбуваються між окремими підприємствами в об'єднанні. Це призводить до викривленої інформації, щодо витрат, пов'язаних з цим на кожному підприємстві окремо. Внаслідок того, що права юридичної особи, а значить і майнові права на активи має об'єднання, окремі підприємства у цьому об'єднанні не мають цих майнових прав на активи, але облік і калькулювання витрат проводять [8].

Незважаючи на наявність істотних досліджень у сфері передачі основних засобів, оцінки рівня зносу та використання певних методів нарахування амортизації в обліковій політиці, а також досліджень у сфері концесії актуальним залишається визначення форми та показників первинних документів які передаються разом з основними засобами. Крім цього, необхідно визначити умови передачі основних засобів та виокремити за яких саме умов підприємство повинно взяти основний засіб на баланс та нараховувати амортизацію.

Формулювання мети статті. Метою статті є вирішення проблем, пов'язаних з відображенням у первинних документах основних засобів, які були передані з одного вуглевидобувного підприємства на інше у межах інтегрованого вуглевидобувного об'єднання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На деяких структурних підрозділах, які включені до інтегрованих вуглевидобувних об'єднань ведеться тільки первинний облік витрат. У той же час ефективність роботи кожного підприємства об'єднання залежить від прийнятих управлінських рішень. Рішення повинні бути унікальними і розробленими саме для цього підприємства залежно від його гірничо-геологічних, техніко-економічних, гірничотехнічних характеристик та фінансового стану.

Однак прийняття таких рішень, особливо, щодо основних засобів і витрат, пов'язаних з ними, не можливе через від-

сутність достовірної інформації про них по кожному підприємству об'єднання. Недосконалість системи обліку операцій між окремими підприємствами інтегрованого вуглевидобувного об'єднання можна пояснити відсутністю їх належного документального забезпечення, що призводить до низького рівня репрезентативності та релевантності облікової інформації для суб'єктів запиту. На основі цієї інформації неможливо проаналізувати стан основних засобів, виміряти рівень зносу, встановити приналежність основних засобів до конкретного підприємства.

У центральному органі управління інтегрованого вуглевидобувного об'єднання накопичується консолідована інформація, за допомогою якої важко порівняти й оцінити, наприклад, на основі обсягів витрат діяльність різних самостійних виробничих одиниць (підприємств), що складають частину об'єднання.

Прийняття рішень на інтегрованому вуглевидобувному об'єднанні стосовно передачі основних засобів з підприємства-донора на підприємство-реципієнт залежить від інформації з виробництва. Інформація з виробництва формується на кожному підприємстві, яке включено до об'єднання. Передача основних засобів з одного підприємства на інше відбувається під час спаду виробничої потужності конкретного підприємства. Виходячи з того, що підприємства входять до єдиного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання, де складається консолідована фінансова звітність, усі права управління активами (основними засобами) належать об'єднанню. Консолідована фінансова звітність не відображає належності активів (основних засобів) до того, чи іншого підприємства.

Для здійснення передачі основних засобів з одного підприємства на інше необхідно узгодити облікову політику. Оскільки використання методу з нарахування амортизації на одному підприємстві, наприклад, «прямолінійного», а на іншому, наприклад, «виробничого» призведе до викривлення залишкової вартості основних засобів.

Тобто основні засоби не відображаються у фінансовій звітності підприєм-

ства, але фактично беруть участь у виробничому процесі, що призводить до викривлення інформації, щодо фактичних витрат, пов'язаних з основними засобами на кожному підприємстві окремо. Такі ситуації виникають під час передачі основних засобів від одного підприємства, одного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання до іншого. Для правильної організації обліку основних засобів важливе значення має класифікація, яка дозволяє розкрити їх суть, визначити напрямки використання на вуглевидобувному підприємстві [9].

Нами проаналізовано інтегроване вуглевидобувне об'єднання ДП «Сніжне-антрацит». Аналіз процесу передачі основних засобів від одного підприємства (шахта «Ударник») до іншого (шахта «Зоря») у межах єдиного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання, дозволив виокремити інтегровану класифікацію основних засобів для цілей бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту з метою поліпшення управління основних засобів, шляхом уточнення та доповнення існуючої класифікації основних засобів, класифікаційними ознаками.

Запропонована класифікація дозволяє вести облік основних засобів на вуглевидобувних підприємствах з високим ступенем деталізації, а також відображає необхідну інформацію стосовно витрат при проведенні внутрішнього аудиту.

Залежно від того, чи має підприємство право користуватися основними засобами і коли вони були набуті, а також залежно від того, чи веде підприємство бухгалтерський облік основних засобів, у тому числі переданих йому від іншого підприємства, пропонуємо розрізняти балансові, переміщені та переприйняті основні засоби. Класифікація дозволить визначити право власності на основні засоби на конкретному підприємстві у межах інтегрованого вуглевидобувного об'єднання [10].

Пропонуємо визначати балансові основні засоби, як основні засоби з раніше набутим правом користування. Давність набуття права користування основними засобами для підприємств, які функціо-

нують більше 5 років, проявляється у вигляді приналежності основних засобів підприємству від початку його функціонування або введення основних засобів в експлуатацію більш ніж за 5 років з моменту отримання основного засобу [8] коментар Цивільний Кодекс України ст. 24 Набуття права власності 5 п. 8. [11].

Під час процесу передачі основних засобів інтегроване вуглевидобувне об'єднання виступає єдиним майновим комплексом відповідно до ст. 191 ЦКУ [12]. Виходячи з глави 13 ст. 179, поняття речі та ст. 181 про нерухомі та рухомі речі Цивільного кодексу України, основні засоби – речі, які виступають предметом матеріального світу, по відношенню до яких виникають цивільні та речові права. Коли підприємство – реципієнт використовує певні основні засоби, то у нього виникає суб'єктивне речове право, яке відображає право користування, водночас, коли право володіння конкретним основним засобом закріплено за підприємством-донором, яке здійснює діяльність в особі інтегрованого вуглевидобувного об'єднання. Доки використання певного основного засобу підприємством – реципієнтом не становило 5 років, цей основний засіб перебуває у спільній власності між підприємствами єдиного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання, згідно зі ст. 134 ГКУ від 16.01.2003 р. № 436-IV [11] і воно значиться основним засобом, переміщеним з одного підприємства на інше; а якщо основний засіб використовує підприємство – реципієнт більш 5 років, то в актах бухгалтерського обліку потрібно відображати основний засіб, як переприйнятий.

Така інтегрована класифікація основних засобів для цілей бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту надає необхідну інформацію користувачам про приналежність, знос, функціонування тощо.

У зв'язку з вищенаведеним можна зазначити, що 5 років – це той термін, протягом якого керівництво підприємства своїми управлінськими рішеннями може суттєво вплинути на стан основних засобів у бік їх погіршення або покращення,

на підставі чого оцінка ефективності використання основних засобів та діяльності підприємства в цілому може вважатися об'єктивною. На балансові основні засоби підприємство нараховує амортизацію за обраним методом та має змогу фактично управляти цими основними засобами. Підприємство самостійно розраховує коефіцієнт зносу, коефіцієнт придатності, коефіцієнт оновлення основних засобів, тощо. Розрахунок показників ефективності використання таких основних засобів, як фондівіддача, фондомісткість спирається на достовірні дані бухгалтерського обліку. При цьому оцінка ефективності за фактичними даними, щодо стану основних засобів не розбігається з відповідною оцінкою, згідно з даними фінансової звітності.

Передача основних засобів між підприємствами у межах одного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання може передбачати те, що підприємство – реципієнт фактично використовує основні засоби, але не приймає їх на баланс для обліку, а також те, що підприємство-реципієнт фактично використовує основні засоби та приймає їх на баланс для обліку.

Тому важливим етапом при відображенні цієї операції у бухгалтерському обліку є використання типових форм обліку основних засобів. Серед переміщених та переприйнятих основних засобів, слід розрізняти основні засоби з високим, середнім та низьким рівнем зносу, що впливатиме на середній рівень зносу основних засобів на підприємстві-реципієнті, а також на розрахунок амортизаційних та ремонтних витрат, пов'язаних з основними засобами.

Визначити переміщені основні засоби як такі, що знаходяться на балансі підприємства – донора, але фактично використовуються підприємством-реципієнтом без прийняття на баланс останнього. При використанні переміщених основних засобів виникає великий ризик збільшення похибки у розрахунку амортизації, оскільки різні гірничо-геологічні умови та режим використання основних засобів вимагатиме використання різних методів нарахування амортизації.

Поряд з переміщеними пропонується визначати переприйняті основні засоби, як такі, що фактично використовуються підприємством-реципієнтом та прийняті ним на баланс. Для того, щоб не сталося плутанини між балансовими та переприйнятими основними засобами, пропонуємо ввести часове обмеження на визнання основних засобів переприйнятими. Спираючись на проведені дослідження, основні засоби слід вважати переприйнятими протягом 5 років з моменту прийняття їх на баланс, оскільки їх стан більшою мірою залежить від управлінських рішень, прийнятих відносно цих основних засобів ще на підприємстві-донорі. Таким чином, фактично балансові основні засоби поділятимуться на балансові (з давнім правом використання) та переприйняті (з нещодавно набутим правом використання).

Після використаної інтегрованої класифікації основних засобів для цілей бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту треба визначитися з витратами на транспортування. Не зрозуміло, яке саме підприємство повинно нести транспортні витрати (підприємство-отримувач чи підприємство, яке передає основні засоби). Таким чином, залежно від включення транспортних витрат у вартість переданих основних засобів пропонується розрізняти переміщені та переприйняті основні засоби з включеними у їх вартість транспортними витратами і переміщені та переприйняті основні засоби без включених у їх вартість транспортних витрат.

При транспортуванні основних засобів між підприємствами, які є у складі одного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання, підприємство, яке передає основні засоби, повинно вирішити такі проблеми, які виникнуть під час передачі: по-перше, забезпечити оптимальний маршрут переміщення основних засобів з найменшими витратами (енергії або пального); по-друге, забезпечити інформацію, щодо тарифів на перевезення, отже, тарифна плата повинна ґрунтуватися на показниках відстані перевезення, ваги вантажу, об'єму вантажу тощо; по-третє, визначити, яким саме способом здійснювати передачу, від чого залежить термін пере-

дачі основних засобів; по-четверте, визначити витрати на вантажно-розвантажувальні роботи, які виникають при передачі основних засобів.

Недосконалість документального забезпечення цих операцій призводить до виникнення незрозумілості в обліку, що викривляє бухгалтерську звітність на підприємствах у межах єдиного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання. У перспективі подальших досліджень після використаної інтегрованої класифікації основних засобів з метою обліку відносно операцій передачі основних засобів між підприємствами одного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання для удосконалення документального забезпечення постає необхідність у розроблені відповідних актів, які дозволять узагальнити та накопичити інформацію щодо процесу передачі основних засобів. Перед тим, як заповнити акт, потрібно визначити знос основного засобу, який передається, оскільки рівень зносу прийнятого обладнання вплине на загальний рівень зносу основних засобів на підприємстві. Серед переміщених та переприйнятих основних засобів, слід розрізняти основні засоби з високим, середнім та низьким рівнем зносу, що впливатиме на середній рівень зносу основних засобів на підприємстві-реципієнті, а також на розрахунок амортизаційних відрахувань. Якщо рівень зносу становить 35% – то це низький рівень. Від правильної експлуатації обладнання та постійного огляду обладнання з таким рівнем зносу залежить проведення поточного ремонту. Рівень зносу 75% – високий рівень, обладнання потребує вже капітального ремонту, який супроводжується великими витратами, оскільки перед здійсненням такого виду ремонту треба провести демонтування, транспортування на поверхню. Якщо знос становить 55% – це середній рівень зносу, гранична межа між отриманням прибутку від використання обладнання та збільшення витрат на підтримку обладнання в робочому стані [10].

Акт зносу основних засобів, які підлягають передачі, заповнюється по кожному окремому об'єкту або по групі однотипних об'єктів. У відомості заповнюється поряд-

ковий номер та інвентарний номер. Відділ бухгалтерії підприємства-донора заповнює найменування основного засобу, проставляє номер субрахунку, первісну вартість, термін експлуатації, метод розрахунку амортизації та рівень зносу. Начальник виробництва передає у бухгалтерію усю технічну документацію на основний засіб та інформацію щодо віднесення до гірничо – капітальної виробітки.

Для прийняття об'єкта основних засобів на підприємстві-реципієнті за наказом директора підприємства повинна сформуватися комісія, склад якої визначається залежно від характеристик об'єкта.

Застосування розроблених актів дозволить контролювати правильність відображення процесу передачі між підприємствами у межах єдиного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання та рівень зносу переданих (отриманих) основних засобів. Удосконаленням організації обліку операцій з передачі основних засобів є правильне документальне оформлення та своєчасне відображення в облікових аналітичних регістрах. Це дозволило забезпечити оперативною інформацією бухгалтерський облік та усіх користувачів і суб'єктів управління з приводу прийняття рішень, щодо передачі основних засобів на підприємствах у межах одного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання.

В акті бухгалтерського обліку з передачі-прийому основних засобів головною графою виступає графа «Вартість переданого основного засобу», оскільки вартість переданого основного засобу визначає бухгалтерія підприємства – донора. На основі цієї вартості і будуть розраховуватися показники використання основних засобів та амортизаційні відрахування. Бухгалтер фіксує в акті вид основних засобів (субрахунок), інвентарний номер, вартість переданого основного засобу, визначає, чи включені у вартість основних засобів транспортні витрати, віднесення до гірничо-капітальних виробіток та рівень зносу, заповнює на основі цього відомості зносу.

Акт для бухгалтерського обліку відіграє важливу роль, а саме дозволяє виконати головну функцію бухгалтерського

обліку, яка полягає у виявленні, вимірюванні, реєстрації, накопиченні, узагальненні, зберіганні та передачі інформації про стан та рух основних засобів.

Від правильності документального оформлення надходження основних засобів залежить подальший процес обліку та використання основних засобів на підприємстві. Основні засоби визначають сучасний рівень виробництва та його ефективність. Залежно від того, які витрати виникли під час передачі основних засобів (чи були включені транспортні витрати, чи ні) й буде формуватися вартість переданих основних засобів.

Загалом на підприємствах (шахтах) строки служби обладнання перевищують нормативні, багато основних засобів, що зараз функціонують на підприємствах вуглевидобувної промисловості, мають суттєвий моральний та фізичний знос. Частіше знос основних засобів перевищує балансову вартість. Це зумовлено значними витратами на проведення капітального ремонту основних засобів у процесі видобутку гірничої маси. Частіше замість проведення капітального ремонту передають основні засоби з одного підприємства на інше з метою поновлення основної діяльності та збільшення обсягів видобутку.

У свою чергу, на основі отриманої інформації з бухгалтерського обліку більш обґрунтовані та коректні рішення будуть прийняті в управлінні. Управлінський апарат інтегрованого вуглевидобувного об'єднання представляє систему обробки та підготовки інформації про процеси управління підприємством для внутрішніх користувачів. Саме управлінці беруть участь у затвердженні тих чи інших основних засобів для передачі з одного підприємства на інше у межах єдиного інтегрованого вуглевидобувного об'єднання.

Поряд з актом на підприємстві – реципієнті повинен бути підписаний акт прийому – передачі основних засобів усіма членами комісії. Це й і буде основою для бухгалтерського обліку на оприбуткування основних засобів. Розроблені акти відображають поетапний процес передачі

основних засобів та дозволяють на різних етапах контролювати термін процесу передачі, знос переданого – прийнятого об'єкту основних засобів між підприємством – донором та підприємством – реципієнтом.

Для інтегрованого вуглевидобувного об'єднання акт бухгалтерського обліку дозволяє контролювати основні засоби, передані з одного підприємства на інше, оскільки відділи бухгалтерії на підприємствах підпорядковуються головному відділу бухгалтерії, який розташовується в об'єднанні. Використання акту з передачі основних засобів для інтегрованого вуглевидобувного об'єднання в розрізі підприємств дозволяє значно деталізувати документообіг на підприємстві та по об'єднанню в цілому. В цілому для інтегрованого вуглевидобувного об'єднання також має бути розроблений акт для контролю переданих та отриманих тими чи іншими підприємствами основних засобів.

Вартість основних засобів, переданих з одного підприємства на інше, встановлюється за даними бухгалтерського обліку підприємства-донора. До першої групи відносять основні засоби, які використовуються для обслуговування всього підприємства, а саме для обслуговування капітальних виробіток. До другої групи відносяться основні засоби, які використовують для обслуговування крила шахти. Третя група - це основні засоби, які використовуються на конкретній дільниці, розташованій у крилі шахти.

У процесі передачі основних засобів транспортні витрати, які сплачує підприємство-реципієнт, потрібно віднести на загальновиробничі витрати. Але якщо суму транспортних витрат сплачує підприємство-донор, – до первісної вартості основного засобу, яке передається.

Під час своєї діяльності підприємства вуглевидобувної промисловості використовують основні засоби, які класифікуються за функціональним призначенням, поділяються на виробничі та невиробничі. У сучасних умовах господарювання все гостріше постає питання використання основних засобів невиробничого призначення при проведенні природоохо-

ронної діяльності та здійсненні соціальної діяльності.

Тому потрібно дослідити використання таких основних засобів на підприємствах вуглевидобувної промисловості, визначити механізм калькулювання витрат на ремонт основних засобів природоохоронного призначення, визначити головні проблеми, пов'язані з організацією бухгалтерського обліку основних засобів соціального та природоохоронного призначення.

Висновки. Від правильності документального оформлення надходження основних засобів залежить подальший процес обліку та використання основних засобів на підприємстві. Основні засоби визначають сучасний рівень виробництва та його ефективність. Залежно від того, які витрати виникли під час передачі основних засобів (чи були включені транспортні витрати, чи ні) й буде формуватися вартість переданих основних засобів. Залежно від того, чи має підприємство право користуватися основними засобами і коли вони були набуті, а також залежно від того, чи веде підприємство бухгалтерський облік основних засобів, у тому числі переданих йому від іншого підприємства, пропонуємо розрізняти балансові, переміщені та переприйняті основні засоби.

Література

1. Олійник О. В. Витрати в системі бухгалтерського обліку: теорія, методика, практика (на прикладі підприємств промисловості нерудних матеріалів): дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 / Олійник Оксана Вікторівна. – Т., 2002. – 247 с.
1. Шатохіна О. І. Бухгалтерський облік і аудит затрат виробничої діяльності підприємств вугледобувної промисловості: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 / Шатохіна О. І. – К., 2006. – 243 с.
2. Кулик В. А. Облікова політика підприємства: набутий досвід та перспективи розвитку: Монографія. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2014. – 373 с..
3. Дземішкевич І. О. Особливості відображення методики формування інтегрованої звітності в обліковій політиці підприємства / І. О. Дземішкевич // Розвиток бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в умовах трансформації системи управління : матеріали міжвузівського круглого столу (м. Черкаси, 22 квітня 2015 р.). – Черкаси : ЧІБС УБС НБУ, 2015. – С. 34–38.
4. Попітін Т. В. Облікова політика: понятійний апарат і класифікація / Т. Попітін // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах

глобалізації: міжнар. наук. журнал. – 2016. – Вип. 2. – С. 63–74.

5. Колос І. В. Облікова політика як елемент звітності підприємства / І. В. Колос // Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 квітня 2015 р.) – К. : НУХТ, 2015. – С. 12–14.

6. Лучик Г. М. Облікова політика як інструмент формування обліковоаналітичної інформації в управлінні [Електронний ресурс] / Г. М. Лучик // Ефективна економіка. – 2015. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4664>.

7. Концептуальна основа фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_009

8. Мошковська О. А. Еволюційний розвиток бухгалтерського управлінського обліку: історичний аспект / Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2010. – Вип. 22. – С. 73–76.

9. Макурін А. А. Проблеми нормативного регулювання бухгалтерського обліку у вугледобувній промисловості / // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – №. 11/2015. – С. 155–158.

10. Ландіна Т. В. Особливості обліку відтворення основних засобів із застосуванням інформаційних технологій: управлінський аспект [Електронний ресурс] / Т. В. Ландіна, Р. Л. Цебен, А. Ф. Гуменюк. – Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3335/1/16.1.pdf>.

11. Кодекс України. Цивільний кодекс України. № 435-15 від 02.11.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435>

References

1. Oliynyk, O.V. (2002). Vytraty v systemi bukhgalterskoho obliku: teoriia, metodyka, praktyka (na prykladi pidpryemstv promyslovosti nerudnykh materialiv). Candidate's thesis.

2. Shatokhina, O.I. (2006). Bukhgalterskyi oblik i audyt ztrat vyrobnychoi diialnosti pidpryemstv vuhledobuvnoi promyslovosti. Candidate's thesis.

3. Kulik, V.A. (2014). Oblikova polityka pidpryemstva: nabutyi dosvid ta perspektyvy rozvytku. Poltava, RVV PUET.

4. Dzemishkevich, I.O. (2015). Osoblyvosti vidobrazhennya metodyky formuvannya intehrovanoi zvitnosti v oblikoviy politytsi pidpryemstva. Rozvytok bukhgalterskoho obliku, analizu ta audytu v umovakh transformatsiyi systemy upravlinnya. Cherkasy, CHIBS UBS NBU.

5. Popitich, T. (2016). Oblikova polityka: ponyatiynyy aparat i klasyfikatsiya [Accounting policy: conceptual apparatus and classification]. Instytut bukhgalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii: mizhnarodnyy naukovyy zhurnal, (2), 63–74.

6. Kolos, I.V. (2015). Oblikova polityka yak element zvitnosti pidpryemstva. Aktualni problemy ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku pidpryemstv kharchovoyi promyslovosti. Kyiv: NUKHT.

7. Luchik, G.M. (2015). Oblikova polityka yak instrument formuvannya oblikovo-analitychnoyi informatsiyi v upravlinni. Efektyvna ekonomika, (12). Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4664>

8. Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_009

9. Moshkovska, O.A. (2010). Evoliutsiynyy rozvytok bukhgalterskoho upravlinskoho obliku: istorychnyy aspekt. Zbirnyk naukovykh prats ChDTU, (22), 73–76.

10. Makurin, A.A. (2015). Problemy normatyvnoho rehuliuвання bukhgalterskoho obliku u vuhlevydobuvnyi promyslovosti. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, (11), 155–158.

11. Landina, T.V., Tseben, R.L., & Humeniuk, A.F. Osoblyvosti obliku vidtvorennia osnovnykh zasobiv iz zastosuvanniam informatsiynykh tekhnolohiy: upravlinskyi aspekt. Retrieved from <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3335/1/16.1.pdf>

12. Kodeks Ukrainy. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. № 435-15. (2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435>

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ДОКУМЕНТООБОРОТА НА УГЛЕДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

А. А. Макурин, к. э. н., ассистент, НТУ «Днепровская политехника»

В статье проанализирована система документооборота на угледобывающем предприятии, которое существует в рамках единого интегрированного угледобывающего объединения. Управление деятельностью предприятия осуществляется на основе информации, которая отображается в документах бухгалтерского учета. На основе первичной информации принимаются решения относительно процесса передачи основных средств от одного угледобывающего предприятия на другое. Этот процесс необходимо отразить в регистрах бухгалтерского учета. Несоввершенство документального обеспечения этих операций приводит к возникновению непонимания в учете, искажающим бухгалтерскую отчетность на предприятиях в рамках единого интегрированного угледобывающего объединения. С целью решения

данной проблемы предложена классификация основных средств по критерию их принадлежности к конкретному предприятию, а именно: разделение основных средств на балансовые, перемещенные и перепринятые. В качестве субъектов процесса передачи основных средств от одного угледобывающего предприятия к другому определены предприятие-получатель и предприятие-донор.

Совершенствование системы документооборота заключается в ведении и формировании первичных документов для отражения таких основных средств, которые были переданы от одного предприятия на другое. Показано, что приведенная информация позволяет контролировать такой процесс на всех этапах передачи, отражает понесенные расходы с регулированием того, какое именно предприятие должно их включить в первоначальную стоимость основных средств. Использование первичных документов позволяет более детализировать состояние основного средства, которое получило предприятие-реципиент, уровень его физического и морального износа, принадлежность.

Предложенное усовершенствование системы документооборота в разрезе процесса передачи основных средств от одного предприятия к другому влияет на правильность отражения документального процесса по поступлению основных средств, а значит, и на дальнейший процесс учета и использования основных средств на предприятии.

Ключевые слова: документирование операций, первичные документы учета, учет и классификация основных средств, интегрированное угледобывающее объединение.

IMPROVEMENT OF THE DOCUMENT TRAFFIC SYSTEM IN THE COAL ENTERPRISE

A. A. Makurin, Ph. D (Econ.), Assistant Lecturer, Dnipro University of Technology

The article analyzes the document management system at a coal mining enterprise, which exists within the framework of a single integrated coal mining association. Management of the enterprise is carried out based on information displayed in accounting documents. Based on the primary information, decisions are made regarding the process of transferring fixed assets from one coal mining enterprise to another. This process needs to be reflected in accounting registers. The imperfection of the documentary support of these operations leads to a misunderstanding in accounting, distorting the financial statements of enterprises in the framework of a single integrated coal mining association.

In order to solve this problem, a classification of fixed assets by the criterion of their belonging to enterprise is proposed, namely: the division of fixed assets into balance sheet, transferred and re-accepted. The recipient company and the donor company are identified as subjects of the process of transferring fixed assets from one coal-mining enterprise to another. Improving the workflow system consists in maintaining and compiling primary documents to reflect such fixed assets that were transferred from one enterprise to another. It is shown that the above information allows us to control such a process at all stages of the transfer, reflects the costs incurred by regulating which company should include them in the initial cost of fixed assets. The use of primary documents allows us to more detail the condition of the fixed asset the recipient company received, the level of its physical and moral depreciation, belonging.

The proposed improvement of the document management system in the context of the process of transferring fixed assets from one enterprise to another influences the correct reflection of the documentary process for the receipt of fixed assets, and therefore the further process of accounting and use of fixed assets at the enterprise.

Keywords: documentation of operations, primary accounting documents, accounting and classification of fixed assets, integrated coal mining association.

Надійшла до редакції 17.05.19 р.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ВПЛИВОМ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО РИЗИКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

В. М. Проценко, к. е. н., доцент, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», protsenko_dinz@ukr.net

В сучасній економічній науці відсутня систематизація видів економічної поведінки підприємств, що формується під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища в підвищених ризикових умовах. Автором в статті виокремлено основні види економічної поведінки підприємства, що реалізуються на різних етапах його життєвого циклу, а саме: виробнича, обмінна, розподільча та споживча. Вітчизняні підприємства знаходяться у відтворювальному циклі (поліфункціональні): одночасно приймають участь у формуванні економічних векторів розвитку, накопичують та обмінюються досвідом, споживають й інвестують.

Визначено, що успіх підприємств багато в чому залежить від їхньої власної поведінки, їх рівня адаптації та активності в сучасних вимогах економічної реальності. Основними факторами неспроможності вітчизняних підприємств до виходу з криз є низький рівень їх готовності до модернізації виробництва і підвищення рівня конкурентоспроможності. Для вирішення цих проблем необхідно формувати та впроваджувати відповідні стратегії й тактики економічної поведінки підприємств.

Встановлено необхідність реалізації механізмів формування економічної поведінки підприємств, що є підґрунтям до підвищення рівня його фінансових показників, орієнтації на креативність та інноваційність, вміння активно й гнучко реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього ризикового середовища.

Формування економічної поведінки підприємств під впливом внутрішнього та зовнішнього ризикового середовища, орієнтованих на підприємницьку мотивацію і забезпечення високого ступеня захищеності, стикається з «відносною» свободою економічної поведінки, тому що підприємства знаходяться в ситуації невизначеності і ризику, що виникає під впливом факторів різної етимології походження. Показано, що ефективне функціонування і розвиток вітчизняних підприємств в сучасних умовах передбачає визначення факторів внутрішнього і зовнішнього економічного поведінки і дотримання необхідних принципів діяльності.

Ключові слова: економічна поведінка підприємств, невизначеність, ризик, внутрішнє ризикове середовище, зовнішнє ризикове середовище.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день аналіз та формування економічної поведінки підприємств під впливом внутрішнього та зовнішнього ризикового середовища набуває особливої актуальності, тому, що в складних та невизначених умовах господарювання неможливо адекватно впливати на економічні процеси і проводити ефективну економічну політику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок в формування економічної поведінки підприємств під впливом внутрішнього та зовнішнього ризиково-

го середовища внесли А. Сміт, К. Маркс, А. Маршал, Г. Саймон та інші засновники економічної думки, також цю тематику досліджують сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: Н. Ганзієнко [1], Г. Капленко [2], Н. Карачина [3], Т. Кондратьєва [4], Ю. Лозовик [5], В. Прохорова [6], В. Цапенко [8] та інші. Аналіз наукових робіт та сучасні умови господарювання свідчать про те, що необхідно проводити подальші дослідження в напрямку формування економічної поведінки підприємств під впливом внутрішнього та зовнішнього ризикового середовища.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є формування економічної поведінки підприємств під впливом внутрішнього та зовнішнього ризикового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невизначеність зовнішнього та внутрішнього ризикового середовища вітчизняних підприємств характеризується як слабо-структурована невизначеність. Якщо природну і критичну невизначеність можна спрогнозувати, знижувати її рівень (через отримання додаткової інформації; сигнали

про якість товару, репутації, авторитеті торгової марки та ін.), то невизначеність, пов'язану з трансформацією самої економічної системи і інституціональним простором передбачити, усунути, знизити її рівень неможливо.

В сучасній економічній науці відсутня систематизація видів економічної поведінки підприємств, що формується під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища в підвищених ризикових умовах (рис.1).

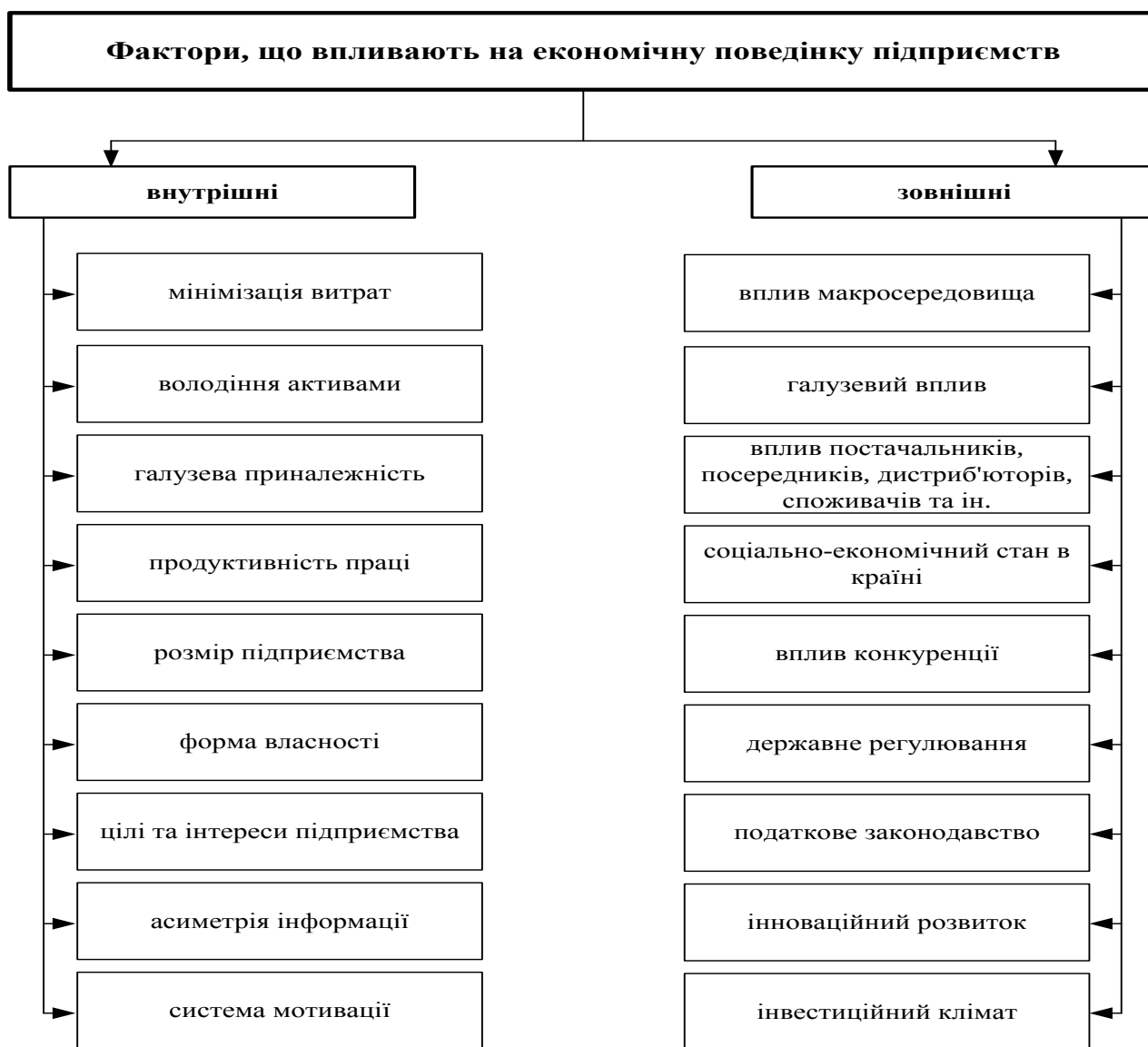

Рис. 1. Фактори, що впливають на економічну поведінку підприємств

В цілому політика держави повинна підтримувати формування умов для успішного розвитку вітчизняних підприємств шляхом продукування і впровадження ефективної політики: бюджетної, податкової, кредитної, інвестиційної, інноваційної та

інші, що формують економічну поведінку підприємства.

Основні види економічної поведінки підприємства, що реалізуються на різних етапах життєвого циклу, а саме: виробнича, обмінна, розподільча та споживча.

Вітчизняні підприємства знаходяться у відтворювальному циклі (поліфункціональні): водночас приймають участь у формуванні економічних векторів розвитку, накопичують та обмінюються досвідом, споживають тощо, але на кожному етапі розвитку існує різний рівень невизначеності.

Невизначеність характеризується відсутністю механізмів координації і контролю на усіх етапах розвитку, що пов'язано з істотним зростанням витрат і зниженням конкурентоспроможності вітчизняних підприємств; ускладненням формуванням довгострокових взаємозв'язків з контрагентами (відсутність необхідних інститутів, що регулюють і координують взаємодії). Саме ці фактори невизначеності є підґрунтям формування економічної поведінки, що направлена на «виживання» підприємств в короткострокових періодах. Це, в свою чергу, посилює суперечливості між цілями підприємства, діями керівників, трудового колективу і зовнішніх контрагентів. Керівництво не може узгодити цілі і інтереси як всередині, так і поза підприємством, яке не може адаптуватися до перманентних змін зовнішнього та внутрішнього ризикового середовища і досягти своєї главою мети – стійкого і безпечного господарювання в довгостроковій перспективі. В більшості випадків, економічна поведінка підприємств головним чином направлена на реалізацію особистих інтересів, і лише в невеликому ступені являє необхідну адаптивну реакцію на зміну мікро- і макроекономічних факторів середовища.

При визначенні економічної поведінки необхідно виходити з того, що поведінка – це динамічний процес, який діє і змінюється в невизначеному середовищі, що виконує певні функції та має результати і наслідки свого функціонування. В більшості випадків, економічна поведінка підприємства формується рішеннями його керівництва, підґрунтям якої є цілі та стратегії підприємства, що враховують отримання кінцевого ефективного результату діяльності, умови і обмеження функціонування, мотивацію і методи прийняття управлінських рішень тощо.

Виходячи з цього, економічна поведінка підприємства розглядається як система взаємопов'язаних дій, здійснюваних для пристосування до умов зовнішнього та внут-

рішнього ризикового середовища. Тому, ця економічна поведінка описується не тільки ефективними результатами функціонування, а й умовами, обмеженнями, засобами виживання, адаптації, впливу і взаємодії із зовнішнім та внутрішнім оточенням.

У загальному вигляді, економічна поведінка підприємства – це діяльність, спрямована на оптимізацію взаємовідносин, що реалізується на основі взаємодії підприємства з контрагентами і забезпечує досягнення основних цілей всіх учасників господарської діяльності в економічному, соціальному та інституціональному середовищі.

Економічна поведінка підприємства в умовах невизначеності виступає в двох формах: адаптації підприємства до середовища і впливу на середовище з метою її зміни. Така поведінка охоплює не тільки реакції підприємства на зміни після того, як вони відбулися, а й всі дії стратегічного характеру, які запобігають зміни зовнішнього та внутрішнього ризикового середовища, що покращує довгострокову ринкову позицію підприємства. У зв'язку з цим необхідно розрізняти короткострокову і довгострокову адаптацію, яка передбачає розвиток підприємства.

Економічна поведінка підприємства включає в себе сукупність засобів, методів, форм і правил організації взаємодії економічних агентів і контрагентів підприємства для реалізації функцій економічної поведінки і досягнення підприємством поставлених цілей. Це є підґрунтям до єдності і взаємодії механізму адаптації підприємства до середовища, механізму впливу на середовище і механізму інтеграції внутрішнього середовища підприємства.

У формуванні економічної поведінки підприємства приймають участь суб'єкти господарської діяльності підприємства (керівництво, персонал) та зовнішні контрагенти та партнери, з обов'язковим урахуванням цілей та інтересів підприємства, агентів і контрагентів. Форми організації господарської діяльності підприємства про формуванні економічної поведінки повинні бути гнучкими, узгодженими, само організованими. формуванні економічної поведінки, методи повинні бути направлені на партнерство, як всередині підприємства, так і з його зовнішніми контрагентами, створення стій-

ких мереж виробничої, економічної та соціальної координації та інтеграції спільних дій; засоби - об'єднання ресурсів агентів і контрагентів, поєднання влади і довіри між ними; об'єкт - господарюючі суб'єкти, зовнішнє середовище і її параметри. Така економічна поведінка підприємства інтегрує внутрішніх агентів, з'єднує підприємство з його постачальниками і споживачами в єдину цілісну структуру, що забезпечує гнучкість, самоорганізацію, стійкість і цілеспрямованість підприємства.

Економічна поведінка підприємства реалізується в стратегії, процесах її розробки і здійснення, а сама стратегія стає формою адаптації та впливу підприємства на зовнішнє та внутрішнє ризикове середовище. Суть стратегії полягає в самоорганізації, що дозволяє адаптуватися підприємству до мінливих ризикових умов функціонування для підтримки і поліпшення довгострокової ринкової позиції і виживання в довгостроковій перспективі.

Успіх підприємств багато в чому залежить від їх поведінки, рівня адаптації та активності до сучасних вимог економічної реальності. Основними факторами неспроможності вітчизняних підприємств до виходу з криз є низький рівень їх готовності до модернізації виробництва і підвищенні рівня конкурентоспроможності. Для вирішення цих проблем необхідно формувати та впроваджувати стратегії і тактики економічної поведінки підприємств.

Механізм адаптації підприємства до середовища реалізується через такі інструменти: діяльність за межами підприємства, яка передбачає створення інформаційної системи, що дозволяє отримувати інформацію про зміни, що відбулися в основних контрагентів підприємства; знижувати невідомість на входах і виходах і захищати, реалізовувати інтереси підприємства в середовищі. Діяльність за межами підприємства здійснюється відділами постачання, маркетингу, стратегічного планування, логістики; прогнозування тенденцій розвитку зовнішнього середовища і стратегічне планування діяльності підприємств, які на основі передбачення майбутніх подій готують підприємство до можливих змін ринкової ситуації і несприятливих впливів оточення.

Стратегічне планування формулює цілі і стратегію підприємства, яка забезпечує відповідність між підприємством і його середовищем; злиття, придбання нових підприємств, створення стратегічних альянсів, в тому числі з колишніми конкурентами.

Гнучка, адаптивна структура дозволяє підприємству ефективно реагувати на зміни, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому ризиковому середовищі, здійснювати внутрішні трансформації завдяки здатності швидко впроваджувати зміни та орієнтуватися на людський потенціал, як основний ресурс підприємства. Гнучкість організаційної структури орієнтує підприємства на освоєння нових продуктів, ринків і технологій, дозволяють забезпечити партнерство та співробітництво між усіма учасниками господарської діяльності, а також зі споживачами продукції і постачальниками ресурсів; партнерські відносини між керівництвом і його персоналом, які забезпечують взаємодію економічних агентів всередині підприємства, інтеграцію внутрішнього середовища і підтримання внутрішньої цілісності.

Успішне функціонування і розвиток вітчизняних підприємств в нових динамічних умовах господарювання передбачає формування економічної поведінки в невідомих умовах, яка забезпечить гнучку систему взаємозв'язків, дозволить стабілізувати і контролювати зовнішнє середовище і внутрішнє ризикове середовище, призведе до самоорганізації підприємств. Основою є партнерство постачальників, виробників, споживачів і деяких конкурентів, яке формує цілісність підприємства як стабільної виробничої, постачальницько-збутової, інвестиційної і інноваційної структури.

Висновок. За результатами дослідження встановлено необхідність реалізації механізмів формування економічної поведінки підприємств, що є підґрунтям до отримання підвищення рівня фінансових показників, орієнтується на креативність та інноваційність активно і гнучко реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього ризикового середовища.

Формування економічної поведінки підприємств під впливом внутрішнього та зовнішнього ризикового середовища, орієнтованих на підприємницьку мотивацію і за-

безпечення високого ступеня захищеності, стикається з «відносною» свободою економічної поведінки, тому що підприємства знаходяться в ситуації невизначеності і ризику, що виникає під впливом факторів різної етимологією походження. Ефективне функціонування і розвиток вітчизняних підприємств в сучасних умовах передбачає визначення факторів внутрішнього і зовнішнього економічного поведінки і дотримання необхідних принципів діяльності.

Література.

1. Ганзієнко Н. І. Економічна поведінка молокопереробних підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Н. І. Ганзієнко; Вінницький національний аграрний університет. – В., 2014. – 20 с.
2. Капленко Г. В. Формування економічної поведінки підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Г. В. Капленко; НАН України; Інститут регіональних досліджень. – Л., 2005. – 20 с.
3. Карачина Н. П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: автореф. дис... докт. екон. наук: 08.00.04 / Н. П. Карачина; Національний університет "Львівська політехніка". – Л., 2012. – 48 с.
4. Кондратьєва Т. В. Адаптивність економічної поведінки фірми: інституційний підхід: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.01 / Т. В. Кондратьєва; Донецький національний університет. – Д., 2010. – 18 с.
5. Лозовик Ю. М. Стратегічна поведінка підприємства на олігополістичному ринку (на прикладі українських підприємств виробників мінеральних добрив): автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Ю. М. Лозовик; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – К., 2008. – 21 с.
6. Прохорова В. В. Формування конкурентної стратегії підприємств на засадах інноваційно-спрямованого інвестування: монографія. / В. В. Прохорова, В. М. Проценко, В. І. Чобіток. – Харків : УІПА, 2015. – 291 с.

7. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов. пер. с англ. И. Минервина. – М. : Альпина Паблишер, 2011. – 454 с.

8. Цапенко В. Ю. Економічна поведінка підприємств як основа для прийняття управлінських рішень / В. Ю. Цапенко // Бізнес Інформ. – 2014. – №11. – С. 313–317.

9. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент. Учебник, 4-е изд. / Р. А. Фатхутдинов. – СПб : Питер, 2003. – 400 с.

References

1. Hanzienko, N.I. (2014). Ekonomichna povedinka molokopererobnykh pidpriemstv. *Candidate's thesis*. Vinnytsia: Vinnytskyi natsionalnyi ahraryi universytet.
2. Kaplenko, H.V. (2005). Formuvannia ekonomishnoi povedinky pidpriemstv. *Candidate's thesis*. Lviv: NAN Ukrainy; Instytut rehionalnykh doslidzhen.
3. Karachyna, N.P. (2012). Ekonomishna povedinka mashynobudivnykh pidpriemstv. *Doctor's thesis*. Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska Politehnika».
4. Kondratieva, T.V. (2010). Adaptivnist ekonomichnoi povedinky firmy: instytutsynny pidkhid. *Candidate's thesis*. Donetsk, Donetskyy natsionalnyi universytet.
5. Lozovyyk, Yu.M. (2008). Stratehichna povedinka pidpriemstva na olihopolistychnomu rynku (na prykladi ukrainskykh pidpriemstv vyrobnykiv mineralnykh dobryv). *Candidate's thesis*. Kyiv, Kyivskyi natsionalnyi ekonomichnyy universytet imeni Vadyma Hetmana.
6. Prokhorova, V.V., Protsenko, V.M., & Chobitok, V.I. (2015). Formuvannia konkurentnoi stratehii pidpriemstv na zasakh innovatsiyno-spramovanoho investuvannia. Kharkiv: UIPA.
7. Porter, M. (2011). Konkurentnaya strategiia: metodika analiza otrasley i konkurentov. I. Minervin, (Trans). Moskva: Alpina Publisher.
8. Tsapenko, V.Yu. (2014). Ekonomichna povedinka pidpriemstv yak osnova dlia pryyniattia upravlinskykh rishen. *Biznes-Inform*, (11), 313–317.
9. Fatkhutdinov, R.A. (2003). Innovatsionnyy menedzhment. Sankt-Peterburg: Piter.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ ПОД ВЛИЯНИЕМ ВНУТРЕННЕЙ И ВНЕШНЕЙ РИСКОВОЙ СРЕДЫ

В. М. Проценко, к. э. н., доцент, Открытый международный университет развития человека «Украина»

В современной экономической науке отсутствует систематизация видов экономического поведения предприятий, которая формируется под влиянием внутренней и внешней среды в повышенных рисковых условиях. Автором в статье выделены основные виды экономического поведения предприятия, реализуемые на различных этапах его жизненного цикла, а именно: производственное, обменное, распределительное и потребительское. Отечественные предприятия находятся в воспроизводственном цикле (полифункциональные): одновременно принимают участие в формировании экономических векторов развития, накапливают и обмениваются опытом, потребляют и инвестируют.

Определено, что успех предприятий во многом зависит от их собственного поведения, их уровня активности и адаптации к современным требованиям экономической реальности. Основными факторами несостоятельности отечественных предприятий к выходу из кризисов является низкий уровень их готовности к модернизации производства и повышению уровня конкурентоспособности. Для решения этих проблем необходимо формировать и внедрять стратегии и тактики экономического поведения предприятий. Установлена необходимость реализации механизмов формирования экономического поведения предприятий, что является основой к повышению уровня финансовых показателей, ориентации на креативность и инновационность, способность активно и гибко реагировать на изменения внутренней и внешней рискованной среды.

Формирование экономического поведения предприятий под влиянием внутренней и внешней рискованной среды, ориентированных на предпринимательскую мотивацию и обеспечения высокой степени защищенности, сталкивается с «относительной» свободой экономического поведения, так как предприятия находятся в ситуации неопределенности и риска, возникающего под воздействием факторов различной этимологии происхождения. Показано, что эффективное функционирование и развитие отечественных предприятий в современных условиях предполагает определение факторов внутреннего и внешнего экономического поведения и соблюдения необходимых принципов деятельности.

Ключевые слова: экономическое поведение предприятий, неопределенность, риск, внутренняя рискованная среда, внешняя рискованная среда.

FORMATION OF ECONOMIC BEHAVIOR OF AN ENTERPRISE UNDER THE INFLUENCE OF INTERNAL AND EXTERNAL RISK ENVIRONMENT

V. M. Protsenko, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Discovery International University of Human Development «Ukraine»

In modern economic science, there is no systematization of the types of economic behavior of enterprises, which is formed under the influence of internal and external environment in high-risk conditions. The author identifies the main types of economic behavior of an enterprise, which are realized at different stages of its life cycle, namely: production, exchange, distribution, and consumer behavior. Domestic enterprises are in the reproduction cycle (being multifunctional): at the same time they participate in the formation of economic development vectors, accumulate and exchange experience, consume and invest.

It is determined that the success of enterprises depends largely on their own behavior, their level of activity and adaptation to modern requirements of economic reality. The main factors of incapability of domestic enterprises to overcome the crisis are the low level of their readiness to modernize production and increase the level of competitiveness. To solve these problems, it is necessary to formulate and implement strategies and tactics of economic behavior of enterprises.

The necessity of realization of mechanisms of formation of economic behavior of enterprises is established, which is the basis for raising the level of financial indicators, is orientation on creativity and innovation, ability to react actively and flexibly to changes of internal and external risk environment.

The formation of economic behavior of enterprises under the influence of internal and external risk environment, focused on entrepreneurial motivation and provision a high degree of security, encounters “relative” freedom of economic behavior, as enterprises are in a situation of uncertainty and risk arising from factors of different etymology of origin. It is shown that effective functioning and development of domestic enterprises in modern conditions implies determination of factors of internal and external economic behavior and observance of necessary principles of activity.

Keywords: economic behavior of enterprises, uncertainty, risk, internal risk environment, external risk environment.

Надійшла до редакції 26.06.19 р.

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ: ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

С. А. Мушнікова, к. е. н., доцент, Національна металургійна академія України, svetamush@gmail.com

В роботі визначено, що сучасний стан економіки України в цілому та її окремих суб'єктів господарювання характеризується втратою керованості. Це зумовило різке погіршення умов господарювання окремих суб'єктів мікрорівня та, як наслідок, макроекономічних показників. Виходом з ситуації, що склалася на сьогодні в економіці України, повинні бути не стільки еволюційні, скільки революційні заходи, зміни за якими призвели б до всебічного розвитку всіх рівнів, насамперед, діяльності суб'єктів господарювання. Уточнено уявлення про методологію наукового пізнання як об'єктивну необхідність дослідження безпеки розвитку квазігомеостатичних соціально-економічних систем, до яких відноситься й окреме підприємство. Автором узагальнено вплив філософського аспекту пізнання на ієрархічність та розвиток наукового пізнання як складової методології дослідження безпеки розвитку підприємства.

Поряд з основними загальнонауковими принципами теорії пізнання, такими як об'єктивність, пізнаваність, активне творче відображення, діалектика, конкретність істини, в роботі обґрунтовано значення принципу історизму. Принцип історизму теорії пізнання надає можливість логічного поєднання визначення категорій «безпека» та «розвиток» в рамках гносеологічних аспектів пізнання природи їх виникнення та взаємозв'язку в сучасних умовах через дослідження причин та факторів впливу на розвиток суб'єктів господарювання, визначаючи історико-гносеологічні аспекти їх безпеки. У статті розглянуто специфічні принципи та методи, які притаманні саме теорії пізнання безпеки розвитку соціально-економічних систем, а саме: адекватної невизначеності та системоцентризму.

Ключові слова: методологія, наукове пізнання, принципи теорії пізнання, методи пізнання, принцип історизму, історико-гносеологічний аспект, принцип системоцентризму, принцип адекватної невизначеності, квазігомеостатичні соціально-економічні системи.

Постанова проблеми. На сьогодні економіка України в цілому та окремого суб'єкта господарювання характеризується втратою керованості. Це, в свою чергу, зумовило різке погіршення умов господарювання мікрорівня та, як наслідок, макроекономічних показників. Структурна криза, яка є відображенням ситуації в державі, підсилюють ряд деформаційних процесів в відтворювальній структурі попиту та пропозиції. Серед яких необхідно виділити наступні:

– різке зниження інвестиційної та інноваційної активності всіх рівнів економіки не забезпечує процес відтворення;

– власні джерела фінансування не покривають витрати на відновлення фондів, потоки фінансових ресурсів відриваються від реального виробництва, а інвестори, через тривалий цикл повернення капіталу та економічної нестабільності, не зацікавлені в його високоризиковому інвестуванні;

– недостатній рівень попиту через низьку конкурентоздатність продукції, товарів, послуг, – відповідна відсутність замовлень, приводить до відсутності прибутку у суб'єктів господарювання, до того ж, незначні її обсяги «з'їдаються» високою інфляцією і зростанням цін на матеріали, енергію, комплектуючі і т.д.;

– висока банківська ставка, зниження амортизаційних відрахувань сприяють тому, що навіть ті незначні внутрішні фінансові ресурси, якими володіють підприємства, не мають економічної мотивації для підтримки відтворення;

– різке скорочення і навіть повне припинення фінансування державою науково-дослідних розробок в області конкурентоспроможних технологій, відсутність у підприємств власних коштів, перешкоджає випереджальному створенню науково-технічних напрацювань – основи технологічного розвитку.

Виходом з ситуації, що склалася в економіці України, повинні бути не стільки еволюційні, скільки революційні заходи, зміни за якими призвели б до всебічного поступового розвитку всіх рівнів, насамперед, діяльності підприємств як складних соціально-економічних систем. Для цього необхідним є дослідження причин та факторів впливу на розвиток суб'єктів господарювання визначаючи основні методологічні аспекти його безпеки [8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями пізнання буденності були зацікавлені з стародавніх часів. Згадування Р. Декарта про філософське пізнання світу знайшли відображення в роботах вітчизняних та закордонних науковців, таких як: Грицанов А. [4], Зацерковний В. І. [6], Шевчук Р. М. [10] та ін. З розвитком науки поширюється поняття категорії наукового пізнання, побудованого Ф. Беконом, І. Ньютоном, Д. Юмом, І. Кантом, Г. Гегелем та іншими світовими мислителями. Саме, визначається, еволюціонує й понятійний апарат, пов'язаний з методологією наукового пізнання: принципами, методами, прийомами та ін., – в дослідженнях Крисаченко В. С. [7], Ерохіна Е. А. [5] та ін.

З розвитком соціально-економічних відносин, наукове пізнання набуває нового сенсу та змісту. Це потребує розгляду складових методології дослідження конкретної галузі науки та відносин в різних соціально-економічних умовах, і саме методологія дослідження безпеки розвитку соціально-економічних систем виходить на рівень, який недостатньо вивчений на сьогодні.

Формулювання мети статті. Метою статті є обґрунтування об'єктивної необхідності дослідження безпеки розвитку підприємства як соціально-економічної системи в рамках методології наукового пізнання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Істинне знання про світ є метою пізнання будь якої особистості, яка формується в свідомості через систему знань. Саме за допомогою неї можна, або, систематизувати вже існуюче уявлення та структурувати в зрозумілу теоретичну конструкцію, або, відшукати та отримати нові знання через наукове пізнання.

Рівень пізнання особистості, а з часом, й наукового пізнання буденності змінюються під впливом багатьох факторів. Перш за все, це пов'язано з розвитком соціально-економічних відносин суспільства, зміною устрою, виробничих відносин та ін. факторами, про які багато згадується науковцями в розділах філософії, природознавчих, соціальних наук.

Відкриття законів природи, які знаходять відображення в розвитку суспільного життя, формуванні основних законів буденності через пізнання та мислення, відбуваються вже протягом десяти сторіч. Це, в свою чергу, стало поштовхом до революційного розвитку науки, наукового пізнання, методології та основних її складових (рис. 1).

Революційний розвиток методології наукового пізнання тісно пов'язаний з трьома науковими революціями, які відбувалися протягом трьох сторіч (з кінця XVIII ст. до початку XXI ст.).

Результатом першої науково-промислової революції (кінець XVIII ст. – початок XIX ст.) стало формування фундаментальних знань в дослідженні живої та неживої природи. Це стимулювало швидкий розвиток всіх природничих наук та породило індустріальну цивілізацію.

Внаслідок другої наукової революції (в середині XX ст.) відбулося якісне перетворення продуктивних сил. В цей період провідну роль займають наукові досягнення в техніці і виробництві.

Рис. 1. Революційний розвиток методології наукового пізнання

Головним результатом третьої наукової революції стало виникнення постнеокласичної науки. Вона перетворилась у технологічну революцію, яка сформувала постіндустріальну цивілізацію. Їй відповідає постіндустріальне, інформаційне, постмодерне суспільство [6]. Основою цього суспільства стали новітні технології, які ґрунтуються на нових джерелах і видах енергії, нових матеріалах і засобах управління технологічними процесами. Виняткову роль в цьому відіграє цифровізація всіх рівнів управління, засоби масової комунікації, інформатики й кібернетики. Постнеокласична наука відчуває посилення впливу зовнішніх факторів, більше долучається до культури історичної епохи з її світоглядними установками, релігійними, моральними, естетичними ціннісними орієнтаціями тощо [6].

Особливість сучасного стану потребує новітніх поглядів на методологію наукового пізнання як складного процесу. Особливої уваги заслуговує дослідження питань безпечного розвитку підприємств, як самоорганізуючих складних соціально-економічних систем, а інакше – квазістатичних соціально-економічних систем функціонуючих в умовах всебічної цифровізації. Досягти цього можливо лише за умов сучасного наукового пізнання основ методології, яке базується на філософських, загальнонаукових принципах, методах та прийомах дослідження (рис.2).

На підставі викладеного, можна узагальнити думку про те, що методологія виникла й розвивалась як аспект філософського осмислення світу, спрямований на критичне осмислення наукових методів пізнання [7]. Тому саме філософія як наука стала базою методології дослідження безпеки роз-

витку підприємств як соціально-економічних систем.

У філософському енциклопедичному словнику методологію (від «метод» і грец. *logos* – слово, поняття, вчення) визначено як систему принципів і способів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності, а також як вчення про цю систему [9].

З огляду на дослідження безпеки розвитку підприємства як економічної системи, поняття «методологія» має два основні значення:

1) як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження;

2) як теорію методів дослідження, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження. Зокрема, методологія науки досліджує структуру та розвиток наукового знання, засоби й методи наукового дослідження, способи обґрунтування його результатів, механізми і форми реалізації знання на практиці [7, 10].

Таким чином, методологія дослідження безпеки розвитку підприємства як соціально-економічної системи містить два виміри:

– онтологічний вимір, який надає можливості визначення та систематизації нових знань;

– гносеологічний вимір – вчення про саму систему (рис.2).

Як складний процес, методологію дослідження безпеки розвитку підприємства слід розглядати через ієрархічну підпорядкованість, базуючись на філософське бачення принципів, методів пізнання світу.

Рис. 2. Ієрархія методології дослідження безпеки розвитку підприємств

Філософські принципи можна поділити на два напрями, один з яких, є Декартові принципи «здорового глузду», орієнтовані на розвиток наукової методології. Основними з них вважають [6]:

1) розчленування важких, що не піддаються розв'язанню в загальному випадку задач, на окремі задачі, які можуть бути розв'язані;

2) перехід від менш складного до більш складного, від доведеного до недоведеного а не навпаки (у логіці це заборона на визначення через невідоме);

3) недопущення випадання логічних ланцюгів у міркуванні.

4) принцип об'єктивності, який стверджує: в питаннях науки жодна думка не відіграє вирішальної ролі. Це відноситься і до думки наукового або іншого керівництва, авторитетних учених, загальній думці, думці державних інстанцій тощо.

5) принцип пояснення безлічі досліджуваних явищ за допомогою незначної кіль-

кості загальних основ. Визначається потреба в узагальненій інформації. В умовах цифровізації цей принцип стає найбільш важливим, оскільки інформацію необхідно зробити компактною і доступною для ефективного використання. Інакше жоден комп'ютер, тим більше – мозок людини, не в змозі утримати та освоїти масу знань, накопичених людством у кожній предметній сфері.

6) принцип достатньої повноти обґрунтування: будь-яке наукове судження повинне бути засноване на експерименті і теоретичних доказах. В основі цієї вимоги лежить формально-логічний принцип достатньої основи, запроваджений Г. Лейбніцем у XVII ст. Дійсно, треба прагнути до його втілення, проте, знову ж таки, не потрібно перетворювати його в абсолют. Історія пізнання переконує, що абсолютно повного обґрунтування не досягла жодна наукова концепція. Завжди залишається деякий «люфт», куди «втискуються» потім ідеї нового, більш досконалого знання [6].

Іншим напрямом філософських принципів є діалектичні принципи пізнання, які виступають як надбудова над принципами «здорового глузду». До них слід віднести:

1) принцип загального зв'язку впливає з основного положення філософії про матеріальну єдність навколишнього світу, де існує безліч зв'язків між предметами та явищами, які можуть виявлятися як безпосередньо, так і опосередковано.

2) принцип загального розвитку. Безперервно виникає щось нове в усіх явищах природи та суспільства, в духовному житті людини. Перебіг багатьох процесів відбувається від простого до складного, від нижчого до вищого, за висхідною лінією. Водночас бувають і зворотні процеси, коли події відбуваються за низхідною лінією. Такі процеси є по суті регресивними.

3) принцип діалектичної суперечності ґрунтується на законі єдності та боротьби протилежностей, який полягає в тому, що між різними сторонами предмета чи явища є не тільки протилежності й взаємні винятки, а між ними існує єдність.

4) принцип діалектичного заперечення базується на загальному законі заперечення, і має в необхідності додержання наступності під час переходу від старого до нового, від попереднього до наступного. При цьому заперечення попереднього є не абсолютним, а лише відносним, чим і забезпечується спіралеподібний розвиток процесів і явищ у природі та суспільстві. Саме цей принцип пояснює нескінченне виникнення одних якісних станів і знищення інших.

5) принцип історизму передбачає активне застосування порівняльно-історичного методу – сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють виявити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються.

6) принцип єдності історичного і логічного заснований на переконанні, що структура об'єкта є продуктом його еволюції і відбиває її основні етапи. Тому правильна теорія, розкриваючи «специфічну логіку» цієї структури, фактично відтворює його історію в стисненому й очищеному від випадковостей вигляді.

7) принцип системності дає змогу визначити стратегію наукового дослідження.

Будь-який предмет повинен розглядатись як упорядкована єдність відносно самостійних частин або сторін (підсистем, елементів), кожна з яких виконує певні функції в житті цього предмета. В дійсності досліджуваний предмет може не бути розвиненою системою, його частини і їх функції можуть бути змішані, нерозвинуті, недостатньо відособлені тощо.

8) принцип єдності аналізу і синтезу. Аналіз по-грецьки означає розділення, а синтез – з'єднання. Саме за допомогою цих операцій предмет подається як система. Аналіз первинний в пізнанні, оскільки об'єкт пізнання первісно подається нам як ціле. Можливі кількісний, якісний, структурний, функціональний та інші види аналізу (і, відповідно, синтезу).

9) принцип сходження від абстрактного до конкретного доповнює і конкретизує розглянутий вище принцип єдності аналізу і синтезу, оскільки абстрагування є вид аналізу, при якому виділяються сторони предмета, які в дійсності самостійно не існують[6].

Серед загальнонаукових принципів пізнання необхідно виділити специфічні принципи дослідження безпеки розвитку підприємств як соціально-економічних систем, а саме:

- принцип системоцентризму;
- принцип адекватної невизначеності.

Принцип системоцентризму ґрунтується на судженні про значення підприємства як квазігомеостатичної соціально-економічної системи, яке займає центральне місце в системі економіко-правових відносин при дослідженні її безпеки розвитку.

Принцип адекватної невизначеності передбачає орієнтацію підприємства на можливість адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища в умовах невизначеності, мінливості та бути здатними до адаптації в цих умовах.

Серед основних принципів теорії пізнання таких, як: об'єктивність, пізнаваність, активне творче відображення, діалектики й практики, конкретності істини, – невід'ємним та важливим є принцип історизму [8, 10]. Принцип історизму надає можливість логічного поєднання визначення категорій «безпека» та «розвиток» в рамках ґносеоло-

гічних аспектів пізнання природи їх виникнення та взаємозв'язку в сучасних умовах.

Поштовхом для розгляду вищеназваної проблеми, стало висловлення К. Ру-Дюфора, який визначає кризу як «накопичення підприємством або його частиною потенційних факторів, здатних перервати поточні та майбутні операції підприємства» [12]. На думку вченого, кризи мають не тільки негативний і руйнівний характер, але несуть у собі потенціал змін і є для суб'єкта господарювання основою для навчання. Можна зазнати, що виникнення кризи є не випадковістю, а закономірністю, яка вимагає нових підходів до дослідження причин її виникнення з метою впровадження заходів для стабільного

функціонування та розвитку підприємства. Таким чином, саме в сучасних умовах є доцільним поєднання категорій «безпека» та «розвиток» в єдину складну системну категорію «безпека розвитку».

Низка науковців, які займаються дослідженнями питання «безпеки» в різних галузях та напрямках соціально-економічних відносин, визначають період першого згадування поняття «безпека» [2, 3, 5] та його становлення протягом тривалого часу. Але, з точки зору пізнання «безпеки» як наукової категорії, необхідним є зазначення не тільки її походження та становлення, а й виявлення передумов з яким це походження пов'язане (рис.3).

Рис. 3. Становлення та розвиток загальнонаукової категорії «безпека»

На етапі посилення впливу релігії на буденність індивідуума на перше місце в категорії «безпеки» виходить особистість з трактуванням її як спокійного стану духу людини, захищеного від будь-якої небезпеки.

З подальшим розвитком соціально-економічних відносин в суспільстві та становленням поняття державності, на етапі привалювання монархії, «безпека» перероджується в стан, ситуацію спокою в результаті реальної небезпеки, пов'язаною з мате-

ріальними та політичними умовами. Створюються відповідні органи та організації, які сприяють безпеці суспільства. Тут необхідним є відзначити появу поліції як відповідної структури.

Середина XIX початок XX ст. характеризуються не тільки подальшим розвитком державності, а й значним проривом та розвитком промисловості, що обумовило розвиток «безпеки» в напрямку захищеності зацікавленості промисловості з проваджен-

ням законодавства державної безпеки. На перший план виходить безпека держави, а потім життя суспільства.

Починаючи з 1992 року в правовому полі закладено основи забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави, визначення системи безпеки та її функцій у взаємопов'язаній системі. Тому особливого значення набуває розгляд історичного досвіду в рамках новітнього періоду розвитку категорії «безпека» (табл.1).

Таблиця 1

Розвиток категорії «безпека» в новітній період

Етап	Часовий період	Різновид категорії «безпека»	Передумови виникнення
1	1992 – 1996 рр.	Національна безпека. Безпека підприємницької діяльності.	Пострадянський період. Становлення ринкових відносин серед підприємницьких структур.
2	1996 – 2002 рр.	Інформаційна безпека в рамках безпеки підприємницької діяльності.	Загострення конкурентної боротьби. Розвиток інформаційного шахрайства.
3	2002 – 2008 рр.	Економічна безпека в рамках інформаційної та підприємницької безпеки діяльності	Розвиток інноваційних технологій ведення підприємницької діяльності, її адаптація до міжнародних стандартів.
4	2008 рр. по теперішній час	Фінансова безпека як елемент економічної безпеки в рамках безпеки підприємницької діяльності	Світова фінансова криза. Загострення внутрішніх фінансово-економічних відносин в державі

Особливостями I-го етапу розвитку категорії «безпека» в новітній період історії України є вихід її із складу Радянського Союзу та отримання статуту вільної держави. На фоні правових заходів, які регламентують аспекти національної безпеки, у кожного суб'єкта господарювання почався новий етап функціонування, орієнтований на ринкові відносини. Виникла необхідність формування системи безпеки підприємницької діяльності в результаті загострення конкуренції та, все частішого прояву елементів шахрайства.

Подальше загострення конкуренції між суб'єктами підприємництва, розвиток електронних засобів збору, накопичення та передачі інформації, призвели до необхідності виділення в середовищі безпеки підприємницької діяльності окремий елемент – інформаційну безпеку. Завдяки цьому елементу відбувається захист інформації внутрішнього користування суб'єктів підприємницької діяльності.

Третій етап розвитку категорії «безпека» відбувається в період відносної рівноваги в фінансово-економічних відносинах. В цей час спостерігається розвиток промисловості, налагодження стосунків з фінансовими посередниками, впровадження новітніх технологій в управління діяльністю окремих суб'єктів господарювання. Перелічені передумови стали поштовхом для більш швидкого розвитку елемента підприємницької безпеки – економічної безпеки.

Особливостями четвертого етапу, з 2008 р. до сьогодні, є вплив наслідків світової фінансової кризи, в результаті якої відбулося загострення фінансово-економічних відносин між суб'єктами господарювання всередині держави. Увага в більшості привертається фінансовій стороні економічних відносин, тому на цьому етапі розвивається фінансова безпека як елемент економічної безпеки підприємницької діяльності.

Таким чином, з точки зору ґносеології, категорію «безпека» можна визначити як: характеристику, властивість та результат.

Зважаючи на історичні аспекти розвитку категорії «безпека» слід заважити, що безпеці будь-якого об'єкта завжди притаманна рухливість, тому безпека як категорія має розглядатись не тільки в якості властивості об'єкта, а як процес та результат.

Інше тлумачення та зміст має категорія «розвиток». Філософські науки трактують розвиток, як специфічний процес зміни, результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від складного до простого [4, 8, 9]. Теорія та практика фінансово-економічних відносин характеризує, що не завжди рух від простого до складного є розвитком. Окремі дослідники категорії «розвиток» зазначають, що темпи, напрям і тип розвитку національної економіки залежать від її минулого, в тому числі структури і механізму її функціонування, досягнутого рівня розвитку, характеру середовища та типу зв'язків з нею, потенціалу національної економіки [1].

Розглядаючи визначення поняття «розвиток» різними науковцями, необхідно зауважити, що частина їх поєднують поняття «розвиток» із «зростанням», інші вважають першочерговою проблемою розвитку підприємства – економічний розвиток. Вважаючи сказане вище, можна стверджувати, що розвиток – це процес якісних і кількісних змін фінансово-господарської діяльності, яке надає можливості суб'єкту господарювання підвищувати ефективність своєї діяльності через ефективне використання усіх наявних та можливих ресурсів.

Висновки. На підставі уточненого уявлення про методологію наукового пізнання як об'єктивної необхідності дослідження безпеки розвитку квазігомеостатичних соціально-економічних систем, до яких відноситься окреме підприємство, автором узагальнено вплив філософського аспекту пізнання на ієрархічність та розвиток наукового пізнання, як складової методології дослідження безпеки розвитку підприємства.

Серед основних загальнонаукових принципів теорії пізнання таких, як: об'єктивність, пізнаванність, активне творче відображення, діалектики й практики, конкретності істини та ін., - в роботі обґрунтовано значення принципу історизму, який надає

можливості логічного поєднання визначення категорій «безпека» та «розвиток» в рамках гносеологічних аспектів пізнання природи їх виникнення та взаємозв'язку в сучасних умовах через дослідження причин та факторів впливу на розвиток суб'єктів господарювання визначаючи історико-гносеологічні аспекти його безпеки.

Наряду з загальнонауковими принципами теорії пізнання, в роботі визначено наявність специфічних принципів та методів, які притаманні саме теорії пізнання безпеки розвитку соціально-економічних систем, а саме: адекватної невизначеності, системно-центризму та ін.

За результатами дослідження історико-гносеологічних аспектів безпеки розвитку підприємства, можна зробити узагальнюючий висновок, що безпека підприємства – це такий стан його функціонування, який характеризується захищеністю від зовнішніх і внутрішніх загроз, наявністю конкурентних переваг, обумовлених сталим розвитком матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів, що відповідають стратегічним цілям та поточним завданням підприємства.

Але розробка та впровадження на підприємствах системи їх безпеки розвитку неможливо без взаємодії із напрямками діяльності кожного промислового підприємства, яке має свої особливості діяльності, а в сучасних умовах функціонування і революційних перетворень. Тому, розглядаючи формування системи «безпеки розвитку підприємства», необхідним є зосередження питання на всебічному (структурно-системному) розкритті всіх сторін діяльності в системі безпеки розвитку підприємства.

Література

1. Ареф'єва О. В. Управління розвитком економічних систем: теорія, механізми регулювання та управління: моногр. / О. В. Ареф'єва, В. В. Прохорова. – Х. : УкрДАЗТ, 2010. – 301 с.
2. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, 2004. – 784 с.
3. Геєць В. М. Моделирование економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
4. Грицанов А. Новейший философский словарь / А. Грицанов. – Минск, 1999 г. Электронный

ресурс: <http://www.e-reading.club/book.php?book=149350>

5. Ерохина Е. А. Теория экономического развития: (системно-самоорганизационный подход) / Е. А. Ерохина. – Томск : Изд-во Том.ун-та, 1999. – 160 с.

6. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 236 с.

7. Крисаченко В. С. Еволюційна стратегія глобального розвитку: методологічні передумови / В. С. Крисаченко // Політологічний вісник. – № 74, 2014. – С. 8–36.

8. Мушникова С. А. Історико-гносеологічні аспекти безпеки розвитку підприємства / С. А. Мушникова // Актуальні проблеми соціально-орієнтованої економіки: Колективна монографія за ред. д. е. н., проф. Прохорової В. В. – Харків: «Смугаста типографія», 2017.

9. Філософський словник: За ред. В. І. Шинкарука // 2-ге вид. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

10. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності / Р. М. Шевчук // Філософські та методологічні проблеми права. – №1(11), 2016. – С. 31–45.

11. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

12. Rouh-Dufort Ch. Crises: des possibilite' ianrentissage pour ...enterprise // Rev. francaise de gestion [Paris]. – 1996. – № 108. – P. 81.

References

1. Arefieva, O.V., & Prokhorova, V.V. (2010). Upravlinnia rozvytkom ekonomichnykh system: teoriya, mekhanizmy rehuliuвання ta upravlinnia. Kharkiv: UkrDAZT.

2. Blank, I.A. (2004). Upravlenie finansovoy bezopasnosti predpriyatiya. Kiev: Elga.

3. Heiets, V.M., Kyzym, M.O., & Klebanova, T.S. (2006). Modeliuvannya ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo. Kharkiv: VD «INZhEK».

4. Gritsanov, A. (1999). Noveyshyy filosofskiy slovar. Minsk. Retrieved from <http://www.e-reading.club/book.php?book=149350>

5. Erokhina, E.A. (1999). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: (sistemno-samoorganizatsionnyy podkhod). Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo universiteta.

6. Zatserkovnyy, V.I., Tishaiev, I.V., & Demydov, V.K. (2017). Metodolohiya naukovykh doslidzen. Nizhyn: NDU imeni M. Hoholia.

7. Krysachenko, V.S. (2014). Evoliutsiyna stratehiya hlobalnoho rozvytku: metodolohichni peredumovy. Politolohichnyy visnyk, (74), 8-36.

8. Musknikova, S.A. (2017). Istoryko-hnoseolohichni aspekty bezpeky rozvytku pidpriemstva. Aktualni problemy sotsialno-orientovanoi ekonomiky. V.V. Prokhorova (Ed.). Kharkiv: Smuhasta typhrafiya.

9. Shynkaruk, V.I. (Ed.). (1986). Filosofskyy slovyk. Kyiv: Holovna redaktsiya URE.

10. Shevchuk, R.M. (2016). Metodolohiya naukovoho piznannia: vid yavyshcha do sutnosti. Filosofski ta metodolohichni problemy prava, 1(11), 31-45.

11. Shumpeter, Y.A. (1982). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Moskva: Progress.

12. Rouh-Dufort, Ch. (1996). Crises: des possibilite' ianrentissage pour ...enterprise // Rev. francaise de gestion [Paris]. (108), P. 81.

МЕТОДОЛОГІЯ НАУЧНОГО ПОЗНАННЯ: ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХОДИМОСТЬ ІСЛІДОВАНИЯ БЕЗОПАСНОСТІ РОЗВИТТЯ ПІДПРИЯТТЯ ЯК ЕКОНОМІЧЕСКОЇ СИСТЕМИ

С. А. Мушникова, к. э. н., доцент, Национальная металлургическая академия Украины

В работе определено, что современное состояние экономики Украины в целом и ее отдельных субъектов хозяйствования характеризуется потерей управляемости. Это обусловило резкое ухудшение условий хозяйствования отдельных субъектов микроуровня и, как следствие, ухудшение макроэкономических показателей. Выходом из ситуации, сложившейся на сегодня в экономике Украины, должны быть не столько эволюционные, сколько революционные меры, изменения по которым привели бы к всестороннему развитию всех уровней, прежде всего, деятельности субъектов хозяйствования. Уточнены представления о методологии научного познания как объективной необходимости исследования безопасности развития квазигомеостатических социально-экономических систем, к которым относится и отдельное предприятие. Автором обобщено влияние философского аспекта познания на иерархичность и развитие научного познания как составляющей методологии исследования безопасности развития предприятия.

Наряду с основными общенаучными принципами теории познания, такими как объективность, познаваемость, активное творческое отражение, диалектика, конкретность истины, в работе обосновано значение принципа историзма. Принцип историзма теории познания

предоставляет возможность логического сочетания определения категорий «безопасность» и «развитие» в рамках гносеологических аспектов познания природы их возникновения и взаимосвязи в современных условиях через исследование причин и факторов влияния на развитие субъектов хозяйствования, определяя историко-гносеологические аспекты их безопасности. В статье рассмотрены специфические принципы и методы, присущие именно теории познания безопасности развития социально-экономических систем, а именно: адекватной неопределенности и системоцентризма.

Ключевые слова: методология, научное познание, принципы теории познания, методы познания, принцип историзма, историко-гносеологический аспект, принцип системоцентризма, принцип адекватной неопределенности, квазигомеостатические социально-экономические системы.

METHODOLOGY OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE: OBJECTIVE NECESSITY OF RESEARCH OF DEVELOPMENT SAFETY OF AN ENTERPRISE AS AN ECONOMIC SYSTEM

S. A. Mushnikova, Ph. D (Econ.), Associate Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine.

The paper defines that the current state of the economy of Ukraine as a whole and its individual economic entities is characterized by the loss of controllability. This led to a sharp deterioration of the economic conditions of individual microlevel entities and, as a consequence, the deterioration of macroeconomic indicators. The way out of the current situation in the economy of Ukraine is rather revolutionary measures than evolutionary, the changes that would lead to the comprehensive development of all levels, and above all, the activities of economic entities. The notions on the methodology of scientific knowledge have been clarified as an objective necessity of researching the development safety of quasi-homeostatic socio-economic systems, which include individual enterprises. The author summarizes the influence of the philosophical aspect of cognition on the hierarchy and development of scientific knowledge as a component of the methodology for researching the safety of enterprise development.

The paper substantiates the importance of the principle of historicism, along with the basic general scientific principles of the theory of knowledge, such as objectivity, recognizability, active creative reflection, dialectics, and concreteness of truth. The principle of the historicism of the theory of cognition provides the possibility of a logical combination of the definition of categories of «safety» and «development» within the epistemological aspects of knowledge of the nature of their occurrence and interconnection in modern conditions through the study of causes and factors of influence on the development of economic entities, determining the historical and epistemological aspects of their safety. The article deals with the specific principles and methods inherent in the theory of knowledge of development safety of socio-economic systems, namely: adequate uncertainty and system-centrism.

Keywords: methodology, scientific knowledge, principles of the theory of cognition, methods of cognition, principle of historicism, historical-epistemological aspect, principle of system-centrism, principle of adequate uncertainty, quasi-homeostatic socio-economic systems.

Надійшла до редакції 23.06.19 р.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВО-МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ

А. В. Дудник, доцент, НТУ «Дніпровська політехніка», alvikd@ukr.net

У статті розглянуто організаційно–правові аспекти координування завдань національного рівня центральними органами виконавчої влади, які уповноважені реалізовувати відповідні функції у сфері забезпечення екологічної безпеки та досягнення цілей сталого розвитку в масштабах країни. Показано, що субнаціональний рівень реалізується областями та районами (обласними та районними державними адміністраціями у взаємодії з обласними та районними радами), а на місцевому рівні аналогічні дії мають виконуватися виконавчими органами об'єднаних територіальних громад, хоча успішність таких заходів у цьому випадку значною мірою буде залежати від диверсифікованості регіональної системи господарювання, рівня економічного та соціального розвитку місцевих громад, верховенства права та активності громадянської позиції місцевих мешканців.

Враховуючи високий рівень урбанізованості території України (69% населення мешкає у містах), а також домінування в національному господарстві ресурсноємних галузей промисловості, що знов таки зосереджені у міських населених пунктах, саме урбанізованим системам має надаватися пріоритетна увага під час розробки та реалізації державної політики, спрямованої на оптимізацію використання природних ресурсів та збереження довкілля. В контексті реалізації завдань зі сталого розвитку ООН та положень Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом урядова політика та діяльність органів місцевого самоврядування мають бути спрямовані на поступову відмову від використання небезпечних хімічних речовин в життєвому циклі продуктів, екологізацію систем управління виробничими процесами, раціональне використання природних ресурсів на умовах платності, на переробку та утилізацію відходів промислової діяльності та діяльності людини.

Ключові слова: урбанізована система, сталий розвиток, міська агломерація, екологічна безпека, економіка природокористування.

Постановка проблеми. Розглядаючи питання управління сталим розвитком міста, неможливо оминати увагою міжнародні та національні нормативно–правові документи, що регулюють питання сталого розвитку. Практична реалізація завдань сталого розвитку соціально–економічних систем на регіональному рівні, до яких належать міські поселення та прилеглі до них населені пункти, передбачає ухвалення адекватних управлінських рішень на підставі аналізу впливу діяльності суб'єктів господарювання, їхньої продукції та послуг на стан екосистем та місцевих громад. Такий підхід має на меті попередити виникнення небезпечних ситуацій, забезпечити подолання наслідків природних катаклізмів та техногенних ава-

рій, підтримати надійне функціонування системи життєзабезпечення міських агломерацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Криза методологічних концепцій позитивізму в минулому столітті та усвідомлення неможливості розв'язати проблеми суспільного розвитку виключно за рахунок технологічного прогресу та інтенсифікації економічного розвитку окремих регіонів і держав в цілому призвели до виникнення цілої низки альтернативних концепцій, що на теренах України були представлені синтетичними науковими напрямами члена–кореспондента АН УРСР М. Мелешкіна та доктора економічних наук В. Степанова.

В роботах було запропоновано розглядати економічні та екологічні імперативи господарської діяльності людини у діалектичній єдності, зокрема через використання термінів «екологія» (М. Мелешкін) [1] та «еконологія» (В. Степанов) [2]. Більш вичерпний перелік методів та інструментів реалізації процесу управління сталим розвитком агломераційної урбосистеми наведено у праці Л. Г. Чернюк та Т. В. Пепа [3].

Формулювання мети статті. Метою даної роботи є визначення ролі держави в забезпеченні соціальної справедливості в контексті доступу усіх громадян до якісних умов проживання, а також у збереженні сприятливого стану навколишнього середовища. Для реалізації адміністративно-правових методів, зокрема й тих, що пов'язані з моніторингом стану природних ресурсів та природних комплексів, органами місцевого самоврядування обираються та застосовуються економічні інструменти, що мають стимулювати природокористувачів до раціонального використання ресурсів та мінімізації шкоди, завданої навколишньому природному середовищу внаслідок господарської діяльності людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україною були підтримані Конвенції Ріо 1992, зокрема «Рамкова конвенція зі зміни клімату» значною мірою визначила подальші кроки всередині держави, які були спрямовані на протидію збільшенню концентрації в атмосфері нашої планети парникових газів та запобіганню негативним змінам клімату, що носять антропогенний характер [4]. Закладені в «Повістку дня на XXI століття» декларації стосувалися, зокрема, й аспектів розвитку міських поселень – в частині збереження довкілля для прийдешніх поколінь, реалізації демографічної політики та відмови від виробництв, що несуть загрозу стану навколишнього природного середовища.

Серед 17 цілей стосовно забезпечення сталого розвитку і 169 пов'язаних з ними завдань в контексті нашого дослідження на найбільшу увагу заслуговує Ціль 11 «Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної сталості міст і населених пунктів». Також «Цілями сталого розвитку» [4] передбачається забезпечення економіч-

них, соціальних та екологічних зв'язків між міськими, приміськими та сільськими районами, що має здійснюватися завдяки більш якісному плануванню розвитку об'єднаних територіальних громад на регіональному та національному рівнях. З позиції глокалізації організаційне забезпечення сталого розвитку міських населених пунктів та сполучених з ними поселень здійснюється на макрорівні (глобальному – рівні Організації Об'єднаних Націй, регіональному і на рівні держави в цілому), мезорівні (рівні областей і районів нашої країни), мікрорівні – рівні об'єднаних територіальних громад (міст, селищ і сільських населених пунктів). Для України характерною ознакою є відсутність механізмів реалізації міжнародних нормативно-правових документів на національному рівні, або недосконалість таких механізмів. Передбачений проектом Концепції Національної академії наук України було запропоновано механізм запровадження моніторингу сталого розвитку задля збирання, опрацювання та підготовки інформації для аналізу показників сталого розвитку, що мали би охоплювати якість життя, природних ресурсів, стан природного навколишнього середовища та економіки. Більшість зі згаданих проектів нормативно-правових актів передбачають розроблення проектів програм соціально-економічного розвитку територій на регіональному рівні, врахування завдань з реалізації цілей сталого розвитку при формуванні місцевих бюджетів громадами, активізацію співпраці між органами місцевої влади та громадськості при розробленні регіональних програм з урахуванням необхідності забезпечення сталого розвитку населених пунктів.

У роботі Балуєвої О. В. [5] наведено перелік основних документів, що регулюють екологічну політику в Україні на рівні міських поселень, визначено функції державного управління у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища на рівні міських територіальних громад та представлено перелік органів державного управління загальною компетенцією в галузі екології. На національному рівні більшістю варіантів Концепцій передбачалося розроблення «Національної стратегії сталого розвитку України», а також регу-

лярного моніторингу стану виконання цілей сталого розвитку, подання інформації про індикатори сталого розвитку (рисунки 1) в «Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища», викорис-

тання зібраних даних для розроблення комплексу короткострокових, середньо- та довгострокових прогнозів щодо стану довкілля, соціальних та господарських систем на регіональному рівні і на рівні держави в цілому.

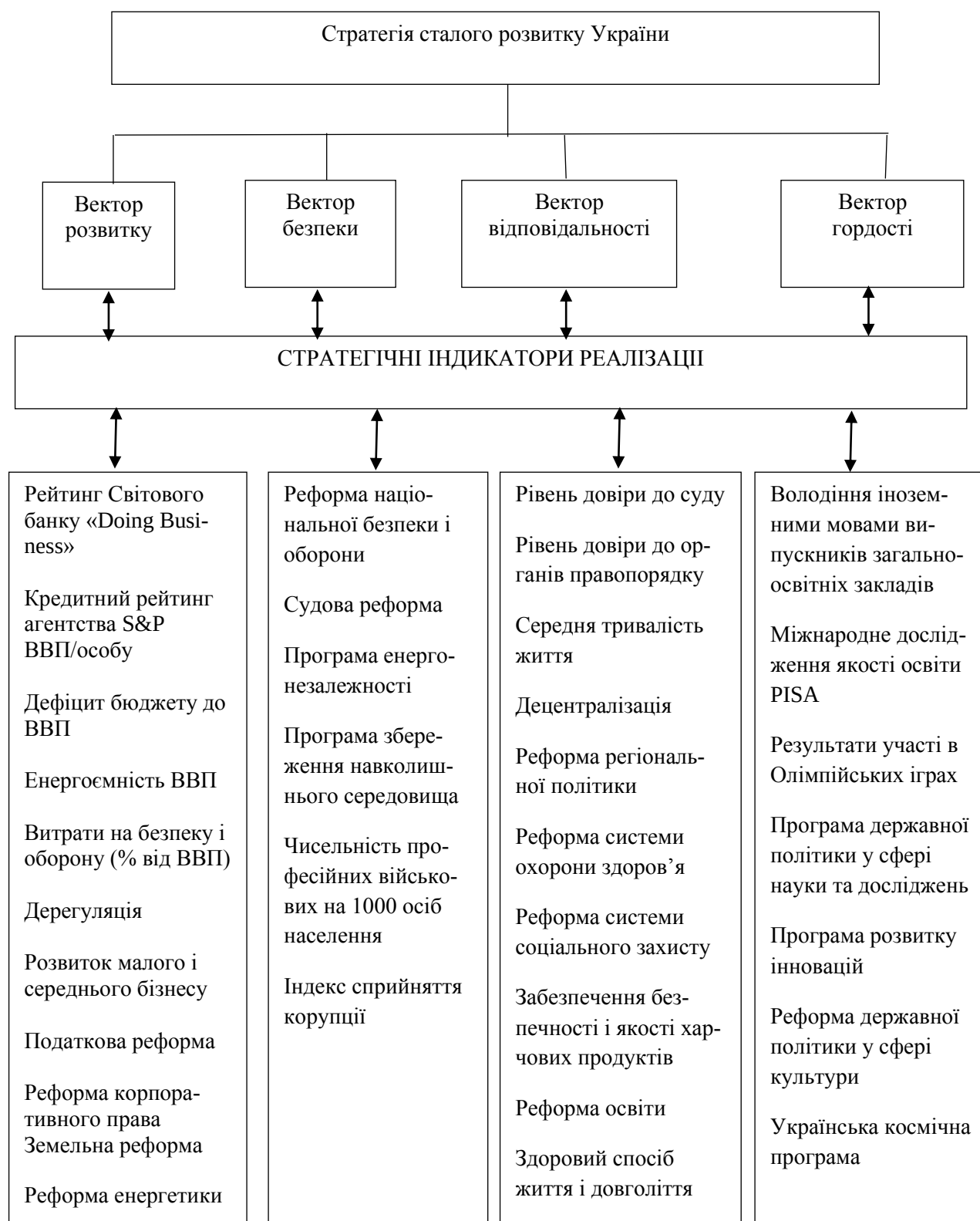

Рис. 1. Стратегічні індикатори стратегії сталого розвитку України

Серед цілей, що мають стосунок до гармонізації розвитку урбанізованих територій та забезпечення сталості їхнього розвитку, варто відзначити ціль 2 та ціль 5 [6]. У першій з цих двох, яка спрямована на забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу нашої країни, найбільш важливими завданнями з позицій тих питань, що розглядаються нами у цьому розділі, є мінімізація шкідливого впливу процесів урбанізації на стан природного середовища у межах міських поселень. Тут особливо підкреслюється необхідність збереження зелених насаджень при проведенні будівельних та інших видів господарських робіт, недопущення незаконного відведення земельних ділянок, спонукання підприємств до запровадження систем екологічного управління, створення умов для розвитку інфраструктури управління відходами, оновлення основних фондів промислових, транспортних та житлово-комунальних об'єктів за допомогою різних фінансових інструментів: прямих фінансових дотацій, здешевлення кредитів, часткової компенсації процентних ставок за кредитами, призначеними для перелічених вище потреб [6]. П'ята ціль декларує удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління, зокрема за рахунок посилення спроможностей здійснення комплексного моніторингу та державного контролю стану навколишнього природного середовища на національному, субнаціональному та місцевому рівнях [6]. Очевидно, що рівень завдань на національному рівні має координуватися центральними органами виконавчої влади, що уповноважені на реалізацію відповідних функцій у сфері забезпечення екологічної безпеки та досягнення цілей сталого розвитку в масштабах країни, субнаціональний реалізується на рівні областей та районів (обласними та районними державними адміністраціями у взаємодії з обласними та районними радами), а на місцевому рівні аналогічні дії мають виконуватися виконавчими органами об'єднаних територіальних громад, хоча успішність таких заходів у цьому випадку значною мірою буде залежати від диверсифікованості регіональної системи господарювання, рівня економічного та соціального розвитку місцевих громад,

верховенства права та активності громадянської позиції місцевих мешканців.

Враховуючи високий рівень урбанізованості території України (69% населення мешкає у містах), а також домінування в національному господарстві ресурсоемних галузей промисловості, що знов таки зосереджені у міських населених пунктах, саме урбанізованим системам має надаватися пріоритетна увага під час розробки та реалізації державної політики, спрямованої на оптимізацію використання природних ресурсів та збереження довкілля. В контексті реалізації завдань зі сталого розвитку ООН та положень Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом урядова політика та діяльність органів місцевого самоврядування мають бути спрямовані на поступову відмову від використання небезпечних хімічних речовин з життєвого циклу продуктів, екологізацію систем управління виробничими процесами, раціональне використання природних ресурсів на умовах платності, переробку та утилізацію відходів промислової діяльності та діяльності людини.

Зокрема, згідно з даними Національної доповіді [7] сучасний стан домінуючих у суспільстві ціннісних орієнтацій підтверджує тезу про реалізацію парадигми «створення потреб» та активного споживання, що суперечать концепціям сталого розвитку та раціонального використання ресурсів: так, в Україні накопичилося понад 30 млрд. тон відходів через низький рівень їхньої переробки, повторного використання та утилізації, причому ситуація з багатьох причин є патовою, оскільки ані держава, ані громадяни, ані суб'єкти господарювання, що займаються збиранням та переробкою відходів, не мають достатніх ресурсів для виконання завдань з роздільного збирання твердих побутових відходів, очищення промислових і побутових стоків, ліквідації несанкціонованих звалищ та впорядкування полігонів твердих побутових відходів. Рамкові вимоги до трансформації національної практики поводження з відходами на локальному рівні закладені в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС [8] у вимогах до реформування секторів «Управління відходами та ресурсами», «Промислове забруднення та тех-

ногенні загрози», «Зміни клімату та захист озонового шару». Укладання Угоди про асоціацію визначає рамкові зобов'язання нашої держави в сфері правового регулювання сталого розвитку (цим питанням присвячена стаття 28 глави 13), хоча зі зрозумілих причин основний наголос тут чиниться на питання торгівельних взаємовідносин. У ґрунтовному дослідженні тих умов угоди про асоціацію, що стосуються екологічної безпеки, Потапенко В. Г. зазначає, що сторони угоди гарантують спільне підтримання економічного розвитку, екологічної та соціальної політики з урахуванням інтересів прийдешніх поколінь; декларують застосування принципів обережності при природокористуванні та вжиття превентивних заходів для відшкодування в пріоритетному порядку заподіяної природному середовищу шкоди, стягнення штрафів з порушників природоохоронного законодавства [9]. Україна погоджується поступово, протягом перехідного періоду, імплементувати в національне законодавство екологічні нормативи ЄС, потенційні наслідки чого будуть варіюватися від закриття енергоефективних та ресурсоемних виробництв до перерозподілу системи бюджетних дотацій для підтримання «екологічно чистих виробництв». Угодою передбачено здійснення моніторингу впливу господарської діяльності в нашій країні на сталий розвиток, з цією метою передбачається формування Підкомітету з торгівлі та сталого розвитку, до складу якого входять вищі посадові особи органів управління України та ЄС [9]. Стаття 361 Глави 6 передбачає посилення зусиль нашої країни в створенні «зеленої економіки» та досягненні цілей сталого розвитку, наслідком чого має стати поліпшення системи охорони здоров'я, збереження та раціональне використання природних ресурсів, інтегрування екологічної політики в різноманітні сфери державної політики [8].

Виділення вимог щодо забезпечення сталого розвитку міського середовища є закономірним наслідком урбанізаційних процесів, внаслідок яких більша частина населення та промислового потенціалу як України, так й інших країн світу, зосереджена саме у міських поселеннях, які, відповідно, стають джерелами найбільшого тех-

ногенного та антропогенного навантаження з одного боку, а з іншого боку перетворюються на найбільш вразливі ланки суспільства саме внаслідок відчуження від природного середовища та необхідності підтримання систем життєзабезпечення на рівні, який би гарантував задоволення потреб містян та належне функціонування технологічних систем в межах населених пунктів. Водночас, зберігається чітка тенденція формування навколо промислових та адміністративних центрів неформальних агломерацій – урбосистем, що об'єднують міські поселення, селища та сільські населенні пунктами. Агломерації характеризуються відносно сталими у часі та ритмічними потоками трудової міграції, що спрямовані з населених пунктів-супутників до міста-центру агломерації, при цьому більшість таких трудових мігрантів працює та мешкає у різних населених пунктах. Хоча зараз на законодавчому рівні агломераційні утворення не мають офіційного статусу, тим не менш у законопроекті №6743 пропонується визначати міські агломерації як «форму співробітництва територіальної громади міста-центру агломерації та територіальних громад населених пунктів (сіл, селищ, міст), що розташовані в зоні впливу такого міста та мають з ним інтенсивні господарські, культурно-побутові та трудові зв'язки [10]. Правові основи управління сталим розвитком агломераційних урбосистем передбачають використання адміністративно-правових методів, які поділяються на загальні (такі, що використовуються в різних сферах суспільних відносин, зокрема й тих, що регулюють стосунки в сфері використання ресурсів довкілля), а також спеціальні – визначені Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» [11] та зобов'язаннями України в межах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Вичерпний перелік методів та інструментів реалізації процесу управління сталим розвитком агломераційної урбосистеми наведено у праці Л. Г. Чернюк та Т. В. Пепи [3], в якій виокремлюються такі з них:

1) адміністративно-правові: законодавчі та нормативно-правові акти, планування, ліцензування, сертифікація, квотування, державне замовлення, місцева позика

і збори, контролювання діяльності монополій на ринку;

2) соціально-економічні: грошово-кредитна, митно-податкова, бюджетна, цінова, природоохоронна (екологізація виробництва, управління відходами, екологічна експертиза промислових проектів), інфор-

маційна політика, структурне реформування (включно з приватизаційною політикою);

3) організаційно-правові: інноваційна, інвестиційна політика, формування інституційної системи та фондів розвитку, регіональна і міжнародна інтеграція (рисунк 2).

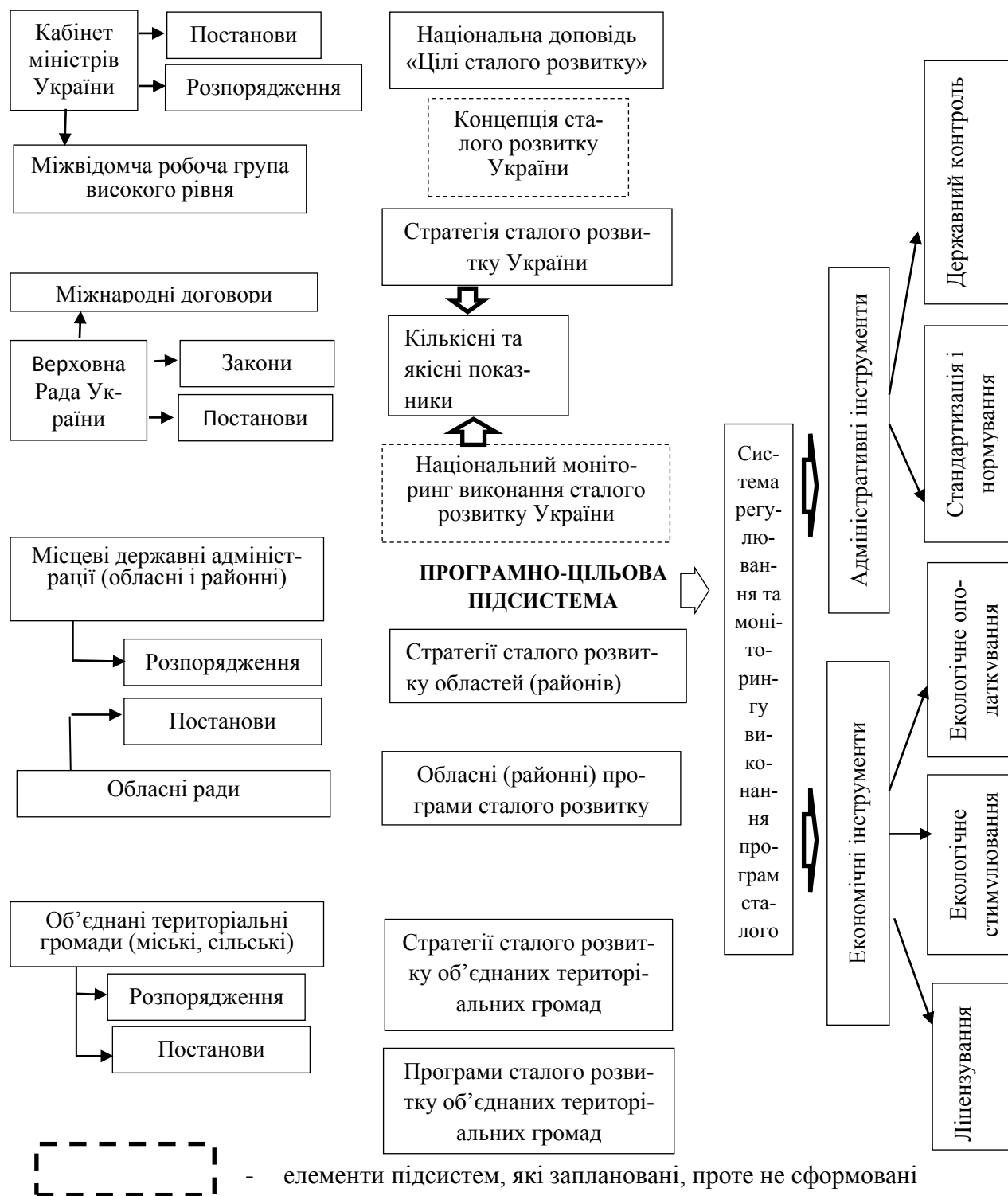

Рис. 2. Організаційно-правовий механізм забезпечення реалізації цілей сталого розвитку

Успішність здійснення органами місцевого самоврядування управлінських функцій в сфері природокористування в широкому розумінні цього терміну визначається також тим, наскільки дієвою є модель взаємодії між різними центрами ухвалення рішень на певному рівні адміністративної діяльності. Українська модель міського управління має свої особливості, які вирізняють її з-поміж інших, що поширені у сучасній Європі: мова йде про англосаксонську та західноєвропейську.

Як зазначає В. Наконечний [12], для першої з них є притаманною широка автономія місцевих органів влади та відсутність ієрархічного підпорядкування місцевого самоврядування органам державної влади у прямому розумінні цього слова. Взаємини між місцевою та державною владою ґрунтуються на партнерських засадах, причому повноваження держави та місцевих урядників визначаються законодавчими актами і не перетинаються. Західноєвропейська модель [12], на відміну від розглянутої вище, передбачає підзвітність органів місцевого самоврядування населених пунктів (територіальних громад) державним органам, які передають частину власних повноважень на рівень відповідної громади згідно з принципами децентралізації і субсидіарності. В країнах Центральної та Східної Європи вельми поширеною є так звана змішана система [12], в якій виборчий представницький орган виконує одночасно і функції місцевого самоврядування, і представляє органи державної влади, а посадові особи наділені статусом державних службовців.

Якщо ж аналізувати конкретні організаційно-правові форми урядування територіальними громадами, в першу чергу – міських поселень, то тут доцільно спиратися на класифікації В. Ясюнаса [13] та Г. Грибанової [14], які виділяють моделі:

1. «Сильна рада – слабкий міський голова» (за класифікацією Г. Грибанової – модель «рада – система комітетів»), за якої місцева рада має широкі повноваження у сфері управління фінансовими ресурсами, господарською діяльністю та майном територіальної громади, у той час як функції міського голови є суто номінальними.

2. «Сильний голова – слабка місцева рада» виникає там, де голову територіальної громади обирають прямим голосуванням усіх мешканців громади, причому за головою закріплюються значні повноваження з контролю та координування діяльності виконавчих комітетів ради.

3. «Комісійне управління/виконавчий комітет», коли рада утворює комісію з депутатів, що колегіально здійснюють керівництво територіальною громадою та реалізують виконавчі функції.

4. «Рада – управитель», коли функції очільника місцевої влади виконує фахівець, що призначається на посаду відповідною радою об'єднаної територіальної громади, не представляє формально жодну політичну силу та є представником технократії.

Досягнення міськими поселеннями сталого розвитку складається з трьох складових (енвіроментальної, що поєднує природне та антропогенне середовище; господарської, соціально-демографічної) та базується на принципах оптимального природокористування, яке має стати ключовим орієнтиром при формуванні стратегічних планів, проєктів архітектурно-містобудівної діяльності, зонуванні територій. Організаційно-правові аспекти забезпечення сталого розвитку агломераційних урбосистем базуються на міжнародних договорах та національних нормативно-правових актах України, охоплюючи усі рівні державного управління та місцевого самоврядування та втілюючись у життя у вигляді стратегій розвитку та програм конкретного регіону (об'єднаної територіальної громади) на засадах цільового підходу.

Висновки. Таким чином, саме об'єднана територіальна громада, в першу чергу міська, є базовим складником системи реалізації органами влади національної політики, спрямованої на досягнення нашою державою цілей сталого розвитку. Її діяльність, як ми описали в горішній частині роботи, має базуватися на дотриманні таких принципів[3]:

– узгодженості інтересів місцевих органів влади та суб'єктів господарювання, що працюють на відповідній території задля збереження темпів соціально-економічного розвитку та наявності ресурсів;

– відповідності системи екологічного управління місцевого рівня масштабу суб'єктів господарювання, що здійснюють природокористування на її території;

– функціональної інтеграції, що передбачає взаємодію структурних одиниць, що виконують управлінські функції в сфері природокористування, для оперативного обміну інформацією та розроблення комплексу узгоджених заходів керівного впливу;

– зворотного зв'язку, що має забезпечувати моніторинг стану виконання завдань з реалізації цілей сталого розвитку урбосистем та надання структурованої звітності про стан індикаторів сталого розвитку на відповідній території. Останній принцип набуває різних форм зовнішнього прояву, зокрема може відбуватися у вигляді перевірок, обстежень, наглядів, інспектувань або інвентаризації [15]. Якщо перевірки дозволяють визначити дотримання суб'єктами господарювання та фізичними особами вимог законодавства стосовно охорони довкілля та раціонального природокористування, то обстеження мають на меті додатково розробити заходи задля усунення виявлених порушень природоохоронного законодавства, опис стану окремих ділянок природного або антропогенного середовища здійснюється під час інвентаризації, а інспектування відрізняється від попередньо розглянутих форм контролю перевіркою діяльності підконтрольних фізичних та юридичних осіб [16].

Література

1. Мелешкин М. Т. Экономика и окружающая среда: взаимодействие и управление / М. Т. Мелешкин: Экономика, 1979. – 207 с.
2. Степанов В. Н. Эконология – наука о гармонизации экономики и экологии / В. Н. Степанов // Эконология: истоки, проблемы и перспективы: сб. науч. тр. / АН Украины, Ин-т проблем рынка и экон. – эколог. исслед. / отв. ред. Б. В. Буркинский. – Одесса, 1995. – С. 14–21.
3. Чернюк Л. Г. Методолого–практичні основи формування системи управління сталим регіональним розвитком / Л. Г. Чернюк, Т. В. Пепа // Економіка природокористування і охорони довкілля. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – С. 24–33.
4. Сталій розвиток для України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/bazovi-dokumenti/>
5. Балуєва О. В. Методологія управління сталим розвитком міста на еколого-економічних засадах : автореф. дис... д-ра екон. наук : 08.00.06 / Балуєва Ольга Володимирівна; ДВНЗ «Нац. гірн. Університет» – Дніпропетровськ, 2014.

6. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 16, ст.70. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.

7. Національна доповідь 2017 «Цілі сталого розвитку: Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvityi/un-in-ukraine-publications/4203-2017-natsionalna-dopovid-tsili-staloho-rozvytku-ukraina-iaka-vyznachae-bazovi-pokaznyky-dlia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-tssr>.

8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами–членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

9. Потапенко В. Г. Угода про асоціацію з ЄС в сфері екологічної безпеки та сталого розвитку: очікувані результати та ціна питання / В. Г. Потапенко. – Київ, 2014. – 16 с.

10. Законопроект №6743 «Про міські агломерації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62318.

11. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>.

12. Наконечний В. В. Організаційно-правові форми міського управління: теоретичні засади / В. В. Наконечний // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць. – Вип. 31. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2012. – С. 185–189.

13. Ясюнас В. А. Местное самоуправление. Комментарий. Разъяснения / В. А. Ясюнас. – М.: Наука, 1997. – С. 13.

14. Грибанова Г. М. Местное самоуправление в Западной Европе. Сравнительный анализ политико–социологических аспектов / Г. М. Грибанова. – СПб., 1998. – С. 127–132.

15. Аксьонов О. В. Визначення стадій, форм і принципів здійснення державного контролю за раціональним використанням і охороною земель у системі державного управління земельними ресурсами. / О. В. Аксьонов // Держава та регіони Серія: Державне управління. – 2012. – № 3 (39) – С. 28–32.

References

1. Meleshkyn, M.T. (1979). Ekonomika i okruzhayushchaya sreda: vzaimodeystvie i upravlenie. Ekonomika.
2. Stepanov, V. N. (1995). Ekonolohiya – nauka o garmonizatsii ekonomiki i ekologiji. Ekonolohiya: istoki, problemy i perspektivy: sbornik nauchnykh trudov. Odessa: AN Ukrainy, Institut problem rynka i ekonomiko–ekologicheskikh issledovaniy.
3. Cherniuk, L.H., & Pepa, T.V. (2008). Metodoloho–praktychni osnovy formuvannia systemy upravlinnia stalym rehionalnym rozvytkom. Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy.

4. Stalyy rozvytok dlia Ukrainy. Retrieved from <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvytok/bazovi-dokumenti/>
5. Baluieva, O.V. (2014.) Metodolohiia upravlinnia stalym rozvytkom mista na ekoloho-ekonomichnykh zasadakh. Extended abstract of Doctor's thesis. Dnipropetrovsk: DVNZ «Natsionalnyy hirnychyy Universytet».
6. Pro osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekologichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2019, #6, stor. 70. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.
7. Natsionalna dopovid 2017 «Tsili staloho rozvytku: Ukraina» Retrieved from <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/4203-2017-natsionalna-dopovid-tsili-staloho-rozvytku-ukraina-iaka-vyznachaie-bazovi-pokaznyky-dlia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-tssr>.
8. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
9. Potapenko, V.H. (2014). Uhoda pro asosiatsiiu z YeS v sferi ekolohichnoi bezpeky ta staloho rozvytku: ochikuvani rezultaty ta tsina pytannia. Kyiv.
10. Zakonoproekt №6743 «Pro miski ahlomeratsii» Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62318.
11. Zakon Ukrainy «Pro otsinku vplyvu na dovkillia» Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>.
12. Nakonechnyy, V.V. (2012). Orhanizatsiynopravovi formy miskoho upravlinnia: teoretychni zasady. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia. Zbirnyk naukovykh prats. Issue 31, 185–189. Lviv: LRIDU NADU.
13. Iasiunas, V.A. (1997). Mestnoe samoupravlenye. Kommentarii. Raziasneniya. Moskva: Nauka.
14. Hrybanova, H.M. (1998). Mestnoe samoupravlenye v Zapadnoy Evrope. Sravnitelnyy analiz polytyko-sotsyolohycheskykh aspektov. SPb.
15. Aksionov, O.V. (2012). Vyznachennia stadii, form i pryntsypiv zdiisnennia derzhavnoho kontroliu za ratsionalnym vykorystanniam i okhoroноiu zemel u systemi derzhavnoho upravlinnia zemelnymy resursamy. Derzhava ta rehiony Serii: Derzhavne upravlinnia, 3(39), 28–32.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ПРИНЦИПЫ ПОЛИТИКИ УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ РАЗВИТИЕМ ПРОИЗВОДСТВЕННО-ГОРОДСКИХ АГЛОМЕРАЦИЙ

А. В. Дудник, доцент, НТУ «Днепро́вская политехника»

В статье рассмотрены организационно-правовые аспекты координации задач национального уровня центральными органами исполнительной власти, которые уполномочены реализовывать соответствующие функции в сфере обеспечения экологической безопасности и достижения целей устойчивого развития в масштабах страны. Показано, что субнациональный уровень реализуется на уровне областей и районов (областными и районными государственными администрациями в взаимодействия с областными и районными советами), а на местном уровне аналогичные действия должны выполняться исполнительными органами объединенных территориальных общин, хотя успешность таких мероприятий в этом случае в значительной степени будет зависеть от диверсификации региональной системы хозяйствования, уровня экономического и социального развития местных общин, верховенства права и активности гражданского позиции местных жителей.

Учитывая высокий уровень урбанизированности территории Украины (69% населения живет в городах), а также доминирование в национальном хозяйстве ресурсоемких отраслей промышленности, которые опять-таки сосредоточены в городских населенных пунктах, именно урбанизированным системам должно уделяться приоритетное внимание при разработке и реализации государственной политики, направленной на оптимизацию использования природных ресурсов и охраны окружающей среды. В контексте реализации задач по устойчивому развитию ООН и положений Соглашения об ассоциации Украины с Европейским Союзом правительственная политика и деятельность органов местного самоуправления должны быть направлены на постепенный отказ от использования опасных химических веществ в жизненном цикле продуктов, экологизацию систем управления производственными процессами, рациональное использование природных ресурсов на условиях платности, на переработку и утилизацию отходов промышленной деятельности и деятельности человека.

Ключевые слова: урбанистическая система, устойчивое развитие, городская агломерация, экологическая безопасность, экономика природопользования.

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF PUBLIC ADMINISTRATION POLICY OF
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL AND URBANIZED SYSTEMS*A. V. Dudnyk, Associate Professor, Dnipro University of Technology*

The article deals with the organizational and legal aspects of coordinating tasks of the national level by central executive bodies authorized to carry out relevant functions in the field of environmental security and achieve the goals of sustainable development across the country. It is shown that subnational level is realized at the level of oblasts and regions (by oblast and regional administrations in cooperation with regional and local councils), while at the local level, this should be performed by the executive bodies of the united territorial communities. However, the success of such measures in this case will depend to a large extent on the diversification of the regional economic system, the level of economic and social development of local communities, the rule of law and civic activity, and the position of local residents.

Taking into account the high level of urbanization of the territory of Ukraine (69% of the population resides in cities), as well as the domination in the national economy of resource-intensive industries, which are again concentrated in urban settlements, it is the urbanized systems that should be given priority in the development and implementation of state policy aimed at optimizing the use of natural resources and conserve the environment. In the context of the implementation of UN Sustainable Development Goals and the provisions of the Association of Ukraine with the European Union Government, policy and activities of local self-government bodies should be aimed at the gradual abandonment of hazardous chemicals in the life cycle of products, the greening of production process management systems, the rational use of natural resources in terms of payment, processing and utilization of industrial waste human.

Keywords: urban system, sustainable development, urban agglomeration, environmental security, environmental economics.

Надійшла до редакції 24.05.19 р.